

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**
Yıl:2 / Sayı: 7 / Ocak - Şubat 2011 | ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.

Sahibi
GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mustafa Yücel

Editörler
Prof. Dr. E. Semih Yalçın
Prof. Dr. Zuhâl Topçu

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Hasan Tunç
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Doç. Dr. Ali Yakıcı
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doğan
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Maraş
Yrd. Doç. Dr. V. Savaş Yelok

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi

Büro İç Hizmetler
Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4
06520 Balgat-Ankara
Tel: +90 (312) 287 88 99
Faks: +90 (312) 285 44 99
Web: www.turkizdergisi.com.tr
e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr
Fiyatı: 10 TL

Basım Yeri
Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenişehir/Ankara
Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Nisan 2011 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)
Yurt içi: 60 TL
Kurumsal abonelik: 120 TL
Yurt dışı:
Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75€
ABD ve diğer ülkeler: 100\$
Abonelik için: 0.312.287 88 99
Nu.lı telefonda Atakan Yılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Ankara Ü	Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu Ankara Ü	Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
Prof. Dr. A. Faik İmamoğlu Gazi Ü	Prof. Dr. Vahit Doğan Gazi Ü
Prof. Dr. Ahmet Aksoy Gazi Ü	Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu Ankara Ü	Doç. Dr. Bülent Yavuz Gazi Ü
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Mimar Sinan Ü	Doç. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü	Doç. Dr. Doğan Cansızlar Bilgi Ü
Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü	Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
Prof. Dr. Beğlü Eke Erciyes Ü	Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü	Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
Prof. Dr. Dursun Yıldırım Hacettepe Ü	Doç. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
Prof. Dr. E.Ethem Atay Gazi Ü	Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu Trakya Ü
Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü	Doç. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü	Doç. Dr. Mehmet Akif Okur Gazi Ü
Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü	Doç. Dr. Mukadder Boydak Fırat Ü
Prof. Dr. Hasan Onat Ankara Ü	Doç. Dr. Nurcan Toksoy Erzincan Ü
Prof. Dr. Hayrani Altıntaş Ankara Ü	Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü	Doç. Dr. Suna Başak Gazi Ü
Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ	Doç. Dr. Şener Büyüköztürk Başkent Ü
Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü	Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü	Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü	Doç. Dr. Tevfik Gülsoy Atatürk Ü
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü	Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
Prof. Dr. Meral Töreyn Gazi Ü	Doç. Dr. Ümit Kocasakal Galatasaray Ü
Prof. Dr. Murat Sezginer Gazi Ü	Doç.Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü
Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü	Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü	Yrd. Doç.Dr. Erkan Göksu Gazi Osman Paşa Ü
Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü	Yrd. Doç.Dr. Hatice Mumyalmaz Cumhuriyet Ü
Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü	Yrd. Doç.Dr. Murat Taşdemir Osmangazi Ü
Prof. Dr. O. Kürşat Ünal Gazi Ü	Yrd. Doç.Dr. Türkan Erdoğan Pamukkale Ü
Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü	Yrd. Doç.Dr. Yalçın Sarıkaya Giresun Ü
Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü	Yrd. Doç.Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü
Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü	Yrd. Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu Trakya Ü
Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü	

İÇİNDEKİLER

Editör / Sunuş	7
Türk Kamu Yönetiminde Etik: Yasal Altyapı ve Etik Kurula İlişkin Eleştirel Bir Yaklaşım / Yrd. Doç. Dr. Sevda Yaşar COŞKUN	9
Siyasi Etik İhlallerin Aracı Olarak Kamuoyu Araştırmaları / Prof. Dr. Nurettin GÜZ	21
Ahlakın Oluşumu ve Anadolu'nun 13. Yüzyılı / Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ	43
Siyasal Etik Üzerine / Dr. Füsun KOROĞLU ÇORAPÇIOĞLU	51
Türk Milletinin Bazı Ahlaki Erdemleri ve Atatürk'ün Bu Konudaki Görüşleri / Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN	63
Doğal Hukuk Açısından Bir Ahlak Kuralı Yaptırımını Olarak Sosyal Baskının Anlamı / Doç. Dr. Osman ELMALI	73
İnsan ve Eğitim (İnsanlığın Okul Tecrübesi) / Prof. Dr. Vahit Türk	79
Küreselcilerin Ahlaksız Teklifi: Milliyeti Nisyan Ederek Efkâr-ı Freng'e Tabi Olmak / Doç. Dr. Taner TATAR	89
Küreselleşmenin Siyasal Sonuçları / Doç. Dr. Mustafa TALAS	103
Avrupa'da Yeni Din Anlayışları ve Türkiye / Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	111
Adaylık Çakışması (Aday Adayının Başka Bir Siyasal Partiden Aday Gösterilmesi) / Doç. Dr. Faruk BİLİR	119
Sosyoekonomik Bir Hak Olarak Çalışma Hakkı / Prof. Dr. Kadir ARICI	129
Etnisite, Irk ve Ulus II / Dr. Yahya Kemal TAŞTAN	145
Düşünce Dünyasında Türkiz Yayın İlkeleri	172

boş sayfa

HAYATIMIZDA DERİN İZ: SİYASET VE AHLAK

Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi'nin 6. sayısını tamamlayarak 7. sayı ile karşınıza çıkmanın mutluluğunu yaşamaktayız. Dergimiz, Türk kültür, sanat ve siyaset sahnesinde büyük yankılar uyandırdı. Bu başarımızda kuşkusuz değerli yazarlarımızın katkıları son derece önemlidir. Ayrıca okuyucularımızın bize verdiği desteğe de müteşekkiz.

Dergimizin bu sayısının dosya konusu "siyaset ve etik"tir. Bir yönetim sanatı olarak ele alacağımız siyaset, yönetim ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yönetim gücünün elde tutulması esasına dayanır. Dolayısıyla siyaset, insanla ilgili olarak toplumsal hayatı önemli şekilde etkileyen her konuda varlığını hissettirir.

İçinde bulunduğumuz siyasi atmosfer, olayları siyasi bakış açısıyla ele almamızı zorluyor. Konuya bu yönüyle yaklaşıldığında etik değerler, siyaset anlayışımızın bütüncül içeriğini oluşturmaktadır.

Sorumluluğumuz, bu konuda çok dikkatli ve hazırlıklı olmamızı gerektiriyor.

İnsanı ve toplumu yönetme sanatı ve ahlaki olan siyaset, ne yazık ki birçok bakımdan bu işlevinden uzaklaştırılmıştır.

Bugün, zaman zaman karamsarlık noktasına varan siyasi endişeler, yönetim ve ahlak konusunda daha çok düşünüp yazmamızı gerektiriyor.

Bu sayıda okuyacağınız yazılar, bu konudaki aydın sorumluluğumuzdur.

Kamu yönetiminin etik değer ve ilkelere dayandırılması gerektiğini, dolayısıyla etik kurallar ve standartların belirlenmesi amacıyla bu işlevleri düzenleyici ve denetleyici kurumlar oluşturulduğunu Batı'dan örneklerle açıklayan Sevda Yaşar Çoşkun; ülkemizde hazırlanan "Etik Kurul"un yasal altyapısını eleştirel bir yaklaşımla değerlendiriyor.

Siyasi etik ihlallerin aracı olarak kamuoyu araştırmalarının, siyasetçi ve siyaset kurumu açısından ne denli önemli bir yeri olduğuna dikkat çeken Nurettin Güz; ne yazık ki ülkemizde yapılan kamuoyu araştırmalarının seçmeni belirli partiler ve adaylar lehine amaçlı biçimde yönlendirdiğini, oysa bu tür araştırmaların kamuoyunun bilgi edinmesi açısından vazgeçilmez bir hak olması gerektiğini belirtiyor.

Rahmi Karakuş yazısında, her insanın belli bir ahlaki yapının içinde dünyaya geldiğini savunarak ahlak kavramının muhtevasını tahlil ediyor ve 13. yüzyılda Anadolu'nun ahlaki yapısının özünü tarihsel boyutuyla inceliyor.

Siyasette etik dışı sapmalar konusunda, Batı'dan ve bizden hem tarihsel hem güncel örnekler veren Füsun Koroğlu Çorapçıoğlu; bu sapmalardan biri olan yolsuzluk üzerinde özellikle duruyor ve bu bağlamda ülkemizde alınan yasal önlemleri sıralayarak sorunların bertaraf edilebilmesi için, yasaların herkese eşit

uygulanması, yolsuzluğun mutlaka cezalandırılması, hukukun üstünlüğü ve eşitliğin sağlanması gerektiğini vurguluyor.

H. Ömer Özden; Türk milletinin bazı ahlaki erdemlerini kültürel yaklaşımla değerlendiriyor ve Atatürk'ün bu konudaki uğraş ve söylemlerini yorumlayarak onun vatanseverlik duygusunun, Türk milletini bir ahlaki değer olarak nasıl bir üst düzeye yükselttiğini irdeliyor.

Doğal hukuk açısından bir ahlak kuralı yaptırımı olarak sosyal baskının anlamını, ahlak ve hukuk çerçevesinde değerlendiren Osman Elmalı; toplumların gelişmesi oranında sosyal baskının azalacağını, aksi durumda artacağını ileri sürüyor; ayrıca bu konuda birey - devlet ilişkisini ele alıyor.

Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi olarak bugüne kadar Türkiye'nin sorunlarını ele alıp çözüm önerilerinde bulunmuştuk. Ancak, değerli akademisyen ve entelektüellerimizin yazı yazma şevkini tahakkuk ettirmek amacıyla bundan sonraki sayılarımızda dosya konusunun dışında değişik alanlardaki yazılara da yer vereceğiz. Bu düşüncemizin ilk örneği olarak Vahit Türk'ün "İnsan ve Eğitim" konusundaki yazısını yayımlıyoruz. Vahit Türk; insanlığın okul tecrübesini tarihsel boyutuyla ele alarak günümüzde bu alanda yapılması gereken çalışmalar hususunda önerilerde bulunuyor.

Taner Tatar; küreselleşmenin milliyeti unutturacak bir tehlike teşkil etmediğini, Batı'ya karşı oluşturulan hayranlık duygusunun milliyetçiliği nasıl zedelediğini, sahnelenen hayalî cemaatlerin tehlikeli girişimlerini yorumlayarak hakiki duygu ve düşüncelerin millî değerler olduğunu önemle vurguluyor.

Dosya konumuza uygun bir yazı olan "Küreselleşmenin Siyasal Sonuçları" başlıklı yazısında Mustafa Talas; küreselleşmenin siyasal sonuçları üzerinde durarak bunun ulus devletin ve hükûmetlerin iktidarını büyük ölçüde nasıl sınırladığını göstererek bu anlayışın insanlık âlemindeki manzara ve tahrifatını değerlendiriyor.

Ahmet Hikmet Eroğlu; Avrupa'da yeni din anlayışlarını ve bunun yansıması olarak Türkiye'de göreceli din anlayışının yaygınlaştığını örneklerle açıklıyor.

Önümüzdeki günlerde yapılacak olan Milletvekilliği Genel Seçimlerinde siyasi partilerce gösterilecek adaylara ilişkin olarak adaylık çakışması konusunu ele alan Faruk Bilir; aday adayının başka bir siyasi partiden aday gösterilmesini Siyasal Partiler Kanunu'na göre yorumluyor.

İnsan hakları çerçevesinde sosyoekonomik bir hak olarak çalışma hakkını ele alan Kadir Arıcı; çalışma hakkının kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirmenin bir ön şart olduğunu savunarak bunun yasal ve insani boyutu üzerinde duruyor.

Dergimizin 6. sayısında ilk bölümünü yayımladığımız "Etnisite Kuramları" yazısının devamı olan "Etnisite, Irk ve Ulus II" adlı yazısında Yahya Kemal Taştan; etnisite kavramını ırk ve ulus bağlamında tahlil ediyor.

Dergimizin 8. sayısının dosya konusu; "Türk Siyasal Hayatında: MHP" 9. sayımızın ise "Medya ve Siyaset" olacaktır.

Değerli yazarlarımızın bu konulardaki yazılarını bekliyor, bütün okur ve yazarlarımıza saygılar sunuyoruz.

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ETİK: YASAL ALTYAPI VE ETİK KURULA İLİŞKİN ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

YRD. DOÇ. DR. SEVDA YAŞAR COŞKUN*

GİRİŞ

Etik kavramına ilişkin genel kabul gören bir tanım söz konusu değildir. Literatürde birçok etik tanımı yapılmıştır. Örneğin Pehlivan (1998) etiği, bütün etkinlik ve amaçların yerli yerine konulması; neyin yapılacağı ya da yapılmayacağı; neyin isteneceği ya da istenemeyeceğinin; neye sahip olunacağı ya da olunamayacağı bilmesidir şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanım ise etik, bir çalışma faaliyetinde bulunan insanların ahlak ilkelerini, davranış biçimlerini, görevlerini ve zorunluluklarını belirleyen kurallar zinciri olarak tanımlanmıştır (Bishop 1984).

Etik değerler zaman içerisinde, toplumsal, ihtiyaçların ve içinde bulunulan şartların değişmesiyle olduğu gibi bilimsel gelişmeler dolayısıyla da değişebilir. Fakat bu değerleri etik yapan özellik, eylemleri gerçekleştirenler açısından bir sınır çizme ve adil davranma, iyilik yapma ve kötülük yapmama gibi yapı taşı belirleyicilerinde bir değişiklik olmamasıdır.

Etik değerler yaşamın her alanındaki insan eylemleri açısından önem taşımakta ve araştırma ve inceleme konusu olmaktadır. Her bilim dalı etiği kendi bakış açısıyla ele almaktadır. Bu çalışmada etik, ülkemiz kamu yönetimindeki yasal altyapısı ile ele alınacaktır. Çalışmada öncelikle kamu yönetiminde etik değerlerin gerekliliği ve izlediği tarihî seyir ele alınacak, daha sonra ise ülkemizde kamu yönetiminde yasal etik altyapı hukuki boyutu ve işlevselliğiyle tartışılacaktır.

* Sakarya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi.

Kamu Yönetiminde Etik Vurgusunun Tarihî Gelişimi ve Gerekliliği

Yönetimsel etik ya da kamu hizmeti etiği, yönetimsel kurum ve kuruluşların her türlü eylem ve işlemlerinde hem önlenmesi gereken, istenmeyen davranış biçimleri hem de teşvik edilen, olumlu davranışları içeren bir dizi ilke ve standartlardan oluşur. (Nohutçu 2004). Kamu yönetiminde çalışanların kendi etik değerleri büyük önem kazanmaktadır. Bunun nedeni kamu adına kamu gücünü kullanma yetkisine sahip olmalarıdır. Kamu görevlisi işinde vereceği kararların toplumu yakından etkileyeceğini bilir ve o bilinçle ahlaki bir düşünce sürecinden sonra kararını verdiği ileri sürülmektedir (Nohutçu 2004).

Aslında siyasal sistemlerdeki yozlaşma ve etik karşıtı davranışlar hep az gelişmiş ülkelere özgü bir durum olarak algılanmıştır.

Kamu görevlilerinin görevini yerine getirirken vatandaşlarla etkileşimde bulunması ve karar alma sürecinde kamuoyunun fikrini alması; kamu yönetiminde etik bilincin yerleşmesi ve halkın kamu kesimine güveninin sağlanması açısından gerekli görülmekte ve mesleki etiğin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Yüksel 2005).

Etik tartışmaların yoğun olarak başladığı dönem 1970'lere rastlamaktadır. Aslında siyasal sistemlerdeki yozlaşma ve etik karşıtı davranışlar hep az gelişmiş ülkelere özgü bir durum olarak algılanmıştır. Oysa etik tartışmaların 1970'lerde yoğunlaş-

masının tetikleyicisi gelişmiş Batılı ülkelerde patlak veren büyük siyasi ve bürokratik skandallardır. Bu skandalların ortaya çıkması kamu yönetiminde etik konusunu gündeme getirerek dikkatleri bu konu üzerine çekmiştir (Lewis 1991; Kamto 1997; Bowman 2000; Sampford vd. 1998).

Kamuoyunun, yönetimin etik değer ve ilkelere dayandırılması yönündeki artan baskıları Batılı hükümetleri, etik kurallar ve standartlar; düzenleyici-denetleyici kurumlar oluşturma ve geliştirme çabasına itmiştir. Bu çabaların yanında hem uluslararası bilimsel-mesleki (ASPA, NASPAA, IIAS, IIPA) hem siyasi-ekonomik nitelikli (Council of Europe, OECD) kuruluşlar da etik konusundaki araştırma ve çalışmalarıyla bu sürece katılmışlardır (Sinclair 1996: 95; Pierre 1997: 572; Sherman 1998: 13, 15).

Kamu yönetiminde etik davranışları geliştirmek ve yerleştirmek amacıyla yapılan çalışmalardan birisi OECD Kamu Yönetimi Biriminin 1996 yılında yayınladığı rapordur. OECD, bu Rapor'da "etik altyapı"nın sekiz önemli unsurunu belirlemiştir. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir: siyasi irade, etkili bir yasal altyapı, etkin hesap verme mekanizmaları, uygulanabilir davranış kuralları, mesleki sosyalleştirme mekanizmaları (eğitim dâhil), kamu hizmetinde uygun çalışma koşulları, etik konularda eş güdüm sağlayan bazı kuruluşların varlığı ve kamu görevlilerini denetleyen etkin bir sivil toplum. (sorgulayıcı bir medyanın varlığı dâhil).

Yine 2000 yılında 29 OECD ülkesinin etik sistemlerine ilişkin olarak gerçekleştirilen araştırmada kamu yönetimi içerisinde sekiz ana değer vurgulanmaktadır. Bu değerler tarafsızlık, hukuka uygunluk, dürüstlük, saydamlık, etkinlik, eşitlik, sorumluluk ve adalettir (OECD).

Etik, hayatın her alanında önemlidir; fakat kamu yönetiminde hayati öneme sahiptir. Çünkü ancak etik davranışlarla vatandaşın devlete ve kurumlara güvenmesi sağlanabilir. Yine kamu yönetiminde sergilenen etik davranışlarla vatandaşa onun çıkarının devlet tarafından korunduğu mesajı verilebilir. Bu açıdan ele alındığında ülkemiz maalesef çok olumlu bir tablo çizmemektedir. Kamu yönetimindeki yerleşmiş olan etik dışı davranışlar vatandaşın devlete olan güvenini azaltmaktadır (2009 yerel seçimlerinin hemen öncesinde suyu bulunmayan köylere kamu kurumu eliyle dağıtılan çamaşır makineleri bunun tipik örneğidir. Her ne kadar ilgililer bunun devletin yürüttüğü bir sosyal hizmet faaliyeti olduğunu iddia etse de vatandaş olayı hem zamanlama hem de iktidara oy verme ihtimali olmayan yoksul vatandaşların bu yardımdan yararlandırılmaması açısından sorgulamaktadır). Bu tarz etik dışı davranışlar hukuk sistemine duyulan güveni de azaltmaktadır (Memur istihdamını sağlayan merkezî bir kurum olan ÖSYM tarafından yapılan 2010 yılı KPSS sınavındaki kopya skandalı da hukuk sistemine duyulan güveni sarsan bir diğer örnektir).

Etik, hayatın her alanında önemlidir; fakat kamu yönetiminde hayati öneme sahiptir. Çünkü ancak etik davranışlarla vatandaşın devlete ve kurumlara güvenmesi sağlanabilir.

Kamu yönetiminde yaşanan etik dışı davranışların yol açtığı toplumsal tepki etik bir kamu yönetimi sisteminin oluşturulup, uygulamaya konmasını gündeme getirmiştir. Bu sistemin yasal altyapısını oluşturmak amacıyla 25.5.2004 tarihinde 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kabul edilmiştir (2005). Söz konusu Kanun’a dayanarak 13.4.2005 tarihinde de Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Aşağıdaki bölümde Türk kamu yönetiminde etik yasal altyapı önce genel hatları ile ele alınacak, daha sonra 5176 sayılı Kanun ve Yönetmelik incelenerek hem mevzuattaki hem uygulamadaki eksiklikler ortaya konulup çözüm önerileri sunulacaktır.

Türk Kamu Yönetiminde Etik Yasal Altyapı

Türk kamu yönetiminde etik yasal altyapı yalnızca 5176 sayılı Kanun ve Yönetmelik'ten oluşmamaktadır. Hem 1982 Anayasa'sının 10'uncu, 129'uncu ve 137'nci maddelerinde hem de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 2531 sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşlere Dair Kanun, 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nu, 832 sayılı Sayıştay Kanunu, 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nda etiğe ilişkin hükümler mevcuttur. Ayrıca ülkemiz kamu yönetiminde yolsuzluk, rüşvet ve etikle ilgili birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmuş, kararlara imza atmıştır. Bunlardan bazıları, OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi (1 Şubat 2000); Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar -içeriğinde yolsuzlukla mücadeleyle ilgili öncelikli hedefler yer almaktadır (24 Mart 2001); Yolsuzluğa Dair Ceza Hukuku Avrupa Konseyi Sözleşmesi'dir (14 Ocak 2004).

Kamu yönetimiz de etik yasal altyapı yukarıda ifade edildiği gibi birden çok düzenlemede yer almasına rağmen; kamu yönetiminde etiğe ilişkin sistematik ve derli toplu kurallar 5176 sayılı Kanun'da yer almaktadır. Bu gerekçe ile kamu yönetiminin hukuki altyapısı ele alınırken söz konusu Kanun ve ona dayanılarak çıkarılan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kapsamında değerlendirmeler yapılacaktır.

5176 sayılı Kanun'un amacı, birinci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre amaç, kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir. Amaç maddesi incelendiğinde ilk göze çarpan eksiklik kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkelerinin yalnızca sayılması, bunların tanımının yapılmamış olmasıdır. Bunun yerine etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması öngörülmüştür.

Kanun'un kapsamına, genel bütçeye dâhil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahallî idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dâhil tüm personel girmektedir. Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kanun'un kapsamının dar tutulduğundan söz edilebilir. Etik değerlere aykırılıklar bürokrasiyi olduğu

kadar yürütme organını da yani siyasetçileri de kapsamalıdır. Yine üniversiteler ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin de Kanun kapsamına alınması bu kurumların özerkliklerine herhangi bir zarar vermeyecektir.

Etik Kurulun kuruluş amacı mad. 1’de “etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek” olarak düzenlenmiştir. Madde ile kurula iki temel işlev verilmiştir: kural koyuculuk ve denetleyicilik. 29.09.2004, tarihinde ilk toplantısını yapan Kurulun çalışmaları değerlendirildiğinde “uygulamayı gözetmek” işlevini yeterli bir biçimde yerine getirdiği söylenemez. Bunun nedenlerinden birisi kurulun yapısı, diğeri ise denetim kapasitesinin sınırlı olmasıdır. Yukarda ifade edildiği üzere Kurulun yasama ve yürütme üyelerinin davranışlarını denetleme yetkisi bulunmamaktadır Nitekim Başbakanlık Müsteşarı Ömer Dinçer’in intihal yaptığına ilişkin suçlamalar üzerine konunun Etik Kurulun yetkisi kapsamında olmadığına ilişkin dönemin Etik Kurul Başkanı Prof. Dr. Hasan Sağlam’ın açıklaması (“Etik Kurulu Dokunamıyor”, 2005) durumu özetlemektedir.

Kanun’un 2. maddesine göre bu Kanun’da yazılı görevleri yerine getirmek üzere Başbakanlık bünyesinde Kamu Görevlileri Etik Kurulu (Kurul) kurulmuştur. Bakanlar Kurulu, bu Kanun kapsamındaki konularda her türlü kararları almak ve uygulamak üzere; toplam on bir üyeyi biri başkan olmak üzere seçer ve atar. Üyelerin görev süresi dört yıldır. Süresi dolan üyeler Bakanlar Kurulunca yeniden seçilebilirler. Kurul üyelerinin görev süresi dolmadan görevlerine son verilemez. Ancak üyeler, ciddi bir hastalık veya sakatlık nedeniyle iş görememeleri veya atamaya ilişkin şartları kaybetmeleri hâlinde, atandıkları usule göre süresi dolmadan görevden alınır. Üyeler, görevi kötüye kullanmaktan veya yüz kızartıcı bir suçtan mahkûm olmaları hâlinde ise Başbakan onayıyla görevden alınır. Görevden alma nedeniyle veya süresi dolmadan herhangi bir sebeple boşalan Kurul üyeliklerine bir ay içerisinde Bakanlar Kurulunca yeniden atama yapılır. Bu şekilde atanan üye, yerine atandığı üyenin görev süresini tamamlar.

Etik değerlere aykırılıklar bürokrasiyi olduğu kadar yürütme organını da yani siyasetçileri de kapsamalıdır.

Kurul, Başkanın daveti üzerine en az altı üyeyle toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğunun aynı yöndeki oyu ile karar verir. Toplantı kararları ilgililere duyurulur. Kurul ayda dört defa toplanır. Kurul Başkan ve üyelerinin toplantılara katılmaları esastır. Arka arkaya üç toplantıya veya bir yıl içinde toplam on toplantıya katılmayan üyeler istifa etmiş sayılırlar. Kurulun üyelerinin atanması siyasi irade olan Bakanlar Kurulu tarafından yapılmaktadır ve görev süresi dolan üyeler yeniden seçilebilmektedir. TBMM yerine Bakanlar Kurulu tarafından atanan ve sonraki dönemde atanma olasılıkları olan Kurul üyelerinin siyasi irade ile ters düşmek isteyip istemeyecekleri başlı başına bir tartışma konusu iken; siyaset üstü olması

gereken etik kurul üyelerinin ne kadar tarafsız ve objektif olabilecekleri de merakla sayandır.

Kanun 3. maddesinde Kurulun görev ve yetkilerini şu şekilde saymaktadır: Kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelere hazırlayacağı yönetmeliklerle belirlemek; etik davranış ilkelerinin ihlal edildiği iddiasıyla resen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makamlara bildirmek; kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak.

Bu maddede ilk bakışta göze çarpan sorun etik davranış ilkelerinin kolayca değiştirilebilecek yönetmeliklerle belirlenmesidir. Oysa etik ilkelerin hem hukuki hem toplumsal açıdan daha fazla güven telkin eden yasalarla düzenlenmesi gerekirdi.

Bu Kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarında etik davranış ilkelere aykırı uygulamalar bulunduğu iddiasıyla, Kurula başvurulabilir (mad.4). Kapsam dışında kalan kamu görevlilerinin, etik davranış ilkelerine aykırı uygulamaları bulunduğu iddiasıyla yapılacak başvurular, ilgili kurumların yetkili disiplin kurullarında, Kurul tarafından çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen etik davranış ilkelerine aykırılık olup olmadığı yönünden değerlendirilir. Değerlendirme sonucu alınan karar, ilgililere ve başvuru sahibine bildirilir.

Başvurular hakkında 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun esastır. Ancak, kamu görevlilerini karalama amacı güden, haklı bir gerekçeye dayanmayan, başvuru konusuyla ilgili yeterli bilgi ve belge sunulmamış başvurular değerlendirmeye alınmaz. Başvuru sırasında ilgili yeterli bilgi ve belge sunulmaması durumunda, başvuruların değerlendirilmeye alınmayacaktır. Bu hüküm başvuruda bulunmak isteyenler üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir. Başvuru konusuyla ilgili istenen yeterli bilgi ve belge başlı başına bir engeldir. Başvuru sahibinin etikle ilgili konuda bilgi ve belgeye ulaşması beklenemez. Zaten elinde belgesi olsa yargı yoluna başvurmayı tercih edecektir.

Yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarınca karara bağlanmış bulunan uyuşmazlıklar hakkında Kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru yapılamaz. İnceleme sırasında yargı yoluna gidildiği anlaşılan başvuruların işlemi durdurulur. Etik Kurul kararları yargı denetimine tabiidir. Burada ilk akla gelen soru yargı kararları ile Kurul kararları birbirinden farklı olursa ne olacaktır. Elbette ki bu ihtimal kurulun itibarının zedelenmesiyle sonuçlanacaktır. Bu ihtimalin Kurul tarafından da dikkate alınabileceği öngörüldüğünde, Kurul ya pasif bir tutum izleyecek veya başvuruları reddetme yoluna gidebilecektir.

Etik Kurul- yargı ilişkisinde dikkate alınması gereken bir diğer noktada Kurulun görev alanındaki konuların pek çoğunun yukarıda kısaca değinilen mevzuatımızda zaten mevcut bulunmasıdır. Kurulun görev ve yetki alanında olan etik karıştı davranışların mevzuattaki diğer düzenlemeler dolayısıyla kovuşturmayla konu

olması Kurulun fonksiyonelliğini sınırlayıcı bir etki yaratmaktadır. Uygulamada Kurulun faaliyet alanının kapsamını ortaya çıkmamış ve yargıya intikal etmemiş etik ilkelere aykırı davranışlar oluşturacaktır.

Kurul, başvurular hakkındaki inceleme ve araştırmasını etik davranış ilkelerinin ihlal edilip edilmediği çerçevesinde yürütür (mad.5). Kurul, yapacağı inceleme ve araştırmayı şikâyet veya ihbar üzerine başlatır. Başvurular üzerine en geç üç ay içinde sonuçlandırılmak zorundadır. İnceleme ve araştırma sonucunu ilgililere ve Başbakanlık makamına yazılı olarak bildirir.

Kurul, başvuruya konu işlem veya eylemi gerçekleştiren kamu görevlisinin, etik davranış ilkelerine aykırı işlem veya eylemi olduğunu tespit etmesi ve bu kararın kesinleşmesi hâlinde, bu durumu Başbakanlık, Kurul kararı olarak Resmî Gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurur. Ancak, Kurul kararlarının yargı tarafından iptali hâlinde Kurul, yargı kararını yerine getirir ve Resmî Gazete’de yayımlarır.

Belki de en çok eleştirilmesi gereken nokta kamu görevlisinin, etik davranış ilkelerine aykırı işlem veya eylemi olduğunu tespit etmesi hâlinde uygulayabileceği yaptırımın yalnızca Resmi Gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurulmasıdır. Yaptırımın hem kendisi caydırıcı olmaktan uzak hem de yayın aracının Resmî Gazete olması eleştiri gerektiren düzenlemelerdir. Kamuoyuna duyuru amaçlanıyorsa bunun yolu daha fazla kişiye ulaşan ulusal gazeteler olmalıdır. Ayrıca yine ulusal yayın yapan televizyon kanallarında yayınlanması da kamuoyuna duyurma amacına daha fazla hizmet edecektir.

Kurulun inceleme ve araştırma yapması aynı konuda genel hükümlere göre ceza kovuşturmasına veya kamu görevlisinin tabi olduğu personel kanunları hükümlerine göre disiplin kovuşturmasına engel teşkil etmez.

Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, Kurulun başvuru konusu ile ilgili olarak istediği bilgi ve belgeleri vermek zorundadırlar (mad.6). Kurul, bu Kanun’un kapsamındaki kuruluşlardan ve özel kuruluşlardan ilgili temsilcileri çağırıp bilgi alma yetkisine sahiptir.

Yedinci madde ile Kanun’un uygulanmasına ilişkin hususların, Kurulca hazırlanacak yönetmeliklerle belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu hükme dayanılarak 13.4.2005 tarihinde Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kurulun inceleme ve araştırma yapması aynı konuda genel hükümlere göre ceza kovuşturmasına veya kamu görevlisinin tabi olduğu personel kanunları hükümlerine göre disiplin kovuşturmasına engel teşkil etmez.

Yukarda ifade edildiği gibi, etik davranış ilkelerini yönetmelikle belirlemek hukuk tekniği açısından birtakım sakıncaları bünyesinde barındırmaktadır. Her şeyden önce yönetmelikler kanuna kıyasen değiştirilmeleri çok daha kolay olan hukuki düzenlemelerdir. İkinci nokta ise hukuka aykırılık noktasında yönetmeliklerin baştan böyle bir inceleme söz konusu olmadan yürürlüğe girmesidir. Diğer bir ifade ile hukuka aykırılık ancak yönetmelik hükümleri uygulanmaya başladıktan sonra söz konusu olacaktır.

Yönetmelik'in amacı; kamuda etik kültürünü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, bu ilkelere uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak ve görevlerin yerine getirilmesinde adalet, dürüstlük, saydamlık ve tarafsızlık ilkelerine zarar veren ve toplumda güvensizlik yaratan durumları ortadan kaldırmak suretiyle kamu yönetimine halkın güvenini artırmak, toplumu kamu görevlilerinden bekleme hakkı olduğu davranışlar konusunda bilgilendirmek ve Kurula başvuru usul ve esaslarını düzenlemek olarak belirlenmiştir (mad.1).

Yönetmelik'te Etik Davranış İlkeleri görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci, hizmet standartlarına uyma, amaç ve mis-

Kamu görevlisinin amiri tarafından sicil ve performans değerlendirilmesi yapılırken etik ilkelere uygunluğun kriteri ya da değerlendirme mekanizması nedir sorularına açıklık getirilmemiştir.

yona bağlılık, dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven nezaket ve saygı, çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması, hediye alma ve menfaat sağlama yasağı, kamu malları ve kaynaklarının kullanımı, savurganlıktan kaçınma, bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan, bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu ve mal bildiriminde bulunma olarak belirlenmiştir (mad.5-22).

Yönetmelik'e hukuki açıdan getirilebilecek bir diğer eleştiri, etik davranış ilkelerinin açık, net anlaşılabilir tanımlara yer vermediği noktasındadır. Kamusal değerlendirmeye ve denetime her zaman açık ve hazır olma, yolsuzlukları önlemek için gerekli tedbirleri alma ve personeline örnek olma nezaket, hizmet standartlarına uyma, misyona bağlılık gibi ilkelerin ne ifade etmek istediği yorum-

açıkta. Katılımcılık ilkesi irdelendiğinde ise bir başka sorun göze çarpmaktadır. Bu ilke ile ilgili mevzuatta zaten var olan düzenlemelere ek ya da onları tamamlayıcı hükümlere yer verilmemiştir.

Yönetmelik'le düzenlenen etik ilkelerin birçoğu, çok daha önce yürürlüğe girmiş bulunan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda zaten mevcuttur. Örneğin Yönetmelik'te düzenlenen saygınlık ve güven ayrıca nezaket ve saygı ilkeleri DMK

8 ve 9. maddelerde; dürüstlük ve tarafsızlık ilkesi DMK 6 ve 7. maddelerde; yetkili makamlara bildirim ve görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması DMK 11, 28 ve 30. maddelerde düzenlenmiştir. Burada belki ifadelerin aynı olmadığı savı ileri sürülebilirse de etik ilkelere amaç açısından yaklaşıldığında Yönetmelik'in getirdiği etik ilkelerin Türk kamu yönetiminde ilk kez karşılanılan ilkeler olduğunu dolayısıyla kamu yönetimi anlayışında önemli bir iyileşme ve değişim yarattığını iddia etmek mümkün gözükmemektedir.

Yönetmelik, Etik Davranış İlkelerinin Uygulanması ve Etik Kültürün Yerleştirilmesi başlığı altında üçüncü bölümde etik ilkelerin uygulanmasına ilişkin düzenlemeler getirmektedir (mad.23-30). 23. maddedeki "Kurum ve kuruluşların yetkili sicil amirleri, personelin sicil ve performansını, bu Yönetmelik'te düzenlenen etik davranış ilkelerine uygunluk açısından da değerlendirirler." hükmü tartışmaya açıktır. Kamu görevlisinin amiri tarafından sicil ve performans değerlendirmesi yapılırken etik ilkelere uygunluğun kriteri ya da değerlendirme mekanizması nedir sorularına açıklık getirilmemiştir. Bu eksiklik sicil memurunun kişisel değerlendirmesine tabi tutularak hem kamu görevlisi hem vatandaşlar açısından potansiyel bir hukuka aykırılık teşkil etmektedir.

Yönetmelik madde 29'da Etik Kurulunun görev alanına girmeyen kamu görevlileri için, etik kültürünü yerleştirmek ve geliştirmek, etik davranış ilkeleri konusunda tavsiyelerde ve yönlendirmede bulunmak ve etik uygulamaları değerlendirmek üzere kurum veya kuruluşun üst yöneticisi tarafından kurum içinden en az üç kişilik bir etik komisyonu oluşturulacağını öngörmüştür. Burada da dikkati çeken nokta etik komisyon üyelerinin üst yönetici tarafından belirlenmesidir. Bu durum Yönetmelik'in etik ilkeleri düzenleyen bölümünde yer alan katılımçılık ilkesi ile gelişmektedir.

Yönetmelik'in dördüncü ve son bölümünde başvuru ve resen inceleme usul ve esasları düzenlenmiştir. 31. madde düzenlemesine göre başvuru hakkı medeni hakları kullanma ehliyetine sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Türkiye'de oturan yabancı gerçek kişilere tanınmıştır. Başvuruda bulunmak için başvuranın menfaatinin etkilenmesi koşulu aranmaz. Sosyal sorumluluk anlayışını ön plana çıkaran bu düzenleme oldukça olumlu bir düzenlemedir.

Fakat aynı maddenin ikinci fıkrası, kamu görevlilerini karalama amacı güttüğü açıkça anlaşılan ve başvuranın kimliği tespit edilemeyen başvuruların değerlendirmeye alınmayacağını hükme bağlamıştır. Bu hüküm başvuruda bulunmak isteyenleri caydırıcı bir etkiye sahiptir. Başvuranın kimliğinin tespitinin zorunlu olması ihbar mekanizmasını işlemez hâle getirecektir. Hiç kimse çalıştığı kurumdaki etik dışı davranışları ihbar etmek yoluna gitmeyecektir. Düzenlemeye getirilebilecek ikinci eleştiri ise karalama hususundadır. Niteliği gereği etik ihlaline yol açan davranışların karalama olarak kabul edilmesi kolaydır. Yine karalama amacı taşıyıp taşımadığının anlaşılması için incelemeye konu edilmesi gereken davranışın daha

başvuru esnasında karalama kabul edilip inceleme yapılmaması da etik ilkelere aykırı davranışa göz yumulması anlamına gelecektir.

İnceleme sırasında yargı yoluna gidildiği anlaşılan başvuruların işlemi durdurulur. Daha önce Kurulca incelenmiş şikâyet konusu, yeni kanıtlar gösterilmedikçe bir daha şikâyet konusu yapılamaz ve incelenemez. İsim ve imza bulunmayan başvuru dilekçeleri ile T.C. kimlik numarası içermeyen elektronik posta yolu ile gönderilmiş başvurular işleme konulmaz ve mümkünse durum başvuru sahibine bildirilir. Gerçeğe aykırı beyanları içerdiği sonradan anlaşılan başvurular, bu durumun anlaşıldığı tarihte işleminden kaldırılır.

Etik ihlaline dair yapılacak olan incelemede kendisinden bilgi istenen resmî ve özel kurum ve kuruluşlar istenen bilgi ve belgeleri belirlenen süre içinde Kurula vermekle yükümlüdürler. Son derece olumlu olan bu düzenleme de yine işlevsellik açısından birtakım sorunlar yaratabilecek niteliktedir. Özellikle özel kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğü yerine getirmemesi hâlinde herhangi bir yaptırıma maruz kalmamaları hükmü işlevsiz hale getirecektir.

Etik Kurulun almış olduğu kararlar Başkan ve üyeler tarafından imzalanmakla kesinleşir. Kesinleşen karar Başbakanlık makamına sunulur. Kararlara karşı idari yargı yolu açıktır. Kurul, başvuruya konu işlem veya eylemi gerçekleştiren kamu görevlisinin etik davranış ilkelerine aykırı işlem ve eylemi olduğunu tespit etmesi hâlinde bu durumu Başbakanlık, Kurul kararı olarak Resmî Gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurur. Ancak, Kurul kararlarının yargı tarafından iptali hâlinde Kurul, yargı kararını yerine getirir ve Resmî Gazete’de yayımlatır. Etik ilkelere aykırı davranışlar hakkındaki başvurularda zaman aşımı süresi davranışı izleyen günden başlayarak iki yıldır. Bu süre içinde yapılmayan başvurular incelenmez.

Sonuç: Yasal Etik Altyapı ve Etik Kurulun İşlevine Yönelik Öneriler

Etik ilke ve standartlara ilişkin yasal düzenlemeler, Anayasa’da, 657 sayılı DMK’de 2531 sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun’da, 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu’nda, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ve diğer mevzuatta dağınık olarak bulunmaktadır. Bu çalışmada sözü edilen dağınık hükümlerden ziyade, kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken uymaları gereken genel etik ilke ve standartları toplu ve sistematik olarak düzenleyen 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” inceleme konusu edilmiştir.

Kanun ve Yönetmelik’e getirilebilecek ilk eleştiri kapsam noktasındadır. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ile üniversiteler kapsam dışında yer almak-

tadır. Oysa etik ihlaline en fazla başvuranların siyasiler olduğu göz önüne alırsa kapsam dışı bırakılmalarını anlamak güçtür. Siyasal organların denetim kapsamı dışında bırakılması sanki Kurulun bir işlev yerine getirmekten çok sembolik olarak oluşturulduğu kanısını uyandırmaktadır.

Etik Kurul aslında kamu yönetiminde dürüstlük, adalet, saydamlık gibi etik ilkelere aykırı uygulamaları ve toplumun devlete ve hukuka güvenini sarsan olguları ortadan kaldırmak gibi bir güce sahip değildir. Ancak mevcut diğer denetim mekanizmalarını tamamlayıcı bir rol verilmiştir. Bu bağlamda Etik Kurulun güçlendirilmesi gerekmektedir.

Etik Kurulla ilgili ele alınması gereken bir diğer nokta da yaptırım konusudur. Uygulayabileceği tek yaptırım etik olmayan davranışları kamuoyuna duyurmak ve Resmî Gazete’de yayımlamaktır. Bu düzenleme bile tek başına Kurulun kamu yönetiminde şeffaf, adaletli, dürüst uygulamaları sağlayamayacağının göstergesidir. Tespit ettiği etik ihlallerinin yaptırımını açısından kurula mutlaka ciddi anlamda yaptırım gücü verilmelidir.

Etik Kurulun görevleri arasında bulunan etik kültür geliştirme noktasındaki eksikliğin giderilmesi gerekmektedir. Etik algının toplumda yerleşmesi, içselleştirilmesi ve etik bilincin geliştirmesi için eylem planları hazırlanmalıdır. Etik, olmazsa olmaz bir olgu olarak eğitimin her aşamasında vatandaşa sunulmalı, bu konuda bilinçli ve samimi bir gayret içerisine girilmelidir. Bunun anahtarı da elbette ki siyasi otoritenin yolsuzluk, yoksulluk ve yasaklarla mücadele politikasından geçmektedir. Yoksa aday memurlara etik konusunda hizmet içi eğitim vermekle ya da işe başlarken bir “etik sözleşmesi” imzalatmakla bir etik kültürü oluşturmak mümkün gözükmemektedir. Günümüzdeki mevcut etik yasal düzenlemeler ve uygulamalar, dostlar alışverişte görsün mantığının maalesef bir tezahürüdür.

Özelde kamu yönetiminde genelde tüm toplumsal yapıda etik değerlere saygılı bir anlayış geliştirip yerleştirebilmek için etik kurulların siyasiler ve onların siyaset anlayışlarına göre farklılaşmaması, kurumlarda açıklık ve şeffaflığın bir ilke olarak kalmaktan kurtarılıp uygulanabilirliğinin sağlanması, Etik Kurulun siyasi kimlikten arındırılıp uygulamalarının tarafsızlığı konusunda bir algı oluşturulması, belki de en önemlisi mevzuat ile uygulama arasındaki mevcut büyük açığın ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Etik Kurulla ilgili ele alınması gereken bir diğer nokta da yaptırım konusudur. Uygulayabileceği tek yaptırım etik olmayan davranışları kamuoyuna duyurmak ve Resmî Gazete’de yayımlamaktır.

KAYNAKÇA

- BISHOP, C (1984), *How to Edit a Scientific Journal*, ISI Press, Philadelphia, ,s. 74.
- BOWMAN, S. J (2000), "*Towards a Professional Ethos: From Regulatory to Reflective Codes*", *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 66, s. 673-687.
- KAMTO, M (1997), "*Reaffirming Public-Service Values and rofessionalism*", *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 63, s. 295-306.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2005), *Kanun ile İlgili Düzenlemeler*, Ankara: Başbakanlık Basımevi
- LEWIS, C.W (1991), *The Ethics Challenge in Public Service*, San Fransisco: Jossey-Bass.
- MİLLİYET (2005), *Etik Kurulu Dokunamıyor*", *Etik Kurul Dokunamıyor*
www.milliyet.com/2005/03/31/siyaset/siy01.html, 21.06.2005.
- NOHUTÇU, A (2004), "*Etik ve Kamu Yönetimi*", *Çağdaş Kamu Yönetimi II*, drl. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Ankara: Nobel Yayınevi.
- OECD Raporu (1996), *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama*.
- OECD Raporu (2000), <http://www.oecd.org/dataoecd/44/24/35061342.pdf>.
- PEHLİVAN, İ (1998), *Yönetmel ve Örgütsel Etik*, Ankara: Önder Matbaacılık.
- PIERRE, D. J (1997), "*Reaffirming Ethics and Professionalism in the French Public Service*", *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 64, s. 565-581.
- SAMPFORD, C., N. Preston ve C. A. Bois (Eds.) (1998), *Public Sector Ethics*, London: Routledge.
- SHERMAN, T. (1998), "*Public Sector Ethics: Prospects and Challenges*", *Public Sector Ethics*, (Eds. C.Sampford, N. Preston ve C. A. Bois), London: Routledge, ss.13-25.
- SINCLAIR, A (1996), "*Codes in the Workplace: Organisational Versus Professional Codes*", *Code of Ethics and Professions*, (Eds. M. Coady ve S. Block), Melbourne: Melbourne University Press.
- TÜSİAD, *Kamu Hizmetlerinde Etik, Güncel Konular ve Uygulamalar*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Eylül 2003.
- YÜKSEL, C (2005), *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik*, C.1, İstanbul: TÜSİAD, Devlette Etik Altyapı Dizisi Nu.:1.

SIYASİ ETİK İHLALLERİN ARACI OLARAK KAMUOYU ARAŞTIRMALARI

PROF. DR. NURETTİN GÜZ*

GİRİŞ

Kamuoyu araştırmalarının yaygın olarak kullanılmaya başladığı dönem 20. yüzyılın ilk yarısına kadar gitmesine rağmen dünyada daha fazla popüler olması ve kamuoyu gündeminin âdeta ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi son çeyrek asrın sonucudur. Kamuoyunu oluşturan bireylerin toplumda var olan eğilimleri öğrenme isteği, kamuoyuna yön vermek, onu etkilemek isteyenlerin toplumdaki eğilimlere duyduğu ihtiyaç kamuoyu araştırmalarının gündemin bir parçası hâline gelmesinde temel faktör olmuştur

Araştırma sonuçları kişi ve kurumlar açısından farklı anlamlar ifade etse de bu verilere en çok ihtiyaç duyan kurumların başında siyaset gelmektedir. Arapça kökenli bir kelime olan ve at eğitimi anlamına gelen siyaset, birçok tanımı yapılmakla birlikte genel olarak toplum bütünlüğünü gerçekleştirme, kişisel çıkarlara karşı toplumun çıkarlarını koruma, genel yararı ve insanların ortak iyiliğini sağlama olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım içerisinde aynı zamanda toplum içindeki değerlerin yani maddi kaynakların dağıtımı da vardır. Bu dağıtım bazı görüşlere göre kaynakların paylaşımı sırasındaki çatışma olarak da değerlendirilmektedir (Kapani 2001: 18-19).

Siyaset bir yönetme sanatı, hükûmet veya devlet icraatlarını etkileme, değiştirme veya yönetme işi olduğu gibi bireyler ve gruplar arasında güç ve liderlik konusunda rekabeti de gerektirmektedir. Siyaset olgusunun temelinde insan ve

* Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

insan ilişkileri vardır. Toplumsal rıza ve gücün bileşimi olarak da adlandırılan siyasette rızanın elde edilebilmesi için bireylerin ikna edilmesi mutlak bir gereklilik olmaktadır. İkna edilebilmesi için iki temel unsur önemlidir: Bunun için insanların yani kitlenin tanınması, farklı konulardaki tepki ve görüşlerinin bilinmesi gereklidir. Yine, bu zemin üzerine inşa edilecek olan yeni politikaların hedef kitleye ulaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Kamuoyu araştırmaları birinci aşamada siyasetçi ve siyaset kurumu için önemli veriler sunar. Alandan verilerin derlendiği döneme ilişkin olarak kitlenin fotoğrafını çeken kamuoyu araştırma sonuçlarına bakan siyasetçi seçmenin gündeminde hangi konu ve gelişmelerin ne oranda önem teşkil ettiğini, nelerin seçmen tarafından önemsendiğini, insanların siyasi tercihlerini yaparken hangi faktörleri dikkate aldığını görür. Bu verilerden hareketle seçmene sunacağı mesajlarını oluştururken kamuoyu araştırma sonuçlarının seçmen üzerinde yaratacağı etkiyi de dikkate alarak bir yandan gerçek sonuçlara ulaşmaya çalışırken diğer taraftan araştırmalar yoluyla seçmeni de etkilemeye çalışır.

Kamuoyu araştırmaları birinci aşamada siyasetçi ve siyaset kurumu için önemli veriler sunar.

Siyaset kurumu ve kamuoyu araştırmalarının vazgeçemediği diğer bir kurum medya olmaktadır. Medya kuruluşları haber verme, eğitime, eğlendirme, yönetenleri denetleme, eleştirme, kamuoyunu oluşturma ve açıklama, halkla parlamento ve hükümet arasında köprü görevi üstlenme, toplumdaki kişi ve grupların sesini duyurma görevleri yerine getirirler (Dönmezer 1983: 2-11; İçel 1983: 52-53). Bu görevler yanında medya kuruluşları toplumsallaştırma, kültürün geliştirilmesine yardımcı olma, birlik ve bütünlüğün sağlanmasında temel bir rol üstlenirler (MacBride vd. 1980: 283-285; McQuail 1994: 75-79; Kaya 1985: 15-16).

Medya kuruluşlarının demokratik siyasal sistemin vazgeçilmez unsurları olarak siyasal sürecin hemen her safhasında önemli bir görev üstlenmesine rağmen, kamuoyunu yönlendirmedeki üstünlüklerinin ne olduğu, sistem içerisinde kendilerinden beklenen görevleri gereği gibi yerine getirmede ne oranda başarılı oldukları hep tartışılmaktadır. (Schiller 1993; Semelin, 1992; Baudrillard 2002; Chomsky 1993; Janqua 1992; Keane 1993). Bu kuruluşlar siyasetçilerin seçmene ulaşmasında büyük bir rol üstlenirken yine kamuoyu eğilimlerinin kamuoyu araştırmaları yoluyla ölçülmesi ve sonuçlarının halka ve siyasetçiye yansıtılmasına aracılık ederler. Bu aracılık işlevinde medyanın, sistemin kendisine yüklediği görevler çerçevesinde hareket ederek demokrasinin sağlıklı işlenmesine yardımcı olurken, kimi zaman hedef kitlenin yönlendirilmesinde temel bir rol oynadığına ilişkin eleştiriler de sıkça yapılmaktadır.

Siyasette genel olarak eleştirilen “Amaca ulaşmak için her yol ahlakidir.” Machiavellist anlayış (Machiavelli 2002: 95-101 vd.) hemen her siyasetçi ve bilim çevreleri tarafından eleştirilip gayriahlaki bulunurken reel zeminde demokrasinin gelişmişlik düzeyine göre hemen her sistemde bu anlayışa uygun davranışları bulmak mümkündür. Siyasetçi için başarı çoğu zaman seçim zaferi ipinin göğüslenmesi ile eşdeğer görülmektedir. Böyle bir düşünce sisteminde amaç seçmen kitlesinin her ne yolla olursa olsun ikna edilmesi ve siyasi teveccühün kazanılmasıdır. Son yıllarda seçmenin ahlaki veya gayriahlaki olduğu dikkate alınmayan yol ve yöntemlerle yönlendirilmesine yönelik çabalara sıkça rastlanabilmektedir. Bu yöntemlerin yanında da kamuoyu araştırmaları ve onu yayın konusu yapan medya gelmektedir.

Son çeyrek asırda Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi kamuoyu araştırmalarının önemli bir bölümü, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve serbestçe oluşmasına yardımcı olmaktan çok seçmenin belirli partiler ve adaylar lehine yönlendirilme amaçlı olarak organize edilmektedir. (Güz 2005: 167 vd.) Yönlendirme amaçlı kamuoyu araştırmaları ve onun sonuçlarının kamuoyuna yansıtılmasına aracılık eden medya kuruluşları seçmen iradesinin sandığa yanlış yansımaları sağlayarak demokratik siyasal sistemle ilgili önemli sorunlara yol açarken diğer yandan siyaset, medya ve kamuoyu araştırmaları kurumlarına karşı toplumda var olan güven duygusunun sarsılmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada, farklı amaçlar için yapılan ve önemli fonksiyonları yerine getiren kamuoyu araştırmalarının etik dışı kullanılarak siyasal yönlendirme amacına hizmet etmesi ele alınmaktadır. Medya yoluyla topluma yansıtılan ve çoğu zaman haber formatında verilen araştırma sonuçlarının objektif, bilimsel, yansız imajının aksine yanlı, subjektif ve yönlendirme amaçlı kullanımı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada önce kamuoyu araştırmalarının tanımı yapılacak, araştırmaların etkileri üzerinde durulacaktır. Daha sonra medya kaynaklı olarak araştırmanın siyasi etik ilkeleri dışında kullanılmasına değinilecek ve siyasetin bir aracı olarak kamuoyu araştırmalarının etik ilkeler çerçevesinde yapılması ve yayımlanması konusu ele alınacaktır. En son bölümde ise çalışma çerçevesinde elde edilen bulgular ortaya konacaktır.

Son çeyrek asırda Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi kamuoyu araştırmalarının önemli bir bölümü, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve serbestçe oluşmasına yardımcı olmaktan çok seçmenin belirli partiler ve adaylar lehine yönlendirilme amaçlı olarak organize edilmektedir.

I. KAMUOYU ARAŞTIRMALARI VE ETKİLERİ

a. Kamuoyu Araştırmalarının Tanımı ve Özellikleri

Kamuoyu araştırmaları son yıllarda popüleritesini artırmakla birlikte hemen her dönemde ilgiyle karşılanmaktadır. Araştırma sonuçlarına duyulan ilgi kişi ve kurumları göre değişebilmektedir. Örneğin medya için araştırmalar toplum gündeminin hangi faktörler tarafından oluştuğunun bilinmesi, hangi olay ve gelişmelere insanların nasıl bir tepki verdiklerinin öğrenilmesi açısından önemlidir. Çünkü medya kuruluşları toplum gündemi ile kendi gündemleri arasında paralellik bulunduğu zaman daha başarılı olurlar. Medya yöneticileri araştırma sonuçlarına bakarak yönettikleri kitle iletişim araçlarının gündemi yakalamada ne oranda başarılı olduklarını test ederler. Ayrıca gündemin yoğun olmadığı dönemlerde araştırma verileri iyi birer haber konusu oluştururlar (Özkök 1988: 99-100).

Siyasette etkin olabilmek, gündemi yakalayabilmek, vatandaşları ikna edebilmek için günlük ve dönemsel verilere ihtiyaç vardır.

Siyasi partiler ve siyasetçilerin amacı, yönetim yetkisini alabilmek için seçmenin teveccühünü kazanmaktır. Bu amaca ulaşmada kamuoyu araştırmaları önemli bir fonksiyon üstlenirler. Siyasette etkin olabilmek, gündemi yakalayabilmek, vatandaşları ikna edebilmek için günlük ve dönemsel verilere ihtiyaç vardır. Gündemin hangi unsurlar tarafından oluşturulduğu, vatandaşların hangi konularda daha duyarlı davrandığı, tutum ve kanaatlerinin değişmesinde nelerin rol oynadığının bilinmesi siyasetçiler için önemlidir. Siyasetçiler ve siyasi partilerin kendileri kadar rakiplerinin konumu,

zayıf ve güçlü yönleri, mevcut fırsatlar, başarılarını engelleyecek faktörlerin bilinmesi siyasette başarıya giden yolun belirlenebilmesi için büyük önem taşır. İşte bu noktada kamuoyu araştırmaları siyasetçi ve siyasi partilere önemli veriler sunarlar.

Araştırmalar bireyler için de farklı anlam ifade ederler. Bireyler açısından kamuoyu araştırmalarına gündemin ve ihtiyaçların belirlenmesi noktasında görev düşmektedir (Meyer 1987: 84). İçinde yaşadıkları toplumun hangi gelişmelere nasıl bir tepki verdiği, ülke ve dünya sorunları ile birlikte farklı konularda genel eğilimin nasıl oluştuğu insanlar tarafından merak edilir. Toplumda yaşayan insanların önemli bir bölümü yalnızlık ve toplumdaki izole olma korkusu yaşarlar. İnsanlar, toplumda yaşamalarına rağmen görüş ve tutum olarak yalnız kalmaktan, diğer insanlar tarafından dışlanmaktan veya toplumdaki izole olmaktan korkarlar. Bu düşünce yalnızlık korkusu yaşayan insanların sürekli çevrelerini kontrol etme ve çoğunluğun eğilimlerine göre tutum ve davranış oluşturma çabası içerisine girmelerine yol açar. Çoğunluğun eğilim ve kanaatlerinin öğrenilebilmesinin en doğru yolu ise kamuoyu araştırmalarından geçer. İnsanların önemli bir bölümünün yalnızlık korkusu sebebiyle çoğunlukla birlikte hareket etme ve bunu öğrenmek için kamuoyu araştırmalarına başvurmaları özellikle seçim dönemlerinde medya yoluyla

yayımlanan kamuoyu araştırmalarına duyulan ilgiyi artırır. Bu durum kamuoyu araştırmalarının toplumu bilgilendirme amacıyla yayımlanması yanında bir kısım siyasetçi, medya kuruluğu ve kamuoyu araştırma şirketlerinin siyasi etik ilkeleri ihlal edilerek araştırma verilerini yanlış kullanılmalarının da gerekçesini teşkil eder.

Kamuoyu araştırmaları uzun döneme ilişkin olarak çok farklı konulardaki kamuoyu eğilimlerini ayrıntılı olarak yansıtmazlar. Toplumdaki hemen her kişi ve kurum tarafından ilgi duyulan kamuoyu araştırmaları için farklı tanımlar yapılmaktadır. Dünyada ilk olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan ve 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de de yapılan (Unat 1988: 35) kamuoyu araştırmaları, farklı büyüklüklerdeki gruplara genelleştirmek için, belirlenen örneklemeden veya örneklemin elde edildiği evrenden sistematik, bilimsel ve tarafsız bilgi toplama işlevi olarak tanımlanmaktadır (Lake, Harper 1987: 5; Salmon, Glasser 1995: 439; Yeğenoğlu 1988: 151).

Bu tanıma bakıldığında araştırmaların temel bazı özellikleri dikkati çeker: Birincisi araştırma verilerinin derlendiği tarihlerden sonraki dönemde farklı faktörlerin etkisiyle değişen veya değişebilecek eğilimlerin araştırma sonuçlarına yansıtılması mümkün değildir (Neumann 1998: 65). Önceki verilerden hareketle sonraki dönemdeki farklı faktörler dikkate alınarak gelecekle ilgili bazı projeksiyonlar yapılabilse de kamuoyu araştırmalarının, verilerin derlendiği tarihlerden sonraki döneme ilişkin sonuç ortaya koyabilme özelliği yoktur.

Araştırmalar kamuoyunun anlık fotoğrafını çekerler. Bu an genellikle araştırmanın yapıldığı tarihleri kapsar. Verilerin derlendiği dönemden önceki gelişmeler de dikkate alınır, ancak araştırma sonuçlarının verilerin derlenmesinden önceki döneme ait kamuoyu eğilimlerini yansıtabildiğini söylemek mümkün değildir.

Eğilimleri ölçmedeki hız ve isabet oranının yüksek olması kamuoyu araştırmalarının bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkar. İyi organize edilmesi hâlinde çok kısa süre içerisinde kamuoyunun nabzının tutulması ve amaca göre veri üretilmesi mümkün olur.

Kamuoyu araştırmaları, araştırma konusu çerçevesinde yer alan konulara ilişkin eğilimleri ölçme özelliği gösterir. Kamuoyunun her alandaki eğilimlerini ortaya koyabilme imkânı yoktur. Araştırma çerçevesinde ele alınacak konular da çok fazla değildir. Çünkü fazla konuyu bir araştırma çerçevesinde ele alma imkânı yoktur ve bu sebeple sınırlık başlık veya başlıkları araştırma konusunu oluşturur. Farklı konuları test etmek için farklı araştırmaların organize edilmesine ihtiyaç vardır.

Bilimsel ve objektif veri elde etmek kamuoyu araştırmalarının amacını oluşturur. Araştırmanın kurgusu içerisinde ön yargılar, subjektif değerlendirmeler, bilimsel ilkelere aykırı yöntemler yer almamalıdır. Bunların yer alması hâlinde elde edilecek verilerin kamuoyunu mevcut yapısını yansıtabilme yeteneği olmaz.

Veriler derlenirken daha geniş bir gruba yansıtılmak üzere küçük veya alt bir grup seçilir. (Milburn 1998: 41) Örnekleme olarak adlandırılan bu alt grubun sonuçların genelleştirileceği genel veya büyük grubun özelliğini yeterince taşıması hâlinde elde edilecek verilerin bilimsel ve objektif olma şansı yoktur.

Kamuoyu eğilimlerini ölçmek için kamuoyu araştırmalarından farklı yöntemler de vardır. Kamuoyundaki ilgili grupla doğrudan görüşülmesi, referandum yapılması, kamuoyunun nabzını tutmada başarılı olan kamuoyu önderleri ile doğrudan mülakatlar yapılması, medya profesyonellerinin ön sezileri eğilimleri ölçmede değerlendirilebilecek diğer yollar olarak karşımıza çıkar.

Kamuoyu araştırmaları vasıtasıyla elde edilecek sonuçların kamuoyu ile ilgili mutlak gerçekliği yansıttığını söylemek mümkün değildir. Araştırma sonuçlarının her zaman yanlış çıkması, sapması mümkündür. Bu sebeple araştırma verilerine olağanüstü bir güç atfetmemek gerekir.

b. Kamuoyu Araştırmalarının Etkileri ve Medya

Kamuoyu araştırmaları ister bilimsel ve objektif ister subjektif ve ön yargılı yapılmış olsun araştırma sonuçlarının kamuoyunu yönlendirmesi kaçınılmazdır. Araştırmalar sonucunda elde edilen ve medya aracılığı ile kamuoyuna açıklanan

Kamuoyu araştırmaları ister bilimsel ve objektif ister subjektif ve ön yargılı yapılmış olsun araştırma sonuçlarının kamuoyunu yönlendirmesi kaçınılmazdır.

veriler, farklı konulara ilişkin tutum ve kanaatlerini oluşturmuş insanların en azından bir bölümünün bu yapılarını değiştirmelerine yol açmakta, toplumdaki ayrı kalmama, çoğunluğa uyma ve yalnız kalma korkusuyla insanlar daha önce sahip oldukları düşünceye vazgeçme eğilimi gösterebilmektedir. Araştırmaların üzerinde daha çok etkili olduğu bireyler ise farklı konularda tutum ve kanaat oluştırmada çevresine göre hareket eden, görüş ve düşüncelerini açık biçimde ifade edemeyenlerin oluştırdığı gruplardır. Bu gruplardaki bireylerde yalnız kalma ve toplumdaki dışlanma korkusu daha fazladır. Bu gruplar için kamuoyu araştırmaları âdeta yol gösterici kılavuz gibidir. Kamuoyu araştırmaları farklı konularda toplumun genel eğilimlerini ortaya koyarken beraberinde bu gruplara da nasıl

bir tutum ve davranışı benimsemelerini söylemiş olurlar.

Kamuoyu araştırmaları yine doğrudan doğruya kamuoyu için temel bir ihtiyaç olan bilgilendirme işlevi üstlenirler. Bir anlamda kamuoyunun haber ve bilgi alma hakkına ilişkin demokratik bir fonksiyon ifa ederler. Kamuoyundan aldıkları bilgileri kamuoyunun ihtiyaç duyması sebebiyle yine kamuoyuna sunarlar. Araştırmaların üstlendiği bilgilendirme fonksiyonu sebebiyle kamuoyu araştırmalarının yayımlanmasından dolayı bireylerin etkilenmesi ve bir anlamda yönlendirilmesinden dolayı ortaya çıkacak olumsuz sonuçlar makul karşılanabilmektedir.

Kamuoyu araştırmalarını popüler hâle getiren ve etki oranını artıran temel araç medyadır. Medya kuruluşları kendi politikalarını test etmek kadar hedef kitlelerinin talepleri sebebiyle araştırma sonuçlarına yayınlarında yer vermektedir. Medya kuruluşları haberin kaynağı olarak kamuoyu araştırma şirketlerinden aldıkları

bilgileri hedef kitlelerine ileterek bir anlamda aracı rolü oynarlar. Bunu yaparken de toplumun serbestçe tartışabileceği özgür bir alan olma özelliğini üstlenirler ve haber konusu olarak sadece ilginç olanlar değil, ilginç olmayan konular, toplumsal ilişkiler, gelişmeler, yorumlara da yayınlarında yer verirler (Johnson 1991: 123).

Medyanın haber verme başta olmak üzere demokratik siyasal sistem içerisinde üstlendiği görevler içerisinde yer alan kamuoyunu oluşturmak ve açıklamak demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemesi açısından son derece önemlidir. Kamuoyunun oluşturulması denildiğinde kamuoyunun belirli görüşler çerçevesinde yönlendirilmesi değil, medyanın ülke ve dünyadaki gelişmeleri gündeme getirerek, hedef kitlenin ilgi, istek, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak oluşturduğu yayın içeriği ile kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olması akla gelmektedir. Haber ve bilgiler kadar yorum ve eleştiriler de kamuoyunun oluşumuna büyük katkı sağlarlar. Demokratik siyasal sistemlerde vatandaşların yöneten yönetilen ilişkisinin kamuoyundaki tepkilerinin ne olduğunu, ülkeyi yöneten siyasal kadroların icraatlarının vatandaşlar tarafından nasıl değerlendirildiğini öğrenmek istemesi kamuoyu araştırmalarının haber konusu olmasının temel sebebini oluşturur.

Teknolojinin gelişmesine paralel olarak dünyayı âdeta evrensel bir köye dönüştüren medya kuruluşları günümüz insanının bir parçası olarak günlük hayatta yerini alırken bireyin farklı ihtiyaçlarının karşılanmasında temel bir rol üstlenmektedir. Bireysel ve toplumsal hayatın dışı açılan penceresi konumundaki bu araçlar aynı zamanda bireyin toplumda geçerli olan ve kabul gören fikirleri algılamasına, başka bir ifadeyle bireyin toplumsallaşmasına yardımcı olmaktadır. İnsanlara, içerisinde yaşadıkları toplumda hangi fikirlerin kabul gördüğünü ve benimsendiğini, hangi fikirlerin reddedildiğini bu araçlar söylemektedir. Bir anlamda kamuoyu adına, yine kamuoyunda var olan eğilimlerin, etki ve tepkilerin neler olduğunu araştırmakta ve kamuoyunun gündemine sunmaktadır. Medya olağan dönemlerle birlikte özellikle seçim dönemlerinde hangi düşüncelerin toplum tarafından kabul gördüğünü ortaya çıkarmak üzere kamuoyu araştırmaları yapmakta ve yaptırmakta, elde ettiği bulguları hedef kitlesi ile paylaşmaktadır.

Medya kuruluşları açısından kamuoyu araştırmaları enformasyon gazeteciliğini destekleyen ve geliştiren bir faktör olarak karşımıza çıkar. Araştırmalar,

Demokratik siyasal sistemlerde vatandaşların yöneten yönetilen ilişkisinin kamuoyundaki tepkilerinin ne olduğunu, ülkeyi yöneten siyasal kadroların icraatlarının vatandaşlar tarafından nasıl değerlendirildiğini öğrenmek istemesi kamuoyu araştırmalarının haber konusu olmasının temel sebebini oluşturur.

görüş üretir ve toplumda hangi tiplerin veya eğilimlerin sevilmediğini, hangi konu ve olaylara karşı bir tepkinin bulunduğunu, hangi görüşün yalnız kaldığını ortaya çıkartırlar. Medya kuruluşları kamuoyu araştırmaları yoluyla elde edilen bulguları kamuoyuna açıklayarak tartışma ortamını genişletirler. Bu genişleme ile birlikte toplumda hâkim olan düşünceyi prestij olarak benimseyip savunanlar kadar diğer fikirlere taraftar olanlar da belirlenmiş olur.

Kamuoyu araştırmalarını toplumsal gündemin bir parçası hâline getiren, sonuçların toplum üzerinde etkili olmasına sağlayanlar medya kuruluşlarıdır. İçerdiği bilgiler sebebiyle araştırma sonuçları toplumda önemli bir etki yaratabilecek bir konuma sahip olsa da medya kuruluşları olmadan bu verilerin toplumsal zeminde fazla yankı bulması söz konusu olmaz. Araştırma sonuçlarını milyonlarca ve hatta milyarlarca insana ulaştırırlar medya kuruluşlarıdır. Kamuoyu araştırmalarının bilgilendirme, kamuoyunu oluşturma ve açıklama, toplumu etkileme gücünden söz edilirken medya ile kamuoyu araştırmaları birlikte değerlendirilmektedir. Medyasız bir kamuoyu araştırması gücünden söz etmek mümkün değildir.

Araştırmalar, görüş üretir ve toplumda hangi tiplerin veya eğilimlerin sevilmediğini, hangi konu ve olaylara karşı bir tepkinin bulunduğunu, hangi görüşün yalnız kaldığını ortaya çıkartırlar.

c. Siyasi Tercihleri Belirlemede Kamuoyu Araştırmaları

Birey, siyasal tercih yapma noktasında iletişimde bulunduğu sosyal gruplarla birlikte medyaya daha fazla oranda bağımlı hâle gelir. Medyanın, diğer sosyal gruplar için de haber kaynağı ve referans olacağından bu dönemdeki etkisi daha fazla olur. Genel olarak son dönemlerde yapılan medya ile ilgili araştırmalarda bu kuruluşların insanlardaki tutum ve davranışları değiştirmekten daha çok var olan tutumları güçlendirdiğini göstermiştir (Yumlu 1994: 93).

Medyada haber, yorum veya eleştiri olarak yayımlanan kamuoyu araştırmalarının da benzer bir özelliği vardır. Toplumun medya kuruluşlarına fazla ihtiyaç duyduğu ve etkiye açık olduğu dönemlerin başında seçimler gelmektedir. Medya ve dolayısıyla kamuoyu araştırmaları bilgi aktarımı için en dolaysız ortam olması sebebiyle özellikle seçim dönemlerinde daha etkilidirler (McQuail, Windahl 1986: 60).

Yapılan araştırmalar, insanların daha fazla izlemesinin de etkisiyle özellikle seçim dönemlerinde medya kuruluşlarının gündemi ile toplum gündemi arasında bir paralellik olduğunu göstermiştir (McCombs 1991: 17). Bireysel tutumlar üzerine inşa edilen kamuoyunun oluşumunda toplumsal gruplar ve medyanın etkili olması sebebiyle (Waldahl 1994: 77-78) toplumsal eğilimleri ortaya koyan kamuoyu araştırmaları, sadece kamuoyunun oluşması açısından değil, aynı zamanda istenerek veya

istenmeyerek kamuoyunun yönlendirilmesi açısından de önemlidir. Seçim dönemlerinde toplumun etkilenmeye daha açık olması, toplumsal gündemin yakalanmasında medyanın başarısı siyaset kurumu ve siyasetçiler için medya ve medya yoluyla yayımlanan kamuoyu araştırmalarını diğer dönemlere göre seçmene ulaşılacak daha iyi bir araç konumuna getirmektedir.

Seçim dönemleri özellikle siyasal karar alma sürecinde bireyler medyaya daha çok ilgi duyarken özellikle kararsız veya siyasal tercihi konusunda fikir değiştirmeye yatkın seçmen kitlesinin çoğunluk etkisinde kalarak bir başka partiye oy verebilmesi (Cantril 1991: 216) kamuoyu araştırmalarını ve medyayı siyasetçiler açısından daha da cazip hâle getirmektedir. Siyaset kurumu ve siyasetçiler, bir yandan medya içeriği ve medyada yayımlanan kamuoyu araştırmalarına bakarak kendi gündemlerini buna göre oluştururken, diğer taraftan medya ve kamuoyu araştırmaları yoluyla seçmeni etkileme çabası içerisine girebilmektedir. Çünkü siyasetçiler açısından çok daha etkili olan yüz yüze seçmen kitlesine ulaşarak hedef kitleyi etkilemenin (Hartley vd. 1985: 41; Uysal 1984: 38) mümkün olmadığı durumlarda -ki parti teşkilatları yeterince güçlü ve eğitimi değilse, bu genellikle fiilen mümkün değildir, medya seçmene ulaşılacak en hızlı, en kapsamlı ve en rasyonel araç olarak karşımıza çıkar.

Genel olarak bakıldığında kamuoyu araştırmalarının seçmen üzerinde; bando arabası etkisi de denen çoğunluk etkisi, yenilmişlik ya da kamçılama etkisi, toparlanma etkisi ve tedbirli oy kullanma etkisi olmak üzere dört farklı etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir.

Kamuoyu araştırmalarının etkisi dendiği zaman öncelikle çoğunluk etkisi akla gelir. Araştırma sonuçlarının seçmenin oy verme davranışına yönelik olarak kamuoyunda var olan çoğunluğu güçlendirdiği, buna karşılık azınlık olan görüş ve eğilimleri azalttığı bilinmektedir. (Duvarger 1986:236) Çoğunluk etkisi ile ilgili görüşlerin çoğu, Alman sosyolog Elizabeth Noelle-Neumann'ın 1970'lerde Almanya seçimlerinde medyanın etkileriyle ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği bulgulara dayanır (Neumann 1974).

“Suskunluk sarmalı” (spiral of silence) olarak adlandırıldığı etkilerle ilgili bulgularında Neumann, özellikle seçim dönemlerinde medyanın siyasi partiler açısından nasıl bir yönlendirme yaptığını açık olarak ortaya koyar. Seçim kampanyasının başlangıcında yaptığı kamuoyu araştırmalarında Sosyal Demokratlara oy verecek seçmen kitlesinin Hristiyan Demokratlara göre daha az olduğunu belirler. Dünyanın diğer birçok ülkesinde olduğu gibi daha çok sol görüşlülerin hâkim olduğu

Genel olarak bakıldığında kamuoyu araştırmalarının seçmen üzerinde; bando arabası etkisi de denen çoğunluk etkisi, yenilmişlik ya da kamçılama etkisi, toparlanma etkisi ve tedbirli oy kullanma etkisi olmak üzere dört farklı etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir.

Alman medyasında yer alan bir kısım kamuoyu araştırma sonuçlarına dayanan haber ve yorumlarla Sosyal Demokratların seçimi kazanabileceğine ilişkin yaygın bir kanaat oluşturmaya paralel olarak seçim kampanyasının ilerleyen dönemlerinde Hristiyan Demokratların oy oranı düşerken başlangıçta oy oranı az olan Sosyal Demokratlar medya merkezli olarak yaratılan çoğunluk etkisiyle birlikte seçimi kazandırlar (Neumann 1988).

Çoğunluk etkisi daha çok kararsız veya siyasi tutum ve görüşlerini paylaşmaktan çekinen kitle üzerinde etkili olmaktadır. Toplumdaki insanların tamamı tutum ve görüşlerini açıklamakta daha çekingen davranarak sessiz kalmakta, görüşlerini açıkladıkları zaman toplumda yalnız kalacaklarını, ayıplanacaklarını düşünmektedir. Bu kitle, seçim sürecinde karar almak için beklemeyi tercih etmekte ve çoğunluğun benimsediği görüşleri gözlemekte ve medya kaynaklı olarak oluşturulan kanaate göre de siyasi tercihini yapmaktadır.

Kamuoyu araştırmaları ve medya merkezli olarak seçim dönemlerinde seçmenin yönlendirildiğine ilişkin birçok görüş ve eleştiri vardır (Güz 2005). Oy verecek seçmenin tercihini belirlemesinde araştırmaların çoğunluk etkisi yaratarak güçlü görünen aday ya da partiye seçmeni yönlendirdiği, kimi zaman kendi partisi beklenenin altında oy alabileceğinin ortaya çıkması hâlinde seçmenin başka partiye oy verme kararından vazgeçerek kendi partisine yönelmesini sağladığı gözlemlenebilmektedir (Cantril 1991: 216). Medya ve kamuoyu araştırmanın her ülke ve seçim dönemlerinde benzer bir etki yaratması söz konusu olmasa da özellikle medyanın toplumda güvenilirliğinin yüksek olduğu dönemlerde konjonktürün de uygun olması ile böyle bir etkiyi yaratabilmektedir. Özellikle siyasiler medyayı bu yönüyle değerlendirmekte ve amaca ulaştıracak bir araç olarak görmektedir. Türkiye’de siyasi partiler açısından medyaya hâkim olma düşüncesinin altında yatan sebeplerden birisi de budur.

Kamuoyu araştırmalarının yarattığı bir diğer etki yenilmişlik ve kamçılama etkisidir. Seçimlerde kendi siyasi partisi dışında bir siyasi partiye yönelen seçmen seçim sonuçlarında kendi partisinden çok az oy alabileceğini hissettiği veya güçlü partilerin yanında daha küçük partilerin seçimden hezimetle çıkma ihtimalini sezindiğinde büyük partilere oy vermekten vazgeçerek kendi partisi veya diğer bir küçük partiye yönelebilmektedir. Böyle bir durumda seçim sonuçları öngörülenden farklı sonuçlanabilmektedir.

Seçim döneminde seçmen önce az oy alabileceği öngörülen aday veya partinin seçim kampanyasının ilerleyen safhasında oyunu artırdığı ve yükselişe geçtiğini, seçmen desteğinin aratarak devam ettiğini görürse oy vereceği partiden vazgeçerek yükselişe veya tırmanışa geçen bu partiye yönelebilmektedir. Seçmenin bir partinin toparlandığı, yükselişe geçtiğini görebilmesi ve buna kanaat getirebilmesi için medya ve medya kaynaklı kamuoyu araştırmaları yoluyla buna inanması gerekmektedir.

Seçmen seçim dönemlerinde yine tedbirli oy kullanma yolunu tercih ederek seçim sürecinde kararını değiştirebilmektedir. Kendisine yakın bulduğu veya taraftarı olduğu bir partiye oy vermeyi düşünen seçmen, kendi partisinin seçimi kazanma şansının düşük olması, buna karşılık kendi görüşüne yakın büyük partinin seçimi kazanma yarışına girmesi ve iki partinin seçim yarışında ön plana çıkması ve seçimi kazanma ihtimalinin belirmesi söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda oy vermeyi düşündüğü, taraftarı veya seçmeni olduğu partiye oy vermekten vazgeçerek kendi görüşüne yakın daha büyük partiye vermeyi tercih edebilmektedir.

Araştırmalarla ilgili bu etkilerin söz konusu olabilmesi için bazı şartların oluşmasına ihtiyaç vardır. Bu şartların başında kamuoyunun, kamuoyu araştırmalarına ve medyaya karşı duyacağı güven gelir. Gelişmiş demokrasilerde araştırma sonuçları seçim dönemleri kadar diğer zamanlarda da dikkatle izlenen ve yönetimin politikalarını oluşturan veya yönlendiren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bunda araştırmalara duyulan güvenin büyük etkisi vardır.

Amerika'da yapılan araştırmalar, toplumun kamuoyu araştırma sonuçlarını önemli oranda güvenilir bulduklarını göstermektedir. Roper'ın yaptığı bir araştırmada deneklerin % 84'ünün araştırma sonuçlarından etkilendiğini göstermiştir. Ayrıca araştırmaya katılanların % 56'sı araştırma sonuçlarının doğru çıktığını ifade ettiği ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların % 76'sının araştırmacıları dürüst olarak nitelmesi de bu alana duydukları güveni göstermektedir. Yine Gallup'un yaptığı diğer bir araştırma da bu verileri desteklemektedir. Araştırmaya katılanların % 60'ı seçim kampanyası döneminde başkan adayları ile ilgili yapılan eğilim araştırmalarının doğru olduğunu söylemişlerdir. Seçim kampanyası döneminde yapılan başka bir araştırmada, araştırmacıların seçim kampanyası üzerinde etkili olduklarını belirtmeleri kamuoyu araştırmalarına verilen önemi göstermektedir (Cantril 1991:195 - 196).

Kamuoyu araştırmalarının hedef kitle üzerinde etkili olabilmesinin diğer bir şartı, kişisel deneyim ve gözlemler sonucu elde edilen bilgilerle araştırma sonuçlarının çatışmaması oluşturur. Araştırma sonuçlarının var olan kanaat ve bilgilerle örtüştüğü zaman daha büyük etki yarattığı mevcut eğilimi güçlendirdiği bilinmektedir.

Seçmenin bir partinin toparlandığı, yükselişe geçtiğini görebilmesi ve buna kanaat getirebilmesi için medya ve medya kaynaklı kamuoyu araştırmaları yoluyla buna inanması gerekmektedir.

2. ARAŞTIRMALARDA ETİK VE SİYASİ ETİK İHLALLERİ

a. Kamuoyu Araştırmalarına Yöneltilen Eleştiriler

Kamuoyu araştırmalarına yönelik eleştiriler her dönemde yoğun biçimde yapılmıştır. Kamuoyu araştırmalarının kamuoyu eğilimlerini belirlemek için yapılsalar da seçim sonuçlarına yönelik olumlu veya olumsuz etkilerinin olduğu (Converse 1989: 93), araştırmaları yayımlayan medya kuruluşlarının toplumun gündemini etkileyerek ticari amaçlarına ulaşmak istedikleri, kamuoyu araştırmalarını da bu amaçla kullandıkları (Chomsky 1994: 126-127) şeklindeki eleştiriler sık yapılmaktadır. Aynı şekilde araştırmalarla elde edilen bilgilerin çoğu zaman kamuoyunun yönlendirilmesi için kullanıldığı (Schiller 1993: 224 - 225) belirtilmekte ve araştırmalar eleştirilmektedir.

Araştırma sonuçları ve etkileri konusunda yapılan eleştiriler kadar araştırmalara cevap verenler açısından da konu tartışılmaktadır. Araştırmancının örneklemini içerisinde olan insanların sorulara cevap verirken kimi zaman doğru bilgileri vermekten çekinmeleri, günlük hayatında kendilerine sormadıkları veya başkaları tarafından yöneltilmeyen soruların anketlerle kendilerine sorulduğunda cevap vermekte

güçlük çekmektedir. (Bordieu 1995:181). Sorulara cevap vermek istenmeyenlerin veya özel görüş ve bilgilerini paylaşmaktan kaçınanların vereceği cevaplar araştırmaların güvenilirliğinin sorgulanmasına da yol açmaktadır.

Kamuoyu araştırmaları, kamuoyu gündemini ve toplumsal eğilimleri ortaya koymak üzere planlandığı gibi çoğu zaman belirli bir siyasal amaca hizmet etmek için düzenlenmektedir. Araştırmayı yaptıran veya ona sponsor olanlar araştırma verilerinden yola çıkarak mevcut konularını öğrenmek ve geleceğe ilişkin planlar yapmak isterler. Bu iyi niyetli isteğe rağmen araştırma verilerinin kendi lehine olan bölümlerini

ni ön plana çıkarmak suretiyle sonuçları kamuoyu ile paylaşma yolunu da tercih ederler (Jamieson 1996: 145). Araştırma raporlarının medya yoluyla kamuoyuna yansıyan bölümlerinde siyasal amaçlar çoğu kere arka plana saklanır. Kamuoyuna yansıyan araştırma verilerinin hangi amaca hizmet etmek üzere yayımlandığının anlaşılabilmesi için özel bir çaba gereklidir (Schiller 1993: 187-188). Kamuoyu araştırmalarının seçmeni yönlendirme, belirli bir siyasal görüş, parti veya aday lehine veya aleyhine sonuç yaratmak için yapılması uygulamada çok eleştirilen konular arasında yer almaktadır.

Araştırmaların amacı toplumun veya belirli bir grubun önceden belirlenen konulardaki görüş ve eğilimlerinin ölçülmesidir. Araştırmalarla kamuoyu kaynaklı olarak enformasyon/bilgi elde edilip bunun ilgili kişi ve gruplara ya da topluma

Araştırma sonuçları ve etkileri konusunda yapılan eleştiriler kadar araştırmalara cevap verenler açısından da konu tartışılmaktadır.

aktarılması hedeflenir. İyi niyetli bu amaç çerçevesinde kalınmayarak araştırmalar yoluyla enformasyon elde edilmesi amacı aşılmakta ve enformasyon üretilmektedir. Böyle bir durumda enformasyonun kaynağı konumuna kamuoyu değil bizzat araştırmayı yapanlar geçmektedir. Bunun da ötesinde üretilen enformasyonla konumu ve eğilimleri ölçülmeye çalışılan kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır (Schiller 1993: 224-225). Böyle bir durumda medya haberlerinin ve haber konusu olarak kamuoyu araştırmalarının kamuoyunu oluşturma değil, kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olma görev ve sorumluluğu ihlal edilmektedir.

Temsil sorunu araştırmalara yöneltilen diğer bir eleştiriyi oluştur. Araştırmaların temsil ettikleri bir şeyin olmadığı, araştırma sonucunda somut bir sonuç ortaya çıkmadığı ve bireysel irade kavramını oluşturan iradeyle yeniden canlandırmanın zaman ve mekânına ait olmadıkları, dolayısıyla insanların görüşlerini ve iradelerini araştırmaların değiştiremeyecekleri iddiası (Baudrillard 1992: 60-61) alanın eleştirildiği diğer bir nokta olarak karşımıza çıkar.

Alana yöneltilen bu eleştirilere rağmen kamuoyu araştırmaları modern demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru olmakta, sadece siyasal amaçlara yönelik olarak değil, kamuoyunun bilgi edinme hakkının uzantısı olarak vazgeçilmez temel bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun, araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlardan daha çok araştırmaların yapılışı ve yayımlanmasında uyulması gereken etik ilkelerin ihlalinden kaynaklanmaktadır. Etik ilkelere uygun olarak yapılan araştırmaların olumsuz sonuçları olsa bile bunlar olağan ve kabul edilebilir bulunmaktadır.

b. Kamuoyu Araştırmalarının Etik İlkeleri

Kamuoyu araştırmalarının yapılması ve sonuçlarının açıklanmasına yönelik olarak bugüne kadar birçok ulusal ve uluslararası kuruluş etik kodlar oluşturmuştur. Bunlar arasında World Association of Public Opinion Research (WAPOR), European Society of Market Research (ESOMAR), National Council on Public Polls (NCPP), American Association for Public Opinion Research (AAPOR), International Association of Public Opinion Institutes (IAPOI), American Association of Political Consultants (AAPC) vardır (Demers 1988: 105-106; Cantril 1991: 262-265; Güz 2005: 311-316). Alana ilişkin eleştirilerin birçoğu bu kodların ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırmalarla elde edilen verilerin gerçeği yansıtmadaki hata oranlarının yüksek olması, verilerin ulaştığı kitlede yaratacağı etki, kamuoyu

Alana yöneltilen bu eleştirilere rağmen kamuoyu araştırmaları modern demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru olmakta, sadece siyasal amaçlara yönelik olarak değil, kamuoyunun bilgi edinme hakkının uzantısı olarak vazgeçilmez temel bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır.

eğilimlerini değiştirmesi gibi sorunlar etik kodlara uygun yapılan araştırmalar için makul sayılabilmektedir.

Sponsorluklar ve araştırmının kimin tarafından yönetildiği veya yapıldığı etik kodlar içerisinde önemli bir yer tutar. Kamuoyu araştırmaları iş yoğunluğu fazla ve önemli bir bütçeyi gerekli kılan çalışmaları içerir. Yapılan ve yayımlanan araştırmaların önemli bir bölümü sponsorlar tarafından desteklenir. Araştırmaların kimin sponsorluğunda yapıldığının açıklanmaması verilerin oluşturacağı etkiyi değiştirir. Ayrıca araştırmının kimin tarafından yönetildiği verilere olan güven bakımından önemlidir.

Araştırmalar, alandan verilerin derlendiği tarihlerdeki kamuoyu eğilimlerini yansıdır. Bu tarihlerden öncesi ve sonrası için veriler eğilimleri yansıtırma açısından geçerli olmayabilir. Araştırma raporlarında ve bunların yayımlanması sırasında mutlaka bu tarihlere özen gösterilmelidir.

Veriler derlenirken hangi yöntemin tercih edildiği, ankete katılanlarla yüz yüze mi görüşüldüğü yoksa başka yöntemler mi kullanıldığı belirtilmelidir. Her veri derleme yönteminin araştırmının güvenilir ve geçerliliğine etkisi farklıdır. Yine örneklem ve örneklemin temsil ettiği popülasyon araştırmalar için önemlidir. Araştırma verilerinin hangi örneklem genişliğinden elde edildiği, örneklemin nasıl bir popülasyonu temsil ettiği mutlaka araştırma raporunda yer almalıdır. Örneğin Türkiye'nin sadece batısındaki illerden derlenen verilerden hareketle elde edilen bulguların Türkiye genelini yansıtmaması mümkün değildir.

Araştırmalar belirli bir amaca yönelik olarak planlanırlar. Bu amaca yönelik olarak da anket/soru formu hazırlanır. Araştırma sonuçları bu sorulara verilecek cevaplara göre oluşur. Soru formundaki hatalar, yönlendirmeler, eksiklikler araştırma sonuçlarının yanlış, subjektif çıkmasına yol açar. Bu sebeple araştırma sonuçları verilerken ya da yayımlanırken soru formunun da açıklanması gerekmektedir. Ancak genel olarak araştırma kuruluşları ya da araştırma sonuçlarını yayımlayanların bu ilkeye uymadıkları dikkati çeker.

Araştırmayı yapanlar veya organize edenlerin siyasi kampanyaları bozacak uygulamalara izin vermemeleri gerekmektedir. Yine aynı şekilde araştırmayı yapanları olumsuz etkileyecek kasıtlı davranışta bulunulmamalıdır. Araştırmının yapılması veya değerlendirilmesi sırasında farklı görüşte bulunan insanlara karşı nazik davranılması, onların küçümsenmesi, kınanması gibi bir davranış içerisinde girilmesi de etik kodların ihlali anlamına gelmektedir. Araştırma verileri yayımlanırken medyaya karşı dürüst davranılması, sonuçlarda yanlış, eksik, subjektif değerlendirmelere yer verilmeden araştırma raporu medyaya paylaşılmalıdır.

Kamuoyu araştırmalarıyla ilgili uyulması gereken ilkelerden birisini de araştırma verilerinin medyada yayımlanması oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin yani sonuçlarının medya ve kamuoyu ile paylaşılması hakkı araştırmayı yaptıran aittir. Araştırma sonuçlarının yanlış, eksik veya subjektif değerlendirmelerle medya ve kamuoyuna açıklanması hâlinde araştırmayı yapan kuruluşun doğru ve objektif verileri medya ve kamuoyuna açıklaması gerekir.

Bütün bu açıklamalar ışığı altında kamuoyu araştırmalarının en çok eleştirildiği ve tartışıldığı nokta olan siyasetin yönlendirme aracı olarak kullanılmasıdır. Kamuoyu araştırmaları ile siyaset veya seçimler âdeta birlikte anılmaktadır. Araştırmalar siyasetin olağan sonucunu tahmin etmek üzere yapılabildiği gibi siyasetin sonucunu etkilemeye, değiştirmeye yönelik olarak da yapılabilmektedir.

c. Siyasi Etik İhlalleri ve Kamuoyu Araştırmaları

Demokrasinin işlemesi, kamuoyunun sağlıklı olarak oluşması ve seçmenin ülke ve dünyadaki gelişmeler konusunda bilgi aldığı kaynakların çok çeşitli olmasına bağlıdır. Kuşku yok ki seçmeni manipüle edecek tutum ve davranışlar, siyasi parti ve adaylarla ilgili yalan, yanlış ve eksik bilgiler, kamuoyu eğilimleri konusundaki yanlış bilgilendirmeler siyasi etikle bağdaşmadığı gibi seçmen iradesinin yanlış oluşmasına ve demokratik siyasal sistemin işleşişinde sıkıntılara yol açar. Örneğin, siyasi parti ve adaylara ilişkin medya yoluyla yapılacak gerekli araştırmaların yapılmaması, adaylarla ilgili öz geçmişlerin doğru biçimde verilmemesi seçmen iradesinin suça bulaşmış, insanları hileli yol ve yöntemlerle aldatmış, ceza almış, kamu kaynaklarını gayriahlaki ve gayrihukuki olarak kullanmış kişilerin milletvekili, belediye başkanı veya diğer görevlere seçilmesine yol açabilmektedir.

Sadece seçim kampanyaları döneminde değil, diğer olağan dönemlerde de siyasal tercihlerin oluşması açısından iki temel araç olarak kamuoyu araştırmaları ve medya kuruluşları karşımıza çıkar. Medya kuruluşları seçimler öncesinde seçim kampanyalarının açıklanmasında ve bu kampanyaların seçmene ulaştırılmasında önemli görevler üstlenirler. Seçmen tercihini etkileyen faktörler arasında yer alan yaş değişiklikleri, bölgesel farklılıklar ve geleneksel siyasi eğilimlerden farklı olarak bu araçlar siyasal karar almada önemli bir faktör olan bireyler arasındaki ilişkileri etkilemesi yanında çoğu zaman gündemi belirlediği için dikkatle izlenirler. Daha çok kısa dönemde etkili olan bu araçlar, seçim döneminde seçmenler arası ilişkilere katkısı ve toplumdaki bilgi edinme isteğinin artması sebebiyle takip edilme oranları artar.

Kamuoyu araştırmalarının yapılması ve medya yoluyla yayımlanması yukarıda da açıklandığı üzere kamuoyunun bilgi alma hakkının bir uzantısı olarak demokrasinin işleşişinde önemli bir boşluğu doldurur. Ancak her hakkın kullanılması nasıl olağansa, hakkın yanlış kullanılması beraberinde sosyal ve hukuki sorumluluğu da getirir. Hakkın yanlış kullanılmasının önlenbilmesinin yolu bu hakkın kullanılmasının ortadan kaldırılması olmayıp, hakkın yanlış kullanımının engellenmesi olmalıdır.

Araştırmayı yapanlar veya organize edenlerin siyasi kampanyaları bozacak uygulamalara izin vermemeleri gerekmektedir.

Türkiye'deki ilk kamuoyu araştırmalarının 1960'lı yıllarda başlamasına ve farklı kurumlar adına ve farklı amaçlara yönelik kamuoyu araştırmaları yapılmasına rağmen (Neyzi 1988: 16; Topuz 1991: 217) toplumun kamuoyu araştırmaları ile daha büyük boyutta tanışması ve araştırmaların kamuoyu gündeminin bir parçası olması 1983 seçimleri öncesinde olmuştur. 1983'ten sonraki seçim dönemlerinde kamuoyu araştırmaları yoğun ilgi ile karşılanırken araştırmalar yoluyla kamuoyunun yönlendirilmesi çabaları da artmuştur.

1994 Yerel Seçimlerinde üç büyük il Ankara, İstanbul ve İzmir için yapılan kamuoyu araştırmalarında seçimlerin galibi olan ve seçimi kazanan üç adayın araştırma şirketlerinin yaptığı tahminlerde kazanma ihtimallerinin bile bulunmaması, araştırma sonuçlarının hangi siyasi parti adına yapılıyorsa o parti adına açıkça yönlendirme amacı taşıdığı tartışmalarını gündeme getirmiştir (Güz 2005: 234-245).

Bu tartışmalar sonucunda kamuoyunda oluşan büyük tepki sebebiyle 1995 Genel Seçim kampanyası döneminde araştırmalarla ilgili önemli kararlar alınmuştur. Hakkın kötüye kullanılmasının ortadan kaldırılması için bunu engelleyecek önlemler alınması yerine demokratik bir hakkın engellenmesi yolu tercih edilerek kamuoyu araştırmalarının yayımlanması yasaklanmuştur. 4125 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"un 5. maddesi ile "kamuoyu araştırmaları, anketler, tahminler, bilgi ve iletişim yoluyla mini referandum" gibi adlarla medyada sonuç yayımlanmasına yasak getirilmiştir (*Resmî Gazete*, 28.10.1995). 1999 Genel ve Yerel Seçimleri döneminde ise daha da ileri gidilerek kamuoyu araştırmalarının medyada yayımlanması değil yapılması da yasaklanmuştur (Güz 2005: 260). Demokrasinin vazgeçilmez temel unsuru olan seçim dönemlerinde kamuoyunun bilgi kaynağı olan kamuoyu araştırmalarının yapılması ve yayımlanması yine demokrasi adına yasaklanmuştur. Toplumunun bilgilenmesi ve serbestçe oluşması açısından önemli bir kaynak olan kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına ulaşma hakkının kamuoyunun elinden alınması demokrasi adına demokratik hakkın engellenmesinden başka bir anlam taşımamaktadır.

Demokratik bir ülkede kamuoyunun oluşması ve siyasal karar verme süreci açısından son derece etkili olan kamuoyu araştırmalarının yapılması ve yasaklanması ne kadar yanlış ise bu hakkın siyasi ahlaka aykırı, seçmeni ve genelde kamuoyunu yönlendirmeye yönelik olarak kullanılması da bir o kadar yanlıştır.

Kamuoyu araştırmalarının siyasi ahlaka aykırı olarak Türkiye ve diğer ülkelerde kullanılmasının farklı yöntemleri vardır. Genelde her dönemde ve özelde ise seçim kampanyaları süresince kamuoyu araştırmaları kamuoyu eğilimleri konusunda yine kamuoyu ve diğer kurumların bilgilenmesi açısından değil çoğunluk etkisi yaratılarak seçmenin yönlendirilmesi için kullanılmaktadır. Toplumda yaşayan bireylerinin siyasi karar alma ve bunu açıklama konusunda daha çekingen davranmaları, bazı insanların siyasi karar alma ve tutum oluştırmada isteksiz davranıp çoğunluğa göre karar verme düşüncesinde olmaları kamuoyu araştırmalarını cazip hâle getirmektedir. Kamuoyu eğilimlerini yansıtmada medya etkili bir faktör olsa

da Türkiye gibi ülkelerde güvenilirlik konusunda bu kurumun yaşadığı problemler medya kaynaklı eğilim tespitinin kamuoyu tarafından fazla dikkate alınmamasına yol açmaktadır.

Seçmenin medya merkezli olarak yönlendirilmesi ve sarmalın oluşturulabilmesi için daha güvenilir bir kurumun verilerinin haber olarak yayımlanmasına ihtiyaç vardır. Bilimsel yöntemlere aykırı olarak planlanan ve yapılan ya da sonuçları üzerinde değişikliğe gidilen araştırma verileri objektif yapılmış bir haber formatında medyada yayımlanarak bazı parti ve adaylar lehine yönlendirme yapılabilmektedir. Kamuoyu ve seçmen iradesinin oluşmasında medya ve kamuoyu araştırmalarının tek faktör olmaması sebebiyle siyasi etik dışı bu amaçlar sonuca oluşmasa da 1994 Yerel Seçimlerinde olduğu gibi ciddi oranda toplumsal tepkiye yol açabilmektedir. Medya merkezli olarak siyasi etik ilkelere aykırı biçimde kamuoyu araştırmalarının çoğunluk etkisi yaratmada bir araç olarak kullanılmasından araştırma şirketleri, medya yöneticileri kadar “Amaca ulaşmada her yol kullanılabilir.” ilkesini düstur edinen siyasiler de sorumludur. Demokrasinin sağlıklı işleminde siyaset başta olmak üzere kamuoyunun oluşumunda etkili olan kurumların etik ilkelere uygun davranmalarına ihtiyaç vardır. Siyaset kurumunun 1995 ve 1999 Seçimlerinde olduğu gibi sorumluluğu medya ve kamuoyu araştırma şirketlerine yükleyerek kendi sorumluluklarından kurtulması mümkün değildir.

Kamuoyu araştırmalarının siyasi ahlaka aykırı olarak kullanıldığı bir yöntem, seçmenin yukarıda açıklanan “tedbirli oy verebileceğini” düşünerek siyasi partiler arasında yönlendirme yapılmasıdır. Seçimden başarılı çıkabilecek daha az oy oranına sahip partilerin araştırma verilerine göre seçimde başarılı olamayacakları tezi işlenerek bu parti ya da partilere oy verebilecek seçmenin aynı veya benzer kulvarda yarışan diğer bir partiye oy vermeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin, bir yerleşim biriminde belediye başkanlığı için yarışan üç adaydan ikisi sağ partilere diğeri ise sol partiye mensup olabilmektedir. Sağ parti adayları seçim ipini göğüsleyebilecek konumda ve seçim yarışı bu iki aday arasında geçebilmektedir. Böyle bir durumda medya ve kamuoyu araştırma şirketi hangi sağ adayı destekliyorsa buna göre bir yöntem belirlemektedir. Böyle bir durumda desteklenen sağ partinin adayı önde, onun rakibinin ise gerçeğe aykırı olarak diğer sağ partinin adayının olmadığı sol partinin adayı olduğu objektif görünümlü araştırma raporuna dayalı haberler aracılığı ile

Toplumunun bilgilenebilmesi ve serbestçe oluşması açısından önemli bir kaynak olan kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına ulaşma hakkının kamuoyunun elinden alınması demokrasi adına demokratik hakkın engellenmesinden başka bir anlam taşımamaktadır.

kamuoyuna yansıtılmaktadır. Sonuçta, diğer sağ partinin adayına oy verecek seçmen, sol gelecek korkusuyla medyaca desteklenen sağ partinin adayına yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda sahnelenmeye çalışılan kamuoyu araştırmaları ve medya kaynaklı senaryo hep böyle işlemektedir. Muhtemel bir genel seçimde oylar yönlendirilmek istendiğinde araştırma verileri ve medya kaynaklı olarak sol gelecek korkusuyla sağ oylar küçük partilerden daha büyük olan partiye yönlendirebilmekte, yine aynı şekilde sağ ezici bir üstünlük sağlayacak korkusu yaratılarak diğer küçük sol partilere gidecek olan oylar da daha büyük sol partilere yönlendirilebilmektedir.

Seçimden başarılı çıkabilecek daha az oy oranına sahip partilerin araştırma verilerine göre seçimde başarılı olamayacakları tezi işlenerek bu partiye da partilere oy verebilecek seçmenin aynı veya benzer kulvarda yarışan diğer bir partiye oy vermeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

2002 Genel Seçimleri bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Kamuoyu araştırma şirketleri ve medya kaynaklı olarak kamuoyuna AKP’nin iktidara gelebileceği tezi işlenerek CHP iktidar partisi yapılmak istenmiş, bu kurgunun seçmen nezdinde ters tepmesi sonucunda sağ seçmen AKP’de toplanmıştır. Seçim öncesinde % 26-28 oranında olan AKP oyları, medya kaynaklı kamuoyu araştırmaları yoluyla seçmenin CHP’ye yönlendirilmek istenmesi sebebiyle % 34’ün üzerine çıkarken özellikle MHP ve bir ölçüde DYP, seçmenin sol gelecek korkusuyla AKP’ye kayması sonucunda baraj altında kalmıştır.

Yönlendirme yapılırken kamuoyunun aldatılmasına yönelik olarak yanlış ve subjektif verilerin bu özelliği göz ardı edilmektedir. Kamuoyunun gerçekleri öğrenmesinin engellenmesi için medya kaynaklı olarak yayımlanan kamuoyu araştırmalarının yöntemi, bilimselliği, tutarlılığı, objektifliği, güvenilirliği, geçerliliği alanın uzmanlarına denetletirilmeden ve uzmanlarca tartışılmadan veriler doğruymuş gibi kabul ettirilerek araştırma verilerine dayalı siyasal analizler yapılmaktadır. Böyle bir durumda gerçekleri öğrenemeyen seçmen üzerinde, Neumann’ın tespit ettiği gibi

yavaşça sarmal oluşturulmaya başlanmakta ve kimi zaman; gayriahlaki, siyasi etik kodlara, kamuoyu araştırmaları etik ilkelerine aykırı olmasına rağmen bu yöntem başarıya ulaşabilmektedir.

d. Araştırma Kaynaklı Siyasi Etik İhlallerin Önlenmesi

Etik ilkelere aykırı olarak seçmenin yanlış yönlendirilmesi ve millet iradesinin sandığa yanlış yansması kısa ve uzun dönemde demokratik siyasal

sistemin işleyişine zarar vermekte başta siyaset kurumu olmak üzere birçok kurum bindiği dalı kesmektedir. Yönlendirme amaçlı çalışmalar öncelikle kamuoyunun tepkisini çekmekte bunun sonucu olarak siyaset ve medya kurumu başta olmak üzere diğer bazı kurumlara güven bunalımı oluşmaktadır. Bu ise kimi zaman demokrasi dışı yol ve yöntemlere olan eğilimleri artırabilmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak dörtlü bir kontrol sisteminin kurulmasına ihtiyaç vardır. Genel ahlaka ve siyasi etik ilkelere aykırı olarak yapılacak kamuoyu araştırmaları ve bunları yayımlayacak kuruluşlara öncelikle siyasilerin karşı çıkmasına ihtiyaç vardır. Siyasette aktif rol alanların, adayların, fiilî olarak siyasetin içerisinde olanların yönlendirme amaçlı kamuoyu araştırmaları ve bunları yayımlayanlara mali destek olmamaları ve bu tür araştırmalara karşı olduklarını samimiyetle deklare etmeleri önemlidir.

İkinci merkez olarak medya devreye girmelidir. Medya kaynağı ne olursa olsun yayımladığı her haberin doğruluğunu ispat etme yükümlülüğündedir. Bu yükümlülük medya etik ilkelerinin ve hukuki kuralların bir gereğidir. Medya, kendi yaptırdığı veya başkaları tarafından finanse edilen kamuoyu araştırmalarına ait verilerin bilimsel ve objektif ilkelere uygun olup olmadığını araştırmalı, doğruluğundan emin olduğu araştırma sonuçlarını yayımlamalıdır. Yönlendirme amaçlı yapılan ve yayımlanan kamuoyu araştırmalarına ait sonuçların hatalı olduğunu toplumsal sorumluluğunun bir gereği olarak kamuoyuna açıklamalıdır.

Diğer kontrol aracı olarak kamuoyu araştırma kuruluşları devreye girmelidir. Araştırmayı yapan kuruluşlar etik kodlar çerçevesinde araştırmaları organize etmeyi temel ilke kabul etmelidir. Sadece bununla da kalmayarak yaptıkları ve sonuçları açıklama hakkı araştırmayı yaptırana ait olan sonuçların kendi elde ettikleri bulgulardan farklı olarak kamuoyuna yayımlanması hâlinde doğru verileri kamuoyu ile paylaşmalıdır. Kamuoyu araştırmaları alanına ilişkin kamuoyunda oluşan güvensizliğin olumsuz sonuçları en fazla bu sektörü etkilemektedir. Bu noktada kamuoyu araştırma birliklerine önemli görevler düşmektedir.

Diğer bir kontrol mekanizmasını bizzat kamuoyunun kendisi oluşturmaktadır. Bilimsel ilkelerden uzak, yönlendirme amaçlı yapılan ve yayımlanan araştırma sonuçlarıyla ilgili olarak araştırmayı yapan ve onu yayımlayan kuruluşa karşı doğrudan gösterilecek tepki bu hakkın yanlış kullanılmasındaki en büyük engel olacaktır. Kamuoyu tepkisinin yeterince güçlü olması siyaset, medya ve kamuoyu araştırma kurumlarındaki yetkilileri de harekete geçirecek ve alandaki yanlış uygulamaların azaltılmasında büyük rol oynayacaktır.

Yönlendirme amaçlı çalışmalar öncelikle kamuoyunun tepkisini çekmekte bunun sonucu olarak siyaset ve medya kurumu başta olmak üzere diğer bazı kurumlara güven bunalımı oluşmaktadır.

SONUÇ

Kamuoyu araştırmaları belirli zaman dilimleri için geçerli olmak üzere tespit edilen amaca göre kamuoyu eğilimlerini ölçmeyi amaçlayan bilimsel çalışmalardır. Kamuoyu eğilimlerinin ne olduğuna ilişkin olarak yine kamuoyunda oluşan merak ve ilgi kamuoyu araştırmalarını popüler hâle getirmekte ve medyanın alana ilgi duymasını sağlamaktadır. Medya araştırmalar yoluyla kendi gündemini test ederken, kamuoyu gündeminin hangi faktörler tarafından oluşturulduğunu da öğrenmektedir. Araştırma sonuçlarının haber değeri taşıması medyanın araştırma verilerini yayın konusu yapmasındaki temel faktördür.

Kamuoyu tepkisinin yeterince güçlü olması siyaset, medya ve kamuoyu araştırma kurumlarındaki yetkilileri de harekete geçirecek ve alandaki yanlış uygulamaların azaltılmasında büyük rol oynayacaktır.

Demokrasinin sağlıklı işlemesi kamuoyunun sağlıklı oluşmasına bağlıdır. Kamuoyunun serbestçe oluşmasını sağlayan araçlardan birisi de medya yayınları yoluyla toplumsal gündeme taşınan kamuoyu araştırmaları olmaktadır. Kamuoyu araştırmaları toplumun bilgi edinme hakkının bir sonucu ve temel demokratik bir hak olarak karşımıza çıkarken bu hakkın yanlış kullanılması sadece araştırmayı yapan ve yayımlayan kurumlara değil demokratik siyasal sisteme de zarar vermektedir.

Kamuoyu araştırmalarının genel toplumsal etkileri bulunmakla birlikte özellikle siyasal etkileri daha büyük boyutlu olmakta ve araştırmanın planlanması, soru formunun oluşturulması, verilerin derlenmesi, bilgi işlem ortamına aktarılması ve yorumlanması sırasında bilimsel ve objektif ilkelere uyulduğu sürece araştırma sonuçlarının yaratacağı etki makul karşılanmaktadır. Sorun ve

tartışma kamuoyu araştırmalarının ön yargılı, yönlendirme amaçlı planlanması ve bilimsel yöntemlere aykırı biçimde verilerin derlenmesi, analizi ve yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Seçmenin belirli aday ve partileri yönlendirilmesinde iyi bir araç özelliği gösteren araştırmalar siyaset kurumunun amaca ulaşmada üzerinde çok durduğu ve yararlanmaya çalıştığı araçların başında gelmektedir. Medya kaynaklı olarak çoğunluk etkisi yaratılmasında veya seçmenin büyük partiler lehine yönlendirilmesinde kamuoyu araştırmaları etkin olarak kullanılabilir. Kamuoyu araştırmalarının yönlendirme amaçlı kullanımı öncelikle demokratik siyasal sisteme zarar vermektedir. Ayrıca başta siyaset kurumu olmak üzere medya ve kamuoyu araştırma şirketleri bundan zarar görmektedir.

Demokrasinin sağlıklı işlemesi açısından önemli bir araç olan kamuoyu araştırmalarının, amacına aykırı, etik ilkeler dışında kullanılmasının önlenmesi farklı kurumların iş birliği ile mümkün olabilecektir. Demokrasinin sağlıklı işlemesinde önemli roller üstlenen siyaset ve medya kurumları ile araştırma kuruluşlarının

dikkatli ve etkili tutumları, kamuoyunun bu konuda göstereceği tepki kamuoyu araştırmalarının siyasal sistemin işleyişine zarar verebilecek gayriahlaki kullanımını engelleyebilecektir.

KAYNAKÇA

BAUDRILLARD, Jean (2002), *Çaresiz Stratejiler*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.

BORDIEU, Pierre (1995), "Kamuoyu Yoktur", *Kamuoyu Kimin Oyu?*, hzl. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık.

CANTRIL, Albert H. (1991), *The Opinion Connecting Polling, Politics, and the Press*, Washington: Congressional Quarterly Inc.

CHOMSKY, Noam (1993), *Medya Gerçeği*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Tüzm zamanlar Yayıncılık.

CONVERSE, Philip E. (1989), "Kamuoyu ve Oy Verme Davranışına Ailenin Etkisi", *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, Der. N.H. Nie, S.Verba, P.E.Converse, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını.

DEMERS, David Pearce (1988), "Commentary: A Qualitative Analysis of Newspaper Polls", *Newspaper Research Journal* 9, Spring.

DÖNMEZER, Sulhi (1983), "Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu", *Basın ve Basının Karlaştığı Hukuki Sorunlar*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu.: 3.

DÖNMEZER, Sulhi (1976), *Basın ve Hukuku*, 4. Baskı, İstanbul.

DUVARGER, Maurice (1986), *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev. Ünsal Oskay, 3. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

GÜZ, Nurettin (2005), *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınevi.

HARTLEY, Eugene L., Rith E. HARTLEY, Clyde HART (1985), "Tutumlar ve Kanaatlar", *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, drl. Ünsal Oskay, 3. Baskı, Ankara.

İÇEL, Kayıhan (1983), "Devletle Basın Arasındaki İlişkiler", *Basın ve Basının Karlaştığı Hukuki Sorunlar*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu.: 3.

JAMIESON, Harry (1996), *İletişim ve İkna*, çev. N. Atabek, B. Dağtaş, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: ESBAÇ Yayını, 141.

JANQUA, Daniel (1992) "Mesleği Gazeteci", *Medya Dünyası*, drl. Jean-Marie Charon, çev. Oya Tatlıpınar, Ankara: İletişim Yayınları.

JOHNSON-CARTEE, Karen S., Gary A. COPELAND (1991), *Negative Political Advertising*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

KAPANİ, Münci (2001), *Politika Bilimine Giriş*, 13. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

KAYA, Raşit (1985), *Kitle İletişim Sistemleri*, Ankara: Teori Yayınları.

KEANE, Jhon (1993), *Medya ve Demokrasi*, çev. Haluk Şahin, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

LAKE, Celinda C., Pat Callbeck HARPER (1987), *Public Opinion Polling*, Island Press, Washington, USA, (Türkçe çevirisi için bk. *Kamuoyu Araştırmaları*, çev. N. Güz, (2002), Ankara: Altın Küre Yayınları).

MACBRIDE, Sean, vd. (1980), *Communication and Society Today and Tomorrow: Many Voices One World*, London: Kogan Page.

MACHIAVELLI, Niccolo (2002), *Prens*, çev. Mustafa Satıcı, İzmir: İlya Matbaası.

MCCOMBS, Maxwell, Donald SHAW (1991), "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Agenda Setting*, New Jersey: Ed. David L. Protess, Maxwell McCombs, Lawrence Erlbaum Assoc.

MCQUAIL, Denis (1994), *Kitle İletişim Kuramı*, çev. A.H.Yüksel, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

MCQUAIL, Denis, Sven WINDAHL (1986), *Communication Models*, 3 rd Impression, Longman, New York; Türkçe çevrisi için bk. (1993), *İletişim Modelleri*, çev. Mehmet Küçük Kurt, Ankara: İmaj Yayınları.

MEYER, Philip (1987), "Commentary: Polls Are Predictions (So Let's Stop Kidding Ourselves)", *Newspaper Research Journal* 8, Spring 1987

MILBURN, Michael A. (1998), *Kamuoyu ve Siyaset*, çev. A. Dönmez, V. Duyan, Ankara: İmge Kitapevi.

NEUMANN, Noelle E. (1998), *Kamuoyu*, çev. Murat Özkök Ankara: Dost Kitapevi Yayını.

NEUMANN, Noelle E. (1974), "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion", *Journal of Communication*, 24

NEYZİ, Nezih H. (1988), "Piyasa ve Kamuoyu Araştırmalarının Gelişimi", *Kamuoyu Araştırmaları Birinci Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara: AÜ BYYO Yayını, 11.

ÖZKÖK, Ertuğrul (1988), "Yazılı ve Elektronik Basın ve Kamuoyu Yoklamaları", *Kamuoyu Araştırmaları Birinci Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara: AÜ BYYO Yayını, 11.

SALMON, Charles T., Theodore L. GLASSER (1995), "The Politics of Polling and the Limits of Consent", *Public Opinion and the Communication of Consent*, New York: Ed. Theodore L. Glasser, Charles T. Salmon, The Guilford Press.

SCHILLER, Herbert (1993), *Zihin Yönlendirenler*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.

SEMELIN, Jacques (1992), "Gerçek Dışı Bilgi Verme ya da 'Yalanı Gerçek Gösterme' Sanatı", *Medya Dünyası*, Der. Jean-Marie Charon, çev. Oya Tatlıpınar, Ankara: İletişim Yayınları.

TOPUZ, Hıfzı (1991), *Siyasal Reklamcılık*, İstanbul: Cem Yayınevi.

UNAT, Nermin Abadan (1988), "Türkiye'de Toplumsal Değişme, Piyasa Araştırmaları ve Kamuoyu Yoklamaları", *Kamuoyu Araştırmaları Birinci Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara: AÜ BYYO Yayını, 11.

UYSAL, Birkan (1984), *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara: TODAİE Yayını.

WALDAHL, Ragnar (1994), "Siyasal Tutumlar ve Kamuoyu", *İletişim*, çev. S. İrvan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S.1-2.

YEGENOĞLU, Özgür (1988), "Kamuoyu Araştırma Uygulamalarının Düzenlenmesinde Alternatif Yaklaşımlar", Ankara: *Türk İdare Dergisi*, C. 60., S.379-381.

YUMLU, Konca (1994), *Kitle İletişim Kuramı ve Araştırmaları*, İzmir: Nam Basım Ltd.

AHLAKIN OLUŞUMU VE ANADOLU'NUN 13. YÜZYILI

PROF. DR. RAHMİ KARAKUŞ*

GİRİŞ

Her birey belli bir sosyal yapının içinde hayatını sürdürür ve bu hayatın belirleyenleri son derece fazladır. İnsan hayatına eğitimden siyasete, sanattan ekonomiye bir dizi alanın belli düzeyde etkisi söz konusudur. Belki de insan, bu etkilerin toplamıdır. Nitekim bu alanları topyekûn kuşattığı düşünülen genel kavrama kültür ya da medeniyet denebildiği dikkate alındığında, insana doğa ve kültür unsurlarının toplamı denmesi daha yetkin olacaktır. Kısacası her birey, içinde insanlığını kazanacağı bir doğa ve kültür alanına doğmakta ve hayatını ancak bu ortamda sürdürebilmektedir. Öyle ise her birey, içinde doğduğu ve geliştiği doğal ve kültürel unsurların toplamıdır. Her birey belli bir dile, belli bir dine, belli bir siyasal ortama ve belli bir ekolojik ortama vb. doğar; bireyin insanlaşması da bütün bu sayılanlarla ilişkisinde ortaya çıkar. Bu ilişkinin, insan dışındaki canlılarda tek yönlü -her hayvan çevresine uyar- olmasına karşın insanın çevresini kendine benzettiği de hatırlanmalıdır. Kısacası insan, ilişkide olduğunu bilinçli manada etkileyen ve değiştiren bir varlıktır. Kaldı ki insanın ve onun tarihin “gelişme” ya da “ilerleme”sinden bahsetmenin imkânı ve dayanağı da bu husus olsa gerektir.

Her insan belli bir ahlaki yapının içinde dünyaya gelir. Şüphesiz bu olgu, sadece ahlakla ilişkili olmaktan daha fazla bir anlam ifade eder. Aynı şekilde içinde kendisiyle var olduğumuz hemen her oluşuma tabiiyetimizin olduğu kadar onların

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

yapıcı veya yaratıcısı olduğumuzu da söyleyebiliriz. Kültürü yaşarken aynı zamanda yaşantıya konu olan alanı üretmemiz de söz konusudur. Kısaca her birey insani oluşumlara hem etken hem etki hem de edilgen şekillerinde dâhildir. Bu pozisyonların her birey için birbirinden farklı mahiyet ve değerde olması elbette ki yadırganamaz. İnsanlar eğitim seviyelerinden, yaşadıkları olayın niteliğine kadar bir dizi belirleyene tabi biçimde eylemde bulunacaklarından, ortaya çıkan üreticiliğin niteliği de ona göre olacaktır. Dolayısıyla yaşanan şeye göre her birey kültürünün belli derecede hem üreticisi hem tüketicisi/uygulayıcısı olma vasfındadır.

Yaratıcı katkıların, bazı şahıslar ve bazı zamanlar için diğerlerine göre farklı ve dikkat çekici olabileceği tarihî çalışmalar aracılığıyla izlenebilir. Sayısız tekrarlarla

Her insan belli bir ahlaki yapının içinde dünyaya gelir. Şüphesiz bu olgu, sadece ahlakla ilişkili olmaktan daha fazla bir anlam ifade eder.

gerçekleştirilen katkılar, tarihin eleğinden geçip “anonim”ler arasına karışırlar. Söz konusu “anonim”ler hafızalarda yer eden ve diğerlerine göre daha fazla önemsenen değer yaratıcıların karşısında önemsiz gibi gözükseler de her bireyin birlikte yaşamaya devam ettiği türdeşlerinin -hatta daha fazlasının- hayatında paydaş olduğunu söylemek mümkündür. Bu yaklaşım aşırı çevreci veya mistik ya da küreselci bulunabilir. Fakat determinizm/indeterminizm veya kadercilik/özgürlükçülük münakaşasına girmeksizin sebep sonuç zincirinin varlığı içinde düşünmeye devam ettiğimiz takdirde makul kabul edilmelidir. Zira insan zihninin sebep sonuç zincirinde her bir halkayı izleyebilmesinin imkânı yoktur.

Bu yüzden halkalar daima benzerlikten yola çıkılarak atlanır ya da tamamlanır. Bu tikellerle bağlantılı kalmak isteyen bir bireyin ya da endüktüf zihin yürüyüşünün tabi olduğu bir zorunluluktur. Öyle ise ahlaki hayatın her bir unsurunun her bireyin belli bir derecedeki paydaşlığı ile oluşturulduğunu bir öncül olarak kabul edeceksek, buradaki paydaşlığın mahiyeti ve kategorileşmesi için de düşünmeye/sorgulamaya devam edebiliriz.

Yaratıcı/yapıcı katkısı yokmuş gibi düşünülebilecek en uç seviyesinin, inanarak tekrarlanan eylemleri ve bunların sahipleri olduğunu düşünebiliriz. Dikkat edilirse güven duygusuyla, gereklilik inancıyla icra edilen -bunun aksi niteliklerle bile olsa- eylem ilke/değer/değer yargısı/ritüel/ahlaki uygulama vb.nin “yaşatılması” bakımından bir paydaşlık barındırır. Ayrıca her yaşama/uygulama yeni şartlar karşısında bir sınamayı da gerçekleştirme demektir. Bu geçerlilik testinden geçirme ahlakın dayanıklılığını; bilinçlendirmeyi ve teemmül edilmesini sağlamak -hatta yeni oluşumlar için hazırlık- manasındadır. Yaşamak daimî bir mücadele süreci sayılabılırsa bu durum ahlaki olanın yaşaması ve yaşatılması için şarttır. Aynı şekilde söz konusu her yaşantı, kendisine form olan eyleme biçimi ile ruh-beden ilişkisi benzeri mütalaa edilebilir. Şartların ve bireylerin değişimine karşılık ahlaki yargılar cansız

formlar mesabesinde. Ahlaki biçim/hüküm “Ezmanın tagayyürü ile ahkâmında tagayyürü lazım gelir.”¹ prensibince değişmek zorunda kalır. Kendisi ile şartların veya hayatın mümkün ancak kolay, hoş ve istenir kılınacağı biçim ya da hüküm geliştirilmelidir. Fakat insan hayatı iradi/düşünsel belirleyici ve belirleyenlere de sahip olması sebebiyle mekanik ve determinist kesinliklere izin vermeyen çeşitliliğe sahiptir. Yine de döngüyü mutlaklaştırmamak kaydıyla hayatın içinde sürdürdüğümüz formların kifayetsizliğini ortaya çıkaran uygulayıcılar, aynı zamanda kifayetsizliği belirginleştirmekle yaratıcı, yeni biçimi/anlayışı/yaklaşımı üreten geliştiriciler olurlar ve belli bir ortam oluştururlar. Şayet yaratıcı özelliği daha belirgin olan şahıslar tebellür etmezse çoğunluğun kendi çözümünü üretmesi mümkündür. Çözüm arayanlara tercüman olacak bir rehber/önder çıkmamışsa arayışta olanların kendi kabiliyetlerince çözüm üretmeleri aynı zamanda yaratıcı/üretici vasıflarının bir gereğidir. Her kültürel/insani oluşumda her bireyin hem üretici hem de tüketici /uygulayıcılığı bakımından paydaşlığı söz konusudur.

Bu genel giriş çerçevesiyle burada 13. yüzyıl Anadolu'suna eğilinilecek ve ahlaki açıdan neler söylenebileceği irdelenecektir. Bugün tarihî kıymetlerimiz adına öne çıkardığımız isimler, -M. İbn Arabi, S. Konevi, Mevlana; H. Bektaş Veli, Yunus Emre- daha ziyade bu yüzyıla aittir. Diğer taraftan bu yüzyıl, sonrasındaki önemli gelişmelerin başlatıcısı ve oluşturucusu olmalıdır. Bu denli önemli bir zaman kesiti olmasına rağmen 13. yüzyılı anlama konusunda bir dizi olumsuzluk da söz konusudur. Zira çağın gündelik hayatına dair bildiklerimizin kifayetsizliği bir tarafa, temsilcisi ve yaratıcı paydaşları sayabileceklerimize dair bile yeterli bilgi ve çözümlemelere sahip değiliz.² Burada yüksek derecede yanlışlanma riskine rağmen birtakım sezgilerle bazı düşünce konuları hedeflenmektedir.

13. yüzyıla dair düşünmeye yarım asır öncesinden başlamış Doğu ve Batı insanının öncelikle Anadolu'ya teveccühüne işaret ederek başlamak gerekir. Gerçi bu teveccüh daha önceki yakın asırlarda da söz konusu olmuştur. Ancak kalıcı olmayan bu yönelişlerin siyasal yapılarının güçsüzlüğünden başka gerekçeleri de olmalıdır. Zira Endülüs'e kadar gidebilen fetih hareketi Rum ülkesinde başarı kazanamamıştır. Bu başarı Selçuklu ile tahakkuk etmiş görünmektedir. Muvaffakiyetin sadece askerî niteliklerle olmadığı da malumdur. Eğer öyle olsaydı Moğolların da Anadolu'da kalıcı olması beklenirdi. 13. yüzyılda Anadolu'nun, göçlerle gelenlere mukavemet göstermemesinin veya gösterememesinin gerekçeleri düşünülmelidir.

Kitlelerin Anadolu'ya teveccühünün önemli bir sebebinin ekonomik olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten de kıyı bölgelerin limanları ve Orta Anadolu'nun şehirleri canlı bir ticari hayata sahip görünmektedir.

Kitlelerin Anadolu'ya teveccühünün önemli bir sebebinin ekonomik olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten de kıyı bölgelerin limanları ve Orta Anadolu'nun şehirleri canlı bir ticari hayata sahip görünmektedir. C. Cahen 13. yy. Anadolu'sunun 15 milyon dinar bütçeli olduğunu oysa aynı zaman diliminde Mısır'ın 4 milyon dinar bütçesi olduğuna dair hesaplamalar nakleder. Dolayısıyla 13.yy. Anadolu'su tarihin en müreffeh zamanlarını yaşamaktadır. Böyle bir ortamın en çok ihtiyaç duyacağı şeylerin başında geniş manasıyla güven gelse gerektir. Özellikle yorgun ve yıpranmış Bizans, ardi arkası kesilmeyen Latin/Katolik kalabalıkların talanı Selçuklular ve onlarla gelenleri kurtarıcı ya da -en ifrat değerlendirme ile- tercihe mecbur bırakmış olmalıdır. Fakat ikinci ihtimali bertaraf edecek birtakım tarihî tespitlerden de söz etmek mümkündür. Mesela Anadolu coğrafyasında Rumlarla Türkler ikinci unsurlarla sorun yaşadıklarında birbirlerine yardımcı olmaktadırlar. Yine adli meselelerde kadıları tercih eden yerli ahaliden söz edilmektedir.³ Aynı şekilde dikkat çekilen önemli bir husus kolonizatör niteliğindeki bazı sufi grupların yaşantılarıdır.

Anadolu'daki nüfus dağılımı tam manasıyla bilinmese de Türklerin yerli halka göre azınlık olduğu kuvvetli ihtimaldir. Fakat bu durum, birlikte yaşamanın her zaman çoğunluğa benzeme ile sonuçlanacağı yaklaşımına aykırı bir olgu ortaya çıkarmıştır. Anadolu hızla *Turchia* olmuştur. Bu olgunun bir asimilasyon uygulaması neticesi gerçekleştiğine dair herhangi bir emare tespit edilememiştir. Türklerin bu tip bir siyasal geçmişi de bilindiği kadarıyla yoktur. Bilakis Türklerin eskiden beri idare ettikleri insanların dinlerine karışmadıkları bilinmektedir. Aynı şekilde İslam şeriatı gereği Müslim olmayan Musevi ve İsevilerin kendi inançlarında devam etmeleri meşru sayılagelmiştir. Fakat vergilendirmede Müslim ile gayrimüslimlerin farklı hükümlere tabi oluşları söz konusudur. Müslümanlaşmada bunun hızlandırıcı etkisi olduğu söylenebilirse de -uzun dönemde Anadolu'da hiçbir gayrimüslimin kalmaması gerekirdi ki- sonraki zamanlar bunun aksine delildir.

Burada bir ara hüküm olarak şunu söyleyebiliriz: Doğal hayatı mümkün kılan süreçlerin merkezine hayatta kalmak ve var olmak yerleştirilebilir. Beslenmeden çoğalmaya, hareket etmeden organ geliştirmeye hemen her oluşum hem bireysel hem de türsel manasıyla hayatta kalmanın, var olmaya devam etmenin vasıtalarıdır. İnsan, varlığını sürdürmeyi hemcinsleri ile yapmak zorunda olduğundan -kimi hayvan gruplarında da olduğu ileri sürülen- kural geliştiricidir ve bu kurallar hayatının -özel ve genel- bütünüdür sürdürmede temel araçlar mevkiindedir. Başka bir deyişle kurallar düzeni tesis etmekte düzen ise ihtiyaç duyulan hayatı sürdürme veya var kalmayı mümkün kılmaktadır. Hukuktan bilime, estetikten yeme içmeye kadar her şeye ilişkin kurallarımız bulunmaktadır. Amacı hayatı en yetkin seviyede mümkün/sürdürülebilir kılmak olan kuralların bilinçli oluşturucusu ya da *oluşturucularından* bahsetmek mümkün müdür? Yoksa bunlar ihtiyaçların zorunlu sonucu olarak kendiliğinden mi gelişirler? Her ikisine de "evet" demek için yeterli gerekçe ve örnek bulunabilir. Fakat kural koyucuların cebrî olanları bir tarafa kitleyi ikna ederek hayat alanı açanların daha uzun soluklu yaratıcılar oldukları da aşikârdır.

Aynı şekilde meçhuller arasında kalmış olan kurucular olduğu gibi birlikte geliştirilmiş, faili müşterek kurallar veya formları da reddetmek mümkün değildir. Fakat zaman içinde yaratıcı/kurucu ataların ayrıntılarda olmasa da oluşturucu yorum ve izahları ile öne çıktıkları/çıkartıldıkları da malumdur. Din kurucuları, din yorumlayıcıları, filozoflar, azizler, evliyalar, büyük sanatkârlar, büyük siyasi önderler kuruculuklarını bu tür yaratıcı ilke ve çerçevelerine borçludurlar.

İnsanlar asırlardır peygamberin “tebliğ”leri aracılığı ile hayata anlam vermektedirler. Musikiden mimariye, ekonomiden ahlaki kurgulara kadar birçok alanın öncüleri söz konusudur. Bu, tarihte olağan bir husustur. Fakat sorulması gerekenlerden birinin “Neden belli bir ‘o’ şahıs veya düşünce/ anlayışın kabul görüp sürdürüldüğü?”dür. Bunu “gerçeğe uygunluk”la açıklamak basmakalıp bir cevap olacaktır. Çünkü “kendisi olarak gerçek” her zaman çok çetin bir problem kümesi oluşturur.⁴ Kısaca şunu söyleyeyim: Yeryüzündeki her düşünce yapısı “gerçek” iddiası taşır. Ancak insanlığın değişmez bir düşüncenin gerçek olduğuna kanıtı yoktur. Diğer taraftan insanın “gerçek”siz düşünmesi ve yaşaması da söz değildir. Ya da kendini ve kendinden başlayarak çevresini içine alan bir “gerçek”i olmalıdır. Bu ilksel gerçeklerin içeriği, başkalarının-ki ile birlikte içeriği çeşitlenen bir “evren”i oluşturur. Fakat içinde bir dizi tartışmalı unsur barındırır ve cevaplara göre değişir. Değişmeye de açık olmalıdır. Şimdilerde daha ziyade - azlığın çoğunluk karşısında korunması ilkesi ile birlikte- çoğunluk gerçek için bir ölçü diye kabul edilmektedir (demokrasi). Zira “insan (bireyi) her şeyin ölçüsüdür.” Fakat çoğunluğun tercihinin gerçek olduğunun ve bireysel tespitlerimizin de esas kabul edilmesi gerektiğinin sağduyuya uygun gelen bir tarafı olduğu da söylenebilir. Zira başlangıçta bir kişinin mukavemet gören fikirlerinin zamanla kabul görmesi ve sürdürülmesinin gerçeğe uygunlukla ilişkisi olmalıdır.

Bu bakımdan 13. yüzyıl Anadolu’sunda çoğunluğa ikna edici gelen ve paydaşı olmak konusunda zor kullanılmaksızın hızlı bir intibak sürecinin gerekçeleri neler olabilir? Bu soruyu bir dünya görüşünü ve bir ahlaki yaşayışı benimsemek kadarıyla ele alacak olursak şunları soru malzemesi sadedinde zihinlere sunabiliriz.

Rum ülkesinin pagan kültürlerden Hristiyanlığın çeşitli mezhepleri ile bir dizi dünya görüşü ve kurallar manzumesini uzun bir süredir yasakladığı malumdur. Gerek siyasal gerekse mezhep çekişmeleri ve baskıları Anadolu ahalsinin sıkıntılarını tahayyül etmede kâfi sayılabilir. İnanç özgürlüğü temel sorunlarından biridir. Haçlı Seferlerinin yol açtığı tahribat da yığınlığı arttırmış olmalıdır. Diğer taraftan Rum ülkesinde görüldüğü kadar olmasa da İslam dünyası içinde de benzer bir durum söz konusudur. Mezheplerin birbirine fiziki tahaccümlerine varan bir gerginlik söz konusudur. Bâtınilerin terörleri ile güvensizleşen, entelektüel alanda tekfirle

Yeryüzündeki her düşünce yapısı “gerçek” iddiası taşır. Ancak insanlığın değişmez bir düşüncenin gerçek olduğuna kanıtı yoktur.

sertleşen/kutuplaşan zümreler, hem doğuda hem de Batı'da karşılaşılan bir muam-ma hâlidir. Buna yıkıcı Moğol istilası da eklendiğinde arayışın sebepleri daha iyi fark edilecektir.

Bu olumsuzluklara karşı olumlular hanesine eklenecekler de bulunmaktadır. Anadolu kavmiyetçi endişeler taşımayan, aynı şekilde dinî inanışlara müdahale et-meyen bir siyasal yapıya sahip olunmasıyla tam bir cazibe alanı konumundadır. Buna ekonomik imkânları da eklemek gerekir. Fakat bunların her biri kalıcı bir olu-şum için nihai gerekler sayılamaz. Belki ikna ve kabullenme için gerekli olan zamanı sağlamış önemli araçlardır. Çünkü yukarıdaki gerekçelerle, Anadolu coğrafyasında seslendirilen yeni bir hayat izahı söz konusudur. Ancak bu hayata ses ve dil olacak disiplinin de taze olması veya yıpranmamış olması lazım gelmiştir.

12-14. yüzyıl aralığında burada fıkıh-kelam birlikteliği ile gerçekleştirilmiş si-yasal-toplumsal yargılardan farklı bir yapılanma karşımıza çıkmaktadır. Gazali'nin katkılarıyla belirli bir resmiyet ve itibar kazanmış olan sufi söylem teorik nitelikteki metinlerle âdeta kurumlaşmasını tamamlamakta ve bir toplumsal yapı ile somutluk kazanmaktadır. Ontolojik bakımdan "vahdetivücut" anlayışı farklı renklerdeki sufi

Bilindiği üzere tasavvuf, varlık sorununu/kavramını merkeze alan bir düşünce anlayışıdır. Fakat esas olan varlığı açıklamış olmak değildir.

söylemlerin omurgası olmuş görünmektedir. M.İbn Arabi'de Mevlana'da, Evhadüddin Kirmani'de, Ye-sevi çizgisindeki H. Bektaş ve Yunus Emre'de aynı esprinin esas olduğu ve yeni bir hayat kavrayışının farklı renklerde ve dillerde dile getirildiği görül-mektedir. M. İbn Arabi Fütühat'ını Arapça, Mev-lana Mesnevi'sini Farsça, Yunus şiirlerini Türkçe söylemekte; Evhadüddin Kirmani esnafla ve genç-lerle, Mevlana toplumun Müslim, gayrimüslim her kesimine olduğu kadar özellikle seçkinleriyle, Kalenderi dervişleri sokak hayatıyla, Yunus Türk-men ahaliyle birlikte olmaktadır. Bir anlamda top-lumun her kesimine aynı espri aktarılmaktadır. Öyle ise Anadolu'daki sufi söylemin öne çıkardığı

ve önemsedığı anlayışa biraz daha detaylıca bakmak gerekmektedir.

Bilindiği üzere tasavvuf, varlık sorununu/kavramını merkeze alan bir düşünce anlayışıdır. Fakat esas olan varlığı açıklamış olmak değildir. Belki bütün bir tasav-vufi düşüncenin en çok önemsedığı soru "Nasıl yaşmalıyım?" sorusudur denebi-lir. Sufi düşüncenin bilgidен çok yaşamayı önemsedığı sonucunu "kâl ilmi değil hâl ilmi" şeklindeki tanım anlatmaktadır. Bu durum, onun ahlak ağırlıklı bir düşün-ce anlayışı kabul edilmesini gerektirir. Varlık, bilgi, Tanrı gibi konu ve kavramlara dair söylenenler sahih yaşayışın temellendirilmesinde önemlidir. Zira felasife ve ke-lam gibi alanlar da aynı kavramları açıklamaya çalışmaktadırlar. Sufinin söylediği gibi yaşama iddiası diğerlerine göre onu daha güçlü kılmaktadır. Daha doğrusu gündelik hayata sirayet edebilen bu söylemin diğerlerine göre yaygınlık kazanma şansı daima daha güçlüdür. Diğer taraftan tasavvuf her sınıf ve seviyeden insana

seslenebilmektedir. Bu hâliyle dinlerin birleştirici ve yakınlaştırıcı temel söylemine de uygun düşmekte ve temsil kudreti kazanmaktadır.

İslam dünyasında belli bir tarihten itibaren bilim otoritesi felasife, inanç otoritesi kelim, siyasetin/sosyalitenin otoritesi fıkıh olmuştur. Fakat bu alanların tamamlamadığı ve kuşatamadığı ahlak hayatını ve pek dikkate almadığı fert psikolojisini tasavvuf ikmal etmiş görünmektedir. Felasife, kelim ve fıkıh gibi alanların aşırı akılcı ve doğallıkla genelci yaklaşımları tasavvufi söylemde bağlayıcı olmadığı gibi eleştirilmiştir de... Müslümanın şah damarından daha yakın olduğuna inandığı Tanrı ile ilişkisini, resmiyetten samimiyete taşıyan sufiler olmuştur. Böylece şekillenen toplumsallık belli bir ahlak tasavvuruna hayatiyet kazandırırken, diğer taraftan birlikçi sufi söylemin insan ve toplum tasavvuruna da uygulama imkânı doğurmuş gözükmektedir.

Sufi metinlerin insanla Tanrı arasındaki ilişkiye dair söyleminin ontolojik eleştirisi bir tarafa bırakılıp ahlaki etkisine bakılırsa rahmet ve mağfiret vasfı gazap vasfından daha baskın bir kudretin insandan yansımaları dikkate almak durumunda kalırız. Yine bu anlayış peygamberini rahmet aracı ve güzel ahlakı tamamlamak maksadında kabul eder. Çağın geçmişten taşıdığı erdem ahlakına uygun bir söyleme kavuşmuş felasifesi ile sufi söylemin perhizkâr ahlakı tasavvufta birleşik vaziyettedir. Hatta buna niyetçi yaklaşımı da dâhil etmek mümkündür. Sufi bireyin kontrolünü esas alan ve onda birtakım nitelikleri (erdemler) insanın sıratı müstakim üzere var olmasını (niyetçi) ister. İnsan beşer olma seviyesinden insan olma derecesine ulaşmak imkânında olan bir varlıktır. Bu ahlak temrinin etimolojisine paralel bir düşüncedir: Ahlak, hulk ve halk kelimeleriyle soydaştır ve bunlar *huy* ve *yaratılış* manalarına gelir. Bu durumda *ahlaklanmak* insanın yaratılışını sürdürmesi manasına gelmektedir. Sufi ölçülerin kazandırdıkları ile yaratılışı tamamlanacak ve böylece yaratılışı tamamlanan insan da Tanrı'nın yaratışına iştirak edecektir. 13. yüzyıl oluşturuca ahlak formu kanımca budur.

Ahlak, bir tarafında ilkeler ve değerler diğer tarafında davranışları barındıran iradi bir varlık alanıdır. Ahlaklılığın "içten" olma zorunluluğu esastır. Yani ilke ve değerlerin içselleştirilmesi, haricî bir zorlama ile değil bilerek ve isteyerek eylemesi şarttır. Sufinin kendine has dindarlığına eklediği ve çoğunlukla eğitiminin bir parçası gördüğü "hizmeti"⁵ söz konusudur. Ahlak ile sufi dindarlığın örtüşmesine yol açan bu durum ahlaklılık bakımından sufiyi güçlü kılar. Sufi, gerçek'e ulaşmak ve yetkin olmak için içini ve dışını bir'lemek durumundadır. Onun bütün bu süreçte bir sevdiği de vardır. Tanrı'nın aşkınlığına rağmen, sufinin içinde kendisiyle konuştuğu vasıtasız varlıktır.⁶ Sufi indinde vicdan⁷ Tanrı'nın vücut bulduğu yerdir. O kendisini ayartıcıya karşı sürekli uyanık tutmak zorundadır.

Ahlak, bir tarafında ilkeler ve değerler diğer tarafında davranışları barındıran iradi bir varlık alanıdır. Ahlaklılığın "içten" olma zorunluluğu esastır.

13. yüzyıl Anadolu'sunun hâkim söylemi olan tasavvufun toplumsal hayatın hemen her kesimine -ekonomik hayattan askerî hayata kadar- sirayet ettiği düşünülmektedir. Diğer taraftan onun şeyhe bağlılık özelliği başka bir ifade ile mürit-mürşit ilişkisi eksenindeki yapısını ahlaki bakımdan bazı mahzurları düşündürmek durumundadır. Ancak buradaki ilişki, efendi köle ilişkisi değil gönüllü bir bağlılıktır. Fakat yine de iradesini başkasına teslim etmiş olmanın ahlakın gerektirdiği özgür eylem şartına uymadığı ileri sürülebilir. Bu bağlılık “ölü yıkayıcı elindeki ölü gibi olma” hâline benzetilerek övülmüş,⁸ şeyhsizlik de şeytana bağlılıkla özdeşleştirilmiştir. Çünkü kontrolsüz insan, hem kendinin hem de başkalarının kurdudur. İnsan belli bir otokontrol düzeyine ulaştırılmadır. Fakat buradaki bağlılığın bir türü de üveysiliktir. Yani manevi bağlılık da meşru sayılmıştır. İstismara açık bu durumun, bir insanın başka bir insana bağlılığı şeklinde değil de bir insanın “canlı bir ilke ve değerler birliğine” bağlılığı şeklinde düşünülebilir. Mürşit, irşat edebilmek için bu vasıfta olmak durumundadır. Mürşidin vasıfları ideal ahlaki vasıfların toplamıdır. O özgürlüğünü kendi nefsinde değil Tanrı'nın özgürlüğünde kullanmaktadır. Bu sebeple sıradan insana göre özgürlük everenin daha geniş olduğu düşünülebilir. Sufi söylemin özellikle 13. yüzyılda rağbet görmesini bu hususu dikkate alarak da düşünmek gerekir. Sufi söylem, -çelişik gibi olsa da- insanın önemsendiği ve özgülleştirildiği bir söylemdir. Daha sonra söylenmiş olsa da bunu en iyi ifade eden mısra-ıberceste “Hoşca bak zatına kim zübde-i âlemsin sen” deyişidir.

¹ Mecellede yer alan bu hüküm yaklaşık ‘Zamanın değişmesi ile hükümlerinde değişmesi gerekir.’ anlamındadır.

² Bu konuda sığınılan mazeret belge yetersizliği olmaktadır ki bunun geçerli olmadığını uzmanları bilmektedir. Akademisyenlerin artık Arapça ve Farsça dışındaki kaynaklara da ulaşabilecek donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

³ Konuyla ilgili olarak başta C. Cahen, O.Turan ve E. Merçil ve yeni araştırmacılardan H. Şahin'in çalışmalarına bakılabilir.

⁴ Sadece felsefenin değil dinlerin de dinî düşüncelerinde hedefi gerçektir.

⁵ Eli işte gönül hakta olmak şeklinde özetlenen bu durum hadis olduğu söylenen “Milletin efendisi ona hizmet edendir.” yargısı ile temellendirilir.

⁶ Mevlana, “Kâbe”ye Allah'ın evi diyorlar; Kâbe Kâbe olalı, Allah bir kez orada olmadı. Ama benim gönül Kâbe'nden bir kez ayrılmadı.” diyor.

⁷ Vicdan ile vücüd “v-c-d” kök harfleri ile soydaş terimlerdir. Bulunuş ve varlık manalarını birbirine yaklaştıran düşünüş için T.İzutsu ve A. Schimmel'in çalışmalarına bakılabilir.

⁸ Bu ilişkinin istismarı feodal ilişkilerle karıştırıldığı uygulamalarda daha sık görülmüştür.

SIYASAL ETİK ÜZERİNE

DR. FÜSUN KOROĞLU ÇORAPÇIOĞLU*

GİRİŞ

“E tik” sözcüğü, Yunanca “ethos” kelimesinden türemiş olup, “ahlak bilimi, töre, felsefe disiplini” anlamına gelmektedir. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri sırasında ortaya çıkan, ahlaki değerler ve zorunluluklar çerçevesinde doğru ile yanlış, kötü ile iyiyi ayırt eden manzumeler topluluğu olarak da tanımlanabilir. Ancak etik ve ahlak sözcükleri aynı çerçevede değerlendirilmemelidir. Ahlak, kişilere ve toplumlara göre değişiklik gösterirken, etik evrensel normlara sahip bir kavramdır. Türk Dil Kurumu yayınlarında aynı kavram, kişilerin belirli dönemlerdeki bireysel ve toplumsal davranışlarını, bu davranışların faydalarını, iyilik, kötülük gibi konuları inceleyerek törelere dayalı bir yasa geliştiren, neyin yaşama anlam kazandırdığını, neyin uğruna savaşmaya değer, hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğunu konu eden bir ahlak bilimi olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra etik, neyin nasıl yapılacağı konusunda normlar koyan değil, yapılması istenen eylemlere sorular soran, ahlak üzerinde düşünebilme olgusu şeklinde de ifade edilmektedir.

Devlet, belli sınırlar içinde yaşayan insan topluluğu, vatan ve egemenlik kavramları çerçevesinde toplumu idare eden, ilke ve yasa koyma yetkisine sahip kurumlar bütünü olup, bu ergi kullanmaya yetkili yönetimler aracılığı ile vatandaşın

* Eski Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı.

güvenlik, sağlık ve eğitimini sağlamakla yükümlüdür. Bu görevlerin de en doğru biçimde yerine getirilmesi de etik kurallar çerçevesinde olacaktır. Ancak birey bazında uygun görülmeyen pek çok davranış, siyaset alanında normal görülmekte ve kamu yararı kılıfı altında daha az tenkite uğramaktadır. Rekabet sonucu iktidar ergine ulaşma yolunda farklı yöntemlerin uygulanması siyasette ahlakın önemi ile ayrılmaz bir bütün olarak ortaya çıkarken, başarı açısından önemli olan ahlaken iyi ve güzel işler yapmanın yanı sıra bu işlerin talepleri yeterince karşılamasına da bağlıdır.

Siyasi iktidar, gücünü halktan alır ve yine halkın talebi doğrultusunda bu gücünü kaybedebilir. Bu durum, halkın haklarını yasal yollarla arayarak kamu düzeni-

Medyanın da siyaset konusunda vatandaş olumlu ve doğru yönde etkileyecek katkıda bulunması, düzmece ya da yalan haber ve tahriklerden sakınması, tarafsız yorum yapması, yönetimin kalitesi açısından, çok önemlidir.

ni bozmayacak şekilde davranmasının doğal sonucudur. Medyanın da siyaset konusunda vatandaş olumlu ve doğru yönde etkileyecek katkıda bulunması, düzmece ya da yalan haber ve tahriklerden sakınması, tarafsız yorum yapması, yönetimin kalitesi açısından, çok önemlidir. Çünkü kitleleri harekete geçirecek en önemli ajanlardan biri medyadır.

Yukarıdaki tanımlamalar çerçevesinde siyasal etik ya da etik siyaseti anlamak için, siyasetin doğası ile ahlaklı bir yapının doğası arasındaki ilişki ve siyasetin önceden belirlenmiş kalıplara dayalı olarak sürdürülebilirliği araştırılmalıdır.

Siyaset ile ahlak arasındaki ilişki:

Siyaseti ahlaka feda eden, görevi erdemi hayata geçirmek olan, bireye sınırlı özgürlük sunan, baskıcı ve otoriter "Platoncu" yaklaşım;

Siyasetin ahlaki değerlere bağlanarak yapılabileceğini savunan, kamu yararının bazen ahlaki kurallara işlemediğini, disiplin, akıl çerçevesinde, menfaat, fayda zarar ölçülerine dayandığını, siyasetin kendi alanına göre ilke ve kuralları olduğunu kabul eden Machiavellici yaklaşım;

Devletin varlığını sürdürebilmesi için ahlaki değerleri geliştirecek ortamı hazırlayan, ahlakı bağımsız bir değişken olarak kabul eden, kamu yararı söz konusu olduğunda eleştiri oklarının çok daha yumuşadığı demokratik yaklaşım (Ağaoğulları 1993) şeklinde üç ayrı kategoride sınıflandırılmaktadır.

Günümüzde siyasilerin seçim sırasında verdikleri sözleri tutmamaları, yaptıkları yolsuzluklar siyasi etik konusunun önemini ortaya koymuş, seçilmişlerin ve atanmışların yaptıkları yanlışlar, özel hayata yapılan müdahaleler ve bunların basındaki yankıları da medya etiğinin de çok önemli bir kavram olduğunu göstermiştir.

Demokrasilerde kurumların gereği gibi görevlerini yerine getirebilmesi, siyaset ve siyasilere olan güven, şeffaflık, sorumluluk, dokunulmazlıkların kürsü ile sı-

nırlı olması, yönetimde kamu yararının ön plana çıkarılması, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlık ilkelerine bağlıdır. Bir bakıma bu durumu “Temiz Siyaset - Temiz Toplum” olarak ifade edebiliriz.

Etik, güvenlik, sağlık, eğitim, ticaret, insan ilişkileri, medya ve siyaset dâhil olmak üzere yaşadığımız her alanda ortaya çıkan bir kavramdır. Dolayısıyla etik kurallar çerçevesinde ahlaklı davranmayı becerebilmek toplumu ayakta tutan temel özelliklerden biri olmaktadır. Ancak içinde bulunduğumuz dönem yaşanan ahlaki çöküntüler hâlen bu kavramın gereği gibi oturtulmadığının en önemli göstergesidir.

Yolsuzluk, ekonomik ve sosyal kalkınmayı engelleyen en önemli faktördür. Yolsuzluk, yatırımların gecikmesine ve daha pahalıya mal olmasına yol açar. Büyü-meyi önler, eşitsizliği artırır, toplumun huzurunu kaçıır, değer yargılarını bozar, siyasi istikrarı ortadan kaldırır. Yolsuzluk sonucu buna sebep olanlar zenginleşir-ken, kamu kaynakları heba edildiği için toplum fakirleşir, fakir daha fakir olacağı için de sefalet artar.

Ne yazık ki yolsuzluk her kademede ve her yerde âdeta kanımıza işlemiş bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kökünü kazımak mümkün ol-masa da ağır cezai yaptırımlar ve sosyal baskı sa-yesinde büyük bir bölümünü engellemek mümkün olacaktır.

Son yıllarda Türkiye, yolsuzluk konusunda çok ön sıralarda yer almaktadır. Diğer taraftan Türk tarihindeki etik dışı davranışlar çok eskilere uzanmaktadır. Osmanlı Döneminde başta memur atamaları olmak üzere rüşvet çok yaygındır ve imparatorluğun batmasına yol açan en önemli etkenlerden birisidir. 16. yüzyıla kadar çok güçlü idari ve mali yapısı olan Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra her iki yapının çökmesi ile rüşvetin yaygınlaştığı bir ülke hâline dönüşmüştür. Tanzimat Devrinde bir dizi önlem alınmaya çalışılmış-sa da başarılı olunamamıştır.

Osmanlıda ekonomik krizler, 900 ayar gümüşten 1,152 gram ağırlığında üretilen akçedeki gümüş miktarının azaltılması ile çözülmeye çalışılmış, Kanuni Döne-mine kadar yarı yarıya azalarak önce 0,64 grama, sonraki dönemlerde de 0,16 gra-ma kadar indirilmiştir. Bir diğer önlem de padişah değişikliğinde yeni para basıla-rak eski akçelerin beşte bir daha düşük bedel ödenip hazine tarafından geri alınması şeklinde uygulanmıştır. Sultan III. Murat Döneminde fetihlerin durması, toprak ve vergi gelirlerindeki azalma hazineyi zor duruma sokmuş, rüşvet yaygınlaşmış, gi-derek içinden çıkılmayacak bir duruma düşülmüş ve akçelerin beşte bir bedelle geri alınması da bu dönemde uygulanmıştır. Asker, olayın sorumlusu olarak gördüğü “Doğancı Mehmet Paşa’nın kellesini isteriz.” diye isyan etmiş, padişah “Âdetimiz

Yolsuzluk,
ekonomik ve
sosyal kalkınma-
yı engelleyen en
önemli faktördür.

değildir.” diyerek direndiyse de “Bize fesadı himaye eden padişah gerekmez, biz de onun yerine başkasını buluruz.” şeklinde feryatlar yükselince tarihimizde ilk kez, bir padişahın elinden vezirin kellesi alınmış, Doğancı Mehmet Paşa’nın kesik başı saraydan At Meydanı’na kadar top gibi ayakla vurulup yuvarlanarak götürülmüştür.

Cumhuriyet Dönemde 1946 yılına kadar her türlü yolsuzluğun üstüne gidilmiş ve hesap sorulmuştur. Çok partili döneme geçişle bürokrasinin siyasete alet olması sonucu tüm taşlar yerinden oynamış ve bozulma başlamıştır. Başbakanlar, bakanlar Yüce Divanda yargılanmış, bir çok bürokrat teftiş görmüş, hapse girmiş, malları müsadere edilmiş ama yine de gereken dersler alınamamıştır. Her nedense başbakanları yargılayan sistem, buna yol açan ortamı korumaya devam etmiş, şeffaflık ve denetimden yoksun bu durum mevcut iktidarların yolsuzluk dosyalarına yenilerinin eklenmesi için âdeta zemin hazırlamıştır.

Dünyanın her yerinde ve her dönemde yolsuzluğa rastlamak mümkündür. Çünkü insan faktörü giren her yerde benzer olaylar cereyan edebilir. Örneğin Amerika, 17 Haziran 1972’de 5 hırsızın, Washington DC’deki Watergate adlı binaya girerken yakalanması ile başlayan skandalla büyük yara almıştır. Bu bina Demokrat Partinin o dönemki merkezi olup, bu 5 kişinin de Nixon ve Cumhuriyetçi Parti ile bağlantılı olduğu ve binaya Demokratları dinlemek için mikrofonlar yerleştirdiği tespit edilince olay büyümüştür. Nixon, olayı araştırması için Adalet Bakanı Richardson’ı, Bakan da Özel Savcı Cox’u görevlendirmiş; Cox, Beyaz Saray’da Başkanın bütün konuşmalarının teybe alındığını öğrenerek bu bant kayıtlarının kendisine verilmesini isteyince Yüksek Mahkemeye başvurulmuş, ancak Nixon kayıtları teslim etmesine rağmen istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu olay sonucu Amerikan Kongresi, siyasi etik konusunda bir kanun çıkararak milletvekilleri ve senatörlerin seçildikten sonra maaşları ve telif hakları dışında gelir sağlayıcı faaliyetlerde bulunmalarını yasaklayan mevcut mal varlıklarının takip ve değerlendirilmesinin de yatırımcı kuruluşlar aracılığı ile yapılması zorunluluğunu getirmiştir. Ayrıca belli aralıklarla mal beyanı verilmesi, pahalı hediyelerin hazineye devri gibi zorunluluklar konmuştur. Her ne kadar siyaset finansmanı ile ilgili bazı tartışmalar olsa da sistem, koyduğu kurallar ile bu konuyu da denetim altına almıştır.

Kasım 2001’de TESEV’in yaptırdığı “İş Dünyası Gözünde Türkiye’de Yolsuzluk Araştırması” sonuçlarına göre Türkiye’nin en önemli sorunlarından ilki % 29 ile enflasyon ve hayat pahalılığı olarak yorumlanırken, rüşvet ve yolsuzluk sorunu % 22 ile ikinci sıraya oturmuştur. Aynı araştırmada kurumlarda görülen rüşvet olayları açısından gümrük % 7.7, trafik polisleri % 6.6, tapu daireleri % 6.7, belediyeler % 6.5, diğer polisler % 5.7, Maliye ve vergi daireleri % 5.6, devlet hastaneleri % 4.9, mahkemeler % 4 şeklinde tespit edilmiştir. Yine aynı araştırmada iş dünyasının rüşvetle iş yaptırmasının sebebi olarak, firmanın yasalara göre hakkı olan bir hizmeti alırken karşılaştığı zorlukları bertaraf etmek için verdiği hediyeler ve işin gecikmesinden doğacak zarara mani olabilmek için sağladıkları çıkarlar şeklinde yorumlanmıştır.

Rüşvet ve yolsuzluğun taraflarından biri kamu ise, diğer tarafı da özel kişi ve kuruluşlardır. Özel sektörün, rüşvet ve yolsuzluklara ödedikleri kaynak nedeniyle proje maliyetleri de artmaktadır.

Dünya Bankasının tahminlerine göre, her yıl ticari işlemlerde 80 milyar dolar rüşvet ödenmektedir. Uluslararası Saydamlık Örgütünün 2009 yılı verilerine göre, her 5 özel sektör yöneticisinin 2'si, kamu kurumlarında iş yaparken kendilerinden rüşvet istendiğini belirtmiştir. Kural dışı ödemeler nedeniyle firmaların maliyetleri %10 dolayında artmaktadır. OECD'ye üye ülkelerin özel sektör yöneticileri arasında yapılan anketlerde yöneticilerin yarısı, kamu sektöründe kişisel veya ailevi yakınlıkları olan kişilerden dolayı kamu ihalelerini kazandıklarını belirtmişlerdir.

Bütün bunların sebepleri, henüz kamunun etik kavramından haberdar olmaması yani eğitim noksanlığından kaynaklanmaktadır. Kamu görevlisi rüşveti hak olarak görmekte, o işi bulana kadar ne zorluk yaşadığının ve yaptığı iş karşılığı devletten maaş aldığını unutmakta; vatandaş da işinin gecikmesinden doğacak zararlara mani olabilmek için âdeta gönüllü olarak rüşvet vermektedir.

Yolsuzluk kamu kaynaklarının kişisel çıkarlar uğruna heba edilmesidir. Bu, siyasal amaçla da olabilir, ferdî çıkarlar için de olabilir. Yani siyasi etik büyük ölçüde yolsuzlukla paralel gitmektedir. Önemli olan bunun boyutlarını minimumda tutmaktır.

Türkiye'de yolsuzluk 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu ile engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ceza Kanunu'nda anonim şirketlerde rüşvet suç kabul edilmiş, ihaleye fesat karıştırma işlemi ceza olarak Avrupa standartlarına ulaştırılmıştır.

Bütün bunlara rağmen Uluslararası Saydamlık Örgütünün 2004 yılı raporunda Türkiye 149 ülke arasında 77. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin kendisine yakışmayan bu yeni, yolsuzlukların önlenmesine ilişkin sistemi düzeltmek adına herhangi bir çaba sarf edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bir Çin atasözüne göre, yolsuzluk kötü kanunlar ve kötü insanlar nedeniyle ortaya çıkan bir olgudur. Kötü insanlardan kurtulmak adli ceza dışında, toplumsal cezai müeyyideleri ile yani eğitimle onların toplumdan dışlanması, bir bakıma temiz toplum yaratılması ile sağlanacaktır.

Yolsuzluğu engellemenin en önemli yolu, hükümet mensuplarının ve yakınlarının göreve geldikten sonra mal varlıklarındaki artışların bağımsız denetim kuruluşlarınca takip edilmesinin sağlanması ve hesap vermesinin kolaylaştırılması, sivil toplum kuruluşlarının daha etkin çalışmasının, düzgün, başarılı bir kamu yönetimi,

Yolsuzluk kamu kaynaklarının kişisel çıkarlar uğruna heba edilmesidir. Bu, siyasal amaçla da olabilir, ferdî çıkarlar için de olabilir.

rekabetçi ve güçlü özel sektör ve toplumda dürüstlük kavramının gereği gibi yerleşmesine bağlıdır. Yargıya olan güvenin yeniden kazanılması için yargıdaki yolsuzluklara karşı yargıçların verdikleri kararlardan, denetim mekanizmasındaki müfettişlerin de yazdıkları raporlarından sorumlu tutulmaları gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele güçlü ve nitelikli bir yönetim ve kaliteli toplumla, kuvvetli politik destek, şeffaflık, etkin yargı mekanizması, dirayetli sivil toplum kuruluşları, özel sektörün güçlenmesi ile mümkündür. Parlamento, hükümet, yargı ve siyasi partilerin de söz konusu olaylara aynı hassasiyetle eğilmeleri şarttır.

Diğer taraftan yönetim biçimi ne olursa olsun tüm siyasi aktörler, kendi görüşlerini halka mal etmek için basını kullanmış, günümüzde de iktidar ergini elde etmek için basın araç olarak kullanılma yerine kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Basın ve siyaset arasındaki bu etkileşim, demokrasi açısından oldukça tehlikelidir. Bu nedenle basın organlarının ve siyasi aktörlerin, görev ve sorumluluklarının bilincinde ve tarafsız bir biçimde etik değerlere uyması zorunludur.

Sistemin, basın özgürlüğünü ve tekelleşmeyi önleyecek yasal düzenlemeleri oluşturması, basının da meslek deontolojisi çerçevesinde çıkar ilişkilerine girmeden, tarafsızlık ilkesi ile doğru haber üretmesi gerekmektedir.

Basının ilkeli ve tarafsız olması, sağlıklı bir kamuoyu oluşmasında en önemli etken olarak görülmektedir. Kaldı ki demokratik rejimlerde basın, yöneticilerle halk arasında köprü görevini de üstlendiğinden siyasetin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bugün Türk siyasetinde yaşanan yozlaşma ahlaki amaç ve idealistlikten uzak, sadece maddi konularla uğraşan, manevi değerlerin, sosyal ve kültürel içeriklerin dışlandığı bir yönetim biçiminden kaynaklanmaktadır. Siyasi etiğin sağlanmadığı durumlarda demokrasi de gelişemez. Bu nedenlerle de etik kurallar hayatın her alanında çok önemli rol oynamaktadır.

Mevcut siyasi otoritenin konuya yaklaşımı, "Bölge Kalkınma Ajanslarının" kurulmasının ardından yapılacak kamu reformu ile yetkilerin merkezden mahallî idareler aktarılması yönündedir. Ancak bu durum, yukarıdaki şartlar sağlanmadığı sürece, yalnızca yolsuzluğun adres değiştirmesinden ibaret olacaktır. Siz, eğer bütün sektörlerde "iyi yönetim" biçimini geliştiremez iseniz yolsuzlukla mücadelede başarılı olamazsınız. Türkiye'de de yolsuzluklar kolayca ortaya konabilmekte, ancak cezai yaptırımları ya da bunlara mani olunması konusunda yeterince hassas davranılmamaktadır.

Siyasi etik, Siyasi Partiler Kanunu'nun verdiği haklarla eş zamanlı olarak başlar. Siyasi parti hazine yardımı alır. Bu paranın amacı siyasi faaliyetlerini gereği gibi yerine getirmesini sağlamak, özel sektörden yüksek meblağlarda yardım alınmasına ve yönetime geldiğinde kendisine yardım edenlere çıkar sağlamak zorunda kalmasına mani olmak için alınmış önlemlerden biridir. Ancak bu önlem maalesef yetersiz kalmıştır. Bu durum, siyasi etiğin birinci boyutu olarak tanımlanabilir.

Son zamanlarda hükümetler kamu kaynaklarını ülke için harcamak yerine oy satın almak için kullanılır olmuştur. Atamalarda liyakat kariyer aranmaksızın sadece futbol takımı tutar gibi ehil olmayan kişilerin karar verici noktalara getirilmesi siyasi etiğin ikinci boyutudur.

Siyasilerin ve yakınlarının nüfus kullanarak kendilerine çıkar sağlamaları, nereden, nasıl bulduklarını izah edemeyecekleri servet artışları, fabrika sahiplikleri, 16 yaşında iş adamlığına soyunan evlatlar, yakın zamana kadar evinde oturan bazı eşlerin birdenbire iş kadını olması, kuş gribi bahanesi ile pastörize yumurta imalatı, domuz gribi tehdidi ile binlerce liralık işe yaramayan aşı ithalatı, özelleştirme işlemlerindeki gizli ortaklıklar ya da bazı yabancılara sağlanan özel imtiyazlar siyasi etiğin üçüncü boyutudur.

Oy kaygısı nedeniyle önce fukara bir toplum yaratıp, sonra da bu topluma dağıttığı yiyecek paketi, buzdolabı, televizyon, kömür ya da parayı sandıkta oya tahvil etmek siyasi etiğin dördüncü boyutudur.

İnsanların inançlarını istismar ederek, cemaatlere çıkar sağlayıp, belli zümrelerin oyunu almaya çalışmak siyasi etiğin beşinci boyutudur.

Sadece kendi yandaşlarını, kendi sermayesini yaratmak, küçük esnafı ezmek, kamusal gücü kullanarak iş adamlarını haksız vergi cezaları ile sefalete sürüklemek, kendi medyasını yaratarak basın özgürlüğünü kısıtlamak, konuşan, düşünen Türkiye'yi susturmaya çalışmak siyasi etiğin altıncı boyutudur.

Siyasi otoritenin, ülke ve kamu menfaatlerini ön plana çıkaracak yasalar yerine kendi çıkarlarını koruyacak ya da önlerindeki engelleri kaldıracak yasa, Bakanlar Kurulu kararları, yönetmelik, tüzük ve tebliğler çıkarması siyasi etiğin yedinci boyutudur.

Verdikleri demeçler ve vaatler ile halkı kandırıp, hiçbirini yerine getirmemeleri, siyasi etiğin sekizinci boyutudur.

Dokunulmazlıkların sadece kürsü dokunulmazlığı ile sınırlandırılarak kaldırılmasına karşı gösterilen direnç siyasi otoritenin taşıdığı korkunun dolayısı ile siyasi etiğin dokuzuncu boyutudur.

Siyasi etik öncelikle seçilmiş bireylerden başlar, tek tek bireyler kendi yaşantıları yanı sıra mensubu oldukları siyasi parti ve eğer bu parti hükümet olmuşsa da mensubu olduğu hükümetten sorumludur. Kurumlar da etik anlamda bu bireylerin davranışları oranında yara alırlar ya da yücelirler. Dolayısıyla her aşamada hesap verilebilirlik ve şeffaflık kavramının işletilmemesi siyasi etiğin onuncu boyutudur.

Oy kaygısı nedeniyle önce fukara bir toplum yaratıp, sonra da bu topluma dağıttığı yiyecek paketi, buzdolabı, televizyon, kömür ya da parayı sandıkta oya tahvil etmek siyasi etiğin dördüncü boyutudur.

Siyasi etik kavramında liderlik çok önemlidir. Çünkü siyasi oluşumlar öncelikle liderleri ile değerlendirilmektedir.

Yasalarla yapılması gereken, karar merciinde bulunan seçilmiş ya da atanmışların bağımsız denetim kuruluşlarınca takibi, caydırıcı ağır cezalar, yolsuzlukla edinilen malların müsaderesi şeklinde olmalıdır.

Yolsuzlukların takibi, etkin makamlara gelen kişilerin mal bildirimini ile başlamakta ve telefon görüşmeleri, kendilerinin ve 3. derece akrabalarına kadar yapılan kredi kart harcamaları, banka hesapları, yaptıkları havaleler ve gelirlerinin buna müsait olup olmadığının araştırılması ile olacaktır.

Yabancı ülkelerin çoğunda yolsuzlukla mücadele komisyonları kurulmuştur. Bizde de kanunlar ve taraf olduğumuz sözleşmeler bu konuda Avrupa standartlarına ulaşmışsa da uygulamada uzman kadrolara şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

Yabancı ülkelerin çoğunda yolsuzlukla mücadele komisyonları kurulmuştur. Bizde de kanunlar ve taraf olduğumuz sözleşmeler bu konuda Avrupa standartlarına ulaşmışsa da uygulamada uzman kadrolara şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

Kamudaki etik dışı faaliyetler vatandaşın devlete güvenini sarsmıştır. Bu durum hizmetin kalitesini ve verimliliğini düşürmekte, saygınlık ortadan kalkmakta kaynak dağılımı bozulmaktadır. Kamudaki rüşvet yolsuzluk olayları yabancı yatırımcılar üzerinde de caydırıcı rol oynamaktadır.

Aslında "Türk Kamu Yönetiminde Etik Konusundaki Yasal Altyapı" ile ilgili olarak:

Anayasa'nın 10, 129 ve 137. maddeleri,
2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun,
832 sayılı Sayıştay Kanunu,
657 sayılı Devlet Memurları Kanunu,
5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu,

5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkındaki Kanun ve ilgili Yönetmelik,

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu,

2531 sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşlere Dair kanun,

3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu,

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu,

01.02.2000 4518 sayılı Kanun'la onaylanan OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi,

24.03.2001 yolsuzlukla mücadele konusunda öncelikli hedeflerin yer aldığı AB Türkiye Ulusal Programı,

17.03.2003 4852 sayılı Kanun'la onaylanan Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Avrupa Konseyi Sözleşmesi,

10.12.2003 yolsuzluğa karşı imzalanan Birleşmiş Milletler Sözleşmesi,

14.01.2004 5065 sayılı Kanun'la onaylanan Yolsuzluğa Dair Ceza Hukuku Avrupa Birliği Sözleşmesi gibi görsel bazı adımlar atılmışsa da oldukça yetersiz kalmaktadır.

Etik dışı faaliyetler, etik kültürünün ve hukuk devleti ilkesinin yeterince yerleşmiş olmamasından, siyasilerin baskısından, takdir yetkisinin keyfî kullanılmasından, kamu görevlerinde norm kadro uygulaması olmadığı için yetkili görevlere getirilen insanların liyakatlerinin yeterli olmamasından, idari usul eksikliği ve yönetimde şeffaflıktan yoksun olunmasından, denetim yetersizliği, ekonomik nedenler, eğitim noksanlığı, medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının yeterince aktif olmamasından kaynaklanmaktadır.

2004 yılında kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulunun temel amacı, etik değerlere dayalı bir konsept geliştirmek, devletin toplum nazarındaki etik görünümünün geliştirilmesine ve dolayısıyla toplumun devlete olan güvenini artırmaya katkı sağlamaktır. Ancak üniversiteler ve Türk Silahlı Kuvvetleri ile yasama ve yargı mensuplar 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu kapsamında değildir. Dolayısıyla söz konusu Kanun, Anayasa'nın eşitlik ilkelerine de uymamaktadır ve yaptırım konusunda da son derece etkisiz bırakılmıştır.

Yine de Kurulun etik ilkeler anlamında temel hedefleri, görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci, hizmet standartlarına uyma, amaç ve misyona bağlılık, dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı, yetkili makamlara bildirim, çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması, hediye alma ve menfaat sağlama yasağı, kamu malları ve kaynaklarının kullanımı, savurganlıktan kaçınma, gerçek dışı beyan, bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu, eski kamu görevlileriyle ilişkiler, mal bildiriminde bulunma şeklinde özetlenebilir.

Yolsuzluğun önlenmesi de iyi bir yönetimle mümkün olacaktır. Yönetişim, vatandaşların, ülke ve yönetimin ortak çıkarlarını savunan, hak ve sorumlulukların bir arada yer aldığı bir kavramdır. Ulusal iyi bir yönetim, idarenin, sivil toplum kuruluşları ve siyasi otoritenin birlikte karar aldığı, uygulamaların birlikte takip edildiği ve denetime açık bir sistemdir. Katılımcılık, saydamlık, etkinlik, hukukun üstünlüğü, eşitlik, hesap verilebilirlik bu sistemin en önemli argümanlarıdır. Bu sisteme en fazla ihtiyaç duyulan alan yerel yönetimlerdir. Sayıları 81 il dâhil olmak üzere 3309 civarındaki yerel yönetimlerde iyi bir yönetim sağlanması Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik şartına uyulması ile sağlanabilecektir. Ancak merkezî yönetimin yerel yönetim üstündeki baskıcı tavrı, kaynak yetersizliği, teşkilatlanma ve personel kalitesindeki noksanlıklar, yeterince saydamlık olmaması işleri güçleştirmektedir. Her ne kadar bölgesel kalkınma ajansları kurulmuşsa da daha bu ajansların işlevleri konusunda yorum yapılacak kadar hizmet üretilmemiştir.

“Sosyal devlet” olma ilkesi çok önemlidir. Ancak, iktidar olanaklarının ve kamu kaynaklarının oya dönüşmesi için seçim zamanlarında bazı kişilere bu kaynakların dağıtılması hiçbir siyasi etik kuralı ile bağdaştırılmaz. Seçim propagandası sırasında vatandaşa iş, aş sözü vererek, olmadık hayallerle kandırıp sonra bunları yerine getirmemek, etik siyasete sokulamaz. Seçilmişlerin kendilerine ve bazı iş adamlarına sağladıkları menfaatler etik ilkelerle asla bağdaşmaz. Siyasetin finansmanının kimlerden ve hangi çıkarlar karşılığında sağlandığı ve ne için nasıl harcandığı da çok önemlidir. Milletvekili transferleri de siyasi etikle bağdaşmayan unsurlardır ve ülkemizde sıkça rastlanan sorunlardan birisidir. Bunun temel nedeni partilerin aday seçerken yaptıkları yanlışlardan kaynaklanırken, ayrıca sistemin de bunu kolaylaştırıcı yapısına dayanmaktadır. Her ne kadar siyasi partilere verilecek yardımlar aldıkları oy oranları ile sınırlandırılmışsa da bu karar transferler üzerinde çok da caydırıcı olmamıştır. Kayırmacılık ve nüfus istismarı yolsuzluğun temel nedenlerindedir.

Yolsuzlukla Mücadele Kanunu çıkarılmalı ve yolsuzlukla edinilen mal ve paranın takibi kolaylaştırılmalı ve tespiti hâlinde de el konularak aklanmasının önlenmesi gerekmektedir.

Yerel yönetimlerin ihale yolsuzlukları, kamu kaynaklarının israfı, istihdamda tarafsızlık ilkesi yerine yandaşların seçimi siyasi etik kurallarına aykırı bir davranıştır.

Bütün bu istismarlar, yolsuzluklar, etik dışı davranışların en aza indirilmesi ancak aşağıdaki kararların uygulanması ile mümkün olabilecektir:

Yolsuzluk ve rüşvet suçları yasama dokunulmazlığı dışında bırakılmalıdır. Başbakan ve bakanların cezai sorumluluğu yargı yolu ile belirlenebilmelidir.

Birçok ülkede olduğu gibi Yolsuzlukla Mücadele Daimi Komisyonu kurulmalıdır.

Ombudsmanlık müessesesinin anayasal bağımsızlık ilkesi çerçevesinde çalışması sağlanmalıdır.

TBMM İç Tüzüğü’nde yapılacak bir değişiklik ile ticari sır kavramı kaldırılarak her konunun in-

celenme imkânı sağlanmalıdır.

Siyaset finansmanının yasal yollardan takibine imkân sağlayacak düzenleme yapılmalıdır.

Seçilmişlerin seçildikten sonra yapmaması gereken ticari faaliyetler belirlenmeli ve üçüncü derece akrabasına kadar kişilerin ayrıcalıklı işler yapıp yapmadıkları takibe alınmalıdır.

Yolsuzluk suçlarının kesinlikle af kapsamına alınamayacağına dair Anayasa’ya hüküm konulmalıdır.

Yolsuzlukla Mücadele Kanunu çıkarılmalı ve yolsuzlukla edinilen mal ve paranın takibi kolaylaştırılmalı ve tespiti hâlinde de el konularak aklanmasının önlenmesi gerekmektedir.

Vakıf, dernek, limitet şirket hesaplarının kolay ulaşılabilir hâle getirilerek

denetimlerinin sıklaştırılması şarttır.

Gerektiğinde banka sırlarının belli denetim kuruluşlarına açık olması, İnternetten yapılan işlemlerin servis sağlayıcılar tarafından yetkililere bildirilme mecburiyeti getirilmesi, vatandaşlık numarası taşıyan manyetik kimlik kartlarına geçilerek, e-devlet projesi olanakları da kullanılarak döviz, altın vs. alım satımı dâhil her türlü işlemin bu kimlik kartı aracılığı ile yapılmasını sağlayarak denetim ve takibin kolaylaştırılması işin tekniği açısından şart olmuştur.

Kamu ihalelerinde rekabet ve saydamlık sağlanmalı, gümrükler ciddi anlamda denetim altına alınmalı, kamu personeline takdir yetkisi sınırlandırılmalıdır.

Medya-siyaset ve ticaret ilişkileri çok iyi araştırılmalı, kara para aklama suçu kapsamı genişletilmelidir.

Yolsuzluklarla ilgili olarak zaman aşımı kavramı kaldırılmalı ve insanları buna sığınarak yüksek meblağlarda çıkar sağlayıp söz konusu süreleri yurt dışında tatil yaparak geçirip sonra da elini kolunu sallayarak ülkeye dönmesi engellenmelidir.

Ülke kaynakları kullanılarak illegal yollardan elde edilmiş paraların yurt dışına transferini önleyecek hükümler getirilmelidir.

Servetten ve servet artışından yola çıkılarak "Nereden Buldun Yasası"na süratli bir şekilde işlerlik kazandırılması caydırıcılık açısından çok önemlidir.

Yolsuzluk; toplumu yok eden, ekonomik ve sosyal kalkınmayı engelleyen, yatırımların gecikmesine sebep olan eşitsizliği arttıran, kamu idaresinin etkinliğini azaltan, toplumsal huzursuzluğa yol açan, belli bir azınlığın serveti artarken kalanların sefalete sürükleyen en önemli etkidir.

Toplumların ortak kültürlerini oluşturan örf, anane, âdet, dinî yasakların yerini popülizm almıştır. Emellere ulaşmak için her şeyin mubah olduğu bir zihniyet iyi ve kötüyü ayırt etmekten yoksundur.

Türkiye'de siyaset kirlenmiştir. Eğer siyasi kurumlarda etik dışı davranışlardan söz ediyorsak bunlardan kurtulmanın en önemli yolu toplumsal duyarlılığın artması ve toplumun saygı duyacağı politikacıların oluşmasından geçer. Görüldüğü gibi her iki konu arasında da çok sıkı bir sebep sonuç ilişkisi vardır. Toplumsal duyarlılığın artması kişilerin hem hesap vermesi hem de hesap sorması ile güçlenecek bir olgudur. Günümüz Türkiye'sinde siyasiler hesap vermekten kaçınmaktadır. Hesap sorarken de sadece kendinden olmayanlara hesap sorma durumuna gelmiştir.

Sonuç olarak sorunların bertaraf edilebilmesi için, yasaların herkes için eşit uy-

Toplumların ortak kültürlerini oluşturan örf, anane, âdet, dinî yasakların yerini popülizm almıştır. Emellere ulaşmak için her şeyin mubah olduğu bir zihniyet iyi ve kötüyü ayırt etmekten yoksundur.

gulanması, yolsuzlukların mutlaka cezalandırılması, hukukun üstünlüğü ve eşitliği şarttır. Vatandaşın sivil toplum örgütleri aracılığı ile yönetime ve alınacak kararlara katılması gerekmektedir. Her aşamada tüm faaliyetlerde saydamlık ve düzgün bilgi akışı sağlanmalıdır. Kişilerin her türlü makul talep ve ihtiyaçları zamanında ve düzgün bir şekilde karşılanmalıdır. Yetkili makamların aynı değerlerde sorumlulukları olmalı ve her aşamada hesap verebilmelidir. Devletin ekonomik faaliyetlerde rolü azalmalıdır.

Ulu önder Atatürk'ün de dediğı üzere "Bir millet, zenginliğıyle değil, ahlak değeriyle ölçülür." ilkesinden hareketle gerek kamuda ve gerekse özel sektörde, çalışma disiplinimizi, yaşam kalitemizi etik değerler yönünden güçlendirmek zorundayız.

KAYNAKÇA

Oktay, Cemil (2003), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (1993), "Siyasal Ahlak ve Devlet", drl. T. Alkan *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 283-296.

Yüksel, Cüneyt (2005), *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

ODTÜ, Felsefe Bölümü (Ekim 2006), *II Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiri Özetleri*.

Tarhan, R.Bülent TEPAV, (Aralık 2006), *Yolsuzlukla Mücadele*, Ankara: Matsa Basımevi.

TEPAV (Temmuz 2005), *Yolsuzlukla Mücadele Konferansı*, Ankara: Matsa Basımevi.

TUSİAD (Aralık 2002), *Kamu Reformu Araştırması*, İstanbul: Lebip Yalkın Yayınları ve Basım İşleri Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Yayınları.

TÜRK MİLLETİNİN BAZI AHLAKİ ERDEMLERİ VE ATATÜRK'ÜN BU KONUDAKİ GÖRÜŞLERİ¹

PROF. DR. H. ÖMER ÖZDEN*

GİRİŞ

Büyük bir asker, önder ve devlet adamı olduğu kadar, aynı zamanda büyük bir düşünür olarak da önemli fikirler üreten ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ahlak konusundaki düşüncelerinden yararlanarak, Türk milletinin bazı ahlaki erdemlerinden söz etmeye çalışacağım.

*"Aralarında dil, din ve ülkü birliği olan topluluklara millet adı verilir."*² İşte toplulukları önce toplum, sonra da millet hâline getiren bu ortak değerler, ortak duygular ve ortak bir yaşama biçimi oluşturan öğelerin hepsine birden, kültür adını vermek-teyiz.³ Toplum, bireylerden oluşur, her ferdin de ayrı bir karakter ve beden yapısı vardır. Bedensel olarak birbirlerine benzeyebilirlerse de huy ve karakter bakımından asla birbirinin aynı olan iki insan gösterilemez. Fakat kültür, bu birbirinden farklı olan insanları, ortak değerler etrafında toplama gücüne sahiptir. İşte bu ortak değerlerin tamamı olan kültür, o toplumun veya milletin kişiliğini oluşturur. Aynı medeniyet çerçevesinde yaşasalar da aynı inancı paylaşırsalar da aynı kültüre sahip olan hiçbir millet yoktur. Çünkü gelişimini tamamlamış bireyler nasıl arayışlardan kurtulmuş ve bir kişilik, bir karakter yapısı ortaya koymuşlarsa, millet olma sürecini tamamlamış toplumlar da benzer kurumlara sahip olsalar bile birbirinin asla aynı olmayan, onları ne ise o yapan ve başkalarından ayıran bir değerler sistemi konumunda olan milli kültürler geliştirmişlerdir.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı.

Milletleri birbirinden ayıran kültürel öğelere, özgü kültür veya millî kültür adı verilmektedir. “Özgü kültür, milleti millet yapan, bir milleti kendisi yapan unsurdur. Nasıl fertleri ‘ben’ler ayırırsa, toplumları da birbirinden özgü kültürler ayırır. Öyle ise özgü kültür, bir milletin ben(liğ)idir.”⁴

Buna göre **millî kültür**, bir milleti kendisi yapan unsurdur. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, “Her milletin kendine mahsus gelenekleri, âdetleri, kendine göre milli hususiyetleri vardır. Hiçbir millet, aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet, ne taklit ettiği milletin aynı olabilir ne kendi milliyeti içinde kalabilir. Bunun neticesi, şüphesiz ki acıdır”⁵ sözleriyle millî kültürün

Kültürü meydana getiren çok çeşitli unsurlardan biri de ahlaktır. Atatürk, “Hiçbir millet yoktur ki ahlak esaslarına dayanmadan ilerlesin.” vecizesiyle, kültürün şekillenmesinde ahlakın önemine işaret etmektedir.

ne olduğunu çok açık bir şekilde anlatmaktadır. Türk toplumu da tarihin erken devirlerinden itibaren milletleşme sürecini tamamlayarak kendine özgü bir kültür geliştirmiş, Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.”⁶ ifadesinde belirttiği gibi bir kültür birliği sağlamış ve tarihteki müstesna yerini almıştır. Bu millî birliğin odak noktasında Türklük bulunmaktadır ve Atatürk, bunu da “*Ne mutlu Türk’üm diyene!*” vecizesiyle ifade etmiştir.

Kültür, vatan dediğimiz coğrafyada yaşayanlar tarafından oluşturulan, uygulandıkça geliştirilen, duygu, düşünce ve bunlara dayalı yapıp etmelerden oluşarak tarihî bir miras şeklinde sonraki nesillere aktarılan ve ait olduğu milletin karakteristik özelliklerini yansıtan bir bütündür. Bu bütünlüğün içinde, maddi ve manevi unsurlar olarak sanat, edebiyat, din, gelenek görenek vs. bulunmaktadır. İşte

bu kültürel unsurlar, birbirini tamamlayan ve destekleyen ortak bir yaşama tarzı, yaşama biçimi oluşturarak topluluktan milleti meydana getirir. Türk milletinin de tarihin derinliklerinde tedricen oluşturup bir miras olarak nesilden nesle ve nihayet bizlere kadar ulaştırdığı bir millî kültürü bulunmaktadır.

İnsanımız, âdeta bu kültürel niteliklerle doğmuş ve içinde doğduğu Türk toplumunun millî özelliklerini yaşayarak öğrenmiştir. İçinde doğup büyüdüğümüz, havasını soluduğumuz kültür çevresi, artık milletimizin millî kültürü olmaktadır. Ulu önder bu millî kültürü özetle: “*Millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve doğuştan getirdiğimiz vasıflarımızla hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu’dan ve Batı’dan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, millî ve tarihî seciyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam anlamıyla gelişmesi ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir.*”⁷ sözleriyle ifade etmektedir.

Kültürü meydana getiren çok çeşitli unsurlardan biri de **ahlaktır**. Atatürk, “*Hiçbir millet yoktur ki ahlak esaslarına dayanmadan ilerlesin.*”⁸ vecizesiyle, kültürün

şekillenmesinde ahlakın önemine işaret etmektedir. Buna göre, her toplumun kendine göre bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Türk milletinin de kendi niteliklerine göre oluşturmuş olduğu bir ahlak anlayışı vardır. Bu konuda Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor: *“Türklerin aşağı yukarı ahlakları hep birbirine benzer. Bu yüksek ahlak, hiçbir milletin ahlakına benzemez. Ahlakın, bir milletin meydana gelmesinde yeri çok büyüktür, önemlidir... Bir işin ahlaki bir değerinin olması, ayrı ayrı insanlardan daha yüce bir kaynaktan meydana gelmiş olmasıdır. O kaynak, toplumdur, millettir... Hakikatte ahlaklılık, kişilerden ayrı ve bunların üstünde, ancak toplumsal ve millî olabilir.”*⁹ Böylece Atatürk, bir taraftan ahlakın milletin meydan gelişindeki önemine ve ahlakın millî niteliğine dikkat çekerken diğer yandan da toplumsal ve millî ahlakın, bireysel ahlakların şekillenmesindeki rolünü vurgulamaktadır.

Ahlakın, milletin şekillenmesindeki öneminden dolayı âdeta kutsal olduğuna işaret eden Atatürk, *“Millî ahlakımız, medeni esaslar-la ve hür fikirlerle beslenmeli ve kuvvetlendirilmelidir... Zora dayalı ahlak, bir erdem olmadıktan başka, itimada da layık değildir.”*¹⁰ ifadesiyle bir davranışı ahlak çerçevesinde değerlendirebilmenin esaslarını da göstermektedir. Herhangi bir davranışın ahlaki olması için bireyin o fiili, kendi hür iradesi ve tercihi ile yapmış olması gerekir. Bu irade ve tercih, bir başka ilkeyi beraberinde getirir. Bu ilke de sorumluluktur. Sorumluluk olmadan yapılan davranışlar ahlak kapsamında değerlendirilemez. Bu sorumluluğun karşılığında da insanlar ya mutlu veya mutsuz olurlar. Çünkü ahlakın amacı, sadece tek tek bireyleri değil, bütün olarak toplumu mutlu etmektir. Bu konuda Atatürk diyor ki: *“Gerçekte ahlaklılık, bireylerden ayrı ve bunların üstünde ancak sosyal, millî olabilir. Millî ahlak, milletin sosyal düzeni ve huzuru, şimdi ve gelecekteki refahı, mutluluğu, güveni ve korunması, medeniyette ilerleme ve yükselmesi için insanlardan, her hususta ilgiyi, çabayı, hakkından vazgeçmeyi, gerektiği zaman canını feda etmeyi isteyen ahlaktır. Mükemmel bir millette millî ahlakı gerektiren şeyler, o millet bireyleri tarafından âdeta düşünülme-sizin vicdani, duygusal bir güdüyle yapılır. En büyük millî duygu, millî heyecan, işte budur.”*¹¹

Bununla birlikte her toplumda iyinin yanında kötü davranışlara da rastlanır. Öyleyse kötülüğün nedeni nedir? Kimi filozoflar gibi Atatürk'e göre de her türlü kötülüğün temelinde bilgisizlik yatmaktadır. Bu bakımdan önce bilgisizlikle mücadele edilmelidir. O, bu konuya özel bir önem vermiş ve konuşmalarında sık sık bilgisizliğin ortadan kaldırılmasına dikkat çekmiştir. Atatürk, savaş zamanında bile

Her toplumda iyinin yanında kötü davranışlara da rastlanır. Öyleyse kötülüğün nedeni nedir? Kimi filozoflar gibi Atatürk'e göre de her türlü kötülüğün temelinde bilgisizlik yatmaktadır. Bu bakımdan önce bilgisizlikle mücadele edilmelidir.

bilgisizlikle mücadele etmiş, 1 Mart 1922'de TBMM'nin açılış konuşmasında bunu şöyle dile getirmiştir: *"Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela cehaleti ortadan kaldırmaktır."* Başka bir konuşmasında *"Bu memlekette eskiden beri bir bilgisizlik devam ediyor. Cehaleti süratle ortadan kaldırmak lazımdır. Başka kurtuluş yolu yoktur."*¹² *"Hepimizin esenliği için, memlekette bilgisizliği mutlaka gidermelidir. Yazık ki memlekette bilenler az sayıdadır. Hepimizin şahsi saadeti, çoğunluğun hayat ve saadetiyle mümkündür."*¹³ diyerek, bilgisizliğin ortadan kaldırılmasıyla hem daha dürüst bir toplum oluşturulabileceğini hem de toplumsal mutluluğun gerçekleşebileceğini belirtmektedir.

Ahlaki erdemlerin en önemlilerinden biri doğruluk ve dürüstlüktür. Konuya bilgi felsefesi açısından baktığımızda doğru bilgi, bir nesne hakkında oluşturduğumuz düşüncenin, gerçekte uygun olması anlamını ifade etmekte ve bunun tersi de yanlış olarak nitelendirilmektedir.¹⁴ Etik açıdan da düşündüklerimizle sözlerimiz arasındaki uygunluğa doğruluk; söylediğimiz sözle yaptığımız davranışın veya olgu ile sözün birbirine uygun olmasına da dürüstlük adı verilmektedir. Bir başka ifadeyle dürüstlük, yapılan davranış ile bu iş hakkında söylenen sözün birbirine uygun olmasıdır. Dürüstlük, toplumdaki bireylerin her türlü davranışlarıyla ilgili olup, tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen bir durumdur. Dolayısıyla dürüstlük, insanın kişilik sahibi biri olduğunun göstergelerinden, bireyin toplumda saygın bir yer edinmesinin koşullarından biridir. Dürüst insan, kendisine güvenilebilen insandır. Sağlıklı bir toplum, bütün bireylerin birbirine güvendiği toplumdur.

Dürüst insanlar aynı zamanda samimidir, kurnazlık ve aldatma gibi art niyetlerden uzaktırlar. Nitekim Atatürk *"Samimi ve dürüst insanlar, aynı zamanda medeni cesaret sahibi olur."*¹⁵ diyerek toplumda yer ve itibar edinebilmenin yolunun dürüstlükten geçtiğini belirtmektedir.

Ahlaki erdemlerden biri de cesarettir. Cesaret, ruhta saklı olan ve insanı harekete geçiren bir duygu olup Türk milletinin doğuştan getirdiği bir özelliktir. Türk'ün bu karakteristiğinin timsali de Türk ordusudur. Tarihimiz, her biri birer cesaret ve kahramanlık örneği olan sayısız zaferlerle doludur. Büyük Atatürk, *"Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir."*¹⁶, *"Bu ordular, tarihte benzeri görülmemiş kahramanlıklar, fedakârlıklar göstermiş, şanlı zaferler kazanmıştır."*¹⁷, *"Memleketimiz ve milletimiz her ne vakit felaketlere maruz kaldıysa, hiç şüphesiz ki bütün vatan evlatları, memleket evlatları en büyük fedakârlığa katlanmaktan çekinmemiştir. Yalnız bütün memleket evlatlarını, vatanın savunulması için ölüme sevk etmek sorumluluğunu üzerine alan ve onların ilerisinde göğsünü düşman kurşunlarına geren, subaylardır, komutanlardır."*¹⁸ gibi ifadeleriyle Türk askerinin cesaretini veciz bir şekilde anlatmaktadır.

Atatürk, yukarıdaki söylevlerinden de anlaşılacağı gibi, Türk ordusuyla Türk milletini özdeşleştirmektedir. O, bu fikrini başka bir söylevinde şu cümlelerle de ortaya koymaktadır: *"Türk milleti, asıl kökeninde ve ondan sonraki hareket ve faaliyetlerle*

dolu devrelerinde, araştırılırsa görülür ki milletimizin adli ve sosyal hayatıyla askerlik sanatı kaynaşmış bir hâlde bulunmuştur. Millet, bu sanatın bütün icaplarını, hayat ve emellerinin icapları olarak kabul ederek tabii bir surette icra ederdi. Denilebilir ki milletin tamamı ordu heyeti hâlindeydi.”¹⁹

Ünlü şairimiz Yahya Kemal de Türk milleti ile Türk ordusunu iç içe kabul ederek, her Türk’ün bir asker olduğunu ifade eden ‘ordu-millet’ kavramını kullanmaktadır.²⁰ Gerçekten de her Türk çocuğunun gönlünde, asker olacağı günün özlemi vardır. Türk askeri, cesaret ve yiğitliğin timsalidir. Bunu, tarihin her döneminde kanıtlamıştır. Kendinden sayıca ve malzeme bakımından katbekat üstün olan düşman orduları karşısında cesaretini asla yitirmemiş ve her zaman galip gelmiştir. Bunun çeşitli örneklerinden bazıları şunlardır: Hunlar zamanında Çin’le olan mücadelelerde Çin ordusu, kendisinden çok zayıf görünen Türk birliklerine direnememiş ve hepimizin bildiği gibi Çin Seddi’ni inşa etmek zorunda kalmıştır. Çin Seddi’ni yapan Çinlilerdir, ama yaptıran Türk ordumilletinin yiğitlik ve cesaretidir. Büyük Selçuklu ordusu, Anadolu’nun kapılarını Türklere açan Malazgirt Muharebesinde, Bizans’tan asker sayısı, savaş araç ve gereçleri bakımından çok az sayıda olmasına rağmen cesaret, yiğitlik ve kararlılık bakımından üstün olduğu için zafere ulaşmış ve Anadolu’nun kapılarını ilelebet Türklere açmıştır. Bir başka örnek, Yıldırım Beyazıt’ın Niğbolu Kalesi’ne tek başına gidip, kuşatma altındaki Doğan Bey’e cesaret aşılmasıdır.

Türk tarihindeki sayısız cesaret örneklerinin en fazla destanlaşanları Çanakkale Savaşları ve İstiklal Savaşımızdır. Atatürk, Çanakkale’de komutanlara ve erlere şu emri vermiştir: *“Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman esnasında yerimizi başka kuvvetler ve komutanlar alabilir!”²¹* İşte Çanakkale zaferini getiren bu ve benzeri durumlardır. Millî Mücadele ise, Türk milletinin topyekûn cesaret ve kahramanlığının en önemli örneğini teşkil eder.

Cesaretin zıddı, korkudur ve her insanda doğal olarak bulunur. Ama vatan konusu olduğunda Türk genci için korku ortadan kalkar. Büyük önder, *“Gençler için vatani işlerde ölmek söz konusu olabilir, lakin korkmak asla!”²²* sözleriyle Türk gençlerinin vatan için canlarını gözlerini kırpmadan feda edebileceklerini ifade etmiştir.

Büyük işler başarmak, zorlukları yenmek, güçlüklerle göğüs gerebilmek, kararlı ve dayanıklı olmaya bağlı olup, basit başarılarından daha fazla mutluluk verir. Nitekim Türk milleti, tarih boyunca hep zor olan işleri başarmıştır. Milletimizin

Büyük işler başarmak, zorlukları yenmek, güçlüklerle göğüs gerebilmek, kararlı ve dayanıklı olmaya bağlı olup, basit başarılarından daha fazla mutluluk verir. Nitekim Türk milleti, tarih boyunca hep zor olan işleri başarmıştır.

geçmişte, bugün ve gelecekte en fazla değer verdiği ve vereceği konuların başında istiklal kavramı gelmektedir. Bağımsızlığa âşık bir millet olduğumuz için tarihin hiçbir döneminde esaret yaşamamışızdır, yaşamayacağız. İstiklalimizi elimizden almak isteyenler, bunu Sevr Antlaşmasıyla gerçekleştirmeye ve en zayıf zamanımızda öz vatanımızı elimizden almaya kalkınca M. Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Türk tarihinin en zorlu istiklal mücadelesini başlatmıştır. Kimilerinin başarısız gözüyle baktığı bu mücadele, başta Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları olmak üzere, küçüğünden büyüğüne tüm Türk ulusunun kararlılıkla ve ümitsizliğe düşmeden, kazanacağı inancını yitirmeden yapılmış ve üç yıl gibi kısa bir zamanda başarılmış ve Cumhuriyete ulaşılmıştır. Bu başarı hakkında Atatürk, 10. Yıl Nutku'nda şöyle hitap etmektedir: *"Yurttaşlarım! Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bundaki muvaffakiyeti, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak kararlı bir şekilde yürütmesine borçluyuz."*²³

Önemli erdemlerden biri de güçlülere dayanabilmektir. Sıkıntılar ve bunlara dayanmak, yeni sıkıntılara karşı tedbirli ve uyanık olmayı beraberinde getirir. Atatürk bunu, *"Yüzyılın bize verdiği dersten, milletimizin gereği kadar uyandığını görüyoruz. Milletimizin özel nitelikleri, her işimizde başarımızın kefilidir."*²⁴ ifadesiyle belirtmektedir. Atatürk, istiklalin kazanılmasından sonraki en önemli görev olan Cumhuriyetin korunmasını da *"Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum!"* ifadesiyle Türk gençliğine bir sorumluluk olarak vermiştir.

Sorumluluk, ahlakın en önemli ilkelerinden biridir. Atatürk'ün de belirttiği gibi *"Ahlak kanununun temeli, ferdi mesuliyettir."*²⁵ Atatürk'ün söylev ve demeçlerine baktığımızda bu sorumluluğun iki yönü bulunduğu görülmektedir: Bunlardan birincisi, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nde belirttiği Cumhuriyetin korunup kollanmasıdır; *"Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinedir."*²⁶ Çünkü Cumhuriyetin kurulmasına kolay ulaşılmamıştır. Atatürk bu Hitabe'sinde, Cumhuriyetimizin gelecekte karşılaşılabileceği olumsuz birtakım durumlar olabileceğine de dikkat çekerek Cumhuriyetin kıymetinin bilinmesi ve en olumsuz koşullarda bile ne pahasına olursa olsun vazife şuurundan uzaklaşmaması gerektiğini belirterek gençliğin, bu ulvi görevi başarısındaki gücünü, büyük Türk milletinden alacağını şu ölümsüz cümleleriyle ifade etmektedir: *"Ey Türk istikbalinin evladı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen; Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!"*²⁷

Atatürk, *"Bugün milletçe hedefimiz, en medeni milletlerin seviyesine ulaşmak, hatta bu seviyeyi aşmaktır. Bu asla imkânsız değildir. Türk'ün zekâsı, Türk'ün doğuştan vasıfları buna müsaittir. Yeter ki Türk milleti hedefini iyice seçsin ve bu hedefe ulaşmaya azmetsin."*²⁸ ifadesiyle Türk ulusuna ikinci önemli görevini vermiştir: Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırıp, sonra da aşmak. Bu iki görev, önemli bir ödev ahlakıdır. Atatürk'ün *"Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk,*

onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz!”²⁹ sözleri karşısında Türk gençliği de onun verdiği bu ödev duygusuyla görevini layıkıyla yapacak asil güce ve bu güçle de hem Cumhuriyetimizin bekçisi olmaya hem de onu ileri uygarlık düzeyine ulaştıracak millî bilince sahiptir.

Bu **ödev bilincinin** önemli unsurlarından biri çalışma ahlakını tesis edebilmektir. Atatürk, diyor ki: *“Denebilir ki hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır: Çalışkan olmak.”*³⁰ Onuncu Yıl Nutku’nda *“Geçen zamana göre daha çok çalışacağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir.”*³¹ sözleriyle Türk ulusuna hitap eden Atatürk bir çalışma ahlakı oluşturmak istemekte ve bunun da ancak yöntemli ve programlı olabileceğini şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır: *“Çalışmak gerçekte zahmetli değildir. Yalnız tutulan iş ile şahsın kabiliyetleri ve zevkleri arasında uygunluk olmalıdır.”*³², *“Neticesiz uğraşmak, çalışma sayılmaz. Hiçbir şey yapmamak yahut sonuçsuz, manasız şeyler yapmak, çalışma kanununa karşı büyük bir kabahattir.”*³³ Öyleyse yapmamız gereken, hepimizin üstün gayretle yöntemli ve devamlı çalışmayla ülkemizin kalkınmasını hızlandırmamızdır. Atatürk diyor ki: *“Türk! Övün, çalış, güven!”* Bizler, Atatürk’ün de belirttiği gibi çok çalışıp başararak geleceğe güvenle bakabiliriz ve bununla da övünebiliriz.

Çalışma ahlakına uygun hareket etmenin hem kişisel olarak bireye hem de ülkemizin kalkınmasına katkıları yadsınamaz. Hatta Atatürk’e göre çalışma, insanların sadece bedensel gelişiminde değil, ruhsal ve ahlaki gelişmelerinin sağlanmasında da çok önemlidir. *“Çalışma, insanların bedeni kuvvetlerini geliştirir ve hayat için gerekli olan şeyleri temin eder. Çalışmaksızın fikri gelişme ve ahlaki olgunlaşma da mümkün değildir.”*³⁴ Bu bedensel ve ahlaki gelişmeyi tamamlayan çalışma biçimlerinden biri de spordur. Atatürk bu konuda diyor ki: *“Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklı olanını severim.”*³⁵

Ahlaki erdemlerden olan yardımlaşma ve dayanışma, düşünce ve ahlak bakımından olgunlaşmış olmanın bir göstergesi olduğu kadar, millî birlik ve beraberliğin tesis edilmesinde de önemlidir. Yardımlaşma ve dayanışma, insandaki benlik

Yardımlaşma ve dayanışma, insandaki benlik duygusunu ortadan kaldırmak paylaşılmayı öğretir. Türk toplumu, özgeci bir anlayışa sahip olduğu için iyi günlerin yanında yangın, deprem, sel gibi doğal afetlerin yaşandığı zamanlarda da yardımlaşma ve dayanışma içinde hareket eder.

duygusunu ortadan kaldırarak paylaşmayı öğretir. Türk toplumu, özgeci bir anlayışa sahip olduğu için iyi günlerin yanında yangın, deprem, sel gibi doğal afetlerin yaşandığı zamanlarda da yardımlaşma ve dayanışma içinde hareket eder. Tarihimizde kurulan vakıflar, imaretler, hastaneler hep bu yardımlaşma ve dayanışmanın yansımalarıdır. Kurtuluş Savaşında da bu yardımlaşma en üst düzeyde gerçekleşmiştir. Türk milleti, bin bir yokluk ve sıkıntı içinde cephede düşmanla savaşan ve vatani için seve seve ölüme giden Mehmetçiklerimiz için az yiyerek ekmeğini, yemeğini; yırtık ve yamalı elbiselerle yetinerek, varsa yenilerini askerimiz giysin diye cepheye göndermiş ve o karanlık günlerden el birliğiyle çıkmıştır. Türk ordusu da bağrından çıktığı Türk milletinin her zaman en yakınında olmuştur. Ordumuz, hem vatanımızın ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumakta hem de her tür doğal afette yardıma ilk koşan kurum olmaktadır.

Bütün bu ahlaki değerleri göz önünde bulundurduğumuzda hepsinin Türk milletini bir üst değere yönelttiğini görmekteyiz ki bu da "vatanseverlik"tir.

Yardımlaşmada asıl olan, iyilikte yardımlaşmadır. İyi bir şey için yardımlaşmak iyi sonuçlar doğuracağı gibi, kötü bir şey için yardımlaşmak da kötü sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim büyük Atatürk, iyilikte yardımlaşma hakkında şunları söylemektedir: *"Başkasına olan bir iyilik, bize de iyiliktir; başkasına olan kötülük, bize de kötülüktür. Bu sebeple iyiliği sevmek ve kötülükten kaçınmak lazımdır. Yaptığımız işler, etrafımızda sevinçler veya acılar hâlinde akisler uyandırır; bu hâl bize vicdan vazifeleri duyurur. Bağlılık, 'herkes kendi için' yeline, 'herkes, herkes için' düşüncesini koyar. Bu düşünce toplumsaldır, millîdir, geniş ve yüksek manasıyla*

insancıldır."³⁶

Bütün bu ahlaki değerleri göz önünde bulundurduğumuzda hepsinin Türk milletini bir üst değere yönelttiğini görmekteyiz ki bu da "vatanseverlik"tir. Türk milleti, vatanını her türlü kişisel gayenin, maddi çıkarın üzerinde tutarak ona kutsal ve madde üstü bir değer vermiştir. Vatani uğrunda hayatını feda edenler, şehit olarak isimlendirilmiştir. Şehitlerin yeri de "cennet"tir. Öyleyse vatanseverlik, kutsal bir sıfattır. Bu da milliyetçilikle anlam bulur.

Hiç kuşku yok ki Türk milletinin ahlaki değerleri, sadece burada anlatmaya çalıştıklarımızla sınırlandırılmaz. Milletimizin, kendine özgü ahlaki pek çok niteliği daha vardır. Biz burada sadece bazılarını yer vermeye çalıştık.

Tüm bunlar, bizi birbirimize bağlayan, millî birlik ve beraberlik duygularını geliştiren ve hepsinden önemlisi fedakârlık gerektiren erdemlerdir. Atatürk, Türk milleti için gece uyumamış, gündüz oturmamış yıllarca cepheden cepheye koşmuş, büyük fedakârlıklarla Türk milletini âdeta yeniden diriltmiştir. Hepsinden önemlisi, bütün bu fedakârlıklarıyla asla övünmemiş, büyük bir tevazu örneği göstererek

hiçbir zaman ben yaptım dememiş, her zaman Türk milletini ön planda görmüş ve milletimle beraber yaptık anlayışını sergilemiştir. Bu fedakârlıklar karşısında bize düşen görevlerden en önemlisi, vefalı olmak, Atatürk'ü tanımak ve onu anlamak, Atatürk'ün gösterdiği hedefler doğrultusunda çok çalışmak ve ülkemizi daha ileri götürmek olmalıdır. O, anlatıldıkça ve tanındıkça, ileri görüşlülüğü algılandıkça, değeri her geçen gün daha iyi anlaşılacaktır. Atatürk'e olan minnettarlığımızı, ona vefalı olarak, ülkemiz için yaptıklarını asla unutmuyarak, onun bizden istediği gibi çok çalışarak, ilkelerinden taviz vermeyerek ve onun yolundan giderek gösterebiliriz.

Bazı ahlaki erdemlerin geliştirilmesinde ve yaşatılmasında Atatürk'ün düşüncelerine yer verdiğim bu yazıya son verirken Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ü saygı ve şükranla anarak manevi huzurunda saygıyla eğiliyorum.

¹ Bu metin, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 125. yılı kutlamaları çerçevesinde Atatürk Üniversitesi tarafından düzenlenen panelde sunulmuştur.

² Kurktan, Amiran (2000), **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 5.

³ Kültürün değişik tanımları için bk. Kafesoğlu, İbrahim (2003), **Türk Millî Kültürü**, 23. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 15 vd.; Ülken, Hilmi Ziya (2008), **Millet ve Tarih Şuuru**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 9 vd.

⁴ Öner, Necati, "Kültür", **Felsefe Dünyası Dergisi**, Ankara 1991 s. 2. s.5

⁵ Kocatürk, Utkan (1999), **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 219.

⁶ Afetinan (1971), **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 45.

⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**. 1997 Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, s. 19-20.

⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 4.

⁹ Afetinan, (2000), **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim-Azmi Süslü-M. Akif Tural Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 30; **Atatürkçülük-Atatürkçü Düşünce Sistemi**, Hazırlayan: Genelkurmay Başkanlığı, Yayınlayan: Milli Eğitim Bakanlığı, 3. Kitap, İstanbul, 2001, s. 93-94.

¹⁰ **Atatürkçülük** 3. Kitap, s. 94.

¹¹ Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, s. 30 - 31; **Atatürkçülük**, 3, s. 94.

¹² Kocatürk, age., s. 121.

¹³ Kocatürk, age., s. 122.

¹⁴ Arslan, Ahmet (2005), **Felsefeye Giriş**, 8. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, s. 24.

- ¹⁵ Kocatürk, age., s. 265.
- ¹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 420; Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 332 - 333.
- ¹⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 176;
- ¹⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 340-341; Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 333.
- ¹⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 34-35.
- ²⁰ Kemal, Yahya (1974), **Kendi Gök Kubbemiz**, İstanbul Fetih Cemiyeti 5. Baskı, İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, s. 10.
- ²¹ Kocatürk, age., s. 351.
- ²² Kocatürk, age., s. 192.
- ²³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 279.
- ²⁴ Kocatürk, age., s. 212.
- ²⁵ Afetinan, M. **Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, s. 103.
- ²⁶ Mustafa Kemal Atatürk (1973), **Nutuk II**, 13. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, s. 897-898.
- ²⁷ Atatürk, **Nutuk II**, s. 898.
- ²⁸ Kocatürk, age., s. 212.
- ²⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 188. Kocatürk, age., s. 192-193.
- ³⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 63.
- ³¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 318.
- ³² Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları**, s. 96.
- ³³ Afetinan, M. **Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, s. 67.
- ³⁴ Afetinan, M. **Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, s. 67.
- ³⁵ Kocatürk, age., s. 329.
- ³⁶ Afetinan, **Medenî Bilgiler Ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, s. 93-94.

DOĞAL HUKUK AÇISINDAN BİR AHLAK KURALI YAPTIRIMI OLARAK SOSYAL BASKININ ANLAMI¹

DOÇ. DR. OSMAN ELMALİ*

GİRİŞ

Bir yerde kuraldan söz ediliyorsa, orada mutlaka bir yaptırımdan da bahsetmek gerekmektedir. Çünkü kural uygulanmak için vazedilmiştir. Eğer herhangi bir yaptırım yoksa uygulanmasının garantisi de olmayacaktır. Uygulanma garantisi olmayan bir kural ise aslında kural özelliğine ulaşamamış, örneğin yalnızca prensip düzeyinde kalmış demektir. Bu tür prensipler, kişisel prensipler olabileceği gibi, kural boyutu kazanamamış, uygulanmadığı zaman ciddi anlamda yaptırımı olmayan veya hiçbir yaptırıma maruz kalmayan örfler ve âdetler olabilir.

Herhangi bir toplumda, toplum düzenini sağlamak, toplumun huzurunu, hatta mutluluğunu temin etmek, haklıyı haklı, haksızı haksız olarak tespit edip adaleti ya da iyiliği tecelli ettirmek vb. için var olan üç tür kuraldan söz edilebilir: Bunlar pozitif hukuk kuralları, ahlak kuralları ve din kurallarıdır. Bazı kurallar her üçünde, bazı kurallar herhangi iki kategoride ortak olabilseler de hepsinin kendine özgü, diğer kategorinin yaptırım alanına girmeyen, o kategorinin yaptırımına maruz kalmayan kuralları da vardır. Kuralların ortak veya ayrı olması, alanların birbirine karışıp karışmaması gibi bir problem doğurmaz. Çünkü her bir alanın yaptırımı diğerinden farklıdır. Hukukun yaptırımı, kolluk kuvvetleri marifetiyle oldukça somut ve gözle görülür bir özelliğe sahiptir. Diğer yandan dinin yaptırımının daha çok, ertelenen ve soyut özelliğe sahip olduğu kabul edilebilir. Burada “öbür dünya” kavramı ve her şeyi mutlak olarak gören, duyan, bilen, kudret sahibi, dolayısıyla bu dünyada yapılan eylemleri öbür dünyada yargılayıp ona göre ceza veya ödül verecek olan bir soyut otorite olarak, varlığı kabul edilmesi gereken Tanrı kavramı, belirleyici

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

bir öneme sahiptir. Ahlakın yaptırımına gelince; farklı yaptırımlardan söz edilse de genel olarak sosyal yaptırım, vicdani yaptırım, teolojik yaptırım, hukuksal yaptırım ve doğal yaptırım başlıkları öne çıkmaktadır.²

Burada adı geçen yaptırımların niteliklerini uzun uzadıya ele alacak değiliz. Ancak kısaca belirtmek gerekirse, sosyal yaptırım, anlaşılacağı gibi, toplumun bireyi, ahlak kurallarının ihlali durumunda fiilî ve fiziki bir durum olmaksızın cezalandırması, soyutlaması ve sosyaliteden uzak tutması veya aksine olarak mükâfatlandırması, bir bakıma topluma katılım noktasında, böyle bir ihtiyaçta olan bireyin, bu anlamda yaşamını kolaylaştırması, bireyin topluma katılım çabasında ona engel çıkarmaması, buna katkıda bulunmasıdır. Sosyal baskı veya ödüllendirmenin gücü, bireyin içinde yaşadığı toplum ya da topluluğun büyüklüğüyle ters orantılıdır.

Toplum büyüdükçe sosyal baskının etkisi azalır, küçüldükçe de artar.

Sosyal baskı veya ödüllendirmenin gücü, bireyin içinde yaşadığı toplum ya da topluluğun büyüklüğüyle ters orantılıdır. Toplum büyüdükçe sosyal baskının etkisi azalır, küçüldükçe de artar.

Diğer yandan vicdani yaptırım ise bireyseldir. A priori olduğunu düşündüğümüz ve bizim dilimizde vicdan olarak ifade ettiğimiz doğru-yanlış, iyi-kötü kriteri olan ahlaki duygu doğuştan her insanda vardır. Ancak gelişmesi ya da körelmesi, ailede başlayan ve bireyin tüm yaşamı boyunca aldığı eğitim süreciyle ilgilidir. Ayrıca bu ahlaki duygunun gelişmesi veya körelmesine neden olduğu düşünülebilecek, zekâ düzeyi ve fiziksel yapı gibi başka etmenlerden de söz edilebilir. Burada bir hususu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Vicdan, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösteren ve a posteriori olan doğrular, yanlışlar, iyiler ve kötüler değerlendiren bir ölçüdür. Yani herhangi bir toplumda var olan ahlak kurallarının, başka bir toplumdaki ile aynı olmamasının sebebi, o toplumdaki iyi, kötü, doğru ve yanlışların sonradan öğrenilmesidir. Bu nedenle bir toplumda kötü

olarak kabul edilen bir eylemde bulunan insanın vicdani rahatsız olurken, yani vicdan bir yaptırım olarak işlev görürken, aynı eylemin başka bir toplumda kötü olarak kabul edilmemesinden dolayı, aynı eylemi yapan diğer toplumdaki insanın vicdani harekete geçmemekte, bir yaptırım olarak fonksiyonel olmamaktadır.

Bir başka yaptırım türü olan teolojik yaptırım ise, öncelikle insanı görüp gözetken, kudret sahibi bir varlığın ve bu dünyadaki eylemlerin kusursuzca bir karşılık bulacağı öbür dünyanın var olduğunun kabulünü şart koşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, dinin kuralları ve yaptırımı kendine özgüdür. Ancak dini bir etkenin ahlak kuralına yaptırımda bulunması ilk bakışta çelişik gibi görünebilse de bazı toplumsal kuralların hem dinin hem de ahlakın başlığı altına girmesi mümkündür; hatta çoğu kural ortaktır denilebilir. Bunun nedenlerinden biri, toplumlarda dinin ahlak kuralları için temel oluşturmasıdır. Buna teknik olarak teolojik etik dendiğini biliyoruz. Dolayısıyla dinî bir kuralın ahlaki boyut kazanmış olması fazlasıyla doğaldır. Bir din kuralının ahlaki boyut kazanması söz konusu olduğunda uygulanması veya uygulanmaması durumunda dinin soyut otoritesinin de yaptırım gücünün hissedilmesi, din kuralı olmasına rağmen ahlaki boyut kazanması yüzünden örneğin hem sosyal hem de teolojik yaptırıma maruz kalması normaldir.

Bir diğer yaptırım türü olan hukuksal yaptırım ise, ahlak kuralları ile hukuk kurallarının örtüşmesi durumunda söz konusudur. Bir toplumda var olan hukuk sistemi, genellikle o toplumun ahlaki yapısı ile uzlaşa içindedir. Elbette her ahlaki ilkenin aynı zamanda hukuk kuralı olması beklenemez, yalnızca bir genellemenin söz edilebilir. Hem ahlak hem hukuk kuralı olan ilkeler, zaten ahlaki açıdan da hukuk tarafından bir yaptırıma maruzdur. Bununla birlikte birçok hukuk sisteminde, hukuk kuralı hâline gelmemiş olsa da ahlak kuralları, genel hukuk ilkeleri konularak gözetilmiştir (kabahatler kanunu vb. gibi).

Ahlak kurallarının uygulanmasını sağlayan yaptırımlardan doğal yaptırıma gelince; doğal yaptırım, ahlak felsefesi kitaplarında, doğal kanunların eylemlerimiz üzerinde mükâfat veya ceza olarak ortaya çıkan tesirleri olarak tanımlanmıştır. Orta yolu aşmaktan, ahlak dışı yaşantıdan dolayı meydana gelen ıstırap ve hastalıklar, ahlak kuralının ihlalini doğal olarak durdurmakta, engellemektedir.³ Gayrimeşru cinsel bir yaşam sürdüren ve böylece bu konudaki ahlak kuralını ihlal eden birinin, bu yüzden bir hastalığa yakalanması ve artık bu durumu sürdürememesi, doğal olarak ahlak ihlalini durdurmaktadır. Yine örneğin içkinin ya da içki içilmesinden sonra kontrolsüz davranışların gayriahlaki sayıldığı bir toplumda, bu fiili işleyen birinin, içkiden kaynaklanan bir hastalığa yakalanması, ölüm riskinin olması veya hastalığın acı veren bir özelliğinin bulunması gibi durumların, bunlara yol açan etkenin ortadan kaldırılmasını, yani içkinin bırakılmasını ve bundan dolayı meydana gelen ahlak kuralı ihlallerini ortadan kaldıracaktır.

Doğal yaptırımın burada anlatılan biçimine veya doğal durum tanımlamasına itiraz etmemekle birlikte, bizim burada konu edeceğimiz doğal durum, doğadan kaynaklanan hastalık, sağlık, ölüm vb biçimindeki doğal durum değil, felsefe tarihinde, özellikle Thomas Hobbes ve John Locke'un öne çıkardığı bireyler arası hak, adalet, iyilik, kötülük, erdem veya varlığı sürdürme güdüsüyle ortaya çıkan doğal durumdur. Ancak biz Hobbes'un doğal durum düşüncesi ekseninde bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Burada öncelikle doğal durumun dayandırıldığı düşünülebilecek güdü ya da ana güdü kavramını ele almak gerekmektedir. *"Bireyin fizyolojik ve psikolojik eylemlerinin büyük bir oranı, varlığı devam ettirmeye yarayacak en elverişli şartları belli sınırlar içinde sabit tutma amacını güder."*⁴ Yani belirlenmiş birincil güdülere bakıldığı zaman, hepsinin yaşamı sürdürme ve hayatta kalmaya yönelik oldukları görülmektedir.⁵

İnsandaki temel güdüler, fizyolojik ve toplumsal güdüler olarak sınıflandırılmaktadır. Fizyolojik güdüler, bedensel olarak insanın varlığını sürdürebilmesi için sahip olduğu güdülerdir. Bunlar açlık, susuzluk, analık, sosyalite, cinsellik vb gibi güdülerdir.⁶ Birçok sosyal ve psikolojik güdü insanın varlığını devam ettirmesiyle ilgili olduğu ve dolayısıyla kaynağını fizyolojik güdülerden aldığı için, bu güdülere evrensel ve birincil ihtiyaçlar da denmektedir.⁷ Öte yandan psikolojik güdüler de çeşitli ve karmaşıktır. Ancak genel olarak üzerinde anlaşıldığı görülen bazı psikolojik güdüler şunlardır: Bağlılık ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı, itibar kazanma ihtiyacı, özgürlük ve özerklik ihtiyacı, saldırganlık güdüsü.⁸

Hem ahlak hem hukuk kuralı olan ilkeler, zaten ahlaki açıdan da hukuk tarafından bir yaptırıma maruzdur.

Burada bizi asıl ilgilendiren, psikolojik güdülerin içinde yer alan “güvenlik ihtiyacı” güdüsüdür. Bu güdü ise kaynağını fizyolojik olarak var olmaya devam etmek, yani canlı kalmak, sağlıklı yaşamak ve gelişmek ana güdüsünden almaktadır.⁹

İşte T. Hobbes’un doğal durumu temellendirirken dayandığı natürel temelin bu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. “Çünkü Hobbes’a göre, her şey –maddi olan da ruhi olan da, ayrı ayrı insanlarda olan da devletlerde olup bitenler de bunların hepsi- doğal nedenlere bağlıdırlar ve ‘doğal nedenler’ tarafından tek anlamlı ve zorunlu olarak belirlenmişlerdir, ‘doğal nedenler de her yerde –cansız doğada da, canlı doğada da- hep birdirler, hep aynıdırlar. Hobbes’tan ne önce ne de sonra hiç kimse, bütün olayların hiç ayırsız doğal nedenlere bağlı olduklarını (doğallıklarını), böylesine bir tutarlılıkla ileri sürmemiştir. Bu yönü ile Hobbes’un sistemi, çok tutarlı bir natüralizmdir.”¹⁰

Buna göre Hobbes, doğal hukuk ve sonraki aşama olarak devlet öğretisini, natüralist bir antropoloji ile temellendirmektedir. Bu öğretisi, insanın her şeyden önce, kendi varlığını ayakta tutmaya, koruyup sürdürmeye çalıştığını kabul etmektedir; bu, insanın ana güdüsüdür. İnsanın bütün eylemlerini belirleyen işte bu güdüdür. Bu durum ise insanı doğa nimetlerinden elden geldiğince çok yararlanmaya sürükler. Ancak bu doğal duruma bağlı olarak herkes birbiriyle karşı karşıya gelir, yani varlığını sürdürebilmek için birbirlerine karşı acımasızca ve düşmanca davranmaları söz konusu olur. Bu ise meşhur olmuş, bilinen ifadeyle “bellum omnium contra omnes”i, yani herkesin herkese karşı savaş hâlinde olması durumunu doğurur.¹¹ Ancak böyle bir ortamda insanın, insanın kurdu olması kaçınılmazdır. Fakat bu, insanın, insanın kurdu olduğu ortam, yaşamını sürdürmek için güvenliğe ihtiyaç duyan insanın, bu arzusu ile çelişmektedir.¹² Bu durumda tek tek bireylerin kendilerini koruma, varlıklarını sürdürme ana güdüsü, genel bir güvenliğin olmaması ve her bireyin her an saldırıya maruz kalabilme ihtimalinin var olması, insanlar arasında karşılıklı saldırmazlıkla ilgili bir sözleşmenin oluşmasını gerekli kılmıştır. Dünya nimetlerini elde etmede kuvvet araçlarına başvuramama konusunda insanların birbirlerine söz vermeleri, kuvvet araçlarını, hep birlikte itaat edecekleri bir kişiye devretmeleri konusunda da anlaşmalarını gerektirir.¹³ İşte bu anlaşma devletin kurulması, dolayısıyla status naturalis’ten status civilis’e geçilmesi anlamına gelmektedir.¹⁴

Yurttaşlık durumuna geçildikten sonra, doğa durumunda cari olan hak, haksızlık, iyi, kötü, adalet ve adaletsizlik gibi kavramların yeniden tanımlanması gerekmektedir. Doğal durumda insan yalnızca kendini düşünerek kendi varlığını korumaya yarayan şeye haklı ve iyi, aksine ise haksız ve kötü demektir. Çünkü her insanın kendi varlığını sürdürmek ve hayatta kalmak için her şeye hakkı vardır. Dolayısıyla her bireyin iyisi ve kötüsü birbirinden farklıdır. Ancak yurttaşlık durumuna geçtikten sonra genel güvenlik doğrultusunda yeni bir ortak değerler sistemi oluşturmak gerekmektedir. Artık iyi, genel güvenliği sağlayan şey, kötü de genel güvenliğe zarar veren şeydir. İnsanlar artık her şey üzerinde hak iddia etme hakkına sahip değildir. Böylece herkesin üzerinde birleştiği doğal hukuk (ya da ahlak) meydana gelmektedir. Devlet ise, doğal hukuk durumunun üzerine oturtulur. Doğal hukukun belirlediği değerler ancak devletin oluşturulması durumunda pratik bir önem ve değişmez bir anlam kazanırlar. Örneğin hırsızlık doğal hukukun bir gereği olarak kötü ve haksızlık olarak kabul edilmekle beraber hırsızlığın yasa tarafından belirlenmemesi, söz gelişi “Hırsızlık, birinin mülkiyeti olarak belirlenmiş olan malını, bir başkasının, doğal hukukça belirlenmiş hakka aykırı olarak almasıdır.” gibi bir tanımlama yapılmaması yani yasalaştırılmaması durumunda, insanların güvenliği

tam olarak garanti altında değildir. Yani doğal durumda insanları birbirine karşı belli kurallar çerçevesinde sorumlu davranmaya zorlayan, yazılı olmayan bir kurallar dizgesi mevcutsa da var olan ve ahlak kuralları olarak da kabul edilen doğal hukuk kuralları, Hobbes'a göre ancak çok güçlü bir devletin kanunlarıyla yani pozitif hukukla kesin anlam ve muhteva kazanabilirler.¹⁵

Anlaşılabileceği gibi, Hobbes yetkilerin devlete devriyle, yani sözleşmenin yapılmasıyla, her türlü güvenlik işini devletin yaptığını düşünmektedir.

Ancak burada devlete geçtikten sonra da güvenlik ve hayatta kalma ana güdüsünün yok olmadığını ve devam ettiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü devlet, özellikle büyük toplumlarda, her yerde ve her zaman görüp gözetemeyebilir. Öte yandan devletin, yani pozitif hukukun yaptırımı, kayıt altına aldığı iyiler ve kötülerle ilgilidir. Ancak bir toplumda kötü sayılan ve toplumun algılarına göre haksızlık, adaletsizlik ya da kötü olarak algılanan her şey kayıt altına alınmış değildir ve hatta böyle bir şey imkân dâhilinde görünmemektedir. Diğer yandan önemli bir husus ise, yukarıda da belirtildiği gibi, kayıt altına alınmış her türlü kötülüğün fark edilmesi, yani devletiher şeyi görmesi söz konusu olmayabilir. Öte yandan bu konudaki başka bir problem ise, devletin bazı özel durumları (bu özel durumlar devletin yapısına, gücüne, komşularıyla ilişkilerine, bugün artık var olan ve bütün dünyaca kabul edilmiş olan ve takibi yapılan daha üst hukuk normlarına göre değişebilir) göz önüne alarak, yapılan bir kötülüğe karşı maşerî vicdanı rahatlatacak bir yaptırım uygulamayabileceği veya uygulayamayabileceğidir. Böyle bir durumda ister istemez, Hobbes'a göre ebedî olan, her hâl ve şartta fonksiyonelliğini kaybetmeyen doğal hukuk¹⁶ ya da diğer adıyla ahlak açısından bakıldığında mağdur bireylerin güvenliklerini sağlamak için pozitif hukuk tarafından "doğru"nun uygulanıp uygulanmadığı konusunda tepkiler söz konusu olabilir. Yani tam bu noktada toplumun (aslında toplum içindeki tek tek bireylerin) birbirlerini kontrolleri devreye girmektedir. Çok sistematik bir yönlendirme ve planlama olmamasına rağmen, bireyler kendileri çok farkında olmasalar da sözleşmenin uygulanmasını isteyebilirler.

Böylece hem bireysel güvenliğin hem de ahlakın temel amaçlarından veya sonuçlarından biri olan toplumun huzurunun ve mutluluğunun sağlanması için,¹⁷ ahlak kuralının doğal yaptırımı belirlemeye başlar. Aslında kuralın ihlaline tepki, her bireyin kendi güvenliği için kabul ettiği toplumsal sözleşmenin ihlaline tepkidir. Yani ahlak kuralının ihlal edilmesi, toplumdaki bireylerin hayatta kalma veya zarar görmeme ana güdüsünü harekete geçirmekte ve insanlar kendilerini korumaya çalışmaktadırlar.

Bir ahlak kuralının ihlali nedeniyle insanların bir araya gelip tepki vermesinde, yukarıda da belirtildiği gibi, çoğunlukla herhangi bir planlama olmayabilir. Bunun nedeni insanların aslında güvenlik ve hayatta kalma güdüsünün harekete geçtiğinin farkında olmamaları olabilir. Çünkü "*Güdülenme hakkındaki önemli bir nokta, insan güdülerinin genellikle bilinç dışı olduğudur. Çoğunlukla insan gerçek güdüsünü ve bunun hedefinin ne olduğunu bilmez... Bilinç dışı güdülenmenin bir açıklaması,*

Doğal hukukun belirlediği değerler ancak devletin oluşturulması durumunda pratik bir önem ve değişmez bir anlam kazanırlar.

güdü ve hedeflerin çoğu zaman iç içe oldukları ilkesine dayanır.”¹⁸ Bu nedenle insanların davranışlarının hedeflerini kesin olarak saptamak kolay değildir.

Güdülenme hakkındaki önemli bir nokta, insan güdülerinin genellikle bilinç dışı olduğudur. Çoğunlukla insan gerçek güdüsünü ve bunun hedefinin ne olduğunu bilmez...

“Kişi davranışlarına bazı iyi nedenler bulabilir, fakat birçok kez bunlar gerçek nedenler değildir.”¹⁹ Örneğin tecavüz, çocuk kaçırma, hırsızlık, cinayet gibi bir ahlak kuralının ihlali nedeniyle infial hâlindeki kalabalıktan biri, bu tepkinin vicdani, altruistçe, eylemin insanlık dışı vb. olduğunu ileri sürebilir. Ancak tepkinin, dolayısıyla infialin nedeni ayrıntılı olarak incelendiğinde ortaya çıkan sonucun, bireylerin böyle bir eylemin bir daha gerçekleşmesini önlemek için olduğu, dolayısıyla ferdin kendini ya da korumak zorunda olduğu diğer bireyleri koruma amacına yönelik olduğu düşünülebilir. Bu nedenle infial hâlindeki kalabalıktan birçoğu, kendisine tepkinin nedeni sorulduğunda şu cevabı verebilir ya da vermektedir: Hepimizin başına gelebilir.

¹ Bu yazı Mayıs -2010’da Konya’da düzenlenen “Modern Çağda Ahlak” adlı sempozyumda sunulmuş bildirinin kısmen geliştirilmiş metnidir.

² Erdem, Hüsamettin (2002), **Ahlak Felsefesi**, 2. Baskı, Konya: Hü-Er Yayınları, s. 91.

³ age., s. 95.

⁴ Baymur, Feriha (1969), **Genel Psikoloji**, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi, s. 49.

⁵ Clifford, T. (1999), **Psikolojiye Giriş**, çev. Hüsnü Arıcı vd., 13. Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Morgan Bölümü Yayınları, s. 199-209.

⁶ krş. Morgan, age., s. 196; Baymur, age., s. 50.

⁷ Baymur, age., s. 51.

⁸ Baymur, age., s. 51-53.

⁹ Baymur, age., s. 51.

¹⁰ Gökberk, Macit (1990), **Felsefe Tarihi**, 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 281.

¹¹ Hobbes, Thomas (1995), **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi, Kudreti**, çev. Semih Lin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 93, 94.

¹² Hobbes, age., s. 97.

¹³ Hobbes, age., s. 129, 130.

¹⁴ Hobbes, age., s. 131; Gökberk, age., s. 285.

¹⁴ Hobbes, age., s. 127; Gökberk, age., s. 285, 286.

¹⁶ Hobbes, age., s. 116.

¹⁷ Elmalı, Osman (2005), **Bertrand Russell’da Ahlak Felsefesi**, İstanbul: Ataç Yayınları, (Ön Sözdten alıntı).

¹⁸ Morgan, age., s. 195, 196.

¹⁹ Morgan, age., s. 196.

İNSAN VE EĞİTİM (İNSANLIĞIN OKUL TECRÜBESİ)

PROF. DR. VAHİT TÜRK*

GİRİŞ

İnsan, doğuştan getirdiği birtakım özellik ve yetenekleri dolayısıyla kendi dışındaki çevreyi düzenleme ve yönetme gücü olan bir varlıktır. Elinde hiçbir alet ve edevat olmasa ve tek başına bulunsa bile düşünme yeteneğiyle bir şeyler üretebilecek donanımdadır. Yalnızca kendi beyin gücüyle bir şeyler tasarlayabilen insan, pek çok beynin bir araya gelmesi ve yardımlaşmasıyla daha bütünlüklü üretimler yapabilmektedir. Bu, her insan beyninin düşünme gücü ile ilgili olduğu gibi, yine her bir beynin farklı düşünebilme yetisine de sahip olmasının sonucudur. Aynı konu üzerinde farklı kişilerin farklı biçimde düşünebilip, farklı çıkarımlar yapabilmesi, insan icadı gelişmelerin kökenindeki muharrik güçtür.

İnsan, doğası gereği “ben” sahibi bir varlıktır ve bu durum onu toplum içerisinde bir nevi “kendi başımalık”a iter. Fakat bu kendi başına olan varlık, hayatının uzun bir evresini başkalarına “zorunlu bağımlı” olarak geçirmek durumundadır. Yeni doğan bireyin ailesine zorunlu bağımlılığı, onun ilk fırsatta “ben” ini öne çıkarmasına engel olamaz ve bu andan itibaren yakın çevreyle çatışma başlar. İnsanın çevresiyle ilişkisi; kâh uyumlu ilişkilerle kâh çatışarak sürüp gider. Bu ilişkide duygular ve karşılıklı yararlanma, iki temeli teşkil eder: Yarar ilişkisinin anne-baba ve çocuk ilişkisindeki gibi tek taraflı olmasına hiçbir kişi ya da toplum izin veremez. Belli bir yaşa kadar ebeveyn-çocuk ilişkisi, sürekli olarak ebeveynin verdiği

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ve çocuğun aldığı bir ilişkidir. Yakın akraba çevresi ile sınırlı olarak da bir süre bu ilişki görülebilir, ancak bu durum son derece sınırlı olur ve her yerde/ her zaman rastlanmaz. Çocuk büyüyüp geliştikçe zorunlu bağımlılığı azalır ve kendi varlığını çevresine hissettirme çabasına girer.

Çocuk, doğal olarak bir insan topluluğu içine doğduktan başka, birtakım gelenek ve törelerin de içine doğar. Hatta gelenekler, çocuğun doğmasından da önce, doğacak olan taze bireyle ilgili olarak hükmünü icra etmeye başlar. Bütün insan topluluklarında bebeğin doğumundan öncesine ve sonrasına ait pek çok geleneğin bulunması, insanların bu olaya verdikleri değeri gösterir. Yeni doğan birey, içine

doğduğu toplumun geleneklerine göre yetiştirilir, daha doğrusu eğitilir ya da terbiye edilir. Ebeveynin ve yakın çevrenin yürüttüğü bu eğitime ya da terbiye etme eylemi, bir süre sonra “dışarının” da katılımıyla sürer gider.

Çocuğun dışarıyla yani aile dışındaki insanlarla ilişkisi, aile için çekinilen bir ilişkidir. Aile, cam fanusta, koruyucu kanatları altında yetiştirmeye çalıştığı en değerli varlığının, isteği ve müdahalesi dışında bir şeyler öğrenmesinden ve verdiği terbiyenin bozulmasından endişe eder. Ailenin dışarıyla yani sokakla ilgili endişesi ne kadar güçlü olursa olsun, sokak, kişinin eğitiminde aileden sonra gelen en güçlü etken olur. Kişi ile toplum ilişkisi, aileden daha çok, sokakta biçimlenir ve kişinin şahsiyeti, sokak aracılığıyla toplum denilen bütünün bir parçası hâline gelir. Dışarı ya da sokak olarak adlandırılabilir olan aile dışı çevre, aslında toplumda yaşanan her türlü olumlu ve olumsuz durumun bulunabileceği yerdir. Bu bakımdan çocuğun dışarıyla ilişkisi, aile bakımından her zaman sorunlu olmuştur.

İnsan, doğası gereği “ben” sahibi bir varlıktır ve bu durum onu toplum içerisinde bir nevi “kendi başınlık”a iter. Fakat bu kendi başına olan varlık, hayatının uzun bir evresini başkalarına “zorunlu bağımlı” olarak geçirmek durumundadır.

Aile ve sokaktan başka okul, mabet, kışla, iş

yeri gibi diğer bazı toplu yaşama alanları da kişi eğitiminin sistemli ya da sistemsiz olarak yapıldığı yerlerdir.

Eğitim kavramı gündeme geldiğinde ilk akla gelen kurum okul olmaktadır. Okul kurumu, insanlığın ilk yazılı belgelerinde karşımıza çıkar. Sümer belgelerinde okulda uygulanan müfredata dair bilgiler bile bulunmaktadır. “Uruk adlı Sümer şehrinde bulunan binlerce kil tablet içinde okuma ve alıştırma yapma amaçlı sözcük listeleri de bulunmaktadır. Bu da, İÖ 3000’lerde bazı yazmanların öğretme ve öğrenme üstüne düşünmüş olduklarını gösterir.”¹ “Şuruppak kentinde 1902- 1903 yıllarında yapılan kazılarda İÖ 2500’lerden kalma çok sayıda ‘ders kitabı’ çıkarıldı.”² Bu belgelerden okullarda nelerin öğretildiğine dair birtakım bilgiler de edinilmektedir. “Okullarda zamanında geçerli olan tanrı bilim, hayvan bilim, maden bilimi, coğrafya, matematik, dil bilgisi ve dil bilim eğitimi alan öğrencilerden, zaman zaman bu bilimlere katkıda bulunan bilim adamları, bilginler yetişti.”³ Bu devir okullarının

konumuyla ilgili olarak da şu not düşülmüştür: “Başlangıçta büyük bir olasılıkla tapınağa bağlı olan Sümer okulu, zaman içinde dinden bağımsız bir kurum hâline geldi...Öğretmenlerin maaşları öğrencilerden toplanan ücretlerden ödeniyordu.”⁴ Bu bilgiler, bilinen insanlık tarihinin ilk okul programlarını Sümerlerin yaptığını gösteriyor. Yukarıda belirtilen program; her çağda ve her coğrafyada küçük değişikliklerle uygulanmıştır. Modern çağın farkı olarak belki de ancak öğretmen maaşlarını devletin ödemesi gösterilebilir ki, bu da özelleştirme kavramının içine eğitimi de dâhil eden insanoglu tarafından tartışmaya açılmıştır. İnsanlar bu konuda çağa uygun bir gelişme olarak 5000 yıl öncesini taklit etmeye çalışıyorlar.

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde özel bir yeri olan Enderun'da uygulanan “lala” sisteminin Sümer eğitim sisteminde de olduğu yukarıdaki kaynakta yer alır. Yine aynı eserde öğrencinin gün doğumundan gün batımına kadar okulda kaldığı ve eğitim programının da “yarı bilimsel ve eğitici, bir yönüyle de edebî ve yaratıcı” olduğu kayıtlıdır.

İnsanlığın okul tecrübesi, görüldüğü gibi 5000 yıldan daha fazla bir geçmişe sahiptir. Bu kadar uzun bir tecrübeye rağmen insanlar hâlen her fırsatta yeni sistemler denemeye devam etmektedirler.

Konu Türk eğitim tarihi açısından değerlendirildiğinde Selçuklulardan önceki eğitim kurumları hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Selçuklulardan itibaren takip edebildiğimiz eğitim kurumlarındaki pek çok uygulama, Sümer örneklerini andırmaktadır. Yalnız doğal olarak bu kurumlardaki etkili temel faktör İslam dini ve medeniyetidir. Sümerlerde olduğu gibi Osmanlıda da eğitim kurumları, saray okulları hariç, devlet kontrolünde değildir. Osmanlıda bu alan büyük ölçüde vakıfların elindedir ki bu, Osmanlı dışındaki Türk devletlerinde de aynıdır. Eğitim özelleşmiştir, ancak vakıflar hem kurumların hem öğrencilerin hem de öğretim elemanlarının masraflarını karşılamaktadır. Ali Şir Nevâ'î Herat'ta bütün masraflarını kendisinin karşıladığı iki medresenin kurucusuydu. Yalnız Osmanlıda yöneticilerin eğitimi ile askerî eğitim devletin kontrolünde yapılmaktaydı.

Osmanlı eğitim kurumlarından biri olan Mekteb-i İdadinin ders listesi ile Sümer okullarındaki yukarıda belirtilen ders listesinin karşılaştırılması ilgi çekici olacaktır. Mekteb-i idadilerde din bilgisi, Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, hesap, cebir, geometri, coğrafya, hitabet, tarih, kimya, sağlık bilgisi ve felsefe dersleri okutulmaktaydı.

Aynı Sümer okullarında olduğu gibi Osmanlı okullarında da disiplin temel bir ilkeydi.⁵ Burada Türk eğitim tarihini etraflıca incelemek amacıyla olmadığımız için Osmanlıdaki bazı uygulamaları örnek olması için aldık. Konuya ilgi duyanlar için Osman Ergin, Dr. Adnan Adıvar, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yahya Akyüz, Cevat İzgi gibi araştırmacıların konuyla doğrudan ilgili eserleri gerekli bilgileri içermektedir.

İnsanlığın okul tecrübesi, görüldüğü gibi 5000 yıldan daha fazla bir geçmişe sahiptir. Bu kadar uzun bir tecrübeye rağmen insanlar hâlen her fırsatta yeni sistemler denemeye devam etmektedirler.

Osmanlı eğitim kurumlarında öğretime yönelik dersler yanında hem beden terbiyesine hem de ruh terbiyesine yani eğitime yönelik dersler yer almıştır. Saray okullarında “Kur’an, ilmihâl, tecvid, Arapça, Farsça, yazı, cilt, tezhip, oymacılık, ressamlık, kırâ’at, meşk, hattatlık ve musiki” gibi dersler yanında ok atma (kemankeşlik), cirit, çüp ve top, güreş vb. beden terbiyesine yönelik etkinlikler de vardır.⁶ Bu okullarda Türkçe, Arapça ve Kur’an-ı Kerim mecburi derslerdi ve öğrenciler yeteneklerine göre yönlendirilirdi. Medreselerde farklı bir program uygulandığı ve beden terbiyesine dair derslerin bu kurumlarda pek olmadığı yukarıdaki kaynaklarda kayıtlıdır.

Akkutay’a göre; Osmanlı saray okullarının temel eğitim politikası: kültürlüleştirme, disiplinleştirme ve kabiliyetleri yöneltme ve desteklemeye dayanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusunun eğitime bakışını gösteren en önemli hareketi, henüz devlet kurulmadan ve savaş devam ederken Ankara’da Maarif Kongresi toplanması ve savaşın ortasında her şeyi bir tarafa bırakıp bu kongreye katılmasıdır.

Bu okullarda genellikle devşirmeler eğitildiği için özel bir program uygulanmıştır. Bu sistemde ceza ve ödül, bütün eğitim sistemlerinde olduğu gibi, oldukça önemlidir.

Osmanlı medreseleri, uzun süre toplumun eğitim ihtiyacını karşılayan ana eğitim kurumu olmakla beraber son devirlerde işlevini yitirmiş ve yarar yerine zarar verir duruma gelmişlerdir. Bu durumu Osman Ergin, Ali Suavi’den naklen, şöyle aktarır: “...çalışmadım desem; hayır çalıştım; kitabım yoktu desem; hayır vardı; herkesin okuduğu tertip ve usul üzere okumadım desem emsileden vakti icazete kadar hocalık usulü üzere okudum; hasılı bu ilimlerde fayda var anladım. Lakin o faydayı niçin ben edine-medim? İşte burasına şaşıyorum. Âlim oldum, fayda gördüm desem, andan dahi korkuyorum; zira benimle ülfet edenler hep bilirler ki iki satır velev Türkçe olsun okunup anlaşılacak surette yazamıyorum. Otuz beş yıl çalışmış olduğum Arapça lisanı üzere dört lakırdıyı bir yere getirip ne söylemek ne de yazmak elimden geliyor.”⁷ İnsan bu cümleleri okuduğunda, bundan yüz yıldan daha fazla bir zaman evvel yapılan bu kadar tanıdık şikâyetlere hayret etmekten kendini alamıyor. Yıllarca yabancı dil

dersleri alan öğrencilerimiz acaba neden hâlâ iki cümleyi arka arkaya kurmaktan acizdirler?

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusunun eğitime bakışını gösteren en önemli hareketi, henüz devlet kurulmadan ve savaş devam ederken Ankara’da Maarif Kongresi toplanması ve savaşın ortasında her şeyi bir tarafa bırakıp bu kongreye katılmasıdır. Atatürk’ün eğitim ve kültür konularıyla ilgisi yaşadığı sürece, başka hiçbir Türk devlet adamında görülmemiş ölçüde devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir devlet olarak özellikle de kurucusunun konuyla ilgili tavrı dolayısıyla eğitime özel bir önem vermiştir. 1939’da toplanmaya başlayan Millî Eğitim Şûraları, devletin eğitim politikalarının şekillenmesinde son derece etkili olmuştur.

1939'da toplanan ilk şûrada Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in şu sözleri, 70 yıl sonra bile bir eğitimcinin şikâyetleri ile aynıdır: "Ortaokul öğretmenleri, ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar. Lise muallimleri aynı şikâyetleri, ortaokula yükletiyorlar. Üniversite ve yüksek mektepler ise liseden gelen çocuklarımızın şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar". Bu şûrada yüksek- öğretimin Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmasına ve ilköğretim ile ortaöğretimde tek tip kitap uygulamasına geçme kararı alınıyor.

1943'te toplanan ikinci şûranın belli başlı konuları; ahlak, dil ve tarihtir. Üçüncü şûrada meslek okulları, dördüncüde ilk ve ortaöğretimin yapısıyla ilgili sorunlar, beşinci şûrada da ilköğretim gündemin temel maddeleridir.

Beşinci şûrada bakan Tevfik İleri, yaptığı konuşmada; "Çocuklarımızı, yaptıklarını bilerek yapan, millî ideale bağlı, ruhları ve şahsiyetleri üstün birer insan olarak yetiştireceğiz." diyerek eğitimin hedefini ortaya koyar.

Her üç veya dört yılda bir tekrar edilen bu toplantılar, zamanına göre eğitimin önemli görülen sorunlarını tartışmış ve sonuncusu 18. şûra olarak 2010 yılında yapılmıştır.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en büyük gider kalemlerinden birini, belki de birincisini, eğitim harcamaları oluşturmaktadır. Devlet, her yıl en fazla istihdamı da bu alana yapmakta ve hükûmetler en çok yatırımı bu alana yapmakla övünmektedirler. Ancak eğitim faaliyetlerinin içinde bulunan hemen hiç kimse de durumdan memnun değildir. Öğrenciler ve aileler iyi eğitim verilmediğinden şikâyet ederken, mesleği eğitim ve öğretim olanlar da bütün olarak hayatlarından memnun değiller ve mutsuzlar.

Tarihte ve günümüzde bütün devletler, insanları şekillendirmeye, onları sisteme bağlı vatandaşlar hâline getirmeye çalışmış ve çalışmaktadırlar. Bazı devletler bunu daha planlı programlı ve insanları incitmemeye özen göstererek yapmışlar, bir kısmı da daha diktatörce yapmaya çalışmışlardır. İnsanları yönetme iddiasındaki sistemlerin çoğu din kaynaklı, bir kısmı da felsefi kaynaklı olmuştur. Bu köken farklılığı, iktidarı devam ettirme amacıyla da kullanılmış ve zaman zaman da büyük çatışmalara yol açmıştır. Devlet sistemleri, yönetim kaynağını nereden almış olursa olsun, devam etmek için eğitimi en büyük araç olarak kullanmışlardır. Çünkü tebaasız kral, hiçbir devirde hiçbir işe yaramaz. Bir kralın, sadık bir tebaaya sahip olmasının yolu da eğitim sisteminden geçer. İyi bir eğitim sistemi ne demektir? Subjektif bir kavram olan "iyi"yi mümkün olduğunca objektif duruma getirmenin yolu nedir? **Kralları "daha çok insanlaştırmak" ve krallıkları, kişilerin şahsi mülkleri olmaktan çıkarıp, gerçek anlamda insanların mutluluğuna hizmet eden yapılara dönüştürmek acaba mümkün müdür?**

Bütün dinler ve ideolojiler, temel amaç olarak insanların mutlu olmasını alırlar. Ancak uygulamada her ikisi de tarihte pek çok örneği görüldüğü üzere oluk oluk insan kanı akıtabilirler. Bu durum, din ya da ideolojinin amacından sapıp iktidar aracı olması ve insan hırslarının etkin duruma gelmesi demektir. İnsan aşırılıklarının törpülenmesi ve huzur içerisinde toplu yaşama, ancak eğitim yoluyla sağlanabilecek bir durumdur.

Bir devletin uyguladığı eğitim sistemi, o devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların değerleriyle çatışmadığı oranda başarılı olabilir. Bu pencereden bakıldığında bir çocuğun okul çağına gelinceye kadar ailesinden, yakın çevresinden ve sokaktan edindikleri ile okulda karşılaştığı terbiye (eğitim) sisteminin çatışmak yerine birbirini tamamlaması elbette ki başarıyı artıracaktır. Burada asıl üzerinde durulması gereken kavramlar “çatışma” ve “tamamlama”dır. Billhassa ailenin verdiği ya da vermeye çalıştığı terbiye ile okulun vermeye çalıştığı terbiyenin çatışması; ailede okula karşı bir güvensizliğe yol açarken, öğrencide de mütereddit bir zihin yapısına sebep olur. Bu tereddüt durumu, zamanla çocuğu tercihe zorlayabilir ve çocuk, hangisini tercih ederse etsin zararlı çıkacak ve bir yönüyle kendisini eksik hissedecektir.

Fatih Sultan Mehmet'e Semerkant'tan Ali Kuşçu'yu getirtip rasathanede çalışmalar yaptırmasını sağlayan İstanbul ortamı, kısa süre sonra şeyhülislam fetvasıyla rasathaneyi kapattırarak kadar değişmiştir.

Okul, elbette aile ve sokağı taklit etme durumunda değildir; ancak yumuşak, değerleri sarsıcı tavırlardan kaçınan, eksikleri giderici ve aileyle iş birliği yaparak sonuç almaya çalışmalıdır.

Bütün insanlık tarihinde de günümüzde de toplumların temel dinamiklerini büyük oranda dinler oluşturmaktadır. Bu durum sürekli tartışılır ancak sonuca ulaşmadan sürüp gider. Eğitim konusunda da din, hemen her devirde etkin ve belirleyici olmuştur. Geçmişte eğitim kurumlarıyla din kurumları hemen tamamen iç içedir ve eğitim kurumları çoğunlukla din adamları tarafından kurulmuştur. 20. yüzyıl başlarına kadar bilim adamlarının büyük kısmı din kurumlarından yetişmiştir. Dünyanın her yerinde aynı durum yaşandığı hâlde Doğu toplumları, daha doğrusu İslam dünyası medreselerini üniversiteye dönüştüremediler, ancak Batı toplumları manastırlarını üniversiteye dönüştürmeyi başardılar ve yüzyıllar süren hazırlık

döneminin meyvelerini toplamaya devam ediyorlar. Bu yüzden de Doğu, Batı'yı taklit etmek zorunda kaldı ve hâlen de taklitler asılların düzeyine çıkmayı başaramadılar.

Din kurumunun eğitim üzerindeki etkisi yüzyıllarca tartışılmış ve bu etki, zamanla eski ağırlığını kaybetmeye başlamış, laik uygulamalar gündeme gelmiştir. Zamanı ve mekânı dikkate almayan ve hoyratça yapılan laik uygulamalar, din ile okulu zaman zaman karşı karşıya getirmiştir. Dinin büyük kitleler üzerindeki etkisi dolayısıyla, bu kurumla uzlaşmayan ve kendine rakip olarak gören bir sistemin başarı şansı yoktur. Fatih Sultan Mehmet'e Semerkant'tan Ali Kuşçu'yu getirtip rasathanede çalışmalar yaptırmasını sağlayan İstanbul ortamı, kısa süre sonra şeyhülislam fetvasıyla rasathaneyi kapattırarak kadar değişmiştir. Burada değişen din değil, toplumun aynı dini algılama biçimindeki farklılaşmadır. Değişen din algısı, bir bilim kurumunun kapatılmasının sebebi olmuştur. Bu durum, din kurumuyla eğitim sisteminin çatışmaması gerektiğini göstermesi yanında, bundan daha önemli olarak topluma gerçek bir din eğitimi verilmesi gerçeğini ortaya koyar. Gerçek bir din eğitimi

denildiğinde, Türkiye'nin durumu dikkate alınır, kime göre ve nasıl soruları son derece haklı sorulardır. Bu konuda Türkiye'nin birikimine güvenildiği ve problemi çözme amacıyla konuya yaklaşıldığı takdirde sorun hallolabilir. Aksi takdirde, konunun lehinde ve aleyhindeki aydınların hep yapageldiği gibi, çatışmacı ve çatıştırmacı bir zihniyetle konu ele alındığı sürece çözüm elbette ki mümkün olmayacaktır. Kı-saca; okulla mabedin buluşması demek, tarihte defalarca yaşandığı üzere, bütün toplumun huzurunun ve gelişmesinin başlangıç noktasını oluşturacaktır.

Bütün bu anlatılanlardan sonra Türkiye'de uygulanan eğitim sistemi ile ilgili neler söylenebilir? Sonuçlara bakıldığında eğitim sisteminin pek çok problemi olduğu anlaşılmaktadır. Devleti yönetenler, öncelikle bu problemlerin teşhisini ve tespitini dikkatle ve isabetle yapmak zorundadır. Çok kısa sürelerde değişen ve insan hayatını doğrudan etkileyen sistemler, eğitimde sürekli bir karmaşa oluşturmaktadır.

Eğitim hayatının sonunda insanlar, istenilen düzeyde bir bilgi birikimiyle hayata atılabilmekte midirler?

Eğiticiler, gerekli pedagojik yeterliliğe sahip midirler?

Uygulanan eğitim sistemi, kişilerin zihnini berraklaştırmakta mı, yoksa bulanıklaştırmakta mıdır?

Sistem, kişilikleri geliştirmekte midir, yoksa silik, etkisiz, ürkek bireyler mi yetiştirmektedir?

Sistem, içindeki insanların öğrenim ve eğitim yani bilgilenme ve terbiye ihtiyaçlarını karşılayabilmekte mi, yoksa insanlar eksiklerini sistem dışında karşılama arayışına mı girmektedirler?

Devlet sistem dışı oluşumlardan haberdar mıdır? Haberdar ise engelleyici mi, teşvik edici midir?

İnsanların psikolojik sağlığını hiç hesaba katmadan yalnızca sınava yönelik bir sistem, yarar mı getirir yoksa zarar mı?

Bütün bunlar, sistemin eksik ve yanlışlarını göstermek üzere sıralandı.

Türkiye'de uygulanan eğitim sisteminin her aşamasında farklı kaynakları olan çok çeşitli sorunlardan bahsedilebilir. Ancak ilköğretim, eğitimin temeli olduğu için sorunların da temelini teşkil eder. İlköğretim ilk kademe öğrencisi bilindiği üzere kelimenin tam anlamıyla çocuktur ve bunlarla ilgili bütün programlar, bu temel vasfı dikkate almak zorundadır. Türkiye'deki uygulama ne yazık ki bu temel vasfı gözden kaçırmış görünmektedir. Bu ülkede öğrenciler uzun süre hayatlarının belki en önemli sınavına 5. sınıfın sonunda, yani henüz çocuk yaşlarında girdiler. Temel eğitimin 8 yıla çıkması ile 15 yaşa ertelenen bu sınav, bir süre 6, 7 ve 8. sınıflara yayıldı, daha sonra tekrar 8. sınıfın sonuna getirildi. Bir çocuğu, henüz neyin önemli, neyin önemsiz olduğunu anlamasının mümkün olmadığı yaşta böyle büyük bir sorumluluğun altına sokmak elbette ki ona zulümdür ve onun psikolojisini bozacaktır.

Öğretimi ders-hanelere, eğitimi televizyonlara ve sistem dışı kurumlara devrederek, okulları öğrencilerin zamanlarını geçirdikleri bir mekâna dönüştüren bugünkü sistemin zararlarının giderilmesi mümkün olamayacaktır.

TEKLİF VE TEDBİRLER

Bugün öğrenciler 4. sınıf fen ve teknoloji dersinde şu üniteleri işlerler: İnsan Vücudu (iskelet, solunum, kan dolaşımı, vb.), Madde, Kuvvet ve Hareket, Işık, Ses, Gezegen ve Dünya, Elektrik vb. Bu konuların her biri üniversitelerde de işlenmekte ve on bir yaşındaki bir çocuk için elbette ki çok ağır olmaktadır.

Nasıl bir eğitim ve öğretim sorusu bütün olarak ülkenin geleceğini doğrudan ilgilendiren bir soru, bu sorunun cevabı da aynı oranda önemli bir cevaptır.

Öğretimi dershanelere, eğitimi televizyonlara ve sistem dışı kurumlara devrederek, okulları öğrencilerin zamanlarını geçirdikleri bir mekâna dönüştüren bugünkü sistemin zararlarının giderilmesi mümkün olamayacaktır. Bu bakımdan eğitim kurumlarının işlevleri yeniden tanımlanmalı ve bu tanıma uygun kurumlar hâline nasıl getirileceği üzerinde zihin yorulmalıdır.

Bilhassa eğitim kavramının temel unsurlarından biri olan eğitimcilerin yetiştirilmesi, ciddi olarak ele alınmalı ve Türkiye'nin bu alandaki tecrübeleri gözden geçirilip çağa uygun duruma getirilip uygulamaya konulmalıdır. Öğretmen yetiştirme konusu, muhakkak genel üniversite eğitiminin dışına alınmalı ve özel şartları olmalıdır. İnsan sevgisi olmayan ve işini sevmeyen mutsuz bir kişinin mutlu insanlar yetiştirmesi elbette düşünülemez.

Bütün amacı sınav kazandırmak olup bu amaca göre biçimlenmiş olan bir sistem; aileleri çocuksuz, çocukları da ailesiz bırakmaktadır. Sınav elbette ki olacaktır ve başarının ölçülmesi muhakkak gereklidir, ancak bu, öğrencilerin psikolojisini bozacak biçimde uygulanmamalıdır. Bilhassa ilköğretimin ilk kademesinde mümkün olduğunca az sınav yapılmalı ve kesinlikle test uygulaması olmamalıdır.

Günümüzün çocuğu oyun oynama becerisine sahip değildir. Bilhassa şehir hayatı çocuğun oyun becerisinin gelişmesine engel olmakta ve ebeveyn bu duruma tedbir olarak ev içini yapay oyuncaklarla doldurmaktadır. Çocuğun ne zihin gelişmesine ne de el becerilerinin gelişmesine katkısı olan bu oyuncaklar, üstelik birtakım sağlık sorunlarına da yol açmaktadır. Çocukların zihni ve bedeni becerilerinin gelişmesini önleyen faktörlere bilgisayar ve televizyonu da eklemek gerekir. Bunun çocuk gelişimi için bir sorun olduğu tespit ve kabul edildikten sonra tedbiri düşünülmelidir. Okul öncesi de dikkate alındığında bu durumun önemi daha da belirginleşecektir. Bu sorun esas olarak mekânla ilgilidir. Okullarda derslik kadar açık ve kapalı oyun alanlarının da önemli olduğu kavranıp kabul edilmeli ve bu alanlarda uygulanabilecek eğitici çocuk oyunları geliştirilmelidir. Toplu oyunların çocuk gelişimine olumlu etkisi elbette ki tartışılmaz.

İnsanın hayal gücünü geliştiren ve ruh terbiyesinde çok etkili olan müzik ve resim eğitimi, hem Türk eğitim tarihinde hem de başka kavimlerin eğitim tarihlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bugünkü eğitim sistemimiz ne yazık ki onun bu öneminden habersiz görünmektedir. Sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğu tarafından da lüzumsuz görülen bu dersler, matematik ya da fen bilgisi testleri çözmek için kullanılacak boş zamanlar olarak değerlendirilir. Yıllarca müzik dersi almış olan öğrenci, herhangi bir müzik aletini çalmak şöyle dursun temel müzik bilgisinden bile habersiz yetişir. Aynı durum resim için de geçerlidir.

İlköğretimde müzik ve resim derslerinin saatleri arttırılmalı ve bu dersler muhakkak alan öğretmenlerince verilmelidir. Müzik dersinin müfredatının esasını

millî müziğimiz oluşturmali, müzik aletinin öğretilmesinde de öncelik millî müzik aletlerine verilmelidir. Bunu söylerken elbette başka milletlerin müziklerine kayıtsız kalma kastedilmemektedir. Millî müziğin ve millî müzik aletlerinin öğretilmesini istememizin sebebi; öğrencinin öncelikle kendine güven duygusunun gelişmesi ve mensup olduğu milletin değerleriyle barışık olmasıdır. Geçmişte özellikle öğretmen okullarında bağlamanın yasaklanması ve öğrencilerin mandolin çalmaya zorlanmaları muhakkak ki bir garabetti ve bağlamayı sevmeyen bir devlet adamının bir anlık düşüncesizliğinin ürünüydü.

İlköğretimin ilk kademesinde öğrenciye kazandırılması zaruri becerilerden birisi de matematik okur-yazarlığı ve dört işlemidir. Matematik tarihi ile ilgili bilgiler ile matematiğin kültürünün kazandırılması bu öğrenci seviyesi için yeterli görülmeli ve bu derste de anlatıma yönelik sorularla öğrencinin ifade yeteneği geliştirilmelidir.

Okuduğu okulun demirbaşlarına zarar vermektan kaçınan ve onları koruyan, çevresinde olup bitenle ilgili, sokağından, mahallesinden ve apartmanından haberdar bireyler yetiştirmek yani kısaca nasıl vatandaş olunacağını öğretmek de bu okulların görevi olmalıdır. Bireyleri sorumluluk sahibi olmayan bir toplumun sağlıklı yaşaması mümkün olmaz. Sınıftan çıkarken yanan elektriği söndürmeyi ya da boşa akan bir musluğu kapatmayı düşünmeyen bir üniversite öğrencisi ya da başka herhangi bir kişi, vatandaş olamamış demektir. Bir ülkenin yurttaşı ve bir devletin vatandaşı olmak demek; o ülkede yaşayan diğer insanlarla birtakım ortaklıklara sahip olmak demektir. Yahya Kemal'e "Türkler Viyana önlerine kadar nasıl gittiler?" diye sorduklarında büyük şairin cevabı: "Mesnevi okuyarak ve pilav yiyerek" olur. Burada işaret edilen şey, insanların ortak bazı özelliklere sahip olmasıdır.

İlköğretimde önem verilmesi gereken hususlardan biri de temel din bilgisidir. İnsanlık, din istismarından dolayı çekmiş olduğu sıkıntıları başka hiçbir şeyden çekmemiştir. "İnanma" insanın temel ihtiyaçlarından. İnançsızlığı (ateizmi) amaç edinen komünizm tecrübesi, insanın inanma ihtiyacını yok edemediği gibi laiklik de bu ihtiyaca bigane kalamamıştır. Devlet, dinin kişi ve toplum hayatındaki etkisini dikkate almalı ve temel kaynaklarından hareketle doğru dini vatandaşlarına öğretmelidir. Bu, devlet olmanın gereklerinden kabul edilmeli ve eğer tartışmalara yol açacaksa seçmeli olarak isteyene din eğitimi verilmeli ve devletin normal sistemi içerisinde Kur'an okuma öğretilmelidir. Bugün ülkemizde, neyi nasıl dediği düşünülmeden, yalnızca Kur'an okuma kutsanmakta, bir taraftan da insanlara Kur'an'ı anlamının zorluklarından bahsedilmekte, hatta herkesin anlayamayacağı ısrarla işlenmektedir. Bu durum, birilerinin imtiyazını sürdürmeye yaramakta ve insanları dinlerinin kitabını araçlardan, onların istediği şekilde öğrenmek zorunda bırakmaktadır. İslam dünyasında uzun zamandan beri bir "ruhban sınıfı" nın oluşmasına yol açan bu tutumun değişmesi, devletin

Bugün Türkiye'de Türkçe eğitiminin ve Türkçenin en büyük düşmanı; iki Türkçe kelimedenden oluşan "Aşağıdakilerden hangisi?" sorusu, başka bir deyişle Türkçenin katili, test sistemidir.

konuyu ciddiyetle ele almasıyla mümkündür. İsteyen herkes, normal eğitim sistemi içerisinde bütün yönleriyle Kur'an-Kerim'i öğrenme hakkına sahip olabilmelidir. Zira ne yazıldığını, ne dendiğini bilmek bir yana, merak bile etmeden yalnızca harfleri kutsamak, bir cehalettir ve bunu ortadan kaldırmanın tek yolu da bilgi sahibi olmaktır. **"Allah, akıldan daha iyi, daha kâmil, daha güzel bir şey yaratmamıştır; Allah'ın rahmeti ona bağlıdır, çünkü seçme özgürlüğünü o belirler; idrak akıldan gelir ve aklı hor göreni Allah'ın gazabı çarpar."** Aslında Hz. Peygamber, söylenmesi gerekenleri özetlemiş. Bu hadise rağmen bugün İslam dünyasında din adına akıl hor görülmektedir ve elbette ki kurtuluşun yolu bu hadisîşerifi hayat düsturu hâline getirmekten geçer.

Son olarak ilköğretimin olmazsa olmaz dersi Türkçe olmalıdır. Bugün Türkiye'de Türkçe eğitiminin ve Türkçenin en büyük düşmanı; iki Türkçe kelimeden oluşan **"Aşağıdakilerden hangisi?"** sorusu, başka bir deyişle Türkçenin katili, test sistemidir. İşini sevmeyen, Türkçeyi sevmeyen, işin kolayına kaçan Türkçe öğretmenleri bile sınavlarını test usulüyle yapmaktadırlar. Bütün öğretim hayatını bu soruyla muhatap olarak geçiren öğrenci, Türkçeyi unutmakta ve meramını ifade edemez duruma gelmektedir. Bir dili bilmek demek o dilin mecaz dünyasını, deyimlerini, atasözlerini bilmek, türkülerini, şarkılarını dinleyebilmek, edebî eserlerini okuyup anlayabilmek demektir. Okuryazarlığı harfleri tanıma derecesine indirgeyen anlayış terk edilmeli ve yukarıda sayılanların bu kavram içerisine girdiğinin bilinciyle hareket edilmelidir.

İlköğretimin ilk kademesini bitirmiş olan bir öğrenci hem okuma yazma bilmeli hem de **okuryazar olmalıdır**.

Kendine güvenen, kendisiyle barışık, iç huzuru olan ve etrafına müspet duygular aşılayan, psikolojisi sağlam, devletin vatandaşı ve milletin mensubu olmaktan mutlu, aklını kullanabilen, her kimden kaynaklanmış olursa olsun olumsuzlukları eleştirme medeni cesaretine sahip kişilikli bireyler yetiştirmeyi amaçlamayan bir eğitim sistemi millî olamaz. Millî eğitim, işlevini yerine getiremiyorsa muhakkak gözden geçirilmeli ve tedbir alınmalıdır. Bu tedbiri de ancak gerçek anlamda milletin derdini kendine dert edinmiş ülkücü insanlar alabilir.

¹ Kramer Samuel Noah (2002), **Tarih Sümer'de Başlar**, çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 21.

² Kramer, age., s. 21.

³ Kramer, age., s. 22.

⁴ Kramer, age., s. 23.

⁵ Akkutay, Ülker (1984), **Enderun Mektebi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, s. 16.

⁶ Akkutay, Ülker, age., s. 87.

⁷ Ergin, Osman (1977), **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul: Eser Matbaası, s. 103.

KÜRESELÇİLERİN AHLAKSIZ TEKLİFİ: MİLLİYETİ NİSYAN EDEREK EFKÂR-I FRENGE TABİ OLMAK

DOÇ. DR. TANER TATAR*

*“Milliyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Freng’e tebaiyyet yeni çıktı.”
Ziya Paşa*

GİRİŞ: BİR EFSANE OLARAK KÜRESELLEŞME

İster hayatın olağan bir gerçeği olarak kabul edilsin isterse moda bir kavram olsun, küreselleşme artık bütün “küre”de konuşulmaktadır. Kavramın özüne uygun bir nitelendirme ile tıpkı mallar, ürünler, malumatlar gibi o da bütün bir kürede dolaşım içerisinde. Elbette ki dolaşımda olması, ona yüklenen anlamların gerçek olduğunu göstermez. Ancak “küre” esaslı bir dünyada yaşadığımızı bize sürekli olarak ikaz eder.

Küreselleşme ile neyin hedeflendiği, bu kavramın neleri içerdiği ya da neleri içermediği hususunda farklı değerlendirmelerde ve tanımlamalarda bulunulabilir. Ancak hedeflerin “teknoloji”nin göz kamaştırıcılığının arkasına gizlenen iki temel alanda olduğu söylenebilir. Dikkatli bir inceleme bu alanların ekonomi ve siyaset olduğunu gösterir. Bu çerçevede görünmez elin görünür olma mücadelesi olan küreselleşme, millî piyasaları, millî olmaktan çıkararak yöneten görünmez elin, sadece dünya piyasasına değil, “küre”nin yönetimine de hâkim olma çabası veren bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Zira ekonomide görünür hâle gelen “görünmez el”in, siyasette de görünür olma çabasına şahit olunmaktadır. Bir taraftan küreselleşmenin

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

dijital fareleri milliyet ağlarını dişlerken, diğer taraftan, görünmez elin çok kollu örümceği küresel ağın inşası ile meşgul olmaktadır. Dijital farelerin dişlediği millî ağlardan kopan parçalar, küresel ağa takılmaktadır. Bu bakımdan cebimize giren görünmez elin, irademize de el atması ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Küreselleşme; enformasyon ve teknoloji cihetiyle öne çıkarılıp siyasi ve ideolojik boyutu göz ardı edildiğinde, kaçınılmaz ve pırlıtlı bir yapı olarak kabul edilir. Bilhassa “enformasyon toplumu” kavramının cazibesine gizlendiğinde, ütopyik kurular, fiilen varmış gibi takdim edilmektedir. Hâlbuki ne kaçınılmaz bir süreçten ne de pırlıtlı bir küreden söz edilebilir. Esas olarak burada, teknoloji ve enformasyonun yayılmacılığının göz kamaştırıcı sunumunun altında yatan siyasi strateji ve bu istikamette uygulamaya konulan taktikler mevcuttur. Bu çerçevede küreselleşme, dünyanın neresinde bir değer varsa alınıp, üretim bandından geçirilerek bir metaya dönüştürülmek suretiyle bütün dünyaya pazarlanmasıdır. Burada değer sadece

Küreselleşme, dünyanın neresinde bir değer varsa alınıp, üretim bandından geçirilerek bir metaya dönüştürülmek suretiyle bütün dünyaya pazarlanmasıdır.

çalınmamakta, aynı zamanda yozlaştırılarak ama cazibesi artırılarak yeniden takdim edilmektedir. “Küresel düşün, yerel davran.” sloganı tam da bunu ifade ederken, “ikiyüzlülük” bilimsel dokunulmazlık zırhına bürünmekte ve meşruiyet kazanmaktadır.

“Küreselleşen dünyada” tabiri ile mevcuda sanal bir elbise biçilmekte ve sanki gerçekten “varmış” gibi propaganda teknikleri ile de dillendirilerek, bütün olup bitenler tartışma dışı bırakılmaya ya da söz konusu kavramlaştırma ile belirlenen alanın içine çekilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki bizatihi “globalisation” mevcudun üzerine giydirilebilecek bir elbise değildir, çünkü baştan sona sanal âlemin mahsulüdür. Ama bu elbiseyi ancak sözde “bilgili”

olanlar görebilir. “Yoktur.” demek, cehaletle nitelendirilmeyi göze almak demektir ki bu durum birçok kişiyi en azından körlük ve ziyadesiyle de suskunluk sarmalına itmektedir. Esasında ahlaksız bir kralla karşı karşıyayız. Bu durumda söylenecek söz açık ve kesindir: Kral çıplak!

MİLLİYETÇİLİK HAKİKATI

Milliyetçilik Avrupa merkezci yaklaşımlarla ele alındığında başlangıç olarak hep Fransız Devrimi esas alınmaktadır. Ancak millet ve milliyetçilik, ortaya çıkışı ve gelişimi itibarıyla tarihin bir dönemine ya da dünyada bir mekâna sıkıştırılarak izah edilebilecek bir olgu değildir. Zira eğer mekân olarak Avrupa, tarih olarak 1780’ler esas alındığı takdirde, en azından Ötüken’den seslenen Bilge Kağan’ı anlamak mümkün olamayacaktır.

Milliyetçiliği, modern dünya için olumlu, sözde küresel çağ için olumsuz bir çerçevede değerlendirmek, çelişkili bir yaklaşım olmakla birlikte yaygınlık arz etmeye başlamıştır. Bu yaklaşımlarda milliyetçilik, küresel dünyada yerini alamayan milletlerin, başarısızlıklarına bağlı olarak ortaya çıkan bir hastalık gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. En ileri sanayi toplumlarında ve hatta “sanayi ötesi” olarak adlandırılanlarında bile milliyetçiliğin önde giden bir fikir, duygu ve siyasi yönelim olduğu gerçeği, teorinin bizzatı sahiplerinin çelişmesini göstermeye yeter niteliktedir. Milliyetçiliğin dünyanın her yerinde canlılığını devam ettirmesi, onun bir döneme hapsedilemeyecek, tarihî ve yaşanmakta olan bir olgu olduğunu göstermektedir. Milliyetçiliğin gelenekselliği, tarihî kökleri ve hatta izleri dikkate alınmadan günümüzün anlaşılmasının mümkün olmadığı da aşîkârdır.

Milliyetçilik bir toplumun fertlerini birbirine kenetleyen gönül bağıdır. Millet ise sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde değil, aynı vatan üzerinde yaşayan insanların birlikteliğidir. Kaldı ki, aynı vatana paylaşma sadece milletin siyasi tanımı için geçerli olup sosyolojik tanımlama için zorunlu görülmemektedir. Zira milletlerin potansiyel varlığı siyasi sınırlarının ötesine taşabilmektedir. Türk milletinin mevcut durumu bunu göstermektedir. Geniş bir coğrafi alanda, siyasi sınırları birbirinden ayrı olmakla birlikte, aynı ruhu taşıyan insanlar, tek bir millet olarak düşünülebilir. Bu, toprağın önemini azaltmaz, ancak millet dairesini daha geniş tutmaya yardım eder. Bununla birlikte meseleye toprak açısından bakmaya devam ettiğimizde görmekteyiz ki bu coğrafya ezelden vatan yapılmıştır ve bu topraklar bizim için önemlidir. Zira toprağın kıymeti “vatan” olmasından kaynaklanmaktadır. Bir cisim olarak toprak, ruh veya mana ile bütünleştiğinde vatan hâline gelir. Toprağın ruhu, ona verilen manadan ve onunla, üzerinde yaşayan insanların geçmiş tecrübeleri ve şimdiki hayatlarından ortaya çıkan ortak değerden gelir. Böyle bir mana ve iklim dünyasında, “Toprak, uğrunda ölen varsa vatandır”. Yine insanlar bastıkları yerleri toprak diyerek geçmez, altında kefensiz yatan, binlerce ve hatta milyonlarca ecdadı düşünür. Düşünür ki, “Vatan topraklaşınca millet vatansızlaşır.” Böyle bir toprakta çiçeklenen insanlar, toprağa ekilen kan tohumlarından fıskırmaktadırlar. Şehitler toprağa birer cemre olarak düşüp canlarını verirken, vatana can vermektedirler.

Belirli bir toprak parçası üzerinde hür olarak yaşamak, bir milletin maddi sürekliliği açısından elzemdir. Bu çerçevede, bir taraftan korunma, diğer taraftan hayatı idame ettirme ve kendini gerçekleştirme imkânı toprağın üzerinde gerçekleşir. Bir taraftan savunmanın diğer taraftan atılımın en önemli unsurudur. Ayrıca haritalar millet yaratmaz. Sınırları mürekkeple çizilen devletlerin millet olabilmesi için uzun bir yol yürümeleri gerekir.

Belirli bir toprak parçası üzerinde hür olarak yaşamak, bir milletin maddi sürekliliği açısından elzemdir.

Gellner'a göre milliyetçilik, vatanperverliğin çok belirgin bir türüdür. Bu sadece, modern dünyada var olan bazı toplumsal şartlarda yayılmakta ve hâkim olmaktadır. Milliyetçilik, birçok önemli özellikle belirginleşen bir vatanperverlik türüdür: Bu tür bir vatanperverliğin, yani milliyetçiliğin, sadık kalmayı yeğlediği siyasi birimler üst (okuryazar) ve türdeş bir kültüre sahip olmaya çalışan birimlerdir; bu birimler aynı zamanda okuryazar bir eğitim sistemini ayakta tutabilme umudunu sürdürecektir kadar da büyüktür; diğer tarafta sınırları içinde katı alt gruplaşmalardan oldukça yoksundur; halkları anonim, akışkan ve hareketlidir, aracıya da ihtiyaç duymazlar; bireyler kümelenmiş alt gruplara üyelik sebebiyle değil, sahip oldukları kültürel üslup sebebiyle bu siyasi birimin doğrudan üyesi sayılırlar. Türdeşlik, okuryazarlık ve anonimlik temel özellikleridir.^{a1}

Elbette ki vatanperverlik milliyetçilik açısından son derece önemlidir. Ancak Gellner'in iddiasının aksine milliyetçilik bir vatanperverlik türü değil, vatanperverlik milliyetçiliğin birçok unsurundan sadece biridir. Milliyetçiliğin muhtevasında önemli yer tutmakla birlikte, vatanperverliğin manasını milliyetçilik doldurur. Toprağı vatan kılan üzerinde yaşanıyor olması ya da orta sınıflaşmanın mevcudiyeti değildir. Zira insanlar hâlihazırda üzerinde yaşamadıkları toprakları vatan olarak idrak edebilmekte ya da özlemini duyabilmektedirler. Yine orta sınıflaşmanın ve okuryazarlığın yaygın olmadığı dönemlerdeki güçlü vatanperverlik ya da milliyet duyguları, Gellner'in iddialarını yanlışlamak için yeterlidir. En nihayet milliyetçileri vatani sevmeye iten saiklerden biri de ona atfedilen kutsiyettir.

Milliyetçiliği bir doktrin veya dogmatik bir sistem olarak ele almak mümkün değildir. Milliyetçilik kendi gerçeklikleri nevi şahsına münhasır olan, zamana ve kültüre göre değişim arz eden kadim bir duygu, düşünce ve tatbikattır. Bu sebeple milliyetçilik dogmatik bir sistem hâline geldiği takdirde, yeni meselelerle karşılaştığında gerekli çözümü ortaya koymayı temin edecek esneklikten mahrum kalır. Bunun gibi, farklı dogmatik anlayışlar, hepsi milliyetçilik adına hareket ediyorlar olsalar da aralarında şiddetli çatışmalara ve ayrılıklara yol açabilir. Bu durum milliyetçiliğin siyasi arenanın duvarları arasında bir oyuna dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu oyunda milliyetçilik, sert bir çarpışmanın malzemesi durumuna getirildiğinden, esasta bir ülkü olması ihmal edilir. Mehmet İzzet'in belirttiği gibi "Kendini kâh ırk kâh dil kâh toprak kâh iktisat veya tarih hudutları ve kayıtları içine hapsedmek isteyen siyasetin baskısından kurtuluncadır ki milliyet bir ülküdür; yani bizden kayıtsız şartsız, mutlak surette fedakârlık talep eden, itaat isteyen bir mukaddes gayedir".² Bu bakımdan milliyetçilik bir taraftan yeni durumlara intibak edecek esnekliğe, diğer taraftan da kendisinde bulunan derin hafızadan hareketle, geçmişe dayanan köklü yenilikleri bizatihi kendisi ortaya koyabilecek donanıma sahip olmalıdır. Esasında Türklerde milliyetçiliğin, Batı'ya nazaran daha köklü ve farklı oluşunun sebebi budur.

Milliyetçilik üzerinde incelemeler yapan bazı aydınlar "objektif" olmanın şartı olarak "milliyetçiliğe mesafeli durmak" gereğinden bahsederler. Bunlardan biri

olan Hobsbawm'ın "milletler ve milliyetçilik alanındaki ciddi tarihçilerin inançlı bir politik milliyetçi olamayacaklarını"³ ileri sürmesine rağmen, milliyetçilik karşıtı bir duruşla milliyetçiliğin tarihinin nasıl yazılabileceği hususunda bir endişesinin olmadığı görülüyor. Milliyetçilik üzerinde araştırma yapanlar için gerçekçi tespitler yapabilmenin şartı olarak öne sürülen 'milliyetçiliğe karşı mesafeli olmak', emrin sahiplerince fiilen milliyetçiliğe karşı duruşla kendisini göstermektedir. Bu durumda objektiflik, karşı duruşla eş değer olarak kabul ettirilmeye çalışılırken, açıkça milliyet karşıtlığı taraftarlığı sergilenmektedir. Biz ise Hobsbawm'ın tersine mesafeyi milliyetçiliğe değil, 'milliyetçiliğe karşı husumet duyma'ya koymaktayız. Rasyonel davranmayı emredenlerin akıllarına bağımlı olmadığımızdan, irrasyonel suçlamalarını göze alarak; araştırmacı sorumluluğu, namusu ve özgürlüğü adına, yegâne hakikat iddiasında da bulunmadan, kendi aklımıza müracaat ediyoruz.

HAYALÎ CEMAATE KARŞI HAKİKİ CEMAAT

Anderson, milletin hayal edilmiş bir topluluk olduğunu söyler ve bunu dört temel gerekçeye bağlar. Öncelikle, en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımaz, onlarla tanışmaz, çoğu hakkında hiçbir şey işitmez ama yine de her birinin zihninde toplamalarının hayali yaşamaya devam eder. İkinci olarak millet sınırlı olarak hayal edilir. Çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka milletlere mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir millet kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez. Üçüncüsü millet egemen olarak hayal edilir. Çünkü kavram, "Aydınlanma ve Devrim" in, ilahî olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştur. Milletler, Tanrı'ya tabi olacaklarsa bile bu tabiiyetin doğrudan Tanrı'ya olduğu bir özgürlüğün rüyasını görürler. Bu özgürlüğün amblemi ve mihenk taşı egemen devlettir. Nihayet millet, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir. Çünkü her millette fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, millet daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüz yıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmelerini mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşliktir.⁴

Catells'ın da belirttiği gibi "hayalî cemaatler" kavrayışı ne kadar çekici olursa olsun ya çok açık ya da amprik olarak yetersizdir. Eğer bütün aidiyet duygularının kültürel olarak inşa edildiği anlamına geliyorsa, bir sosyal bilimci için bu zaten açıktır ve milletler bunun istisnası olamaz. Ancak "hayalî cemaatler" ifadesi, Gellner'ın teorisindeki gibi milletlerin, toplumsal ve ekonomik seçkinlerin çıkarları için tarihî

Biz ise
Hobsbawm'ın
tersine mesafeyi
milliyetçiliğe de-
ğil, "milliyetçiliğe
karşı husumet
duyma"ya
koymaktayız.

efsaneleri suni bir biçimde yönlendiren entelektüellerce kurgulanmış tamamen ideolojik eserler olduğunu ima ediyorsa, tarihî kayıtların böylesine aşırı bir yapı sökülmü yalanladığı görülür. Elbette ki, etnisite, dil, din, ülke, millet inşa etmek, milliyetçiliği başlatmak için yeterli değildir. Hâlbuki ortak tecrübe yeterlidir.⁵ Tecrübenin ortak olması zaten diğer kültürel unsurlar için de bir müştereklik sağlamaktadır. Ayrıca aynı olayları birlikte –birbirlerini yüz yüze görsünler ya da görmesinler- yaşamak kader birlikteliği duygusunu vermesi bakımından da önemlidir.

Calhoun, Castells'ın "hayalî cemaatler"i eleştirmesine rağmen, "ortak tecrübe" üzerindeki vurgusuna müracaatla, Anderson'un görüşlerine çok yakın olduğunu iddia eder. Ona göre Anderson'un görüşleri izlendiği takdirde, tecrübenin yüz yüze görüşemeyecek kadar büyük insan kitlelerine mensup insanlarca nasıl paylaştıkları görülebilir. Anderson'un "matbu kapitalizm" adını verdiği şeyin Castells'ın enformasyonel olarak nitelendirdiği sürecin, zaman itibarıyla bir nevi başlangıcıdır. Yani Castells'in çok yakın geçmişte ortaya çıktığını düşündüğü enformasyonel süreçlerden bazılarının aslında modern çağın büyük bir bölümünde zaten mevcuttur.⁶ Burada göz ardı edilen husus millete dair tecrübenin yüz yüze ilişkilere indirgenemeyeceğidir. Başka bir ifadeyle millî hafıza, milletin bütün üyelerinin birbiri ile görüşmeleri üzerine oluşmaz. Hatta bu durum sadece millet denilen kitlenin çokluğu ile de alakalı değildir. Zira tecrübe geçmişe aittir. Bu bakımda hâlihazırda yaşamayan geçmiş neslin mensuplarının tecrübelerinin devamlılığı esastır. Ortaklık geçmiş nesillerle de bağlantılı olduğu içindir ki bu bir kader birlikteliği ya da duygusudur.

Geçmiş müşterek bir hayat olarak yaşayan insanların birlikteliği hayalî değil gerçektir. Castells'ın açıklamasında olduğu gibi, geçmişle olan ilişkiyi mümkün kılan "dil"i dikkate aldığımızda bu gerçekliği açık bir şekilde görebiliriz. Zira tam anlamıyla gelişmiş bir dil, öz tanıma, ülkeye dair nitelendirmeler kadar yapay olmayan, etnisite kadar sınırlı olmayan gözle görülür bir millî sınır çizmenin temelidir. Dil özel alanla kamusal alan, geçmişle şimdi arasındaki bağlantıyı sağlar. Milliyetçilik çoğunlukla, özerk kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepkiyse, o hâlde modernleşme ideolojisi ve medyanın gücüyle homojenleştirilmeye çalışılan dünyada, kültürün doğrudan ifadesi olarak dil, bir kültürel direniş siperi, öz denetimin son kalesi, kimliklendirilebilir anlamın sığınağı hâline gelir. Dolayısıyla milletler, iktidar aygıtına hizmet için kurulmuş "hayalî cemaatler" değildir. Aksine milletler, müşterek bir tarihin emeğiyle oluşur.⁷

Anderson'un milleti hayal edilmiş bir siyasi topluluk olarak gören anlayışı ve bunu dayandırdığı temellerin bir kısmı belki de Batı toplumları için kısmen doğru tespitler olarak görülebilir. Ancak Türk milletinin hakikatleri ile uyuşmamaktadır. Bu hakikatlerin neler olduğuna gelmeden evvel, hayallerin kâbusa dönüştüğü sömürgelerdeki durumu ifade etmesi bakımından Chatterjee'nin cümleleri dikkat çekicidir:

“Burada Anderson’un argümanına temel bir itirazım var. Eğer dünyanın diğer yerlerindeki milliyetçilikler kendi hayalî cemaatlerini Avrupa ve Amerika’nın kendilerine zaten sunduğu belli ‘modüler’ formlar arasından seçmek zorundalarsa, o zaman onlara hayal edecek ne kalıyor? Burada tarih, sömürge sonrası dünyadaki bizlerin sadece modernitenin daimî tüketicileri olacağımızı emrediyor. Tarihin tek gerçek öznelere olan Avrupa ve Amerika, bizim adımıza sadece sömürge aydınlanması ve sömürünün değil, aynı zamanda bizim sömürge karşıtı direnişimizin ve sömürge sonrası sefaletimizin de alfabetini çıkarıyor. Hatta hayallerimiz bile ebedî bir sömürge altında kalmalıdır. (...) Dolayısıyla projemiz, bir zamanlar sömürgeleştirilen hayal etme özgürlüğümüzü istemektir.”⁸

Sömürge hayatı yaşamamış olan Türk milletinin hakikatlerinin ışığında Anderson’ın iddialarının önemli hatalarla yüklü olduğunu söyleyebiliriz. Evvela, bir milletin içerisinde farklılıkların olduğu hiç şüphesiz doğrudur. Bu tıpkı bir ailenin içerisinde var olan farklılıklar gibidir. Ancak, nasıl aile içi farklılıklar, bu kurumu hayali yapmıyorsa, milleti de farklılıkları hayali yapmaz. Özellikle de bu farklılıklar kültürel zenginliğin mahsulü ise, o birliktelik gerçek bir milliyettir. Hayal, olmayan bir şeyin zihinlerde canlandırılmaya çalışılmasıdır. Hâlbuki millet fiilî bir varoluştur. Sınırlarının genişliği ve muhtevasının derinliği onu muhayyileye de taşımaktadır. Küçük farklılıkların beslediği birliktelik duygusu, “büyük başka”nın tehdidinin idraki nispetinde yoğunluk arz eder.

Bir milletin üyelerinin her birinin bir diğerini yüz yüze görmesi ve onunla tanışması mümkün olmadığı gibi, millet olmayı hayalî olmaktan çıkarmanın şartı da değildir. Kaldı ki geniş ailelerin bireyleri bile bazı durumlarda birbirlerini görmekte ve hatta hiç tanışmamaktadır. Ama bu durum onların ailevi bağlarını hiçbir zaman hayalî kılmaz. Öte yandan meseleye tersinden bakacak olursak, ayrı milliyetlerden olmakla birlikte birer göçmen olarak birbirlerini yüz yüze gördükleri ve doğrudan temas hâlinde oldukları hâlde, aynı milletin mensubu olmayı hayallerine dahi getirmemektedirler.

Anderson’ın bir başka hatası “zihinde toplamların hayali” ifadesinde belirlemektedir. Millet, toplamların yekûnu değildir ki, o toplumun zihindeki hayali olabilir. Yani, millet bir nicelik birlikteliği değil, nitelik paylaşımı ve kader birlikteliğidir.

Bir milletin üyeleri birbirleri ile doğrudan temas hâlinde olmamakla birlikte, hayalî olmayan müşterek duygu, düşünce, tutum, inanç, örf, âdet ve geleneği paylaştıklarının farkındadırlar. Bu şuurlu, bir taraftan müştereklerin, diğer taraftan kendilerinin dışında olduklarını hissettiren ve gösteren farklılıkların idraki ile beslenir. Bir milletin sınırlı olduğunu hayalî olmaktan çıkarıp, fiilî kılan budur.

Sömürge hayatı yaşamamış olan Türk milletinin hakikatlerinin ışığında Anderson’ın iddialarının önemli hatalarla yüklü olduğunu söyleyebiliriz.

Bir milleti millet yapan müşterekler, varlığını devam ettirebildiği müddetçe millîlik var olur. Bunu temin eden egemenlik haklarının kendilerinde olmasıdır. “Egemen” olmak Avrupa toplumları için Aydınlanma veya Devrim ile başlatılabilir. Lakin Türk yönetiminin eski Türklerdeki “töre sistemi”nden beri Türkler, millî devamlılığı esas almışlardır. Batı’da olduğu gibi hiçbir zaman kilise teşkilatına benzer bir yapılanma ile karşılaşmamışlar, “dua edenler” diye bir sınıflaşmaya dolayısıyla “ilahî olarak buyrulmuş hiyerarşik hanedanlık mülkü” türünden yapılanmaya gitmemişlerdir. Tanrı anlayışları ve ona olan tabiiyetlerinde de her zaman özgür olmuşlardır. Zira bu hem Türk geleneğinde hem de İslam’ın özünde var olmuştur.

Son olarak, en küçük cemaatlerde dahi üyeler arasında farklılıklar vardır. Bu birlikte yaşamanın gereğidir. Farklılıkların sömürüye dayalı ilişkiler içinde belirmesi mümkün olmakla birlikte, cemaatin sağlıklı bir şekilde devam etmesini tehdit eder. Milletler içerisinde de farklılıklar görülmekte, bazı zaman ve mekânlarda bu farklılıklar kendisini, eşitsizliklere dayalı sömürü ilişkileri şeklinde göstermektedir. Avrupa ve Amerika tarihi, bizatihi bu çerçevede yürümüştür. Ancak farklılıkların en düşük seviyede tutulmaya çalışılması normatif olarak Türklerde her zaman var olmuştur. Türkler Batı’nın yaşamış olduğu şekliyle ne iç sömürü ne de dış sömürü sistemi inşa etmiştir. Her zaman da dışarıdan gelen sömürü tehdidinde maruz kalmıştır. Dışarıdan gelen sömürü tehdidinin mevcudiyeti ve bunun tarihte tecrübe edilmiş olması sebebiyle, tekrarının tasavvuru farklılıkta birlikteliği öngören kardeşlik duygusunu pekiştirmiştir.

MİSAFİR İDEOLOJİLER KARŞISINDA KADİM BİR DUYGU VE DÜŞÜNCE

Modernist kuramlar, sosyal bilimlerin milletler ve milliyetçilik analizi içindeki egemen ortodoksiyi temsil eder. Ancak bu modernist bakış açısına karşı birkaç itiraz vardır. Bunlardan biri tarihî itirazla ifade edilmektedir. İdeoloji ve hareket olarak milliyetçiliğin açık bir biçimde yeni bir fenomen olduğu, başlangıcının 18. yüzyıl olduğunu kabul ederler, ancak etnik bağları aşan millî duyguların yükselişinin izlerini birkaç Batı Avrupa devletinde 15 ve 16. yüzyıllara dek sürdürmektedirler. Eğer milletler, en azından milliyetçi ideoloji tarafından meşrulaştırılan bir kitlesel fenomen olarak modern iseler, bugünkü biçim ve karakterlerinin çoğunu, o milletle ilgili bölgedeki erken dönem etnilerden kaynağını alan etnik bağlara borçludurlar. Modern öncesi çağlarda milletleri, en azından son birkaç yüzyılda aldıkları kitlesel, hukuksal, kamusal ve teritoryal biçimleriyle bulamayacağımız doğrudur. Ne var ki, etniler adını verebileceğimiz birtakım daha gevşek kolektif kültürel birimler bulabilir ve onları “ortak soy mitleri ve tarihsel anılara, paylaşılan bir kültürün unsurlarına, tarihî bir toprak parçasıyla bazı bağlara ve en azından kendi elitleri arasında belirli bir dayanışmaya sahip isimlendirilmiş insan birimleri” şeklinde tanımlayabiliriz.⁹

Ancak burada bile tarihe müracaat edilirken meselenin Avrupa ile sınırlandırıldığı-nı görmekteyiz. Hâlbuki Avrupa barbarlık dönemini yaşarken, dünyanın başka böl-gelerinde çeşitli siyasi yapıların meydana getirilmiş olduğu göz ardı edilmektedir.

Milliyetçiliği “Avrupa merkezci” yaklaşımlarla değerlendirenler, onu mo-dernleşmenin bir ürünü olarak görürler. Modernliğin yaratıcısı olan Avrupa, dola-yısıyla milliyetçiliğin de yaratıcısıdır. Medeniyetin ve insanlığın bütün değerleri gibi o da Avrupa’da çıkmış ve gelişmiştir. Böyle bir yaklaşım, milliyetçiliği de milliyeti de hem belirli bir zamana hem de mekâna bağlı kılmaktadır. Bir manada da tek kalıp, tek model olarak tanımlamaktadır. Millet olabil-meyi ise kendi kalıbına mahkûm etmekte, daha da ileri gidildiğinde, Avrupa dışındaki yapılanmaları millet hâline gelmemiş, ilkel (pre modern) kalmaya mahkûm ve hatta medeniyeti tehdit eden mücade-leciler (artık terörist) olarak görmektedir. Meseleye millet olabilme açısından baktığımızda, söz konusu görüşlere kısmen yakınlık kısmen de karşı olgula-rı göstermesi bakımından milletlere yönelik olarak bir sınıflandırmanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

İmparatorlukların dağılmasını müteakip ortaya mantar biter gibi çıkan milletlerin bir kısmı yapay bir kısmı da uydu ya da alt milletlerdir. Ya-pay milletler, yapay olarak oluşturulan devletlerin toplumlarıdır. Bunları bir araya getiren en önemli faktör siyasettir. Siyasi egemenliğin –ki bu da belli belirsizdir-temini ile sınırları belirli toprak parçası üzerinde yaşayan insanların millet olarak kabul edilmesi ile kadim milletler arasında farklılıklar vardır. Mesela Irak, Kuveyt, Ürdün vs. bunlardandır.

Alt veya uydu milletler ise tarihte uzun süre siyasi egemenliklerini kazana-mayıp, sonradan elde eden toplumlardır. Siyasi elde edişler, millet olmanın gerek-lelerini elde etmekle eş anlamlı değildir. Çözülmüş kültürel doku, kültürel asimilasyon, yitirilmiş öz gelenekler ve başkalaşmış değerler sistemi millet olma sürecini olum-suz yönde etkilemektedir. Uydu milletler, etnisite itibarıyla kadim zamanlardan beri var olmalarına rağmen, yegâne unsur olarak ortaya çıkamamış, başka siyasi birimlerin hâkimiyetine tabi olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu bakımdan modernleşme süreci, söz konusu uyduların bağımsız ya da yarı bağımsız birimler olarak ortaya çıkma durumunu sağlamıştır.

Dolayısıyla dünyada tek bir millet ve milliyetçilik türü yoktur. Farklı milletler ve bunlara bağlı olarak farklı milliyetçilikler mevcuttur. Ancak Smith’in de belirttiği gibi söz konusu farklılıklara rağmen bir çekirdek anlayıştan söz etmek mümkündür. Öyle ki bütün milliyetçiliklerin millî birlik, millî kimlik ve millî özerklik olarak nitelendirilebilecek ülküleri vardır. Dünyada barışın ve adaletin hüküm sürmesi, şu esaslar çerçevesinde milletlerin özgür ve güvende olmasına bağlıdır.¹⁰

Yapay milletler,
yapay olarak
oluşturulan dev-
letlerin toplu-
larıdır. Bunları bir
araya getiren en
önemli faktör
siyasettir.

- Dünya, her biri kendi karakteri ve kaderine sahip milletlere bölünmüştür.
- Millet siyasi iktidarın kaynağıdır ve millete bağlılık diğer tüm bağlılıkların üstündedir.
- Özgür olmak için insanlar belli bir milletle özdeşleşmek zorundadır.
- Otantik olmak için her millet özerk olmalıdır.
- Julliard'a göre modern çağda üçüncü milliyetçilik dalgasını karşılamakla uğraşyoruz.

Düğmeye basan öge, birincisinde olduğu gibi Fransız Devriminin bulaşıcı hatırasıyla süslenen sanayi devrimi değil; ikincisinde olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'nın büyük sarsıntısıyla katmerlenen ekonomik kriz de değil; düğmeye basan öge, modern kapitalizmin yapısal bunalımıyla karmaşıklaşan komünizmin çöküşünün ta kendisidir.¹¹ Burada her üç etkinin de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu bakış dünya ölçeğinde kucaklayıcı ve tamamını açıklayıcı değildir. Evvela milliyetçilik duygusunun ortaya çıkması ve gelişmesi Fransız Devrimi ile birlikte olmuştur. İkincisi böyle bir duyguyu ya da hareketi besleyen yegâne unsur yoksunluk duygusu olarak görülemez. Zira milliyetçilik zor dönemlerin hastalıklı sonucu değildir. Sadece, zor zamanlarda milliyetçiliğin tarzı değişmektedir. Kaldı ki zora ya da yoksunluklara milletlerin vermiş olduğu tepki ya da cevaplar birbirinden farklılık arz etmektedir. Bir millet boyun eğmeyi tercih ederken diğeri yok olma pahasına mücadeleyi seçebilmektedir. Dolayısıyla birinci durum gerçekleştiğinde esaretten kurtulmak için milliyetçilik duygularına sarılma gözlenirken; ikincisinde kendine güvenin bir yansıması olarak ortaya çıkan "kadim milliyetçilik" duygusu olabilmektedir. Nihayet söz konusu milliyetçilik dalgaları, olmayan bir şeyin meydana çıkması olarak değil, var olanın ifade edilmesi olarak değerlendirilmelidir. Burada da tehdit olarak algılanan herhangi bir hareket ya da düşüncenin, ifadenin şiddetini arttırmasına etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Tehdit, hazırda var olabildiği gibi geleceğe dair bir beklenti de olabilir. Yine tehdit, maddi olarak kendisine ya da sahip olduğu araçlara olabildiği gibi, manevi ya da insani inanç, tutum ve değerlere yönelik de olabilir. O hâlde Batı'da ve dünyanın birçok yerinde milliyetçilik ve ırkçılık hareketlerinin hızla canlanması ve yayılmasını, çıktığı yere ve türe bağlı olarak birçok sebeple açıklamak mümkündür. Evvela bütün dünyada niteliği birbiriyle aynı olan tek tip bir milliyetçilik hareketinden söz etmek mümkün değildir. Zira kimi yerde saldırganlık duygularının şahlandığı bir ortamda ırkçılık şeklinde ortaya çıkarken, başka bir yerde kendini korumanın bir aracı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Öte yandan gelişmenin motoru olarak da ortaya çıkabilmektedir.

SONUÇ: EFSANEYE KARŞI HAKİKAT

Günümüzde Hollywood merkezli kurguların sanal görünümleri, milliyetçiliğin somut dokunuşu ile dalgalanmakta, sanal gerçek çatışması ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçilik, küreselcilerin hayalini kâbusa dönüştürmektedir. Buna karşılık sömürgeleştirilmek istenenlerin kâbuslarına çöken küreselcilikten uyanışı da milliyetçilik temin etmektedir. Bu noktada milliyetçilik bilim ve objektiflik adına, hedef tahtasına dönüştürülmektedir.

Avrupa merkezli ama küre hedefli olarak estirilmeye çalışılan milliyetçilik karşıtı, etnisitecilik taraftarı fikir cereyanlarına maruz kalınmaktadır. Söz konusu yaklaşım tarzının bugüne dünden miras kaldığı görülmektedir. Burada millet ve milliyetçiliği Avrupa'nın icadı olarak takdim eden görüşlerde dikkatleri çeken husus, Avrupa merkezci bilginin kutsanarak, böyle bir oluşumun ancak Avrupa'dan çıkacağı ve yayılmasının da yine onlar sayesinde olacağıdır. Zaten Avrupa'nın dahli olmadan ortaya çıkan milletler ve milliyetçilikler hem olumsuz hem de hastalıklıdır! Dünya tarihini Avrupa merkezinden yazan bu yaklaşım, hâliyle kendisinden önce ve kendisinden uzakta böyle bir olgunun mevcudiyetini reddedecektir. Diğer taraftan ırkçılığın felsefi temellerinin atıldığı ve uygulamaların merkez üssü olan Fransa, Almanya gibi ülkelerle birlikte, ırk ön yargısı ve soykırım üzerine inşa edilmiş Amerika'nın, hâlihazırda da ırkçılığı merkeze yerleştirdikleri milliyetçiliklerini her imkânı değerlendirerek -bazen de sırf bunun için imkânlar oluşturarak- sergilemektedirler. Ancak bütün bu tarihî ve güncel düşünce ve uygulamalara rağmen, kendilerinin değil ama ötekinin milliyetçilik yaptığını ifade etmektedirler. Zira hayal ettikleri dünyada, icat etmeye çalıştıkları düzen, Avrupa merkezci milliyetçilik açıklamalarının dışında kendine özgü biçimleriyle var olan milliyetçilik hakikati tarafından bozulmaktadır.

Günümüzde Hollywood merkezli kurguların sanal görünümüleri, milliyetçiliğin somut dokunuşu ile dalgalanmakta, sanal gerçek çatışması ortaya çıkmaktadır.

Bir dönem komünistler evrensellikten söz ederlerken, milliyetçiliğin ortadan kalkacağından dem vurdular. Şimdilerde benzer ifadeleri küreselciler kullanmakta, bu arada da eski ümmetçiler giderek evrenselleşmektedirler. Evrenselliğin millî duvarları yıkıp, yerini evrensel bir dünyaya bırakacağı iddiası, bilhassa da komünizm söz konusu olduğunda, milliyetçilik duygularının bir tarafa atılıp, müşterek bir işçi hareketinin olacağı beklentisi, milliyetçiliğin, bizatihi bu ideolojinin de içine girmesi ve belirleyici bir unsur hâline gelmesi suretiyle, âdeta yok olmuştur. Marksistlerin öngördüğü yegâne kolektif kimlik olan sınıf kimliği, milliyetçiliğin bir alt kimliği dahi olamamış, bir menfaat birliğinden öteye geçememiştir. Ancak, küreselcilerin kısmen "tarihin sonu" iddiasında kısmen de diğer küreselleştirici teorilerde ya da alt ideolojilerde, beklentiler tekrar millî sınırların ortadan kalkmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Tıpkı komünizm gibi bir ideoloji olan küreselciliğin de yanıldığı, komünizmde ödenen ağır faturalar, insanlığın önüne gelmeden belli olmuştur.

Küresel güçlerle mücadelede en etkili yolun millî direnişte olduğu kanaati, milliyetçileri haklı çıkarmış ve ona yeniden bir güç vermiştir. Hatta eski evrenselcilerin bir kısmı, küresel kapitalizmle mücadelede “ulusçuluğu” seçmişlerdir.

Küreselciler, milliyetçiliğin ortadan kalkmakta olduğunu iddia etmekle birkaç noktada yanılmaktadırlar. Evvela bizatihi küreselciler, göçmenlerin gittikçe artması ve yine onlara yönelik artan tepki dolayısıyla kendi içlerinde milliyetçi cereyanların artışına şahit olmaktadır. Üstelik yabancı düşmanlığı çerçevesinde beliren ve şiddetlenerek büyüyen olumsuz bir milliyetçi cereyanla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Esasında burada, geçmişte uzun dönem uyguladıkları, ırkçılık tecrübelerine bir dönüş gözlenmektedir.

Bir dönem komünistler evrensellikten söz ederlerken, milliyetçiliğin ortadan kalkacağından dem vurdular. Şimdilerde benzer ifadeleri küreselciler kullanmakta, bu arada da eski ümmetçiler giderek evrenselleşmektedirler.

Meselenin diğer cephesinde küreselleşmeye maruz kalan toplumlarda gözlenen milliyetçi tepkiler yer almaktadır. Küreselleşmenin emperyalist amaçlarına ve bunun uygulamalarına maruz kalanlar, “emperyalizm düşmanlığı” çerçevesinde milliyetçilik hareketleri içerisinde yer almaktadırlar. Tepkiselliğe bağlı olarak gelişen bu hareketler hırçın ve dışlayıcı bir üslupla, olumsuz bir çerçevede gittikçe şiddetlenmektedir. Söz konusu şiddetlenme küreselleşmeden duyulan rahatsızlığa bağlı olarak artmaktadır.

Bütün bunların dışında, tabii süreç içerisinde seyretmekle birlikte, küreselcilerin millî kültürü ve geleneği ihmal ederek, milletleri edilgen bir konumda ele almalarından dolayı göremedikleri, daimî olarak nitelendirebileceğimiz bir milliyetçilik

mevcuttur. Bunlar, köklü milliyetçilik tecrübesine sahip ve yine bu çerçevede köklü gelenekleri olan millet ve bunun şuurunda olan bireylerinin, tabii bir süreçte devam edegelen ve geleneklerini küreselleşmenin dayatmalarına cevap verebilecek şekilde değiştirerek devam ettiren, tepkiselliğin hırçınlığından ve dışlayıcılığından uzak olarak geliştirdikleri milliyetçi hareketlerdir.

Küreselcilerin iddialarının aksine milliyetçilik geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini devam ettirmektedir. Zira “globalizm”, olgu olarak sosyolojik boyutlarını inkâr etmiyoruz ama bir sömürü sistemi olarak yayılma mücadelesi içerisinde ve bunun karşısında durabilecek yegâne güç milliyetçiliktir. Bu sebeple kabilecilik küreselciliğin yayılmacılığını kolaylaştıran bir ideoloji olarak desteklenirken, bunun karşısında milliyetçilik gözden düşürülmeye çalışılmaktadır. Buna karşılık ideolojiyi yaygınlaştıran Amerika, ihraç ettiği aksine “banal milliyetçilik” nitelendirmesinde olduğu gibi köksüz ve saldırgan milliyetçilik olarak ifade edebileceğimiz bir tarzda, başka milletleri dışlayan olumsuz bir milliyetçilik

uygulanması içerisinde. Küresel yayılcılık karşısında, kabileleri inkâr etmeyen ama kabilecilik yapmayan, bütünlükçü bir milliyetçilik anlayışı ile durulabilir.

Batı'nın milliyetçilik düşünce ve duygusunu ideolojileştirip sömürünün meşruiyet kaynağı olarak kullanması, bizim farklı idrak ettiğimiz ve buna bağlı olarak da tatbikatını kendimize göre yaptığımız milliyetçiliği terk etmemizi gerektirmediği gibi, söz konusu günaha ortak edilmemiz de doğru değildir. Batı'nın sömürgeci milliyetçiliği hâlihazırda devam etmekle birlikte, dünyaya hâkim olabilmek için muhataplarında milliyetçi direnişi yıkma mücadelesi verilmekte olduğu gerçeği bir yana, milliyetçiliğin Batı'nın elinde Frankeştayna dönüşmesinden dolayı, kavramın kendi idrakimiz çerçevesinde devam ettirilmesi ve geliştirilmesini bir insanlık vazifesi olarak da görmemiz gerekir. Ayrıca şu anda sömürüye meşruiyet sağlayan en önemli kavram demokrasidir. Batı'nın bu gidişle söz konusu kavramı da Frankeştaynlaştırması sonrasında, faraza ileride bu kavramı günah keçisi olarak ilan etmesi neticesinde, bizim de buna uymamız ne kadar abesle iştigal ise, milliyetçilik için de aynı durum geçerlidir.

Söz konusu millet ve milliyetçilik olunca tartışmalarda merkeze "devlet" konulmaktadır. Kürede savrulan siyasi cereyanda bir tarafta her şeye kadirdir devlet (olumlu-kutsal), diğer tarafta her esaretin müsebbibi devlet (olumsuz-lanetli) bulunmaktadır. Yine küreselleşme ile ilişkilendirildiğinde, sınırsız bir dünyada lüzumsuzlaşan köhne bir kurum olmaktan başlamak üzere, küreselleşmenin emperyalist emellerine direnen bir kaleye kadar uzanan çizgide devlet ya yadsınmakta ya da kutsanmaktadır. Küreyi bir bütün olarak idrak eden insanlık efsanesi ile bir küreye birden çok devleti fazla görenler olduğu gibi; küreye bu kadar devleti az görüp, her farklıyı devletleştirmek gerektiğini belirtenler de vardır. Elbette bu kutuplar arasında kalan görüşler de söz konusudur ve bunları sadece klasik nitelendirmelerle (sağ-sol, liberal-sosyal, bireyci-toplumcu, seçkinci-katılımcı, vb.) ele alıp sınıflandırmak, indirgemeciliğe müracaat etmeden, pek mümkün değildir.

Türkiye söz konusu olduğunda, millet hakikati ile millî devlet oluşumunu birbirinden ayırt etmeden meselenin anlaşılması zordur. Millî devletin oluşumu, gelişimi ve ideolojisinin kendisini kabul ettirme sorunu ile militleşmeyi eş değer tutmak, meseleyi "militleşme" adı altında değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Millî devletin teşekkülü ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan "Batılılaşma" meselesi de ayrıca dikkate alınmalıdır. Millet, medeniyet dairesinden ayrı tutulamaz. Bu bakımdan Batılılaşmayı "medeniyet değiştirme" çabası olarak düşünenler, millete "rağmen" bir ideoloji oluşturmaya çalışmışlardır. İşte bu noktada millet kendi

Türkiye söz konusu olduğunda, millet hakikati ile millî devlet oluşumunu birbirinden ayırt etmeden meselenin anlaşılması zordur.

hakikatleri ile bir taraftan “kopuş” olarak nitelendirilebilecek değiştirme çabalarının boşa çıkması durumunu ortaya çıkarmış ya da “denge” oluşturuvcu bir rol oynamıştır. Medeniyet değiştirme çabasındaki “millet”in bu rolü, meselenin “milletleşme” olarak algılanmasını doğurmuştur. Hâlbuki mesele “millet”in içinde seyrettiği geleneğin akışı üzerine yapılan müdahalelerde merkezileşmektedir.

Köle olmamış bir millet olarak, kendi içinde veya dışında köle yaratmayan bir Türk milliyetçiliği anlayışı tarihimize damgasını vurmuştur. Bugünün ve geleceğin böyle bir anlayışa ihtiyacı, Batı tipi milliyetçiliğin kahredici sonuçları ile birlikte, gittikçe şiddetli bir şekilde artmaktadır. Bu itibarla Türk milliyetçiliği sadece kendisi küresel sömürü ile mücadele etmekle kalmayacak, İstiklal Harbi sonrasında olduğu gibi mazlum milletler için de hem bir lider hem de model olacaktır. Geleneği ve millî değerleri ihmal etmeden ortaya koyacağımız esaslı ve ilkeli millet anlayışı, geliştireceğimiz milliyet duygusu ve bu çerçevede gerçekleştireceğimiz milliyetçilik fikri, küresel bir kargaşalığın ve insani çöküşün şiddetlendiği dünya için de kurtuluş olacaktır.

¹ GELLNER, Ernest (1992), **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev., B.E. BEHAR-G.G.ÖZDOĞAN, İstanbul: Hil Yayınları, s. 225.

² İZZET, Mehmed (1981), **Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat**, hzl., H. AÇIKGÖZ, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 40.

³ HOBBSAWM, Eric J. (1995), **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik**, çev., O. AKINHAY, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 27.

⁴ ANDERSON, Benedict (1993), **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev., İ. SAVAŞIR, İstanbul: Metis Yayınları, s. 20-22.

⁵ CASTELLS, Manuel (2006), **“Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür”**, 2. Cilt, **Kimliğin Gücü**, çev., E. KILIÇ, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 44.

⁶ CALHOUN, Craig (2004), “Küreselleşmeye Direnmek mi Yoksa Şekil Vermek mi?”, **Küresel Kuşatma Karşısında İnsan**, hzl. M. ARMAĞAN, çev., Ş. YALÇIN, İstanbul: Ufuk Kitapları, s. 56.

⁷ CASTELLS, Manuel: age., s. 74.

⁸ CHATTERJEE, Partha (2001), “Kimin Hayalî Cemaati?”, **Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik**, drl., M. ARMAĞAN, çev. İ. TÜRKMEN, İstanbul: Şehir Yayınları, s. 66, 77.

⁹ SMITH, Anthony D (2002), **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, çev., D. KÖMÜRCÜ, İstanbul: Everest Yayınları, s. 37, 59-60.

¹⁰ SMITH, Anthony D. Aynı eser, s. 170.

¹¹ JULLIARD, Jacques (1994), **Geliyorum Diyen Faşizm**, çev. Z. ÜSKÜL, İstanbul: Afa Yayınları, s. 35.

KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL SONUÇLARI

DOÇ. DR. MUSTAFA TALAS*

GİRİŞ

Küreselleşme ve siyaset üzerine çok şey yazılıp söylenmiştir. Bu konuda bundan sonra da çok şey yazılıp söylenecektir. Çünkü hem küreselleşme hem de siyaset çok yoğun ilgi ile karşılaşılan olgular arasındadır.

Bu ilgi nedeniyle üzerinde kafa yorulması gereken hususlardan biri olan bu çetrefilli konuya katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmayı üç alt başlık altında hazırlamak gereği düşünülmüştür. Birinci bölümde, genel olarak siyaset değerlendirilecek, ikinci bölümde küreselleşme konusunun analizi yapılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise, küreselleşme ve siyasal sonuçlar arasındaki bağlantı izah edilmeye çalışılacaktır.

Geçmiş dönemlerin tamamında ve dikkat çeken konulardan biri olan siyaset meselesi, küreselleşme sürecinde de dikkat çekmeye devam etmektedir. Siyasetin küresel planda aldığı seyir ilginç olmaktadır. Küreselleşme, sosyal hayatın farklı alanlarında insanları etkileyen bir yapıya sahiptir. Sosyal hayatın bu farklı alanlarından biri de siyasettir. Bloklaşan devletler, kümeleşen ekonomik yapılar, ulus devletleri aşan politika belirleyicileri, medyanın artan etkisi, sivil inisiyatif birliklerinin ağırlık kazanması gibi politik durumlar küreselleşmenin siyasal yönlerini takdim eden hususların en başta gelenleridir. Bu çalışmada da küreselleşmenin politik sonuçları teorik analiz metoduyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

* Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu aşamada birinci bölüm olan siyaset ele alınabilir.

1. Siyaset

“Siyaset”, Arapça kökenli bir sözcük olup, at eğitimi anlamına gelmektedir. Buna karşılık, siyaset kavramının bugünkü kullanımıyla aynı anlama gelen “politika” ise, Yunanca kökenli olup devlete ait işler anlamında kullanılmaktadır. Günümüzdeki anlamıyla siyaset; ülke, devlet, insan yönetimi demektir.¹

En geniş anlamıyla, siyaset ise, insanların hayatlarını düzenleyen kuralları tesis etmek, bu kuralları korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir.²

“Siyaset”, Arapça kökenli bir sözcük olup, at eğitimi anlamına gelmektedir.

Siyaset aynı zamanda toplum bütünlüğünü sağlama, kişisel çıkarlar karşısında toplumun çıkarlarını koruma, genel yarar ve toplum içindeki insanların ortak iyiliğini sağlama gibi anlamlarda da kullanılabilir. Bunların yanı sıra, siyaset toplumdaki değerlerin (maddi kaynakların) dağıtımıyla da ilgili olmaktadır. Bütün bunların ötesinde, bazılarına göre ise, kaynakların paylaşımı esnasındaki çatışmaya da politika denilebilmektedir. Bu

çatışma da iktidar gücüne sahip olmak için toplumdaki değerlerin paylaşılması yönünde gösterilen çabadır. Çaba gösteren insanlar, ideal ve fikirlerini uygulayabilme şanslarını bu yolla elde edebileceklerine inanmaktadırlar. Söz konusu bu çabalara, iktidarın ele geçirilmesi ve iktidarın temin ettiği faydaların paylaşımı diyebilmek de olasıdır.³

Kavram olarak ele alındığı takdirde politika; devlet işlerinin yürütülmesi, ülkenin yönetilmesi, devletler arası ilişkiler kurulması ve yürütülmesi sanatıdır. Bir diğer ifadeyle, politika, herhangi bir konuda takip edilen yol, yöntem şeklinde kavramlaştırılabilir⁴. Siyaset veya politika kavramı ile ilgili olarak sonuç anlamında şu ifadeler kullanılabilir: “Politika ve siyaset kavramları Yunanca ve Arapça farklı kelimeler olmasına rağmen, anlamları aynıdır. Her iki kavram da toplumsal kaynakları yönetmek olarak özetleyebileceğimiz toplumsal işleve işaret ederler. İnsanın sosyal bir varlık olması, onun doğa ile olan ilişkisinde ancak toplu hâlde yaşamasını zorunlu kılar. Toplum hâlinde yaşamak ise kendine özgü bazı düzenlemeleri gerektirir. İnsanlar Robinson Crusoe gibi bir adada kendi başlarına yaşamış olsalardı istedikleri gibi davranabilirlerdi belki, fakat toplu hâlde yaşadığımız için, davranışlarımızı bir düzene koymak zorundayız. Çünkü insan toplulukları ancak davranışlarını organize edebildiği ve düzene koyabildiği ölçüde toplumsal düzeni sağlayabilirler. İşte siyaset, toplu hâlde yaşayan insanların aralarındaki düzeni sağlama işlevini yerine getirmeye yarayan tüm kurum ve kuralların toplamıdır. Bu nedenle, siyasetin olmadığı bir toplum yoktur. Toplum kurulduğu andan itibaren siyasal ilişkiler de oluşmaya başlar.”⁵

Siyaseti örgütte alınacak kararlara ve yapılacak eylemlere yön vermek amacıyla konulmuş ilkeler anlamında ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁶

Bu tanımlardan hangisi kullanılırsa kullanılsın siyaset bir dizi eylemler bütünüdür. Çünkü, siyaseti bize aktaran en önemli husus siyasal eylemlerdir. Bundan dolaydır ki siyasal eylemler, genellikle günlük yaşamda iyinin arandığı eylemlerdir. İnsanların iyi veya kötü değerlendirmesine girdiği ve hüküm verdiği bu tür eylemler; insanları iyinin öğrenilmesine doğru yönlendiren (veya en azından yönlendirmeyi amaçlayan) niteliklere sahiptir. Siyasal şeylerin doğası ile alakalı olan bilgilerin kazanılması siyasetin gerekleri olarak ifade edilebilir.⁷

Sonuçta siyaset ile ilgili tanımlama ve yaklaşımlar ile ilgili değerlendirme ve tespitlere bakıldığında siyasetin dört farklı anlamının var olduğunu ifade edebilmek mümkündür: Bunlar; hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamu işleri olarak siyaset, uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset ve iktidar ve kaynakların dağılımı olarak siyaset şeklinde toparlanabilir.⁸ Siyasetin devlet işlerini yürütmek şeklindeki anlamı hükümet etme şeklindeki siyaseti, vatandaşın meselelerini açıklayan anlamı kamu işleri manasında siyaseti, faaliyetlerin yürütülmesi esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözme, uzlaşma ve mutabakat anlamında siyaseti, toplumu yönetme ve toplum üyelerine zor kullanma ayrıcalığı olan iktidar ve toplumun sahip olduğu nimetleri paylaşma durumları ise kaynakların dağıtımını anlamındaki siyaseti anlatmaktadır.

Bu tanımlama ve açıklamalardan sonra yaşadığımız çağın adı olan küreselleşmeye dair açıklamalara girilmesi mümkündür. Toplumsal yapı içerisinde en çok siyasal boyutu etkileyen küreselleşmenin ne olduğunun açıklanacağı bölüme bu aşamada bakmak gerekmektedir.

2. Küreselleşme

Günümüz dünyasının aldığı yeni şekle ya da yaşadığı sürece küreselleşme diyoruz. Bir yönüyle teknolojik ve ekonomik bir yönüyle sosyal ve kültürel olan bu moda deyim, bir başka yönüyle de siyasal nitelikli sonuçlara sahiptir. Çalışmanın asıl amacı olan siyasal sonuçlara geçmeden küreselleşmenin sosyal bilimler literatüründe ne anlama geldiğini anlatmak gerekmektedir.

Bu anlamda, küreselleşmeden önce küreselleşmenin kaynağı niteliğindeki küre ve küresel sözcüklerinin ne anlama geldiğini açıklamak icap etmektedir.

Küre, dünya, yeryüzü anlamına gelmekte olup bir isim niteliğindedir. Bu kelimeden türetilmiş olan küresel ise bir sıfat olup anlamı "dünya çapında" şeklinde anlatılabilir.

Ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla yepyeni ve baş döndürücü bir değişimin mimarı olarak dikkat çeken küreselleşme gerçeğinin anlamının ve tanımının bakılan pencereye göre değişen bir karakterde olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Küresel sıfatı aşağı yukarı dört yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Buna karşılık “küreselleşme” literatürde yeni yer almış bir kavramdır denilebilir. İlk olarak 1960’larda kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı, 1980 sonrasında kullanıma yoğunluğu elde etmiştir.⁹ 1990’lar geldiğinde ise, moda rüzgârı hâline dönüşmüştür. Öyle ki, küreselleşme, dünyadaki değişim dalgasının da etkisiyle hem toplumsal hayatta hem de akademik hayatta yaygın, geniş ve popüler bir söylem olarak yer almaya başladı.¹⁰

Ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla yepyeni ve baş döndürücü bir değişimin mimarı olarak dikkat çeken küreselleşme gerçeğinin anlamının ve tanımının bakılan pencereye göre değişen bir karakterde olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Söz konusu kavramın anlamı bir efsane olarak ifade edildiği gibi, dünyayı değiştiren ve ulusal sınırları ortadan kaldıran bir süreci de yansıtılmaktadır. Ayrıca bütün bunların ötesinde çok uluslu şirketlerin kendilerini reklam ettikleri bir propaganda olarak da işlev görebilmektedir.¹¹

Çok yönlü bir süreci ifade eden küreselleşmenin ekonomik bağlamdaki boyutları konusunda büyük oranlı bir uzlaşmanın varlığından söz edilebilir. Bu anlaşma zeminleri; uluslararası ticaret ve uluslararası ticarete açık olmak, sermaye hareketliliği, iş gücü hareketliliği, çok uluslu işletmelerin etkinliği, üretimin değişen yapısı, teknoloji üretme kullanabilme kapasitesi ve endüstri ilişkilerinde dönüşüm-yeni istihdam biçimleri şeklinde sıralanabilir.¹² Örneğin küreselleşme ile birlikte mal üretiminin nasıl hızla arttığına ve üretimin parçalanarak neredeyse tüm yerküreye yayılması ile birlikte mal ve hizmet piyasasının küresel bir boyut kazanmasına da tanık olunmaktadır. 1985-1994 arasında, dünya ticaret hacminin içerisindeki dünya üretiminin iki kat artması bu ilginç örneklerin başında gelmektedir.¹³

Ekonomik boyuttaki bu fikir birliğini diğer boyutlarda özellikle de siyasal boyutta görebilmek biraz güçtür.

Özetle dünyanın küçülmesi denilebilecek olan küreselleşme; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak meydana getirilmiş birikimlerin siyasal sınırlar ötesine yayılması olarak tanımlanabilir.¹⁴ Kullanılış amaçlarına göre değişen bir tanımlamaya sahip olan küreselleşmenin izahında yaklaşım tarzı belirleyici olmuştur. Onu kapitalizm olarak görenler olduğu gibi toplumsal gelişmeyi sürükleyici bir etken olarak görenler yanında bazen de olumlu veya olumsuz bir anlam yüklemeyen yepyeni bir durum olarak açıklayanlar da bulunmaktadır.¹⁵

Sonuç cümlesi olarak dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda tek bir yer olarak algılanması konusunda bilinç yaratılması olarak açıklanabilecek olan küreselleşmenin siyasal bakımdan ilginç sonuçlar ortaya çıkardığını üçüncü bölümde izah edebilmek mümkündür.

3. Küreselleşmenin Siyasal Sonuçları

Küreselleşmenin siyasal sonuçları, dünyada iktidarın bölünmüşlüğüünün sona ermesi, yani dünyanın çift kutupluluktan tek kutupluluğa dönüşmesi şeklinde izah

edilebilir. Aynı zamanda, ulus devletin iktidarını, çok uluslu şirketlerin uluslararası şirketlerdeki sermaye ve temsilcileri sayesinde, ele geçirmesi de siyasal sonuçlar arasında sayılabilir. Özellikle devletler ile ilgili etki, geri kalmış ülkeler için daha fazla geçerlidir.

Dünyada ticaret, sermaye hareketleri ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ulusal devletlerin sınırlarını aşan boyutlara ulaşmış ve transnasyonal bir boyut kazanmaya başlamıştır. Globalleşme ya da küreselleşme olarak adlandırılan bu olgu, ülkeler arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin düzeyini ve boyutlarını tamamen değiştirmiştir.¹⁶

E. Kongar'a göre, küreselleşmenin siyasal ayağı, ABD'nin siyasal egemenliği ya da dünya üzerindeki siyasal jandarmalığı anlamına gelmektedir. Bu durum, bir anlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünyanın tek kutuplu hâle gelmesini de belirtmektedir.¹⁷

Küreselleşme olgusu, ulus devletin ve hükûmetlerin iktidarını büyük ölçüde sınırlamış durumdadır. Dolayısıyla, o hükûmetin oluşması için oy vermiş, kendilerini yönetme hakkını ulusal meclislere devretmiş olan insanların kendi gelecekleri üzerindeki söz hakkı da sınırlanmış oluyor. Dünyanın gidişatını belirleyen ve sonuçta insanların hayatlarını etkileyen kararları da onlar değil, yalnızca kendi hissedarlarına hesap vermek durumunda olan dev şirketlerle IMF ve DTÖ gibi "zengin"lerin güdümünde olduğu düşünülen kuruluşların verdiği izlenimi yaygınlık kazanmıştır.

Bu durum, bildiğimiz biçimiyle siyaset kurumunun sorgulanmasına yol açmakta ve siyasetin bitip bitmediği tartışmasını gündeme getirmektedir.¹⁸ Küreselleşmenin motor gücünü teşkil eden çok uluslu şirketlerin, ulus devletlerin hükûmetlik haklarına bu tarz müdahaleleri, toplumlara "kültürel kolonileşme" korkusu vermektedir.¹⁹

Küreselleşme, yukarıda izah edilen tüm karşı konulamaz süreçlerle birlikte mikro milliyetçilik akımlarını da devletler üzerine âdeta empoze ediyor.²⁰ Küreselleşme, dine, mezhebe, etnik yapıya, bölgesel özelliklere, hemşehriliğe ve ait olunan her türlü alt kültür yapısına has özelliklere göre bölünmüş siyasi sistemi teşvik etmektedir. Özellikle bu teşvik ve özendirme üçüncü dünya denilen az gelişmiş toplumlar için daha fazla geçerlidir. Yeni dünya düzeni ve özellikle de ekonomisi için gerekli olan kaynakların bulunduğu yerlerde, hâkimiyeti sürdürmek için, bu durum çok daha fazla önem kazanmaktadır. Parçalı siyasi sistemler küresel güçlerin gümrüksüz ve az maliyetli olarak giriş çıkışını kolaylaştırmaktadır.

Siyasi açıdan küreselleşmenin bir boyutu da dünyada siyasal sorunların ve çözümlerinin de küreselleşmesi hadisesidir. Bütün toplumlar küreselleşme ile

Küreselleşme olgusu, ulus devletin ve hükûmetlerin iktidarını büyük ölçüde sınırlamış durumdadır.

birlikte, ister istemez, sorunları ve çözümleri ile ilgili olarak dünyadaki küresel ilişkiler sistemi içinde yerlerini almak durumunda kalmaktadırlar. Sorunlar karşısında kurumlaşan küresel çözümlere örnek olarak şunlar verilebilir: “Paris Şartı”, “Helsinki Nihai Senedi”, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” vb.²¹

Küreselleşme sonucunda ulus devletin yerini alması tasarlanan yeni aktörler de aşağıdaki gibi belirlenmiştir:²²

- Sivil toplum örgütleri,
- Medya,
- Uluslararası finans kuruluşları.

Bahsedilen bu üç grup aktörlerle toplumların hem içsel hem de dışsal olarak küreselleşen dünyanın menfaatlerine uygun olarak yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Uluslararası finans kuruluşları, parasal kaynak oluşturup, kale olarak görülen ulusal siyasi sistemi hem içerden hem de dışarıdan kuşatma altına almaktadırlar. Söz konusu siyasi sistemin sivil toplum kuruluşları olan dernekler, vakıflar ve cemaatlerin uzantısı olan teşekküller öncelikle etki altına alınarak güçlendirilmektedir. Ondan hemen sonra, ulus devletin güçlenmesini sağlayacak her türlü imkân ve fırsatın, bu sivil toplum örgütleri aracılığıyla, kullanılmasına engel olunmaktadır. Çevreci eylemler, bölücü, ayrımcı ve etnik temele dayalı faaliyetleri gizlemek için kurulan birtakım derneklerin eylemleri bunlara örnek olarak verilebilir. Aynı ilişkiler tehdit altına alınacak ulus devletin medyasını etki altına almak ve kullanmak için de geçerli olabilmektedir. Medyanın yorumları, programları ve her türlü değerlendirmesi kendi ulus devletinden çok, parasal ilişki kurduğu uluslararası kuruluşların, dolayısıyla da küresel güçlerin hedefi ve menfaati doğrultusunda icra edilmektedir. Bu noktada da seçimler, siyasi partiler, kamuoyu oluşturma ve propaganda konusunda yaşanan tecrübelerle bakıldığında, dünyanın birçok yerinde, uluslararası kuruluşların kontrol altına alacakları ulus devletin medyası ve sivil toplum örgütleriyle kurdukları çarpıcı ilişkilerin sonucunda elde ettikleri başarının küçümsenemeyecek boyutta olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bir bütün olarak söz konusu siyasal sistemlerin de küresel güçler tarafından yönlendirilmesi ve işletilmesi, bu vasıtalarla, mümkün hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

Siyasal bakımdan küreselleşmenin çözüm arayışlarına göre dünyada meydana getirilmek istenen siyasal değişimlerde sivil toplum örgütleri, medya ve uluslararası finans kuruluşları etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Dünyanın her bölgesinde uluslararası sistemin istediği düzeyde siyasal şekillenmelerde etkili olabilmek için bu üç saça ayağı etkili olabilmektedir. İran, Irak, Afganistan, Arap ülkeleri üzerinde yaratılmaya çalışılan siyasal sistem dönüşümlerinde bu üç saçaayağının kullanılması ve bunun sonucunda da arzulanen yönetsel değişikliklerin yapılması küreselleşmenin siyasal sonuçlarının uygulamaları tezahürleri olarak görülebilir.

Sonuç

Dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda tek bir yer olarak algılanması konusunda bilinç yaratılması şeklinde tanımlanabilecek olan küreselleşme çok yönlü bir süreçtir. Bu sürecin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olarak ifade edilebilecek olan farklı yönleri dünyada etkili olan küresel güçlerin ortak marifetleri ile dünyanın yeniden dizayn edilmesinde kullanılmaktadır.

Küreselleşme için, ekonomik yönleriyle dünyada çok büyük oranda uzlaşma bulunmaktadır. Buna karşılık, aynı uzlaşma anlayışının siyasal, sosyal ve kültürel yönlerindeki etkileri için söz konusu olduğunu söyleyebilmek güçtür. Bu çalışmada tartışılan siyasal sonuçlarda, ekonomik faktörler ve diğer faktörlerden bağımsız bir durum söz konusu olmamasına rağmen dünya toplumlarının siyasal olarak yeniden düzenlenmesi konusunda çok yönlü çabaların bulunduğunu söylemek kehanet olmaz. Bu anlamda küreselleşmenin yeni düzenlemesinde medya, sivil toplum örgütleri ve finans kuruluşlarının odakta bulunduğu çok yönlü çabalar mevcuttur. Bu çabaları uluslararası ilişkiler sistemindeki kitlesel eylemler, darbeler, müdahaleler, finans krizleri vs. gibi etkili operasyonlarda somutlaşmış olarak görebilmek zor değildir.

Sonuç olarak şu ifadeler kullanılabilir: Küreselleşmenin getirileri de dâhil, insanlığın birlikte yaşaması için getirilebilecek etkin önlemlerin siyasal bakımdan kabul edilebilir olabileceğini ancak insanların beslenmesinden tutun da barınmasına kadar zorunlu ihtiyaçlarının temininde adil olmayan paylaşımları öngören veya adil olmayan yaklaşımların devamını isteyen ne türlü bir tedbir olursa olsun kabul edilemez ve karşı konulması gereken bir husus olduğunu söyleyebilmek mümkündür. İnsanlık eğer birlikte olabilmeyi başarabilirse, dünya yaşanabilir olacaktır. Aksi durumda içinden çıkılmaz sorunlar ile boğuşmaya devam etmek kaçınılmaz olacaktır.

Küreselleşme için, ekonomik yönleriyle dünyada çok büyük oranda uzlaşma bulunmaktadır. Buna karşılık, aynı uzlaşma anlayışının siyasal, sosyal ve kültürel yönlerindeki etkileri için söz konusu olduğunu söyleyebilmek güçtür.

¹ KIŞLALI, Ahmet Taner (1996), *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 17

² HEYWOOD, Andrew (2006), *Siyaset*, Çeviren: Bekir Berat Özipek vd., Ankara: Liberte Yayınları, s. 2

³ KAPANİ, Munci (2008), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

⁴ AKYÜZ, Ünal; "Siyaset ve Ahlâk", *Yasama*, Sayı, 11, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2009, s. 94

⁵ HATİPOĞLU, Atakan (2010), "Siyaset Kurumu", **Sosyoloji**, Editörler: Feridun Merter-Mustafa Talas, İstanbul: Lisans Yayıncılık, s. 391.

⁶ BURASALIOĞLU, Z. (2005), *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranışlar*, 13.Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.

⁷ KALAYCIOĞLU, Ersin (1984), "Siyasal Partiler ve Siyasal Bilim", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil Armağanı*, Özel Sayı:2, İstanbul, s. 148.

⁸ HEYWOOD, Andrew; a.g.e., s. 2-15.

⁹ BOZKURT, Veysel (2000), "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsanı Yüzü* kitabı içinde, Derleyen: V. Bozkurt, Bursa: Alfa Basım Yayın Dağıtım, s. 18.

¹⁰ KEYMAN, E. Fuat (2009), "Globalleşme Söylemleri ve Türkiye", www.uiportal.net/request117.html, s. 1

¹¹ ALBENİ, Mesut ve EROĞLU, Ömer (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitabevi, s. 18.

¹² AYDEMİR, Cahit- Kaya, Mehmet (2007), "Küreselleşme Kavramı ve ekonomik Yönü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com, Bahar, C.6 S.20, s.260-282

¹³ DANI Rodrik (2000), *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, İstanbul: Sabah Kitapları.

¹⁴ TUTAR, Hasan (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, İstanbul: Hayat yayıncılık, s. 18.

¹⁵ TALAS, Mustafa (2008a), "Kavramsal Olarak Küreselleşme", *Farklı Yönleriyle Küreselleşme* kitabı içinde, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, s. 9-18.

¹⁶ AKTAN, Coşkun Can; Değişim 97, MESS Yay., 1997, s. 144

¹⁷ KONGAR, Emre; "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", Emre Kongar'ın İnternet Sitesi, internet adresi: http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php Alındığı tarih:21.03.2002, s. 1

¹⁸ ULAGAY, Osman; aynı eser, s. 35

¹⁹ EHRUREICH, Hugo; "The Globalisation Paradox", December 21, 2000 – internet adresi: <http://www.globalpolicy.org/globaliz/cultural/0012pdx.htm> Alındığı tarih:12.03.2002, s. 1

²⁰ KONGAR, Emre; "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", Emre Kongar'ın İnternet Sitesi, internet adresi: http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php Alındığı tarih:21.03.2002, s. 2-3

²¹ BOSTANCI, M. Naci (1999), *Bir Kollektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, s. 126-127

²² CANBOLAT, İbrahim, aynı eser, s. 9.

AVRUPA'DA YENİ DİN ANLAYIŞLARI VE TÜRKİYE

PROF. DR. AHMET HİKMET EROĞLU*

Din her zaman insanlar ve toplumlar arası ilişkilerde belirleyici unsurların önde gelenleri arasında yer almıştır. Bu durum tarih boyunca Doğu dünyasında da Batı dünyasında da aynı olmuştur. Günümüz Batı dünyasında dinin toplumsal ve bireysel planda belirleyiciliği mahiyet değiştirmektedir. Dinde bireysellik öne çıkmakta, faydacılık neredeyse tek belirleyici etken hâline gelmektedir. Bununla beraber ideolojik saplantı nedeniyle Hristiyan kültür dünyasından olmayanlara karşı yani “öteki”ne karşı katı tutum devam etmektedir.

Tarih boyunca inanç konusunda bireyler ve toplumlar üzerinde son derece baskın olan kilisenin egemenliği gün geçtikçe azalmaktadır. Bireyler din konusundaki tutum ve davranışlarını belirlerken kurumsal anlamda kendilerini daha az bağımlı hissetmekte “kilise”nin sınırlamalarına kulak vermemektedir. Dine dogmatik değil pragmatik bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

Avrupa'da dinin tam egemenliği 19. yüzyılın ortalarına kadar etkin durumda olmuştur. Ancak söz konusu yüzyıldan itibaren çok açık olan bilimsel sonuçları bile kabul etmemesi, siyasi olayların her zaman içinde olması, her açıdan egemenliği elinde tutmaya çalışması ve birçok skandalda başrol oynaması gibi sayamayacağımız pek çok nedenle kiliseye olan güven zayıflamış ve dinin toplumsal ve bireysel rolü mahiyet değiştirmiştir. Artık din, bazı insanlar için bir iman konusu olmaktan

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı.

ziyade kültürel, sosyolojik bir aidiyet, ideolojik/siyasi bir tercih konusu hâline gelmiştir. Günümüzde de Avrupa'da din, çoğu insan için kültürel bir aidiyet olmaktan fazla bir anlam ifade etmemektedir. Bununla beraber dinî aidiyet, başka dinden olanlara karşı ideolojik anlamda etkinliğini devam ettirmektedir.

Batı din anlayışının kökeninde Roma-Grek mirası ve Yahudi-Hristiyan geleneği yer almaktadır. Roma pagan geleneğinde farklı inanç tehdit olarak algılanıyordu. Çünkü pagan Roma anlayışına göre İmparator aynı zamanda dinî şef konumunda idi. Her şehrin bir ruhani koruyucusu vardı. Onun otoritesine karşı çıkmak imparatorluk tanrılarına saygısızlık yapmak anlamına geliyordu. Kendilerine saygısızlık yapılan tanrılar şehre bela ve musibet yağdırabilirdi. Bazı sapkınlar yüzünden herkesin başına felaket gelebilirdi. Bu yüzden yeni ortaya çıkan ve sapkın sayılan Hristiyan inancı herkesi tehdit ediyordu.¹

Yukarıda açıkladığım din anlayışı nedeniyle Hristiyanlar farklı inanca mensup olmalarından dolayı büyük zulümlere uğramıştır. Roma imparatorları, Hristiyanları kamu düzenini tehdit eden sapkınlar olarak görmüş, onlara akla hayale gelmedik zulümler yapmıştır. İmparatorların yaptığı zulümler Hristiyanlığı ortadan kaldırmamış, ancak Roma-Grek dinî geleneği ile uzlaştırma sonucunu doğurmuştur.

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda hâkim duruma gelince Roma devlet anlayışı kilisede hâkim olmaya başlamıştır. Sonuç olarak zalim ve mazlum yer değiştirmiştir. Hem devlet hem de kilise yönetiminde Sezaropapist bir anlayış yerleşmiştir. Sezaropapist anlayışla imparatorlar kendilerini din işlerinde de yetkili görmüş, din işlerine doğrudan müdahale etmiştir. İnanç esaslarının tespitine bile dolaylı olarak karışmıştır. Kilise, böylece hamisini bulduğu gibi bir anlamda efendisini de bulmuştur. Bazı imparatorlar papa ve patriklere hizmetçi gibi muamelede bulunmuştur.² İmparatorların himayesinde ve etkisinde gerçekleştirilen konsillerde (dinî konuların tartışılarak karara bağlandığı toplantılar) alınan kararlar Ortodoks (doğru inanç) bu kararlara uymayan inançlar ise herezi (sapkınlık) olarak görülmüştür.³ Kilisenin dayattığı akidelere inanmayanlar sapkın olarak görülmüş ve zulme uğramıştır. Daha önce şikâyet ettikleri davranış, bizzat Hristiyanlığın kurumları tarafından benimsenmiştir. Yani daha önce sapkın sayıldıkları için zulüm gören Hristiyanlar, kendi belirledikleri akideye inanmayanları sapkınlar olarak görerek zulme uğratmışlardır.

Roma-Grek dinî mirasının sonucuyla oluşan dinî kodlarından dolayı Batı'da tarih boyunca ülkenin hâkimi hangi inanışta ise tebaanın da aynı inancı benimsemiş olması gerekiyordu. Slogan hep aynı idi: Tek kral, tek iman, tek kanun. Bu yüzden tarih boyunca "kilise-devlet" in tespit ettiği inançlara aykırı inanç benimseyen gruplar şiddetli takibata uğradı. Doğuda Aryüsçüler, Süryaniler, Ermeniler, Kıptiler, Nasturiler aynı dinden olmalarına rağmen devletin doğru kabul ettiği inancı benimsemedikleri için zulüm altında yaşadılar. Kendi dindaşlarının zulmüne maruz kalan bu Hristiyan mezhep mensupları yaşadıkları bölgeleri fetheden Müslümanları kurtarıcı olarak karşıladılar.

Batı'da 10. yüzyıldan itibaren heretik (sapkın) kabul edilen Katharlar/Abliiler, Valdolar, Bogomiller, defalarca katliamdan geçirildiler. Haçlı Seferleri sadece Müslümanlar üzerine değil, sapkın sayılan Hristiyan topluluklar üzerine de yapıldı. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul üzerine yürüyen Haçlı askerleri Ortodoks Hristiyanlara korkunç işkenceler yaptılar. Şehri yakıp yıktılar. Bundan dolayı İstanbul, Türkler tarafından kuşatılmadan önce İstanbul'daki Ortodoks Hristiyanlar arasında Türkleri Latinlere tercih eden insanlar bulunuyordu.⁴ Sapkın inançları tespit etmek ve bu inanç mensuplarını cezalandırmak amacıyla kurulan Engizisyon mahkemeleri de çok sayıda Hristiyan'ın yakılarak öldürülmesini sağladı. Engizisyon, sıkı sıkıya araştırmak demektir. Kilise, tarih boyunca insanların inançlarını araştırıp yanlış, sapkın inançta olanları cezalandırmayı kendisinde bir hak olarak gördü.

16. yüzyılda Batı dünyasında ortaya çıkan Reformcularla Hristiyanlar için ferdi kurtuluş yolu az da olsa açılmıştı. Ancak Protestanlık çok kısa bir dönem içinde dogmatik hâle gelince aynı durum Protestanlar için de geçerli olmaya başladı. İnsanı merkeze alan hümanizm daha sonra Aydınlanma ile Batı'da din üzerinde devlet ve kilise baskısı azalmaya başladı. İnsanlar artık kilisenin çoğu ibadet uygulamalarını yerine getirmediikleri gibi kilisenin söylediklerinden de kuşku duymaya başladılar. 19. yüzyılda ortaya çıkan pozitivist anlayış dinin sonunun geldiğini artık dinin yok olup gideceğini iddia ediyordu. Pozitivistlere göre dinin geleceği hiç yoktu. Hatta "Pozitivizmin İlmihali" bile yazıldı. Ancak din ve dindarlık varlığını devam ettirdi. Bununla beraber dindar üzerinde kurumsal egemenlik azaldı.

Avrupa'da dinin, siyasi, kültürel ve sosyolojik bir olgu hâline gelmesi din konusunda yeni bir yönelimin de zuhur etmeye başlamasına yol açtı. Burada; dine "kilise" merkezli yaklaşmayan, onun belirlediği sınırları önemsemeyen, bireysel tercihlerini öne çıkaran ancak yine de dine hayatında göreceli olarak yer veren güçlü bir yöneliş söz konusudur. Kültürel olarak kendini "Hristiyan" görmesine rağmen bazı insanlar, dinî tecrübe yaşama konusunda din ayrımı yapmamaya başladılar. İşlerine geldiğinde, hoşlarına giden diğer dinlere ait inanç ve uygulamalarla da ilgilenmeye başladılar.

Avrupa'da; Aydınlanma Döneminde dinden uzaklaşma temayülü artarken günümüzde dine "pozitif yaklaşım" adı verilen bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Dine faydacı açıdan yaklaşmakta, dinî kurumların otoritesi kabul edilmemektedir. Avrupa'da insanlar arasında kilisenin öğrettiği imana sahip olmasalar bile kültürel anlamda kendisini Hristiyan olarak görmeye devam edenler hatırı sayılır bir çoğunluk oluşturmaktadır.

Kilise, tarih boyunca insanların inançlarını araştırıp yanlış, sapkın inançta olanları cezalandırmayı kendisinde bir hak olarak gördü.

Son dönemlerde bir kısım insanlar dine bireysel bir biçimde yaklaşılmaya başlamışlardır. Doğuştan sahip oldukları manevi açıklarını teskin etmek için insanlar çoğu zaman din ayrımı yapmadan dinî merasimlere katılmakta, çeşitli şekillerde dinî tecrübe yaşamaktadırlar. Örneğin, nikâhlarını Katolik kilisesinde kıydırmalarına, çocuklarını vaftiz ettirmelerine rağmen Hint kökenli dinlerin en temel ibadeti olan yoga pratiğini yapmaktan, meditasyon seanslarına katılmaktan çekinmemektedirler. Doğu'dan gelen bir mistiği dinlemeyi, hatta Müslüman bir mutasavvıfın yönettiği zikir toplantısına katılmayı Hristiyanlıklarını sorgulayıcı bir davranış olarak görmemektedirler. İnsanlar, dinî geleneklerin manevi meyvelerinden faydalanmakta, ancak kendilerine göre bir din anlayışı belirlemekte, kilisenin veya dinde otorite oluşturmuş ilahiyatçıların sınırlamalarını kabul etmemektedirler. Âdeta dinler "süpermarketine" girerek sepetlerine canlarının çektiğinden doldurmaktadırlar.⁵ Böyle-

"Kültürel ve sosyolojik açıdan Hristiyan'ım, dünya görüşü olarak Budist inancı benimsiyorum." sözü Avrupa'da yadırganmamaya başlanmıştır.

ce hem bir dinin sınırlayıcılığını yok saymakta hem de din ayrımı yapmadan dinlerden yararlanmak istemektedirler. Bu durum Batı ülkelerinde yaygınlık kazanmaktadır. Sekülerleşmesi öngörülen modern insanda ferdiyetçilikte sınırların ortadan kalkmasıyla farklı bir yönelim ortaya çıkmaktadır. Bu yönelime "tabldot din anlayışından alakart din anlayışına geçiş süreci" diyebiliriz.

Bu yönelişin örneklerinden birisi de özellikle Budizm söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Kendilerini Katolik veya Protestan saymakla birlikte bazı kimseler Budizmi bir felsefe, yaşam biçimi olarak kabul ettiklerini söylemektedirler. "Kültürel ve sosyolojik açıdan Hristiyan'ım, dünya görüşü

olarak Budist inancı benimsiyorum." sözü Avrupa'da yadırganmamaya başlanmıştır. Bu söylemi dile getirenler, içine düştükleri çelişkiyi önemsememektedirler. Çünkü Budizm ile Hristiyanlığı bağdaştırmak mümkün değildir. Hem Hristiyan olarak kalıp hem de Budist inancı benimsemek çelişkili bir durumdur. Hristiyanlık çizgisel bir zaman anlayışına (ezelden ebede doğru) sahiptir. İnsanlar doğarlar, gelişirler, yaşlanırlar, ölürler. Öldükten sonra hesap ve ebedî bir ahiret hayatı vardır. Budizm ise döngüsel bir zaman anlayışına sahiptir. Budizme göre canlılar sürekli bir gene doğum çemberinde kalmaktadır. Canlılar sürekli bir ölüm-gene doğum döngüsü içindedir. İnsanlar ölürler sonra yeniden bedenlenirler. Bir önceki yaşamları şu anki yaşamlarının hem nedeni hem de sonucudur. Budiste göre amaç yeniden bedenlenmekten kurtulmaktır. Hristiyanlıkta yeniden bedenlenme (reenkarnasyon) inancı yoktur. Bu iki farklı anlayışın mantıksal telifi mümkün değildir, ancak insanlar bu durumu da önemsememektedir. Kilise, tarihte olduğu gibi Hristiyanlara kendi tespit ettiği akide ve ibadetler konusunda dayatmada bulunamamaktadır.

Batı'da ferdiyetçi din anlayışına yönelişin farklı nedenleri olmakla birlikte bu yönelişin temel nedeninin Katolik kilisesinin dinler arası diyalog çerçevesinde diğer inançlara göreceli bir meşruiyet verdiği algısının toplumlarda oluşmasıdır. Aslında Katolik kilisesi diğer inançlara böyle bir meşruiyet vermemektedir. Ancak Katolik kilisesi, II. Vatikan Konsilinde yayımladığı belgelerle böyle bir algının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hatta günümüzde 16. Benediktus unvanıyla Papalık görevinde bulunan ve o dönemde Katolik kilisesinin dogmadan sorumlu kardinali olan Ratzinger, 5 Eylül 2000 tarihinde yayımladığı Dominus İesus⁶ adlı belgeyle tek kurtuluş yerinin Katolik kilisesi olduğunu hatta Protestan kiliselerin tam anlamıyla kilise olmadığını, ibadetlerinin geçerli olmadığını ilan etmek durumunda kalmıştır.⁷

Aydınlanma öncesi kilisenin katı dışlayıcılığı yüzünden dinden uzaklaşan Hristiyanlar günümüzde de kilisenin kapsayıcı anlayışı yüzünden göreceli bir din anlayışına sahip olmaya başlamışlardır. Bunda yaşadığımız çağın çoğulcu yapısının da etkisi olduğu gibi çağın anlayışına uygun davranarak bağlılarının sayısını arttırmaya çalışan kilisenin yeni söylemlerinin farklı algılanması da etkili olmuştur.

Günümüzde farklı inanç geleneğinden gelen insanlar aynı ülkeyi aynı şehri aynı caddeyi paylaşmakta birbirleriyle komşuluk yapmaktadır. Hatta karışık evlilikler yoluyla aynı evi paylaşmaktadır. Farklı dinlere mensup olmaları insanlar için problem teşkil etmemektedir. Dinî kurumların her ne kadar farklı takdim etseler de temelde dışlayıcı tavırları baskındır. Bu tutum çoğu zaman farklı inançtaki insanları birbirinden uzaklaştırma yerine kurumsal dinden uzaklaştırmaktadır. Örneğin farklı mezhebe mensup iki Hristiyan eskiden kilise baskısıyla evlenmekten uzaklaşırken günümüzde evlenip mutlu olmalarına engel olarak algıladıkları dinden uzaklaşmakta ya da kendilerine özgü eklektik bir din anlayışıyla evlenip birlikliklerini devam ettirmektedir. Hangi mezhebin, hatta dinin uygulamaları hoşlarına giderse ona katılmaktadır. Avrupa'da bu anlayışı benimseyen insanlar manevi ihtiyaçlarını karşılama konusunda mozaik bir anlayış geliştirmektedir. İster Katolik ister Ortodoks isterse Protestan olsun kurumsal olarak Hristiyan mezheplerin böyle bir ortak sorunları vardır.

Günümüzde "alakart din anlayışı"nın yaygınlık kazanmasının nedenlerinden birisi de Hint ve Uzak Doğu kökenli inanış ve uygulamaların küreselleşme sürecinde yaygınlık kazanmasıdır. Söz konusu kökene ait inanç ve uygulamalar, dünya görüşü, yaşam biçimi tarzında yaygınlık kazanmakta/kazandırılmaktadır. Yoga meditasyon gibi Hint kökenli dinlerin temel pratikleri sağlıklı yaşam, modern hayatın getirdiği strese karşı çare, obeziteye karşı zayıflama, kişisel gelişim adı altında kariyer yapma gibi insan hayatının her safhasını kuşatan bir yoğunlukta ve genişlikte insanlara sunulmakta ve rağbet görmektedir. Bu yöneliş, Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de alakart din anlayışını teşvik etmektedir.

Türkiye'deki kitapçılara şöyle bir göz atıldığında satılan kitaplar arasında Hint ve Uzak Doğu kültür ve felsefesini konu alan kitapların oldukça önemli bir yeri olduğu kolayca fark edilir. Türkiye'de göreceli din anlayışının yaygınlaştığının en açık

göstergelerinden birisi de budur. İnsanlar modern hayatın getirdiği sorunlarla baş edebilmeleri için kendilerine sunulan Hint kökenli dinlere ait yaşam felsefesi ve pratikleri benimsemekte tereddüt etmemektedir. Hatta belirli çevrelerce; Allah'ın adını anarak zikir yapma horlanırken Hint kökenli dinlerin temel ibadetlerinden olan Yoga ibadetinin, meditasyon uygulamasının, Hinduizmin kutsal kitaplarından olan Vedalardan Mantralar okunarak yapılması bir entelektüel faaliyet olarak kutsanmaktadır. Burada tasavvuf kültürüne sahip çıkmama, kendi kültürümüzde bu alana ait kavram ve uygulamaları güncelleştirememenin de büyük etkisi vardır. Söz konusu olan, kültürel olarak boş bırakılan bir alanın yabancı kültürle doldurulmasıdır.

Küreselleşme/küreselleştirme süreci Türkiye'de Avrupa'dakinden farklı yönelimlere de yol açmaktadır. Örneğin; dinler arası diyalog, medeniyetler arası di-

Türkiye'de göreceli din anlayışının yaygınlaştığının en açık göstergelerinden birisi de budur. İnsanlar modern hayatın getirdiği sorunlarla baş edebilmeleri için kendilerine sunulan Hint kökenli dinlere ait yaşam felsefesi ve pratikleri benimsemekte tereddüt etmemektedir.

yalog, kültürler arası diyalog gibi yeni kavramlar küreselleştirme sürecinde önemli kavramlar olarak işlev görmektedir. Dinler arası diyalog çalışmaları, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de zaman zaman çok rağbet gören faaliyetler arasında yer almaktadır. Bu faaliyetler ve faaliyetlere katılanlar kamuoyunda ya göklere çıkarılacak şekilde övülmekte ya da bu faaliyetlere katılanlar İslam'a ve Türkiye'ye ihanet eden kimseler olarak mülâhaza edilerek şiddetle yerilmektedir. Bu yaklaşımlar sonucunda oluşan diyalogla ilgili cepheleşme, "dinler arası diyalog"un anlaşılmasını zorlaştırmakta, amacını bulanıklaştırmaktadır.

Türkiye'de yapılan bu faaliyetler ve tartışmalar, "dinler arası diyalog"un ortaya çıkış süreci dikkate alınmadan yürütülmektedir. Özellikle mutlaka "dinler arası diyalog" yapılmasını isteyenler, bunu gerekli görenler, hatta bu yüzden dindaşlarının sözlerine zerre ehemmiyet vermeyerek âdeta diyaloga iman edenler yüzünden belki de bundan elde edilebilecek faydalar bile engellenmektedir. Katolik kilisesinin dinler arası diyalog "meydan okumasına";

karşı argümanlarla "Varım!" demeyi engellemekte, herkesi bir anlamda teslimiyete mecbur bırakmaktadır. Bu yüzden kavramın çıkışı, sebepleri ve ulaşılmak istenen amaçlar göz ardı edilmektedir.

Baskı ortamının yanında "diyalog" kavramının cazibesi de içeriğini araştırmadan sürece dâhil olma konusunda aceleci davranmayı beraberinde getirmektedir. Hemen herkes, her kurum, topluluk veya cemaat kendisini bir an evvel diyalog faaliyetlerinin içinde görülmesi kaygısıyla hareket etmektedir. Hâlbuki dinler

arası diyalog bilimsel bir konudur. Belirli şartlar altında belirli amaçlarla dinler arası diyalog süreci oluşmuştur. Bu kavramın içeriği, ortaya çıkış süreciyle birlikte ele alınmalıdır. Yoksa bu süreç Türkiye’de de Avrupa’daki gibi “alakart din anlayışı”nın yaygınlık kazanması sonucunu doğuracaktır. İnsanlar hem Müslüman hem Hristiyan veya Budist vs. olacaktır. İnsanlar öz değerlerimizle dışarıdan empoze edilenler arasında tarafsız kalacaktır.

Dinler arası diyalog süreci küreselleşme sürecinin bir parçasıdır. Bilindiği gibi küreselleşme her türlü para, mal, fikir, düşünce, inanç, anlayışın dünyada dolaşımının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda kimse “Müslüman mahallesinde salyangoz sattırmam.” diyemez. Küresel amaçlara aykırı hiçbir direnişte bulunamaz. Küresel güçlerin amaçlarına aykırı inançlar korunsa bile bu söylenemez. Küresel güçler Irak’ı despotan kurtarıp demokrasi! getiriyorsa orada ölen bir milyon Müslüman’ın ölümünün nedenlerini sorgulanamaz. Diğer dinlere sempati oluşturma, bir de iyi yönünden bakmayı önerme güçlü bir şekilde telkin edilince insanları kendi değerlerine sahip çıkmama gibi bir anlayışa yönlendirmektedir. Bu da küresel projelerin uygulanması karşısında oluşacak direnişleri törpülemektedir.

Türkiye’de “alakart din anlayışı”nın yaygınlık kazanmasının nedenlerinden birisi de oportinist bir dindarlık anlayışının ortaya çıkmasıdır. Maalesef dindarlık iddiasında bulunan veya öyle algılanan bazı kesimler, dinin ibadet boyutunu yerine getirdiklerinde dindar olunacağı gibi bir anlayışa sahip olmuştur. İbadetlerini yerine getirmelerinin onlara; mal, mülk, iktidar, güç gibi dünyevi şeyleri elde etmeleri konusunda her şeyi mübah hâle getirdiğini düşünmektedirler. Onların davranışları dine meyleden kimselere dinin böyle bir şey olduğunu telkin etmekte, dinî kültür açısından yeterli donanıma sahip olmayan insanları da farklı etkilemektedir. Dinin insan davranışları üzerinde bu tür insanlardaki gibi bir sonuç doğurduğunu düşündürmektedir. Hâlbuki İslam dinine göre Yüce Allah’ın ibadetlere ihtiyacı yoktur. Ona yapılan ibadetler bizzat yapanın faydasıdır. Bu ibadetlerin amacı kulları ahlaklı bir yaşam sürmeye yönlendirmektir. Haramı haram bilip uzaklaşan, helale yönelen kullardan eylemektir. Böyle davranmayanlar Kur’an’da da eleştirilmekte “Vay o namaz kılanların hâline!”

Türkiye’de “alakart din anlayışı”nın yaygınlık kazanmasının nedenlerinden birisi de oportinist bir dindarlık anlayışının ortaya çıkmasıdır. Maalesef dindarlık iddiasında bulunan veya öyle algılanan bazı kesimler, dinin ibadet boyutunu yerine getirdiklerinde dindar olunacağı gibi bir anlayışa sahip olmuştur.

(Maun, 107/4) buyrulmaktadır. Bu bakımdan her inanan, davranışlarını sorgulamalı, dindarlığın ne anlama geldiği üzerinde tekrar düşünmelidir.

Sonuç olarak Avrupa'da ortaya çıkan din anlayışları Türkiye'de de benzer yaklaşımlara yol açmaktadır. Avrupa'da olan bitenleri "Avrupalı Hristiyanlıktan uzaklaşıyor, eklektik bir anlayışa doğru gidiyor." diyerek bunu Müslümanlık için bir avantaj olarak düşünmek mümkündür. Ancak Avrupa'daki din anlayışındaki dönüşümün Türkiye'de de benzer/başka anlayışlar doğurduğu unutulmamalıdır.

¹ bk. Jacqueline Martin Bagnaudez (1992), *L'Enquisition Mythes et Realites*, Paris: Declée de Brouwer, s. 18-19.

² Georges Ostrogorsky (1991), *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Basımevi, s. 71.

³ Geniş bilgi için bk. Ahmet Hikmet Eroğlu (1999), "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", *Dinî Araştırmalar*, C. II, S. 5, Ankara: Eylül-Aralık s. 387-413.

⁴ J. Deserreux (1996), "L'Union des Eglises au Conciles de Ferrare-Florence (1438-1439)", *İrenikon*, Belgique: C. XXXIX, s. 211-212.

⁵ Peter Antes (2008), "Germany Between Secularism And New Religious Orientation", *Sekülerleşme ve Dinî Canlanma*, Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, s. 286.

⁶ http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_fr.html (Erişim tarihi:18.03.2011)

⁷ bk. Ahmet Hikmet Eroğlu (2002), "Günümüzde Hristiyan Ökümenizmi", *Hristiyanlık Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 256.

ADAYLIK ÇAKIŞMASI

(ADAY ADAYININ BAŞKA BİR SİYASİ PARTİDEN ADAY GÖSTERİLMESİ)

DOÇ. DR. FARUK BİLİR*

GİRİŞ

Seçme hakkı, ancak birden çok aday ya da liste arasından tercih yapılabilmesi ölçüsünde gerçekleşir. Bu nedenle aday olma özgürlüğü, serbest seçimlerin¹ ön şartı ve kurucu ögesi niteliğindedir. Adaylık bir siyasi parti aracılığıyla gerçekleşeceği gibi, bağımsız adaylık şeklinde de gerçekleşebilir. Tercih ya da seçim özgürlüğü, oyun amacının doğal uzantısıdır. Dolayısıyla bu özgürlük seçilme hakkının güvence altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Seçmen, tercih özgürlüğünü en az iki aday ya da liste arasında yapabilmelidir.² Bağımsız adaylık, aday olmak isteyen kişilerin kendi istekleri ile gerçekleşmektedir. Bağımsız adaylıkta kişi âdeta bir siyasi girişimci rolü oynamaktadır. Kendi adaylığını kendi ileri sürmekte ve seçilebilmek için, kendi çaba ve kaynaklarını kullanmaktadır.³ Siyasi parti adaylığı, parti tarafından hukuk kurallarına uygun olarak yapılan öneri sonucu kazanılan adaylıktır. Temelini kişinin değil partinin önerisinde bulan bu adaylığın kazanılması çok aşamalı bir süreçten geçmeyi gerektirmektedir. Bunu, parti adaylığı olmak isteyenlerin bu konudaki isteklerini partiye bildirmesi, bu kişiler arasından parti adaylığı olarak önerileceklerin belirlenmesi ve bunlarında yetkili makamlara bildirmesi olarak sıralayabiliriz.⁴

* SÜ Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

1. Aynı Zamanda Başka Bir Siyasi Partiden Adaylık

“Aday bildirme” kavramı, seçim makamlarının bir kişiyi seçimle belirlenen bir devlet makamı için elverişli bir aday olduğunu ve bu kişinin ismini bu makam için oy pusulasına yazmalarını sağlayan kanuni bir sürece işaret eder. Öte yandan, “aday belirleme” kavramı, çoğunlukla, bir siyasi partinin, oy pusulasında düzenlenmiş, seçimle belirlenen makama kimi uygun gördüğüne ve destekleyeceğine karar verdiği, kanuna bağlı olmayan süreç anlamına gelir. Başka bir ifadeyle aday belirleme, genel seçimlerde ve seçim kampanyalarında seçilmeleri için kimin önerileceğinin belirlendiği, temelde kanun ötesi bir süreçtir. Belirtmek gerekir ki, her ne kadar, aday belirleme, çoğunlukla, kanuna bağlı olmayan bir süreç olsa da aday belirleme yöntemlerine, kanuni açıdan düzenlemeler getirilebilir.⁵

Günümüz demokrasilerinde adaylık çok büyük ölçüde siyasi parti olgusu çerçevesinde işlev kazanmaktadır. Dolayısıyla, adaylık özgürlüğü, parti özgürlüklerini de kapsamına almaktadır. Belirtmek gerekir ki, aday olma özgürlüğü de belirli

Her ne kadar, aday belirleme, çoğunlukla, kanuna bağlı olmayan bir süreç olsa da aday belirleme yöntemlerine, kanuni açıdan düzenlemeler getirilebilir.

kurallar çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu konuda belirli sınırlamalar söz konusudur. Seçim hukukunda genel kural bir seçimde, bir kişinin, bir seçim çevresinden ya bağımsız olarak ya da bir siyasi partiden aday olmasıdır. Bağımsız ve partili adaylar seçim sürecinin başında tercihlerini ortaya koymalı ve bu tercihlerine uygun olarak adaylık başvurularını “tek seçim çevresi-tek siyasi parti” kuralına göre yapmalıdır. İlk olarak, aday olma özgürlüğü sadece tek seçim çevresinde kullanılabilir. Bir kişi birden fazla seçim çevresinden aday olamaz. İkinci olarak bir kişi genel veya mahallî seçimlerde sadece bir siyasi partiden aday olabilir. Aynı şekilde bir kişi hem bağımsız hem de bir siyasi partiden aday

olmaz. Bu kuralların aksine bir davranış, diğer vatandaşların seçilme hakkına tecavüz niteliğinde kabul edilebilecektir.”⁶ GÖNENÇ’e göre, uygulamada farklı biçimlerde adaylık çakışmaları karşımıza çıkmakta, ancak esas olarak üç durum uyumsuzluk konusu olmaktadır: (1) Bir vatandaşın iki ayrı parti listesinde aday gösterilmesi, (2) Bağımsız adaylık başvurusunda bulunan bir vatandaşın aynı zamanda bir siyasi parti listesinden aday gösterilmesi, (3) Bir vatandaşın bir siyasi partiden ön seçime ve merkez adaylığı yoklamasına katılıp, sonucun ilanından sonra başka bir siyasi partiden aday gösterilmesi. YSK tüm bu durumlarda her iki adaylığın da iptaline karar vermektedir.⁷

Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 16. maddesinin 3. fıkrasına göre: “Bir kimse aynı zamanda değişik siyasi partiden veya aynı partiden aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez.” Aynı maddenin

4. fıkrasına göre, “Bağımsız adaylar da aynı seçim için birden fazla seçim çevresinde aday olamaz ve seçilemez.” Milletvekili Seçim Kanunu’nda yasaklanan husus aynı zamanda birden fazla partiden aday olma ve aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olma durumlarıdır. Yani adaylık başvurularının “tek seçim çevresi-tek siyasi parti” kuralına göre yapılmasıdır.

Siyasi Partiler Kanunu’nun 40. maddesine göre, “Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlarda belirtilen şartlara aykırı olmamak kaydıyla adaylarda daha başka ne gibi şartlar bulunması gerektiğini tüzüklerinde gösterebilirler. Bir kimse, aynı zamanda, ön seçimlerde ve merkez adaylığında değişik siyasal partilerden veya aynı partiden, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden ön seçime katılamaz. Bir kimse, bir partiden önseçim veya merkez adaylığı yoklamasına katıldıktan sonra başka bir partiden merkez adayı gösterilemez ve partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday olamaz. Mahallî teşkilatın yönetim kurulu başkan ve üyelerinden, görev yaptıkları yerden aday aday olmak isteyenlerin görevlerinden istifa etmelerine ilişkin usul ve esaslar siyasi partilerin tüzüklerinde belirlenir. Bu hükümlere aykırı hareket edenlerin adaylığı Yüksek Seçim Kurulu tarafından iptal edilir. Siyasi partilerin genel başkanlığı partilerinin, aday adayları listelerini ve seçim çevrelerini ön seçimin yapılacağı tarihten en az yirmi gün önce saat on yediye kadar Yüksek Seçim Kuruluna ve ilgili il ve ilçe seçim kurullarına bildirir. Kurullarca ilgiliye bir alındı belgesi verilir. Bu bildirimden sonra adaylıktan çekilmek ön seçime kadar dikkate alınmaz. Ancak, bu gibiler aday seçilmişlerse çekilmeleri hüküm ifade eder. Ölüm hâlinde de aynı hüküm uygulanır.”

Siyasi Partiler Kanunu’nun 40. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan, “Bir kimse, bir partiden ön seçim veya merkez adaylığı yoklamasına katıldıktan sonra başka bir partiden merkez adayı gösterilemez ve partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday olamaz.” hükmünü seçim kurullarının gözetim ve denetiminde altında yapılan ön seçim ve aday yoklaması yöntemleri için anlamak gerekir.

Siyasi Partiler Kanunu’nun 37. maddesine göre, “Siyasi partiler, milletvekili genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini, serbest, eşit, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan biri veya birkaçı ile yapabilirler. Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam

Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 16. maddesinin 3. fıkrasına göre: “Bir kimse aynı zamanda değişik siyasi partiden veya aynı partiden aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez.”

olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez aday gösterilebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya birkaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır. Partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki parti, aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır. Partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde bu Kanun'un ön seçimlerle ilgili hükümleri uygulanır. Aday tespitinin yapılacağı gün, Yüksek Seçim Kurulu tarafından genel seçimlerden en az yetmiş beş gün önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Seçime katılacak bütün siyasi partilerin tüzüklerindeki usullere göre il ve ilçelerde yapacakları aday tespitleri bütün yurttaki aynı günde yapılır. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, aday tespiti için de esas alınır". Böylece yeni Kanun, aday belirlemeyi parti içi bir işlem, siyasi partilerin bir iç sorunu kabul etmiş ve ön seçim zorunluluğunu kaldırmıştır. Yeni sisteme göre, siyasi partiler adaylarını belirlemede ön seçim yöntemini kullanabilecekleri gibi, bir başka yöntemi, örneğin "merkez yoklaması" yöntemini de uygulayabilirler. Eğer parti tüzükleri bütün parti üyelerinin katılacakları bir ön seçim yöntemini benimsedikleri takdirde bu ön seçimlerin, Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan hükümlere göre yapılacağını belirtmektedir. Ön seçim Siyasi Partiler Kanunu'nun 39-51. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'ndaki

Türkiye'de Siyasi Partiler Kanunu çerçevesinde, siyasi parti adaylığı konusunda, ön seçim yöntemi, aday yoklaması ve merkez yoklaması olmak üzere aday belirleme yöntemlerinden birinin ya da birkaçının birlikte uygulanabileceğini söylemek mümkündür.

ön seçimlerle ilgili hükümlerden anlaşılacağı gibi, ön seçim bir seçim çevresinde partiye kayıtlı üyelerin tamamının katıldığı ve milletvekili adaylarının belirlenmesi amacıyla yapılan seçimdir.

Türkiye'de Siyasi Partiler Kanunu çerçevesinde, siyasi parti adaylığı konusunda, ön seçim yöntemi, aday yoklaması ve merkez yoklaması olmak üzere aday belirleme yöntemlerinden birinin ya da birkaçının birlikte uygulanabileceğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, yürürlükteki mevzuata göre, adayların belirlenmesinde ön seçim yasak değildir; ama partileri ön seçime yönelten hiçbir zorlayıcılık da yoktur. Partilerin adayların belirlenmesinde, ön seçim yöntemini kullanmaları hâlinde, Siyasi Partiler Kanunu'nun ön seçime ilişkin kurallarının uygulanması zorunludur.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesinde adayların belirlenmesinde genel kriterler belirlenmiştir. Buna göre siyasi partiler yöntemleri seçmekte serbesttir. Ancak, ilk olarak bu yöntem; serbest, eşit, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde gerçekleştirilecektir. İkinci olarak da bütün parti üyelerinin katılacakları bir ön seçim yöntemini benimsedikleri takdirde bu ön seçimlerin, Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan hükümlere göre yapılacaktır. İkinci konuyla ilgili bir sorun olmamakla birlikte birinci konu birtakım sorunlara neden olabilecektir. Bazı aday belirleme yöntemlerinin serbest, eşit, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde gerçekleştirilebilmesine imkân yoktur. Örneğin, Türkiye'de yapıldığı gibi bir parti, merkez yoklamasını ve parti merkezi tarafından aday belirleme yöntemini benimsediği takdirde bu esasların bu tür yöntemlerde uygulanması mahiyeti itibarıyla zordur. Çünkü merkez yoklaması yöntemi, adayların partinin merkez organları tarafından belirlenmesidir. Merkez yoklaması yönteminde aday ve liste sıralamaları, aday adaylarının seçim çevrelerine göre doğrudan parti merkez yönetimince belirlenmektedir. Aday yoklaması veya teşkilat yoklaması ise, adayların parti örgütleri tarafından belirlenmesi demektir. Dolayısıyla, bu maddedeki "serbest, eşit, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde" hükmünü ön seçim ve aday yoklamasını kapsar şekilde anlamak gerekmektedir. Nitekim Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesinin ikinci fıkrasındaki "Partilerin tüzüklerinde belirtilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır." hükmü de merkez yoklamasının bu yöntemler dışında istisna bir yöntem olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca, ön seçim ve teşkilat yoklaması merkez yoklamasına göre, sınırlı da olsa seçim niteliği taşıdığından, bu aday belirleme yöntemlerinin seçimlere ilişkin genel ilkelere uygun olarak yapılması gerekir. Yine bu yöntemlerin seçim kurullarının gözetim ve denetimi altında yapılması gerekir.⁸ Aslında Siyasi Partiler Kanunu'nun aday belirleme ile ilgili hükümleri ön seçim yöntemi esas alınarak hazırlanmıştır. 1986 tarihinde Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesi değiştirilerek ön seçim yapma zorunluluğu kaldırılmıştır. Dolayısıyla mevcut düzenlemede Kanun'un ilk şeklinde ön seçimin esas alınmasının da etkisi söz konusudur.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 37-40. maddelerini ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 16. maddelerini birlikte değerlendirdiğimizde, yasaklanan durumun seçim kurullarının gözetim ve denetimi altında yapılan ön seçim ve teşkilat yoklamasına katılan aday adaylarının başka bir partiden aday gösterilemeyeceğidir. Bu hükmü bütün yöntemler için geçerli saymak mümkün değildir. Bu durum kanunun

İstisnai hükümlerin bir özgürlüğün sınırlandırılması şeklinde yorumlanması mümkün değildir.

ruhuna da aykırıdır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, merkez yoklaması istisna bir yöntem olarak kabul edilmiştir. İstisnai hükümlerin bir özgürlüğün sınırlandırılmasında genişletici bir şekilde yorumlanması mümkün değildir. Bilindiği gibi, istisnai hükümlerin dar yoruma tabi tutulması hukukta genel bir yorum ilkesidir. Siyasi Partiler Kanunu anlamında bulunmayan daha doğrusu seçim kurullarının gözetim ve denetiminde yapılmayan aday yoklamalarının aday olma özgürlüğünü kısıtlaması da düşünülemez.

Burada yasaklanan durum bir partiden aday adaylığı müracaatı yapmış ve o partinin seçim kurulları gözetiminde yapılan ön seçim ve teşkilat yoklamasına katılmış olmalarıdır. Yüksek Seçim Kuruluna göre de bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran kimsenin, sonuç kendisine tebliğ veya usulünce ilan edilmişse, bu tarihlerden, bunlar yoksa, yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez adayı gösterilmelerinde 40/3 maddeye aykırılık yoktur.⁹

Ayrıca, aday listeleri kesinleşmeden, bir partiden aday adayı olan bir kişinin aday adaylığını çekerek başka bir partiden aday olmasında ne sakınca olabilir? Bir belediye başkanının ya da bir milletvekilinin partisinden istifa ederek başka bir partiye geçmesinde herhangi hukuki engel yoktur.¹⁰ Bu durumu adaylık aşamasında yasaklamak düşünülemez.

Merkez yoklaması, genellikle parti liderinin yetkisindedir. Parti divanı ve partilerin üst kurulları, parti liderinin belirlediği kişileri genelde kabul etmektedirler. Adayların parti liderleri ya da yöneticileri tarafından belirlenmesi, parti üye ve seçmenlerin isteklerine tam olarak yansıtmadığı için genelde demokratik bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca, adayların siyasi parti genel başkanları tarafından belirlenmesi, liderler hâkimiyetine de yol açmaktadır. Yine bu yöntemde, seçimler, liderlerin ya da yöneticilerin teklif ettiği adayların seçmenlerce onaylanmasından başka bir anlam taşımamaktadır. Adayların kapalı kapılar arkasında partinin merkez yönetim organlarıncı belirlenmesi parti içi demokrasiye de aykırıdır. Bu uygulama partilerin merkez hiyerarşilerinin egemenliğine yol açmaktadır. Partinin yönetimini elinde tutan merkez organlarına adayların belirlenmesi konusunda önemli yetkiler vermek ve seçimlerde seçmeni bu organların seçtiği adaylara oy vermeye mecbur etmek, parti içi demokrasi ile bağdaşmaz. Dolayısıyla demokratik olmayan bir yöntemin demokratik sürece katılımı ve aday olma özgürlüğünü engellemesi düşünülemez.

Sonuç olarak;

1. Seçim hukukunda tek bir partiden ve tek bir seçim çevresinden aday olmak esastır.

2. Partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır.

3. Siyasi Partiler Kanunu'nun 40. maddesiyle yasaklanan durum seçim kurullarının gözetim ve denetimi altında yapılan ön seçim ve teşkilat yoklamasına katılan aday adaylarının başka bir partiden aday gösterilemeyeceğidir.

4. Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesindeki "serbest, eşit, gizli oy ve açık tasnif esasları çerçevesinde" hükmünü ön seçim ve aday yoklamasını kapsar şekilde anlamak gerekmektedir.

5. Siyasi Partiler Kanunu'nda merkez yoklaması istisna bir yöntem olarak kabul edilmiştir. İstisnai hükümlerin bir özgürlüğün sınırlandırılmasında genişletici bir şekilde yorumlanması mümkün değildir.

2. Yüksek Seçim Kuruluna Göre Aynı Zamanda Başka Bir Siyasi Partiden Adaylık

Yüksek Seçim Kuruluna göre, bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran kimsenin, sonuç kendisine tebliğ veya usulünce ilan edilmişse, bu tarihlerden, bunlar yoksa, yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez aday gösterilmelerinde 40/3 maddeye aykırılık yoktur.¹¹

Yüksek Seçim Kurulu bir kararında, bir partiden aday yoklaması için başvuran bir kimsenin adaylık başvurusunu geri alması hâlinde 40/3. maddeye aykırılık oluşmayacağına karar vermiştir. Ancak bunun için aday yoklaması için başvuran bir kimsenin, sonuç kendisine tebliğ edilmeden veya usulünce ilan edilmeden, bunlar yoksa da yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verilmeden önce adaylık başvurusunu geri alması gerekmektedir.¹² Yüksek Seçim Kuruluna göre, "Yoklama sonucu aday adayına tebliğ veya usulünce ilan edilmemişse aday listelerinin Seçim Kuruluna verilmesinden önce ilgili parti aday, aday adaylığından ayrıldığı takdirde, aday belirleme tarihinden önce partisinden vaki aday adaylığından vazgeçmiş sayılır ve dolayısıyla ilgili partinin merkez adaylığı yoklamasına katıldığından söz edilemez. Anılan ilke kararlarında da bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran bir kimse, sonuç kendisine tebliği veya usulünce ilan edilmişse, bu tarihlerden bunlar yoksa yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez aday gösterebilir."¹³

Yüksek Seçim Kuruluna göre, belediye başkan adayının süresinde merkez yoklamasına katıldığı partiden istifa etmesi ve ilgili partinin merkez yoklaması sonucunu adaya tebliğ etmediğinden, diğer partiden adaylığı geçerlidir.¹⁴

Yüksek Seçim Kurulu bir başka olayda şu kararı vermiştir: Aday listelerinin Yüksek Seçim Kuruluna verilmesinden önce aday adaylığından ayrıldığı anlaşılan kişi aday belirleme tarihinden önce ilgili siyasi partiye vaki aday adaylığı iradesinden vazgeçmiş sayılır ve dolayısıyla bu kişinin parti merkez adaylığı yoklamasına katıldığından söz edilemez.¹⁵

Yüksek Seçim Kurulu kararlarında şu hususların altını çizmektedir:

1. Bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran biri, tebliğ ve ilan tarihinden veya sonucun ilgili seçim kuruluyla verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez aday gösterilebilir.

2. Yoklama sonucu aday adayına tebliğ veya usulünce ilan edilmemişse aday listelerinin Seçim Kuruluna verilmesinden önce ilgili parti adayı, aday adaylığından ayrıldığı takdirde, aday belirleme tarihinden önce partisinden vaki aday adaylığından vazgeçmiş sayılır ve dolayısıyla ilgili partinin merkez adaylığı yoklamasına katıldığından söz edilemez.

3. Belediye başkan adayının süresinde merkez yoklamasına katıldığı partiden istifa etmesi ve ilgili partinin merkez yoklaması sonucunu adaya tebliğ etmediğinden, diğer partiden adaylığı geçerlidir.

4. Bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran kimsenin, sonuç kendisine tebliğ veya usulünce ilan edilmişse, bu tarihlerden, bunlar yoksa, yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez adayı gösterilebilir.

Seçim hukukunda tek bir partiden ve tek bir seçim çevresinden aday olmak esastır. Partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır.

SONUÇ

Seçim hukukunda tek bir partiden ve tek bir seçim çevresinden aday olmak esastır. Partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır. Siyasi Partiler Kanunu'nda yasaklanan durum seçim kurullarının gözetim ve denetimi altında yapılan ön seçim ve teşkilat yoklamasına katılan aday adaylarının başka bir partiden aday gösterilemeyeceğidir. Bir siyasi partiden aday yoklaması için başvuran kimsenin, sonuç kendisine tebliğ veya usulünce ilan edilmişse, bu tarihlerden, bunlar yoksa, yoklama sonucunun ilgili seçim kuruluna verildiği tarihten önce adaylık başvurusunu geri alması hâlinde başka bir partiden merkez adayı gösterilmelerinde kanuna aykırılık yoktur.

¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1. Protokol'ün 3. maddesinde, "Sözleşmeci Taraf Devletler yasama organının seçimi için, halkın kendi düşüncelerini serbestçe ifade etmesinin güvence altına alındığı koşullarda, makul aralıklarla ve gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler." denilmektedir. Seçimlerin serbest olması için, halkın kendi düşüncelerini serbestçe ifade etmesinin güvence altına alındığı şartlarda" gerçekleştirilmesi gerekir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre serbest seçim, seçmenin belli bir yönde oy kullanmak zorunda bırakılmamasıdır, AİHM, Mathieu- Mohin and Clerfayt- Belçika Davası, 02.03.1987 (A. No. 113), 02.03.1987, pr. 54;

KOÇAK, Mustafa, "Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, **Anayasa Yargısı** 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, s. 127.

² KABOĞLU, İbrahim Ö.(2002) , **Özgürlükler Hukuku**, Ankara: İmge Kitabevi, s. 425 - 426; İZGİ, Ömer GÖREN, Zafer, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının Yorumu**, C. I, TBMM Yayını, s. 694.

³ KALAYCIOĞLU, Ersin(1984), **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, İstanbul: Beta Yayınları, s. 365.

⁴ ARASLI, Oya (1972), **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı**, Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 55.

⁵ RANNEY, Austin, "Candidate Selection", (ed. David BUTLER- Howard R. PENNIMAN-Austin RANNEY) *Democracy at The Polls*, Washington, D. C.: American Enterprise Institute, 1981, s. 75; GJERDE, Camilla, "Presidential Recruitment Selection of Presidential Candidates in Africa Asia, and Latin America" http://prio.no/page/Publication_details/Staff_alpha_ALL/9429/47902.html. (12.11.2006), s. 3; "Candidate Selection Within Political Parties", [http://aceproject.org/ace/en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/default.\(02.10.2006\)](http://aceproject.org/ace/en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/default.(02.10.2006)); BOGDANOR, (A- K), s. 19.

⁶ GÖNENÇ, Levent (2008), **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Ankara: Adalet Basım Yayın, s. 249.

⁷ GÖNENÇ, s. 249.

⁸ GÖNENÇ, s. 251.

⁹ YSK, Karar Nu.: 2004/459.

¹⁰ Milletlin temsil ilkesine göre, partisinden istifa eden ve başka bir partiye geçen milletvekilinin milletvekilliğinin bundan etkilenmemesi gerekir. 1982 Anayasa'sı 1995 değişikliğinden önce, partisinden istifa ederek başka bir partiye geçen milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülebileceğini kabul ediyordu. 1982 Anayasa'sında, 1995 yılında 84. maddede yapılan değişiklikle bu çelişki ortadan kaldırılmıştır. Bu değişikliğe göre, artık milletvekilleri serbestçe parti değiştirebilirler. Konuyla ilgili 84. maddenin gerekçesinde şu görüşlere yer verilmiştir: "Ayrıca 1961 Anayasa'sının 1980 yıllarından önceki uygulamaların topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye ve bu suretle iktidar değişikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partisinden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdürebilecekleri esası getirilmiştir." Ayrıca bu maddenin gerekçesinde bu hükmün doğuracağı sonuçlarda belirtilmiştir. Buna göre: "Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde herhangi bir partinin genel merkez organlarıncı aday da gösterilemeyecektir. Ayrıca partisinden istifa eden milletvekilinin bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması hâlleri üyeliğin sona ermesi nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir."

¹¹ YSK, Karar Nu.: 2004/459.

¹² YSK Kararı: 2004/509.

¹³ YSK Karar Nu.: 2004/334.

¹⁴ YSK Karar Nu.: 2004/472.

¹⁵ YSK Karar Nu.: 1995/477-478-481.

SOSYOEKONOMİK BİR HAK OLARAK ÇALIŞMA HAKKI

PROF. DR. KADIR ARICI*

GİRİŞ

Kalkınmakta olan bir ülke durumundaki Türkiye'nin çok büyük ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları olduğu bilinmektedir. Bu sorunlar çalışma hayatımızda da mevcuttur. Çalışanların sağlıklı ve emniyetli bir ortamda çalışmalarının sağlanması, çalışmaktan doğan haklarının korunması, düzgün iş ortamına kavuşmaları hususunda sayısız meseleleri vardır. İşsizlik ve işsizlerin korunması da çalışma hayatımızın meseleleri içinde yer alır.

İşsizlik, günümüzde ülkemizin karşı karşıya bulunduğu en büyük ekonomik, sosyal hatta siyasi meselelerden biri hâline gelmiştir. Ekonomik bir mesele olan işsizlik çözülemediği takdirde, ülkede siyasi istikrarsızlık kaynağı olabildiği gibi siyasi ve sosyal kargaşalara da yol açabilmektedir. Aslında işsizlik millî bir sorundur; ancak çözülemediği zaman milletlerarası birtakım sorunlara da yol açabilmektedir.

İşsizlik öncelikle millî bir sorundur. Her ülke, sorununun sosyal ve ekonomik meselelerle karşı karşıya gelmemek için çaba göstermekle yükümlüdür. Bunun için çözümler üretmek ve işsizlikle mücadele tedbirleri almaya gayret göstermektedir. Ülkeler bir yandan işsizlik meselesinin ortaya çıkmasını önleyici tedbirler alırken diğer yandan da işsizliğin sosyal sonuçlarının önlenmesi için de sosyal politikalar üretirler.

Gazi Üniversitesi İİBF İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Öğretim Üyesi.

İşsizlik meselesinin insan ticareti, kaçak işçilik, haksız rekabet gibi milletlerarası meselelere yol açtığı da bilinmektedir. Bu nedendir ki milletlerarası kamuoyu bu sorunların önlenmesi için birtakım arayışlara girmiş; milletlerarası kuruluşlar vasıtasıyla bu sorunun önlenmesi için tedbirler ve çözümler üretilmesine yönelmiştir.

Çalışma hürriyeti ve çalışma hakkı, milletlerarası kuruluşlar tarafından insan haklarının geliştirilmesi kapsamında geliştiği ve bir insan hakkı olarak milletlerarası insan hakları katalogları arasına yerleştirdiği. Hak ve hürriyettir. Çalışma hürriyeti ve hakkının çalışanların ve işsizlerin korunmasına katkısı bakımından hem millî hem de milletlerarası hukuk içinde çok önemli bir yeri vardır.

Türk çalışma hayatında çözülmeyi bekleyen pek çok sorun mevcuttur. Çalışma hayatımızda karşı karşıya bulunan sorunların çözümü bakımından hatırlanması ve

İşsizlik millî bir sorundur; ancak çözülemediği zaman milletlerarası birtakım sorunlara da yol açabilmektedir.

ülkeyi yönetenlere hatırlatılması gereken çalışma hakkı, özellikle liberal felsefenin hâkim olduğu siyasi iktidarlar döneminde bütünüyle göz ardı edilen anayasal bir haktır. Biz bu makalemizde öncelikle çalışma hakkının bir insan hakkı olarak doğuşu, anlamı ve muhtevası üzerinde duracak ve sonra da millî hukuk içindeki yerini ortaya koyacağız. Bu çalışmanın önemli bir amacı, çalışma hakkının doğduğu hak ve yükümlülüklerin ortaya konulmasıdır. Başta işsizlik olmak üzere çalışma hayatında bunca meselenin olduğu; meseleler karşısında yetkililerin yeterli duyarlılığı göstermediği gerçeği

karşısında çalışma hakkı ve bu haktan doğan yükümlülüklerin hatırlatılmasında fayda olduğunu düşünüyoruz.¹

I. ÇALIŞMA HAKKININ DOĞUŞU

Çalışma hakkının doğuşunu çalışma hürriyetinin kabulü hazırlamıştır. Bütün dünyada önce çalışma hürriyeti tanınmış, daha sonra da çalışma hakkı kabul edilmiştir. Sanayileşme sonucu ortaya çıkan işçi-işveren ilişkilerinden doğan işçi meselesi ve işçilerin meselelerinin çözüm arayışları, çalışma hakkının doğuşu açısından büyük bir role sahiptir.

Çalışan işçilerin çalışma hayatında korunması kadar çalışırken işlerini kaybedenlerin ya da çalışmak için bedenî ve ruhi bakımdan yeterli, istekli ve elverişli olduğu hâlde iş bulamayanların korunması arayışları, çalışma hakkının ortaya çıkışını hızlandıran etkenlerdir.

Çalışma hakkını talep edenlerden bazıları, bu hakkın kaynağını tabii hukuktan aldığını ileri sürmüşlerdir. Charles Fourier sosyalistler arasında çalışma hakkını hazırlayan teorisyen olarak kabul edilmektedir. Proudhon ile Louis Blanc çalışma hakkının tanınmasını isteyen düşünürler arasında yer almıştır.² Çalışma hakkının

tanınmasını isteyen düşünürler bu hakkın, yaşama hakkının ayrılmaz bir parçası olduğunu; hatta demokratik bir devletin anayasasında mutlaka bulunması gereken bir hak olduğunu ileri sürmüştür. Hükümetlerin yeterli istihdam sağlamakla yükümlü olduğunu; bu istihdam sağlanamadığında hükümetlerin işsizlere kamu desteği ve yardımı sağlaması gerektiği düşüncesi, çalışma hakkının taraftarlarının temel tezi olmuştur. Çalışma hakkı savunucularının temel amacı işsizliğin yok edilmesini sağlamaktır.³

Çalışma hakkının doğuştan insan hakları ve işçi hakları alanında yaşanan gelişmelerin büyük rolü olmuştur. Çalışma hakkı geniş anlamda iş hukuku ve sosyal güvenlik hukukunun muhtevasını kapsayan bir genişliğe sahiptir.

II. ÇALIŞMA HAKKININ ANLAMI - MUHTEVASI VE ÖNEMİ

1. Anlamı ve Muhtevası

Çalışma hakkı, çalışma güç ve iktidarına ve isteğine sahip herkesin bir işe sahip olmasını ve sahip olduğu işte insanca çalıştırılmasını konu alan bir haktır. Çalışma hakkı, kölelikten kurtulmayı sağlayan bir haktır. Çalışma serbestisi, iş ve meslek seçme serbestisi olmadan yani çalışma hürriyeti kabul edilmeden çalışma hakkından da söz edilemez. Dolayısıyla çalışma hakkı ve çalışma hürriyeti, iş ve meslek serbestisi üzerinde kurulabilecek bir haktır.

Çalışma hakkının muhtevasına başka hakların da dâhil olduğu kabul edilmektedir.⁴ Bu hak yalnızca bir işe sahip olma hakkı olarak algılanamaz. Çalışma hakkı, asgari konfor şartları içinde sağlıklı ve emniyetli bir çalışma ortamında/iş yerinde çalışmayı da kapsar. Çalışma hakkı, çalışma şartlarının insana yaraşır olmasını gerekli kılar. Ücret, dinlenme, çalışma süreleri bakımlardan düzgün bir işte çalışmayı kapsayan bir haktır. Çalışma hakkı, çalışırken çalışanın onurunun korunmasını; her türlü tacizden uzak şeref, gurur ve onurundan ödün vermeden çalışabilmeyi de ifade eden bir haktır. Çalışma hakkı, çalışanların keyfi bir biçimde işten çıkarılması tehlikesine karşı tedbir alınmasını da kapsar.⁵ Ayrıca istihdam teminatını da öngörür.

Çalışma hakkı, çalışanlara sağlanmış bütün insan haklarının yaşatıldığı bir ortamda çalıştırılmayı öngördüğü kadar; çalışanların işsiz kaldığı durumlarda sosyal güvenlik altında olmalarını da ihtiva eden bir muhtevaya sahiptir. Bu anlamda çalışma hakkı, çalışırken sosyal sigorta haklarından faydalanmayı işsiz kaldığında ise işsizlik sigortasından yararlanmayı; işsizlik sigortasından yararlanma imkânı olmayan durumlarda ise devletin iş bulamayan kimselere sosyal yardım sisteminden yardım etmesi yükümlülüğünü de öngören bir haktır. Dolayısıyla çalışma hakkı, yalnızca çalışırken korunma hakkı değil, işsizliğe karşı korunma haklarını da içerir.

Çalışma hakkının
doğuşunu
çalışma
hürriyetinin
kabulü
hazırlamıştır.

2. Niteliği

Çalışma hakkı, ekonomik niteliği bulunan bir haktır. Anayasalarda ve uluslararası belgelerde bir sosyal hak olarak kabul edilir; ancak niteliği itibarıyla ekonomik bir hak olma özelliği ağır basar.⁶

Sosyal ve ekonomik haklar çeşitli bakımdan tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır.⁷ Sosyal ve ekonomik haklardaki gelişme seyri çalışma hakkını da etkilemiştir. Bu haklardaki gelişme, çalışma hürriyetinin tanınması örneğinde olduğu gibi önce hürriyetlere alan açılması yönünde olmuştur. Bu dönem ferdiyetçi doktrinlerin hâkim olduğu bir dönemdir. Bu, ferdi tek başına toplumdaki soyut bir varlık olarak gören ve ferdi yapayalnız varsayan bir anlayıştır. Bu dönemde çalışma hakkı sosyal hak ve hürriyetler açısından devletin yersiz müdahalelerine karşı ferdin ileri sürebileceği bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple bu nitelikli haklar, negatif

Çalışma hakkı, yalnızca çalışırken korunma hakkı değil, işsizliğe karşı korunma haklarını da içerir.

statü hakları olarak kabul edilmekteydi. Devletin bu haklar konusunda yersiz müdahalede bulunmaması yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından yeterli kabul edilirdi.

Sosyal ve ekonomik haklar ve hürriyetler konusundaki anlayışlar, zamanla değişmiştir. Bu anlayış değişikliği, fertleri toplumun sosyal şartları ile çevrili, ihtiyaç sahibi bir vatandaş olarak kabul eder. İşte bu anlayış değişikliği negatif statü haklarından pozitif statü haklarına doğru bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Sonuçta sosyal ve ekonomik hak ve hürriyetler devletten olumlu bir hareket,

bir hizmet ve yardım isteme yetkisini veren pozitif hakların kabulü mümkün olmuş; gelişme bu yönde seyretmiştir. Bu gelişmenin sonucundan sosyal ve ekonomik haklar, devlete birtakım ödevler veren ve yükümlülükler getiren haklar olarak kabul görmüştür.⁸

Çalışma hakkı, bir ekonomik ve sosyal hak olarak devleti ve vatandaşları sorumluluk altına sokar. Anayasa hukukumuzda çalışma hürriyeti, negatif statü hakkı olmasına rağmen çalışma hakkı pozitif statü haklarındandır.⁹

3. Önemi

Temel insan haklarından biri olan çalışma hakkı, kaynağını yaşama hakkından alır. Çalışma hakkı kişinin kendisinin ve ailesinin onurlu bir şekilde yaşamasını sağlayan; dolayısıyla kişinin maddi ve manevi gelişimine katkı da bulunan kişisel, sosyal ve siyasi hakların hayata geçirilmesinde kilit rol oynayan bir haktır.¹⁰

Çalışma hakkının önemini ortaya koyabilmek için bu hakkın hayata geçirilmiş olması ile geçirilmemiş olması durumunda doğabilecek gelişmelerin neler olacağı üzerinde durulması lazımdır. Çalışma hakkı hayata geçirildiğinde kişiler insana yakışır bir çalışma ortamında çalışma imkânını elde edeceklerdir. Kişi kendi emeği ile

hayatını kazanmanın mutluluğunu tadacak kendisi ve ailesini onurlu bir şekilde yaşatmış olmanın bütün sonuçlarını yaşayacak; topluma katkı sağlama ve değer yaratma imkânını elde edecektir. Dolayısıyla çalışma hakkının hayata geçirilmesi kişinin “**yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkını**” (Any. mad. 17) da hayata geçirmesini hazırlayacaktır.

Çalışma hakkının hayata geçirilmemesinin sonuçları ise çok vahimdir. “Çalışma arzusunda ve kabiliyetinde olup da işsiz kalmak ve çalışma imkânı bulamamak insan ve toplum hayatı üzerinde derin manevi, sosyal ve ekonomik tesirler bırakan bir hadisedir. Çalışma hakkı, yaşama hakkının bir devamı mahiyetindedir.”¹¹ Kişi bu hakkı elde edememekle bu konudaki hürriyetlerini de kaybetmiş olur. Çalışma hakkının hayata geçirilmemesi çalışma yetenek, güç ve isteğinde olan kişinin iş bulamaması anlamına gelir. Bunun da adı işsizliktir.

İşsizlik kişinin geçimini temin edecek geliri elde edememesi anlamına gelir. İşsizlik, açlık demektir. İşsizlik bu anlamda muhtaçlığa giden yolun kapısıdır. İşsiz kimse başka gelir imkânı yok ise aç, muhtaç kimsedir. İşsiz, yaşama hakkı tehlikeye girmiş kimse demektir. Yaşama hakkı tehlikeye giren kimsenin ne yapacağını da tahmin etmek mümkün değildir.” Allah kimseyi açlıkla imtihan etmesin” sözünün gerisinde açlığın ne büyük bir tehlike olduğunun bilinci vardır. İşsizliğin ekonomik, sosyal ve insani büyük maliyetlerinin olduğu da bilinmektedir.

İşsiz kimse kendisi ve geçindirmekle yükümlü olduğu aile fertlerini yaşatma hakkını kaybedecek; toplumda onurlu bir hayat yaşaması riske girecek kimsedir. İşsiz kimseler, toplumun sağlıklı bir sosyal hayat yaşamasını da riske atacak, sosyal olayların da ateşini yakabileceklerdir. “Aç it fırın duvarını deler.” Sözü açlığın toplum için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu bildirir.

Sonuç olarak çalışma hakkı, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirmesinin bir ön şartıdır. Çalışma hakkı kişiye, kişiliğini sağlıklı bir şekilde geliştirme imkânı sağlayacağı gibi; sağlıklı bir toplum olmanın, sağlıklı ve dengeli bir sosyal hayat sürmenin olmazsa olmazıdır.

III. İNSAN HAKLARINA DAİR BELGELERDE ÇALIŞMA HAKKI

İnsan haklarına dair bir dizi milletlerarası belge bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan belgeler olarak sıralanabilir. Ayrıca çok sayıda bölgesel iş birliği teşkilatlarınca da insan haklarına dair belgeler hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Çalışma hakkına dair Birleşmiş milletler tarafından hazırlanan başlıca belgeler “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ve “Ekonomik ve Sosyal Haklara Dair Milletlerarası Sözleşme”dir.

Çalışma hakkı, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirmesinin bir ön şartıdır.

Birleşmiş Milletlerin insan haklarına dair ilk düzenlemesi olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, 22, 23, 24 ve 25. maddeleri çalışma hakkı ve bu hakkın korunmasına dair hükümler içermektedir. "Her şahsın sosyal güvenliğe hakkı vardır." hükmünü düzenleyen 22 ve 25. maddelerini konumuzla dolaylı ilgili hükümler olarak kabul edebiliriz. Ancak, 23/1 maddesi "Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır." hükmü özellikle önemlidir. Bu maddede mad. 23/2 **eşit ücret hakkına** mad. 22/3 **adil ve uygun ücret hakkını** ve mad. 23/4 ise **sendika kurma ve üye olma hakkına dair hakları** da düzenlemektedir.

Türkiye tarafından da onaylanan Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara Dair sözleşme'nin 5,6,7 ve 8. maddeleri çalışma hakkı ile ilgilidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 6. maddesi her şahsın adil ve uygun ortamda çalışma hakkını kabul etmekte; bütün çalışanların iş güvenliği, iş sağlığı içinde asgari ücretle korunduğu, adil bir ücret aldığı, kendi ve ailesi için insanca yaşayacağı adil bir hayat kurma hakkı bulunduğunu benimsemekte ve iş süreleri ve dinlenme hakkı bakımından korunmasını öngörmektedir.

Milletlerarası Çalışma Teşkilatının kuruluş amacı, milletlerarası seviyede çalışanların korunmasına yönelik çalışmalar yapmaktır. MÇT, çalışma hayatının tüm alanları ile ilgili milletlerarası standartlar hazırlayarak bu standartların bütün ülkelerde uygulamaya girmesi için gerekli çalışmayı yapmak, çalışma hayatını izlemek ve çalışma hayatı ile ilgili teknik danışmanlık hizmeti vermek gibi çok boyutlu çalışmalar yapan uluslar arası bir kuruluştur. MÇT, işçi işveren ve devlet temsilcilerinin üçlü iş birliği içinde çalışmalarını yürütmektedir.

MÇT, çalışma hakkının muhtevasının belirlenmesi ve korunmasına dair çeşitli sözleşmeler hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Konu ile ilgili belli başlı milletlerarası sözleşmeler arasında 122 sayılı İstihdam Politikasıyla ilgili 122 sayılı Sözleşme (09.11.1976 tarih ve 2027 sayılı Kanun'la onaylanmıştır. RG, 20.11.1976 tarih ve 15769 sayılı). Sözleşme'de açıktan iş arayan herkese iş sağlanmasını, iş seçiminin serbestçe yapılmasını, istihdam meselesinin çözümü için politika üretilmesini vb. hükümler getirmektedir. İstihdam konusunda işçi ve işveren taraflarına danışılması ve görüşlerinin alınmasını öngörmektedir. İstihdama kabulde asgari yaş hakkında 138 sayılı Sözleşme (Türkiye tarafından 23.01.1998 tarih ve 4334 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. RG, 27.01.1998 tar. ve 23243 sayılı) ile asgari çalışma yaşının temel eğitimin tamamlanması ve 15 yaşın altında olmamak şartı ile belirlenmesi düzenlenmiştir. Sözleşme ağır ve tehlikeli işler için çalışma yaşının 18'in altında olamayacağı gibi hükümler getirmektedir.

Çalışma hayatı ile ilgili bir başka sözleşme, 88 sayılı İş ve İşçi Bulma Servislerinin Kurulmasına Dair Sözleşmedir (Sözleşme 30.11.1949 tarih ve 5448 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. RG, 7.12.1949 tarih ve 7373 sayılı). Sözleşme, devletin iş piyasasının düzenlenmesi ve iş imkânları konusunda bilgi ve araştırmalar yapılması için bu

alandaki bir kamu kurumu kurmasını öngörmektedir. 111 sayılı İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında Sözleşme (13.12.1966 tarih ve 811 sayılı Kanun – RG 22.12.1966 tar. 12484 sayılı) her türlü ayrımcılığın önlenmesini öngören bir sözleşmedir. 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (25.01.2001 tarihli ve 4623 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair Kanun ile kabul edilmiştir. RG, 03.02.2001 tarih ve 24307 sayılı) ile çocuk ticareti, istismarı, çocuk pornosu, yasaklanmakta ve çocukların uyuşturucuya karşı korunmaları sağlanmaktadır. Örgütlenme ve Toplu Görüşme Hakkı Prensiplerine Dair 98 sayılı Sözleşme, 08.08.1951 tarih ve 5834 sayılı Teşkilatlanma ve Kolektif Müzakere Hakkı Prensiplerinin Uygulanmasına Dair 98 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmelerinin Onanması Hakkında Kanun (RG, 14.08.1951 tarih ve 7884 sayılı); 87 sayılı Örgütlenme Hakkına Dair sözleşme (25.11.1992 tarih ve 3847 sayılı Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin Kanun, RG, 11.12.1992 tarih ve 21432 sayılı); Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırının Belirlenmesi Hakkında 59 sayılı Sözleşme (26.11.1992 tarih ve 3849 sayılı Kanun – RG, 12.12.1992 tarih ve 21433 sayılı); Sanayi ve Ticarete İş Teftişi Hakkında Sözleşme 13.12.1950 tarih ve 5690 sayılı (RG, 22.12.1950 tar. ve 7689 sayılı); 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Şartlarına Dair Sözleşme (29.07.1971 tarih ve 1451 sayılı Kanun _ RG, 10.08.1971 tarih ve 13922 sayılı); Ücretin Korunmasına Dair 95 sayılı Sözleşme (24.10.1960 tarih ve 109 sayılı Kanun RG, 28.10.1960 tarih ve 10641 sayılı) gibi sözleşmeler bizce çalışma hakkı ile daha çok ilgilidir.¹²

Çalışma hakkının korunması bakımından bu hakların kabulü ve Konsey üyesi ülkelerde hayata geçmelerinin sağlanması önem taşımaktadır.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve 1961 tarihinde Torino'da kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı çalışma hakkına dair önemli düzenlemeleri olan bir sözleşmedir. Türkiye tarafından 16.06.1989 tarih ve 3581 sayılı Kanun'la onaylanmıştır (RG, 04.07.1989 tarih ve 20215 sayılı). Avrupa Sosyal Şartı'nda çalışma hakkına dair muhtelif hükümler yer almaktadır. Bu hükümler arasında çalışma hakkına dair (mad. 1), Adil çalışma şartları hakkına dair (mad. 2) güvenlik ve sağlıklı çalışma şartlarına dair (mad. 3), adil ücret hakkına dair (mad. 4), örgütlenme hakkına dair (mad. 5) toplu pazarlık hakkına dair (mad. 6), çocukların ve gençlerin korunmasına dair (mad. 7) çalışan kadınların korunmasına dair (mad. 8), mesleğe yönelme hakkına dair (mad. 9), mesleki eğitim hakkına dair (mad. 10), sosyal güvenlik hakkı (mad. 12), sağlık ve sosyal yardım hakkına dair (mad. 13), olmak üzere çalışma hakkının muhtevası içinde yer alan hakları kabul etmiştir. Çalışma hakkının korunması bakımından bu hakların kabulü ve Konsey üyesi ülkelerde hayata geçmelerinin sağlanması önem taşımaktadır.

Çalışma hakkına dair uluslararası belgeler bize bu hak ile ilgili insanlığın çağdaş anlayışının asgari ölçülerini vermek ve örnek olmak bakımından önem taşır. Özellikle kanunla onaylamış olduğumuz çalışma hakkını ihtiva eden insan haklarına dair belgeler bakımından ise uluslararası hukuk alanında taahhüt altına girmiş ve yerine getirmeyi üstlenmiş olduğumuz bir yükümlülük olması yönünden daha da önem taşırlar.

IV. TÜRK HUKUKUNDA ÇALIŞMA HAKKI

1. Çalışma Hakkının Gelişimi

Çalışma hakkının, Türk hukukunda gelişimi Cumhuriyetle başlamıştır. Bu gelişmenin bu hakkın milletlerarası gelişmesi ile eş zamanlı olduğunu söylemek mümkündür. 1924 Anayasa'sı çalışma hakkını bir hak olarak değil bir hürriyet olarak düzenlemiştir.¹³

Çalışma hakkına dair gelişmeler Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile 1930 yılında başlamıştır. Bunu 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu izlemiştir. 1945 yılında çıkarılan İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası Kanununu, 1946 yılında kurulan Çalışma Bakanlığını, 4792 sayılı Kanun ile 1946 yılında kurulan İşçi Sigortaları İdaresini, 1947 yılında çıkarılan Analık ve Hastalık Sigortası Kanunu'nu, 1949 yılında çıkarılan Yaşlılık, Malullük ve Ölüm Sigortası Kanunu'nu, 1947 yılında çıkarılan 5017 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunu'nu çalışma hakkının hayata geçirilmesine katkı sağlayan hukuki gelişmeler arasında sayabiliriz.

İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunu'nu çalışma hakkının hayata geçirilmesine katkı sağlayan hukuki gelişmeler arasında sayabiliriz.

Türk hukukunda çalışma hakkı anayasal anlamda ilk defa 1961 Anayasa'sı mad. 42 ile tanınmıştır. Buna göre", *Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve*

çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır." 1961 Anayasa'sında 43 ve 44. maddeleri de çalışanların korunması ve dinlenme hakkına dair hükümleri ve çalışma hakkı ile doğrudan ilgili maddeler olarak düzenlenmiştir.

1961 Anayasa'sının devleti, insan haklarına saygılı, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak düzenlemesi; bütün çalışanlara sendika hakkını tanınması, grev ve lokavt hakları ile donatılmış bir toplu iş sözleşmesi düzenini getirmesi ile çalışma hakkını anayasal anlamda koruyan düzenlemelere de yer vermiştir.

2. 1982 Anayasasında Çalışma Hakkı

a. Genel Olarak

1982 Anayasa'sı ve 1961 Anayasa'sı ile paralel hükümlere yer vermiş ve çalışma hakkını kabul ederek düzenlemiştir. 1982 Anayasa'sında çalışma hakkı "Çalışma ile İlgili Hükümler" üst başlığı altında Çalışma Hakkı (mad. 49), Çalışma şartları ve dinlenme hakkı (mad. 50), Sendika Kurma Hakkı (mad. 51) ve Sendikal Faaliyet (mad. 52) başlıkları altında düzenlenmiştir.

Anayasa'nın düzenleme şekli esas alındığında Anayasa koyucunun çalışma hakkının muhtevasına çalışma şartları ve dinlenme hakkı ile sendika kurma ve sendikal faaliyette bulunma haklarını dâhil ettiği sonucu çıkmaktadır. Anayasa'muz 48. maddesinde "**Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.**" hükmü çalışma ile ilgili hükümler dışında çalışma ve sözleşme hürriyeti başlığı altında düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu düzenleme biçimi, anayasa koyucunun çalışma ve sözleşme hürriyetini çalışma hakkından farklı gördüğünü ortaya koyar.

Çalışma hakkı Anayasa'mızın 49. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre (mad. 49) "**Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.**" Anayasada değişiklik yapan 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'la son şeklini alan bu maddede yapılan değişikliğin özünde devlete "**İşsizleri korumak**" yükümlülüğünün de getirilmiş olması yer alır. 2001 değişikliği ile devlete, işsizleri de çalışma hakkı kapsamında koruma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu maddede yer alan "**Devlet, işçi ve işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır**" (mad. 49/3) Anayasa'dan çıkarılmıştır.

Anayasa mad. 50'de "**Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.**" Hükmü getirilerek çalışma hakkının korunmasını düzenleyen hükmün muhtevasını destekleyen bir başka düzenleme yapılmıştır. Çalışanlar ve işverenlere sendika hakkı tanıyan (mad. 51-52) hükümlere de çalışma hakkı ile ilgili hükümler içinde yer verilmiştir. Bu düzenleme sendikaların demokratik toplumda kendi

Herkes, dilediği
alanda çalışma
ve sözleşme
hürriyetine
sahiptir.

kendine yardım organizasyonu, bir sosyal politika mekanizması olarak yer almasını sağlamıştır. Bu, çalışanların hak ve menfaatlerini örgütlü mücadele gücü ile koruma ve geliştirme hakkının tanınması anlamına gelir ve anayasa koyucunun çalışma hakkının korunmasına verdiği önemi gösterir.

b. Düzenlemenin Değerlendirilmesi

Çalışma hakkının Anayasa'da düzenlenmiş olması muhtelif yönlerden önem taşır. Öncelikle bu hakkın anayasal seviyede düzenlenmesi, hakka anayasa koyucunun verdiği üstün önemi gösterir. Anayasaların kolay değiştirilememesi bu anlamda önem taşır.

Anayasa'mızda yapılan düzenlemeye bakıldığında Anayasa'mızın çalışma hakkını "**Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler**" üst başlığı altında düzenlediği görülür. Bu haktan doğan hak ve ödevlerin şekillenmesi bakımından önemli bir düzenlemedir. Çalışma hakkı, ekonomik ve sosyal haklarda olduğu gibi devlete yükümlülük getirir. Devletin bütün kurumları çalışma hakkının hayata geçirilmesi bakımından yükümlülük altına girmiş olmaktadır. Anayasa (mad. 11/1) "**Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.**" hükmüne amirdir. Dolayısıyla çalışma hakkının (Any. mad. 49) hayata geçirilmesi için yasama organı gerekli kanunî düzenlemeleri yapmak, çağdaş değişikliklere göre gerekli kanun değişikliklerini gerçekleştirmekle; yürütme organı ise çalışma hakkını gerçekleştirmek için gerekli ekonomik ve sosyal politikaları hazırlamak ve çalışmak isteyenlere iş bulabilecekler bir ekonomik sistemi hazırlamakla; iş bulamayanları koruyucu sosyal güvenlik sistemlerini kurmakla yükümlüdür. Yine yürütme, çalışanların korunmasını sağlamak maksadı ile iş teftiş sistemlerini kurmak, iş piyasasını tanzim kurumlarını tesis etmek, iş sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerini almakla yükümlüdür. Yargı organları ise kanunda açık hüküm olmayan konularda (hâkimin hukuk yaratması ya da yorum yapması durumunda -işçi lehine yorum ilkesi çerçevesinde) çalışma hakkını koruyucu nitelikte çalışanlar lehine yorum yapmak ve kararlarında buna özen göstermek gibi yükümlülükler altına girmiş olmaktadır.

Anayasa hükümleri kişileri de bağladığı için işverenler, çalışma hakkına saygılı olmak, konu ile ilgili hakların kullanılmasını desteklemek, engellemek ve bu hususta kanundan doğan yükümlülüklerine özen göstermek gibi sorumluluklar altına girmiş olmaktadır. Çalışanlar ise çalışma hakkını hayata geçirmek için hazırlanan mevzuata uymak, haklarının takipçisi olmak ve aylıklıktan kaçınmak suretiyle çalışma hakkından doğan yükümlülüğünü yerine getirmek gibi görevler üstlenmiş olmaktadır.

Anayasa'nın 49. maddesi çalışma hakkını, herkese tanınmış bir hak olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla çalışma hakkı, vatandaşlara değil vatandaşlık bağı ile bağlı olsun ya da olmasın ülkede yaşayan herkese tanınmış bir hak olarak belirginleşir. Düzenleme devlete bu alanda pek çok yükümlülük getirmektedir. Çalışma hakkına verilen muhtevayı bu yükümlülüklerden çıkarmak mümkündür.

3. Kanunla Onaylanmış Milletlerarası Belgeler ve Anayasa'nın 90. Maddesi Bağlamında Çalışma Hakkı

Hukukumuzda insan hakları dolayısıyla çalışma hakkı bakımından önemli bir düzenleme, Anayasanın 90. Maddesi ile gerçekleşmiştir. Milletlerarası sözleşmelerin hukuk sistemimiz içindeki yerini belirleyen bu madde, çalışma hakkı bakımından önemli bir düzenlemedir. Çalışma hakkı, bir insan hakkıdır. Bu sebeple Anayasa'nın 90. maddesinin /son hükmünde yer alan aşağıdaki ifadeler çalışma hakkının korunması bakımından önem arz eder. *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek: 7.5.2004-5170/7. mad.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."* (mad. 90).

Buna göre çalışma hakkına dair kanun hükümleri ile millî kanunlarda yer alan bu alandaki düzenlemelerin çakışması durumunda; uyuşmazlıkta "Milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." prensibi ile uyuşmazlığın çözülecek olması son derece önemli bir konu ve gelişmedir. Çünkü 2004 yılında Anayasa'da yapılan bu değişiklik ile insan hakkı olarak çalışma hakkı daha da güçlendirilmiştir. Kanunla onaylanmış milletlerarası sözleşme hükmü bu düzenleme ile kanunlar hiyerarşisinde kanundan üstün bir niteliğe kavuşturulmuştur. Çatışma hâlinde uyuşmazlıkta kanunla onaylanmış milletlerarası hükmün esas alınacak olması özellikle yargıya intikal eden uyuşmazlıklar bakımından önemlidir. Sonuç olarak çalışma hakkı kapsamındaki haklar anayasal seviyede düzenlenmekle kalmamış ayrıca bir insan hakkı olarak milletlerarası sözleşmelerle de desteklenmiştir. Kanunla onaylanmış sözleşmelerle insan hakları milletlerarası sözleşmelerle daha da kuvvetlendirilmiş ve koruma altına alınmıştır.

V. ÇALIŞMA HAKKINDAN DOĞAN YÜKÜMLÜLÜKLER

Anayasa'mız mad. 49'da çalışma hakkını düzenlerken devlete ve vatandaşlara birtakım yükümlülükler getirmiştir. Bu yükümlülüklerin büyük çoğunluğu devlete yüklenmiş görevler niteliğindedir. Bu yükümlülüklerin varlığı konusunda tartışma olmamasına rağmen muhtevası hususunda tartışmalar mevcuttur

1. Devletin Yükümlülükleri

Çalışma hakkından doğan temel yükümlülük devlete verilmiştir. Bu düzenleme, çalışma hakkının ekonomik ve sosyal hak olarak düzenlenmiş olmasının tabii bir sonucudur. Zira ekonomik ve sosyal haklar anayasal olarak pozitif statü hakları olup devlete hakkın hayata geçmesi için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünü yükler.

Anayasa mad.49 kapsamında devlet;

- Çalışanların hayat seviyesini yükseltmek,
- Çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak,
- Çalışmayı desteklemek,
- İşsizliği önlemeğe elverişli ekonomik bir ortam yaratmak,
- Çalışma barışını sağlamak

İçin gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır. Devletin Anayasa ile belirlenen yükümlülükleri arasında öncelikle çalışmayı desteklemek çalışanların hayat seviyelerini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri ko-

**Çalışma hakkı,
kişilere devletten
iş bulmasını talep
etmeyi de veren
bir haktır.**

rumak, işsizliği önlemeye elverişli bir ekonomik ortamı yarattmak ve çalışma barışını korumak vardır.

Biz bu düzenlemenin Anayasa'nın sosyal devlet niteliğini tam olarak karşılamadığını düşünüyoruz. Çalışma hakkı, kişilere devletten iş bulmasını talep etmeyi de veren bir haktır. Devlet, çalışmak istek ve yeteneğinde olanlara iş temin etmek için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Düzenlemede çalışmayı desteklemek ifadesinin içinin iyi

doldurulması gerekmektedir. Bu düzenleme öncelikle, devlete “**aylaklıkla mücadele etme**” yükümlülüğü getirir. Yine bu hüküm, çalışmayı cezalandırıcı, çalışmayı önleyici veya çalışmak isteyenleri çalışmaktan alıkoyacak doğrudan ya da dolaylı sınırlamaların kaldırılması kadar çalışmayı teşvik edici idari ve mali tedbirlerin alınmasını da gerekli kılar.

Devletin “**İşsizliği önlemeğe elverişli ekonomik bir ortam yaratmak**”, hükmü de çalışma hakkı bakımından değerlendirilmelidir. Devletin çalışma hakkından doğan en önemli yükümlülüğü işsizliği önlemektir.¹⁴ İşsizliği önlemeye elverişli bir ortam yaratmak çok göreceli bir düzenlemedir. Bu düzenlemenin içi istenilen şekilde doldurulabilir. Mesela gümrük sınırlarının kaldırılması, gümrük birliğine girilmesi, yabancı sermayeyi sınırlayan bütün sınırların kaldırılması, bazılarında göre işsizliği önlemeye yeterli bir ortam olarak görülebilir. Bütünüyle devletin ekonomiden çıkması da işsizliği önleyici bir ortam olarak algılanabilir. Anayasa koyucunun amacı herhâlde bunlar olmasa gerektir. Zira çalışma hakkı, öncelikle devlete istihdam yaratıcı bir ekonomik ortamın hazırlanması ödevini verir. Günümüzde istihdam yaratmayan kalkınma örneklerini Türkiye’de de yaşamaktayız.

Çalışma hakkını Anayasa’da ekonomik ve sosyal bir hak olarak kabul etmiş iseniz siz işsizlerin iş bulması, çalışanların insanca bir çalışma ortamında insana uygun şartlarda çalışması için gerekli tedbirleri almak; bütün bu tedbirlere rağmen işsiz kalkanlar var ise onlara da geçimlerini temin edecek asgari bir gelir garantisi sağlayarak onları sosyal güvenlik altına almak gerekmektedir. Bu anlamda işsizlik sigortasının

hayata geçirilmesi, işsizlik sigortasından yararlanma imkânı olmayanlar içinde işsizlik sosyal yardım sisteminin kurulması gerekir.

2. Devletin Yükümlülüklerinin Sınırı Meselesi

Anayasa hukukumuzda ekonomik ve sosyal hakların sınırsız talep hakları vermediği; devletin de bu haklar konusunda sınırsız yükümlülükler altında olmadığı bilinmekte ve bu genel kabul gören bir görüş olmaktadır. Şu hâlde çalışma hakkı konusunda devletin de sınırlılıkları vardır.

Anayasa'da devletin bu alandaki sınırlılıkları Any. mad. 65 ile belirlenmiştir. *"İktisadi ve Sosyal Ödevlerin Sınırları"* üst başlığı altında mad. 65 ile yapılan düzenleme şu şekildedir: *"Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir"* (Any. mad. 65).

Çalışma hakkı bakımından devlet önceliklerini belirleyecek, daha sonra mali kaynaklarını da gözeterek adım atacaktır. İşte bu noktada çalışma hakkı ile ilgili öncelikler ne olmalıdır sorusu akla gelir. Çalışma hakkının devlete yöneltebilecek bir talep hakkı vermediği görüşü ekonomik ve sosyal hak olma niteliği ile bağdaşmayan bir görüştür.¹⁵ Bizce çalışma hakkı ile ilgili öncelik, çalışmak isteyenlere iş bulunması olmalıdır. Yani istihdamın artırılması çalışma hakkının hayata geçirilmesi için en önemli öncelik olmak durumundadır. Çalışma hakkını kabul etmiş bir devlet, istihdam yaratmayan büyüme politikalarını benimseyemez. Çalışma hakkını kabul eden bir devlet, teknoloji yoğun değil istihdam yoğun yatırımları teşvik eder. Şu hâlde mesele yalnızca mali kaynak meselesi olarak düşünülemez. Bu hakkı kabul ettiğinizde ekonomi politikalarınızın da bu hakkı destekleyecek nitelikte olmasına çaba gösterme yükümlülüğünüz doğar. Çalışma hakkının hayata geçirilmesi bakımından devletin mali kaynaklarının yeterliliği önemli bir sınırlılıktır. Bu sınırlılık iş bulma bakımından kabul edilebilir. Çalışma hakkı elbette herkese iş verme yükümlülüğü getirmez Ancak bu hak iş bulamayan, işi olmayan işsizlerin sosyal güvenliklerinin sağlanmasını gerekli kılar. Bu bakımdan sosyal devlet en azından mad. 65 hükmüne sığınma hakkını haiz değildir. İşsizler hiçbir şekilde açlığa terk edilemez.

Çalışma hakkı bakımından devlet önceliklerini belirleyecek, daha sonra mali kaynaklarını da gözeterek adım atacaktır.

3. Kişilerin Yükümlülükleri

Çalışma hakkı, kişilere tanınmış bir hak ve ödev olarak kabul edilmiştir. Çalışma hakkı kişiliğe bağlı bir hak olup bu hak engellenemez ve haktan feragat edilemez ve yok edilemez.¹⁶ Bu hususa işaret eden Anayasa mad. 49'un gerekçesinde

“ Çalışmak başlı başına ahlaki bir vazifedir, ferdin kendine ve toplumuna olan saygısının bir sonucudur. Kişi ancak çalışması ile, toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur. ” denilmektedir.¹⁷ Çalışmanın bir ödev olarak nitelendirilmesinin gerisinde “Türk toplumunda çalışmanın topluma karşı ahlaki bir ödev ve aynı zamanda bir sorumluluk duygusu hâlinde halkın bilincinde yerleşmesine yönelik.” olduğu da ileri sürülmüştür.¹⁸ Çalışma hakkı hem bir hak hem bir ödevdir. Çalışma hakkı, kişilere devletten iş bulunmasını talep etme, insan haklarına uygun şartlarda çalışacağı bir iş ortamının sağlanmasını bekleme gibi birtakım yükümlülükler getirirken bazı ödevler de yükler.

Kişilerin Any. mad. 49'dan doğan ödevleri nelerdir? Çalışma hakkı, iş arayan kişilere uygun iş teklif edildiğinde kabul etme yükümlülüğünü yüklemektir. İnsan, bir ülke için en önemli kaynaktır. Ekonomide buna beşerî kaynak denilmektedir. Ülkenin kalkınması için beşerî kaynakların harekete geçirilmesi ve işsizliğin önlenmesi önem arz etmektedir.

Çalışma hakkı kişilere aylaklıktan vazgeçme yükümlülüğü getirir. Kişiler çalışmanın hem kişiliğin gelişmesine katkı sağladığı hem ekonomik bir kaynaktan toplumun mahrum kalmamasını sağladığı bilinci içinde hareket etmek, ilgi ve yeteneklerine uygun bir iş aramak, bulmak ve bulunduğu işte çalışmayı sürdürmek yükümlülüğünü yüklemektedir. Hür bir toplumda, elbette tam istihdam herkesin çalıştığı bir durumu ifade etmez. Çok küçük ölçülerde olsa da bazı insanlar belirli süre çalışmak isteyebilir. Ancak aylaklığa varacak çalışmaktan kaçınma, çalışma hakkından doğan yükümlülüğe aykırı düşer.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma hakkı, belli başlı insan haklarına dair belgelerde kabul edilmiş temel insan haklarından biridir; anayasal bir hak olarak da Türk hukuk sisteminde kabul edilmiş bir haktır. Bu hak, devlete ve kişilere birtakım yükümlülükler getirir. Çalışma hakkı devlete; çalışmak isteyenlere iş bulması için gereken tedbirleri almak, çalışmakta olanları sağlıklı, emniyetli ve insan haklarına uygun insan onuru ile bağdaşır bir çalışma ortamında çalıştırmak; bütün çabalara karşı iş bulamayanlara ise iş bulmak için gerekli çalışmaların yapılması ve bu süre içinde sosyal güvenliklerinin sağlanmasını bir görev olarak verir.

Türk devleti, sosyal bir devlettir(Any. mad. 2). Sosyal bir devlet olarak Türkiye’de siyasi iktidarlara hükümet edenlere- çalışma hakkı, öncelikle işsizliğin önlenmesi ve çalışmaya hazır kimselere iş bulunmasını sağlayıcı ekonomik bir ortamın sağlanması ve istihdam yaratılması için gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğü getirmektedir. Bu hak, elbette herkese mutlaka iş verilmesini öngören bir yükümlülük getirmemektedir. Ancak ülkeyi yönetenlere istihdam yaratıcı bir ekonomik ortam hazırlamak, iş piyasasını tanzim etmek, kişilerin iş bulma imkânını artırıcı mesleki ve teknik eğitime öncelik vermek gibi politikaları yürürlüğe koymak gibi yükümlülükler yükler.

Devlet, işsizlikle mücadele etmek zorundadır. Bunun da bilinen yolları ülkede istihdam yaratıcı bir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve yatırım ortamının bu anlamda geliştirilmesidir.

Çalışma hakkı bakımından devlet bağımlı çalışanlar (işçiler) için istihdam yaratılmasını sağlamakla yükümlü olduğu gibi bağımsız çalışanlar için de mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi ve serbest mesleklerin geliştirilmesi ne yönelik gerekli çalışmayı yapacaktır. Bu anlamda teşebbüs hürriyetinin sağlanması, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması, mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi, çalışma hakkının korunması bakımından son derece önemlidir.

Devlet, öncelikle işsizlikle mücadele ekmekle yükümlüdür ve istihdamın artırılması için çaba göstermek zorundadır. Çalışma hakkı, çalışanların korunması kadar işsizlerin korunması ve iş bulma imkânlarının artırılması için de çaba gösterilmesini öngörür.

Türkiye, âdetâ kronik hâle gelmiş yüksek oranlı bir işsizlik meselesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. İşsizlik en önemli ekonomik ve sosyal sorun hâline gelmiştir. Son yıllarda sosyal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne liberal politikalar egemen olmuştur. İşsizler, hâlen kaderleri ile baş başa bulunmaktadır. İşsizlik sigortası kurulmuş olmasına rağmen işsizlik yardım sistemi kurulmadığı için açık işsizler açlıkla karşı karşıyadır. Bu anlamda Anayasa mad. 49'dan doğan hükümlerin en önemlisi işsizlerin korunması ve onların iş bulmalarının önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

Hükümetlerin önlerindeki en önemli gündem maddesi işsizlik olmalıdır. İşsizlikle mücadele için tasarruf ve üretim ekonomisine öncelik verilmelidir. "Göle su gelinceye kadar kurbağanın gözü patlamış". Dolayısıyla işsizlikle mücadele başarılınca kadar; işsizlerin iş bulmaları için eğitim almaları, bu süreç içinde de geçimlerini sağlayıcı asgari gelir garantisine kavuşturulmaları büyük önem taşımaktadır. Genç bir nüfusa sahip bir ülkede artan genç işsizler, bu ülkeyi yönetenlerin uykularını kaçırmalıdır. Çalışma hakkının anayasalarda yer alması, devletin bu alandaki milletlerarası sözleşmeleri onaylaması elbette çok önemlidir. Bizce daha da önemlisi bu alandaki yükümlülüklerin Any. mad. 65'e sığınarak göz ardı edilmemesi ve geniş kitlelerin işsizlikle karşı karşıya bırakılmamasıdır. İşsizlik açlık, açlık ise topluma karşı nefret doğurur. Ülkenin millî dayanışması ve sosyal barışı bakımından işsizlik, yoksulluk ve açlık en önemli tehlikelerdir.

Çalışma hakkının anayasal seviyede tanınması çok önemlidir. Bundan daha önemlisi ise vatandaşların anayasal haklarının farkında olmaları; bu hakların talepleri, takipçileri olmalarıdır. Sendikal hakların hayata geçirilmesi, çalışma hakkının hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşır. İşçilerin örgütlü hak mücadelesinin söz konusu olmadığı ortamda çalışma hakkı devletin meseleyi takibine ve işverenlerin izan ve insafına kalacaktır. Bu nedenle demokratik bir toplumda çalışanlar örgütlenme ve çalışma hakkının korunmasının ne denli önemli olduğunu idrak etmeli ve haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünden örgütlü mücadeleye daha fazla önem vermelidir.

Sendikal hakların hayata geçirilmesi, çalışma hakkının hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşır.

¹ Son dönemde önce Bursa daha sonra Balıkesir’de kömür madenlerinde artarda yaşanan maden kazaları; işsizlikte artan rakamlara karşı gözle görülür çözümlerin üretilmemesi ve faturanın uluslararası krize yüklenmesi; hatalı özelleştirmedeki politikalarını insan yüreğini dağlayan sonuçları, bizi bu makaleyi yazmaya sevk etmiştir.

² TALAS, Cahit, “İş Hakkı ve Çalışma Şartlarının Düzenlenmesi” içinde **İnsan Hakları Yıllığı**, Ankara, 1954, (298-318), s. 299.

³ Çalışma hakkının doğuşu ve geçmişte bu konuda yapılan bilimsel tartışmalar hakkında öznlü bir çalışma olarak bakınız: SPENGLER, Joseph J. “Right to Work : A Backward Glance ,”The Journal of Economic History,Vol. 28 ,June 1968., Num.2, s. 171-196.

⁴ BULUT, Nihat (2009), **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, s. 133-13.

⁵ BALKIR, Gönül Zehra (2000),“Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları”, içinde COGİTO: **İnsan Hakları**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 236-258), S. 245.; Fevzi Demir çalışma hakkı kavramının giderek iş güvencesi kavramı ile karışılır olmasına dikkat çekmektedir. bk. DEMİR, Fevzi: **Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Çalışma Hakkının Korunması (İş Güvencesi)**, İstanbul, 1986 , s. 14.;ULUCAN, Devrim : “Çalışma Hakkı ve İş Güvencesi“, **Prof. Dr. Ümit Doğanay’ın Anısına Armağan**, C. 2, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982 (s. 183- 195), s. 194.

⁶ TANÖR, Bülent (1878), **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, İstanbul: May Yayınları, s. 100.

⁷ Geniş bilgi için bk: BULUT, Nihat: age., s. 24 vd.

⁸ KAPANI, Münici 81981), **Kamu Hürriyetleri** 6. Baskı, Ankara: AÜHF Yay. , s. 52.

⁹ TANÖR,Bülent :age., s..278.

¹⁰ BULUT Nihat: age., s. 131.

¹¹ TALAS, Cahit agm., s. 298.

¹² Kanunla onaylanmış bu sözleşmeler hakkında geniş bilgi için bk. ŞEN, Murat: **Türkiye Cumhuriyeti’nin Onayladığı İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Alanındaki Uluslararası Sözleşmeler**, Ankara: Tühis Yayını; IŞIK, Rüçhan (1967), **Türk İş Hukukunun Milletlerarası Kaynakları**, Ankara: AÜHF Yay.

¹³ BULUT, Nihat: age., s. 137.

¹⁴ BULUT, Nihat :age., s. 136.

¹⁵ BULUT, Nihat: age., s. 136.

¹⁶ BALKIR, Gönül Zehra: agm., s. 237.

¹⁷ ÖZER, Attila (1996), (drl):**Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasa’sı**, Ankara: Kamu İş Yayını, s. 223.

¹⁸ İZVEREN, Adil (1980), **Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlak)** , Ankara: AİTİA Yay. , s. 243.

ETNİSİTE, IRK VE ULUS II

DR. YAHYA KEMAL TAŞTAN*

Ikinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge imparatorluklarında baş gösteren bağımsızlık hareketleri, ulusçuluk araştırmalarında ve tartışmalarında yeni bir bakış açısının habercisi olmuştur. Bu döneme kadar genellikle bütüncül yaklaşımları konu edinen çalışmalar sosyoloji, antropoloji ve özellikle sosyal antropolojinin de katkısıyla üçüncü dünya ülkelerinde gelişen ulusçu ve özgürlükçü hareketlere farklı bir cepheden yaklaşmıştır. Söz konusu ülkelerde ortaya çıkan bağımsızlık amaçlı ulusçulukları Batı'da gelişen türlerden ayırmak için, tüm bu akımlar ve bu akımların mensupları *etnisite* adı ve etnik sıfatı ile ilişkili terimlerle değerlendirilmiştir. *Etnisite* teriminin sözlüklerde ilk defa 20. yüzyılın ortalarında yer alması bu açıdan tesadüfi değildir (Eriksen 2002: 15).¹ Nazi Almanya'sının propaganda malzemesi olan "ırk" kavramını, hafızalardaki meşum çağrışımları yüzünden rafa kaldıran Batı, ulus terimini kendi tarihsel gelişiminin nirengi noktalarından biri olarak kabul etmiş, buna mukabil Batı dışındaki toplumları "ötekileştirirken" *etnisite* kavramına başvurmuştur. Bu ayırım gerçekte, Batılı ve Doğulu ulusçuluklar ya da teritoryal ve kültürel ulusçuluklar temelinde şekillenmiştir.

Etnisite, Türkiye'de akademik literatürde henüz yeni kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Özellikle Batı dillerinden yapılan çeviriler, terimin yaygın bir şekilde kullanılmasına aracılık etmiştir. Terim Türkçede "kavim" veya "budun" kavramları

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Araştırma Görevlisi.

ile karşılık bulmuştur (TS, 2005: 663). Bunun yanında etnik grup kavramı ise genellikle “Türk kökenli olmayan”, özellikle bazı kültürel ve siyasal istemler arzusunda olan grupları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu nedenle etnik kavramı, içeriğinde hep bir şüphelyi barındırmıştır. Kavramın, 20. yüzyılın sonlarında Türkiye’nin yanı başında yıkılan ve parçalanan devletler ile bu devletlerden neşet eden ulusları tanımlamak için kullanılması, ülkemizde akademik çevrelerin konuya temkinli yaklaşmasının temel kaynaklarından biridir. Kavramın azınlık ulusçuluklarıyla eşleştirilmesinden ve 1990’larda eski Yugoslavya topraklarında bağımsızlıklarını kazanan Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasındaki mücadelelerin genel adının “etnik temizlik” (*etničko čišćenje*) ya da bölgesel temizlik (*čišćenje terena*) olmasından do-

Türkiye’de milliyetçi düşünce etnisiteyi mozaiği; bölünmeyi ve soykırımı çağrıştırdığı için tehlikeli ve sakınılması gereken bir olgu olarak algılamıştır.

layı kazandığı kötü şöhret, iç ve dış politikada etnik temizliğin sitenin soykırım (*genocide*) veya etnik hareketlerin bölücülük kavramları ile birlikte anılmasına yol açmıştır. Bunun yanında dünya üzerinde de etnik temizlik kavramı, soykırım ile eş anlam kazanmıştır (Fowkes 2002:8). 1994’te Ruanda’da Hutti ile Tutsi kabileleri arasındaki başlayan ve yüz gün içinde 800.000 kişinin ölmesine yol açan iç savaş, 2002 yılında Darfur’da başlayan ve bugüne kadar yaklaşık 250.000 kişinin Janjawid milisleri ile Sudan güçlerince öldürülmesine neden olan olaylar da “etnik temizlik” adı ile anılmıştır (Oberschall 2007: 98-99).²

Türkiye’de milliyetçi düşünce etnisiteyi mozaiği; bölünmeyi ve soykırımı çağrıştırdığı için tehlikeli ve sakınılması gereken bir olgu olarak algılamıştır. Örneğin *Etnik Sosyoloji* adlı eserde etnik kavramı yalnızca “dil, din ve kültürel farklılık” özellikleriyle ön plana çıkarılmış, buna karşılık ırk ve soy gibi kavramlar sakıncalı bulunarak göz ardı edilmiştir (Türkdoğan 1999: 11). Buna göre, Türk kültüründe etnik kavramı ancak gayrimüslimler için kullanılabilir. Terimin farklılaştırıcı, ayrıştırıcı ve bölücü içerikleri olduğunu iddia eden bu bakış açısı “kavramı doğduğu ve hayat bulduğu sosyal yapıdan soyutlayarak Türkiye gerçeğine monte etmeye çalışmanın bir metot hatası” olduğu görüşündedir (Erkal 1995: 34; Erkal 2001: 37). Nitekim bu anlayış, “tevhitçi” Türk kültürünü yıkmaya yönelik bir oyunun tezahürü olduğunu ileri sürerek kavramın “kaşınma”sından rahatsız olur ve onu kullanmaktan sakınır (Türkdoğan 1999: 99; Bilgiseven: 1991). Bunun yanında ülkedeki çeşitli ırklara mensup İslam toplumlarının soy hassasiyetine dayalı bir etnisite iddiası ile ortaya çıkmasını da “ihamet” olarak değerlendirir (Köseoğlu 2005: 38). Milliyetçilerin etnik yerine önerdikleri kavram millet-altı grup (*sub-nation group*) tur. Bu minvalde uluslaşma kavramı da “dil, din, kültür ve duygu birliği ile oluşan ulus-altı grupların bütünleşmesini” ifade etmektedir. (Türkdoğan 1999: 110).

Etnisitenin tanımı esas alındığında, milliyetçilerin kavrama yüklenen bazı unsurlardan çekinceleri olduğu görülür. Bu unsurların soy ve ırk esaslı oldukları yapılan tanımlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı Döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusçuluk tanımlarında da ırk kavramı göz ardı edilmiş; sınıfsız, kaynaşmış bir kitle yaratmaya ve herkese bir ortak kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet Türkiye'si, homojen nüfus tanımını öncelikle Osmanlı Devleti'ndeki gibi "Müslüman" esasına göre yapmıştır. 1924 ve 1930 yıllarında, Türkiye'de sekülerleşme ve ulusçuluk akımlarının en yoğun biçimde yaşandığı dönemde, Türk kökenli olmayan Müslümanların Türkiye'ye ve Hristiyan Türklerin Yunanistan'a göçmesi bu tanımın bir yansımasıdır. Mübadele sırasında Türk ve Yunan kimliğinin belirleyici unsurları, İslam ve Ortodoksluk olmuştur. Balkan muhacirleri arasında, gerçekte etnik kökenleri ve dilleri farklı olanlar bulunmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti onları "Türk" olarak algılamış ve kabul etmiş; buna mukabil Baserabya bölgesinde yaşayan, Türk kökenli ve Türkçe konuşan Gagavuzların Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmemiştir (Karpas 1973: 1-2). Söz konusu siyasetin sonraki dönemlerde yerini etnik tanımlamaya bıraktığı görülmektedir. İkinci dönemde ise ulusal ve laik politikalar, kimliği "Türk" eksenli tanımlamaya gayret etmiştir. Bu minvalde Müslüman tanımı devlet için gerekli asgari temeli oluşturmuş, ancak laik bir Türk milleti yaratma ideali Atatürk dönemi siyasetinin en önemli uygulamalarından biri olmuştur. Bu anlamda Müslüman nüfustan Türk milleti yaratma ideali, Türk kavramını etnik ve ırki anlamlarından uzaklaştırarak Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan ve anayasal sözleşmeyle bu ülkenin vatandaşı olan herkesi içermektedir. Türk siyasal hayatında tartışılmalı gelen Türkiyeli kavramı, Türk kavramının bu birleştiriciliğini göz ardı etmekte ve kimlik sorununa yeni bir boyut kazandırmaktadır. Türk kavramının yüklendiği tarihsel birikimi reddeden bu yaklaşımın ulus-devletin üniter yapısı için bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür.

Müslüman nüfustan Türk milleti yaratma ideali, Türk kavramını etnik ve ırki anlamlarından uzaklaştırarak Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan ve anayasal sözleşmeyle bu ülkenin vatandaşı olan herkesi içermektedir.

Etnisitenin olumsuz içeriği ile ilgili bir kısım mevcut veriler, milliyetçi aydınların endişelerinde haklı olduklarına ilişkin ipuçları da vermektedir. 1960'lardan itibaren dünyada ve Türkiye'de etnisite, mikro-milliyetçiliklerin tanımlanmasında da başvurulan temel kavramlardan birini teşkil etmiştir. Etnik merkezli (ethnocentrism) hareketler, 1968'lerden beri Marksist-Leninist oluşumlar aracılığıyla Türkiye'de yerleşmeye başlamıştır. Sol anlayış, işçi sınıfından ziyade etnik kimliklerle örtüşmüştür. Sosyalizmin evrensel tezlerinin Türkiye şartlarında yankılanışı; kendini en

güçlü şekilde etnik hareketlerde göstermiş, böylece sosyalizm, ayrılıkçı hareketlerin kendini ifade ettiği en güçlü araç olmuştur. Ahmet Özkan (Melaşvili) etrafında gelişen Gürcü etnik kimliğini ön plana çıkaran Çvенеburi hareketi; Laz etnik kimliğini ön plana çıkaran Lazebura Çalışma Grubu, Doğu Kültür Ocakları ile başlayıp siyasal ayrımcılık ve bölücülük peşinde koşan PKK terörü gibi örnekler, etniklik kavramının milliyetçiler tarafından bir tehlike olarak algılanmasının kaynağını teşkil ederler. Türk sosyalizminin ikinci toplumsal tabanını oluşturan Alevilik de bugün etno-dinsel bir kimlik arayışı içindedir (Shankland, 1999: 20-31; Kadıoğlu 2005; Işık 2005; Suvari 2005). Üstelik Batı'da yapılan Türkiye'ye ilişkin etnik sosyoloji araştırmaları, milliyetçilerin ve ulusalcıların "ikinci Sevr" planına ilişkin endişelerine de ışık tutmaktadır. Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar* adlı çalışmasında öznel değerlendirmelere ve tanımlara dayanarak 47 etnik grubun varlığını ileri sürmüştür. Etnik grupları, "kendi kültürel tanımlamaları için geçmişten seçilmiş ortak gelenekleri kriter olan genelde endogomik gruplar" olarak tanımlayan Andrews, Kürt, Çerkes, Laz, Malakan, Eston, Kozak, Alman gibi soy esaslı etnik gruplar yanında Alevi, Sünni, Yörük, Tahtacı, Çepni, Bektaşî gibi soy esasına dayanmayan inanış ya da yaşam biçimi ekseninde oldukça suni bir tasnif de yapmıştır. "Andrews'in bu yaklaşımını bilimsel olmaktan ziyade etniklik şuurunun ülkemizde körüklenmesine dayalı bir oryantalizm ruhu ile açıklamak gerekir" (Türkdoğan 1999: 109). Bütün bunlar, kavramın siyasallaştırılmış içeriğini gözler önüne sermektedir. Oysa sosyal bilimlerin bugün geldiği noktada etnisite kavramı, farklılaştırmanın ve ayrımcılığın dışında, uluslaşma öncesi yapıları vurgulamak için de kullanılmaktadır. Bu vurguda dikkati çeken husus, farklılaştırmadan ziyade farklılığın ön planda olduğudur. Bu farklılıklar ırk ve soy esaslı olabileceği gibi dil, din, renk, siyasi tercih, ortak anılar, değerler ve kültürel unsurlar etrafında kümelenen topluluklar da bir etnik grup oluşturmaktadır.

Etnisite ve etnik kavramını anlamadan modernleşmenin bir ürünü olan ulusçuluğu değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Zira ulusları ve ulusçuluğu oluşturan unsurlar, *hudâyî nâbit* (ekilmeden kendiliğinden biten, Allah vergisi) gibi aniden zuhur etmemiş; uzun bir tarihî süreçte kendiliğinden (*spontane*) bir seyir izleyen etnik kimlikler, modernleşme dönemlerinde devlet ve entelektüeller sayesinde şekillenmişlerdir. Dolayısıyla bugün siyasal anlamdaki etnisite sorunu, devletsiz halklar, mikro-ulusçuluklar ile devletli uluslar arasındaki siyasi oluşumların bir yansıması iken ulusçuluk çalışmalarına malzeme teşkil edecek etnisite kavramı, sosyal bilimlerin temel kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etnisite kavramının siyasetle iç içe olması, onun hakkındaki nesnel değerlendirmelerin önüne geçmiştir. Bunun yanında etnisite ve ulus kavramları arasındaki farklılığın belirsizliği, Türkiye'de yapılan akademik çalışmalarda yanlış değerlendirmelere yol açmıştır. Örneğin Abdurrahim Özmen'in Tur Abdin Süryanilerini konu alan etnik temelli doktora tezi esasen bir antropoloji ve etnoloji çalışması

iken, tezin temel kavramları modern bir siyasi akım ve ideoloji olan ulusçuluğun temellerine ilişkin kavramlara göre şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle ulusların doğmasına yol açan ve ulusların kuluçkası olan etnik topluluklara ilişkin değerlendirmeler, bu çalışmanın esasını teşkil etmiştir. Ulusa temel oluşturan etnik ve etnik unsurlar, modern dönemde siyasallaşan askerî, mali, hukuki ve idari yapılarıyla bürokratik devletlere ve bilhassa “halk iradesine” başvuran, bunu yaparken etnik miras ve sembollere önemli işlevler yükleyen bir bakış açısının ürünüdür. Özmen çalışmasında, etnisitenin siyasallaşmasına ve modern bir ulusa dönüşmesine yol açan unsurları değerlendirmiştir. Doğal olarak bu tezden, anahtar kavramlarını alıntıladığı Anthony D. Smith gibi “Ethnieden Ulusa Geçiş” ana başlığı altında “Mardin Süryanilerinin Uluslaşması” gibi bir başlık beklenmektedir (Özmen 2006).

Bu başlıkları dillendirmek için henüz erken olduğu ileri sürülebilir. Ancak, Süryani kopuntusunda (*diaspora*) başlayan uluslaşma ve bağımsız devlet fikri, 1990'lardan sonra hız kazanmaya başlamıştır. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması, Irak'ın lideri Saddam Hüseyin'in iktidardan düşmesi ve idamı ile siyasallaşma sürecine giren bazı Süryaniler, “Beyth Nahrin Ulusal Kurtuluş Ordusu” adlı bir örgüt kurmuşlar ve bağımsız bir devlet için silahlı eylem hazırlıklarına girişmişlerdir (Dinç-Güneç 2006). 26 Mart 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Süryani kuruluşlarının çalışmaları neticesinde Türklerin 1915 yılında yalnız Ermenilere değil, Süryanilere de soykırım yaptığını kabul etmiştir. *The Crimson Field* adlı tarihsel romanda 1914-1918 yıllarında 750.000 Süryaniye uygulanan sözde soykırımdan (SEYFO) bahsedilmektedir. 7 Ağustos 2010 tarihinde Sydney’de Asur Soykırım gününü anlatan bir anıtın açılışı yapılmıştır.³ 30 Nisan 2010 tarihinde Ermenilerin, Süryanilerin ve Yunanlıların iş birliği ile gerçekleştirilen Türk mallarını boykot kampanyasının nihai aşaması 19 Eylül 2010 tarihinde Atina’da düzenlenen “Three Genocides, One Strategy” başlıklı konferans olmuş⁴ ve Türklerin bu halklara sistematik bir soykırım uyguladıkları iddia edilmiştir. Bugün ulus devlet olan iki ülkenin etnik merkezli yeni bir oluşumu destekledikleri ve bu etnik merkezli politikaların Türkiye’yi gelecekte de uğraştıracağı görülmektedir. Ulusçuluk incelemelerinin, etnisite kavramının aktüel tanımlamalarından ve siyasal içeriğinden haberdar olmakla birlikte onu analitik ve nesnel bir biçimde ele alması gerekmektedir. 19. yüzyıldaki ulusçuluk hareketleri ile çağımızın ulusçuluk hareketleri arasındaki bu temelde bir farklılaşma olduğu da yine etnisite ve milliyetçilik konusundaki karşılaştırmalarla anlaşılabilir.

26 Mart 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Süryani kuruluşlarının çalışmaları neticesinde Türklerin 1915 yılında yalnız Ermenilere değil, Süryanilere de soykırım yaptığını kabul etmiştir.

Etnisite kavramının kullanımı konudan konuya ve kişiden kişiye değişen bir anlam dünyasına sahiptir. Gerçekte etnisitenin, ona yüklenmek istenen öznel siyasi çağrışımlardan arındırılarak ele alınması gerekmektedir. 1980'li yıllardan beri ulusçuluk incelemelerinde anahtar bir kavram olan etnisiteyi, modernitenin bir ürünü olan ulus ve ulusal birliklerden önceki toplumları, yapıları ve kimlikleri açıklamak için kullanmak da mümkündür. Etnisite ve ulus arasında bir süreklilik olduğunu ve etnik oluşumu etkileyen unsurların modernleşme çağında ulusa kaynaklık teşkil ettiğini varsayan bu görüş, modernleşmenin, matbaa kapitalizminin, eğitimin, merkezî devletin ve bürokrasinin rolünü yadsımamakla birlikte, uzun tarihsel süreci de (*la longue durée*) göz önünde bulundurmaktadır. Ulus, etnik temelde, köklü pratikler, âdetler, davranışlar, gelenekler ve semboller dizisi içinde şekillenmiştir. Bir bakıma ulusçuluk, etnisitenin siyasi ve kültürel kimliğinin dönüşümü; ulus devlet ve ulus devletinin araçları sayesinde ulusal bilincin şekillenmesini ifade eder. Bu olgu aynı zamanda Karl Marks'ın "kendiliğinden bilinç" ve "kendisi için bilinç" kavramlarına da ışık tutmaktadır. Kendiliğinden bilinç, hayatın rutin akışı içinde süre giden, bir siyasal ya da sınıf bilincine dönüşmeyen sistemin adıdır. Buna karşın "kendisi için bilinç" kavramı, bireyin/toplumun, siyasal ya da sınıf bilincine ulaştığı dönemi anlatır. Bir diğer ifadeyle nesnenin özneye dönüşüm sürecini ifade eder (Marx 2003: 138-140). Louis Althusser'in, "ideolojilerin bireyleri öznel olarak çağırıldığı" ifadesi, etnik kimliğin ulusal kimliğe dönüşümünü açık bir şekilde göstermektedir. Modern dünyada ulusçuluk, bireyi ve toplumu artık belirli bir ek-sende tanımlayan ve ona kimlik kazandıran bir işlev üstlenmişlerdir. Bu minvalde "ulus politik bir kavram iken, etnik grup değildir. Bir başka ifadeyle etnisite siyaset öncesidir. Kendi politik programından ve siyasal boyutundan mahrum bir ulus tahayyül etmek olanaksızdır. Bir etnik grup için ise öyle değil. Ulusçuluğun siyaset öncesi biçimi etnomerkezciliktir." (Conversi 2004: 815). Etnisite ve ulus kavramları arasındaki fark da bu temelde şekillenmektedir. Vedat Bilgin, bu farkı şöyle değerlendirmektedir:

"İnsanlar birey olarak sosyalleşme sürecinde bir kimliği sahiplenirken, bu kimliğin tarihsel olarak uygarlık ve kültürel zenginliğin içerisinde üretilmiş yani, tarihsel olarak biricik hâle dönüştürülmüş bir millî kimlik olduğunu çoğu kere bilinçli bir şekilde fark etmezler. Bunu fark etmeleri için ancak başka tarihsel ve kültürel varlıkların karşısındaki farklılıklarını ayırt etmeleri gerekir.

Bu süreç yani, uygarlık ve kültürün tarihsel olarak çeşitli etnisite, topluluk, alt kültür gibi insan gruplarının üzerinde inşa edildiği ortak paydalar, onların millî kimliklerini oluşturur. Dolayısıyla millî kimlik herhangi bir etnisitenin içinde değil, etnisitelerin aşıldığı yerde ortaya çıkar. Bir başka söyleyişle millî kimlik 'bir dinî grubun', 'bir etnik grubun', 'soy grubunun' ya da 'bir dil grubunun' kimliği değil onları aşan, onları dönüştüren ve onlara ortak payda veya ortak bir zemin oluşturan tarihsel kültürel yapılardır." (Bilgin 2005: 83-84).

Bilgin'in yukarıda ifade ettiği gibi, etnik kimliğin ulusal kimliğe dönüşümü ortak paydaların (bağların) farkına varıldığı ve etnik bilincin ulusal bilincin geniş potasında erimesi ile mümkündür. Bir diğer ifadeyle ulus ve ulusçuluk kamusal kültürün mevcut olduğu topluluklarda ortaya çıkmasına karşılık etnisite böyle bir kültürden mahrumdur. Ancak Bilgin'in, ulusların etnisitelerin aşılması sonucu oluştuğu fikri her ne kadar doğru ise de etnik ve ulusal kimlik ile bilincin ortak özellikleri olduğu ve ulusların bu temeller üzerinde yükseldiği gerçeği de gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

A. Etnisite Kavramı

Grekçe olan etnisite (*ethnos*) kavramı, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayıldığı dönemde Latinceye ve bu yolla da Avrupa dillerine geçen bir terimdir. Tarihî boyunca farklı anlamlarda kullanılan, siyasi ve kültürel konjonktüre göre yeni içerikler kazanan etnisite kavramı, bünyesinde hep bir öteki anlamı muhafaza etmekle birlikte bugün de farklı şekillerde kullanılmaktadır. Buna göre sözcük "yabancılar", "bizden olmayanlar", "ötekiler", "dinsizler", "barbarlar" anlamlarına gelmektedir (Hutchinson-Smith 1996: 4-5). Bunun yanında Orta Çağlarda Eski Ahit'teki Yahudi olmayan anlamına gelen *goyim* (İbranice *goy*'un [????] çoğulu) terimi Latince "gentile" ile karşılık bulmuş; etnisite kavramıyla eş anlamlı olan bu kavram, "farklı dine mensup olanlar/kâfirler", "heretikler" anlamlarını da kazanmıştır (Conversi 2004: 817). Orta Çağ boyunca Avrupa'da edebî kültüre hâkim olan dilin kilise Latincesi olması münasebetiyle *ethnos*'a ilişkin terimler bulunmamaktadır. Bizans ve Orta Çağ döneminde terim, dinsel ötekiliği sınıflandıran "*gentiles*" olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Reformasyondan ve İncil'in İngilizce çevirisinden sonra, ortaya çıkan terim "ethnic" değil, "Hristiyan olmayan" anlamına gelen "*gentile*" olmuştur. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bu anlamını koruyan *gentiles* kavramı, zaman zaman ırksal özellikleri ve farklılıkları da ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortodoks Hristiyanlar, dinsel açıdan bir "etnik" grup olarak tanımlanmışlardır. İmparatorluğun çeşitli dinsel toplulukları ve bu arada Ortodoks Hristiyanlar, "millet" olarak adlandırıldığı gibi, Türkçede millet teriminin *ethnos*'un çevirisi olarak kullanılması da muhtemel gözükmektedir. Hem dinsel bir gruplaşmayı hem de ötekini ifade eden bir terim olarak *ethnos*'un önceden beri var olan anlamı, böyle bir varsayımı makul kılmaktadır. Bu nedenle Yunanlar, 15. yüzyıldan itibaren kendilerini Ortodoks milleti anlamında *ethnos* olarak adlandırmış

Grekçe olan etnisite (*ethnos*) kavramı, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayıldığı dönemde Latinceye ve bu yolla da Avrupa dillerine geçen bir terimdir.

olabilirler. 19. yüzyılın başlarında Yunanistan, modern milliyetçilik için bir tür deneysel laboratuvar olduğu zaman, ethnos kavramı hem semantik hem de politik muhalefet olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında, kendini gerçekleştirmeye, kendini tanımlama anlamında bir işlev üstlenmiştir (Tonkin vd. 1996: 21).

19. yüzyılın ortalarında dinsel içeriğinden yavaş yavaş sıyrılan terim, antropoloji ve etnoloji gibi bilim dallarının temelini de oluşturmuş ve bu bilimlerin doğuşu ile farklı içerikler kazanmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, akademik çalışmalarda *ethnos* kelimesi "paylaşılan özelliklerin bir araya getirdiği insan grubu" anlamını kazanmıştır. Ethnos kavramı Anglofon entelektüel söylemde olmamasına rağmen, akademik kullanımda etnoloji; etnografya vd. gibi çeşitli bileşik ve türetilmiş terimlerin kaynağı olmuş ve bu dönemde daha çok ırk kavramı ile eş

Bu nedenle etnisite kavramı, gelenek ve modernite ilişkisinin gölgesinde kalmıştır. Ancak toplum ve toplumsal ilişkileri anlatırken ya da ırkçılık ve ulusçuluk gibi konular irdelenirken etnisite, farklı kavramlarla da olsa ifade edilmiştir.

anlamı kullanılmıştır. Irkların incelemesi anlamına gelen etnoloji terimi bunun en çarpıcı göstergelerinden biridir. (kavramın etimolojisi ve tarih boyunca kazandığı anlamlar için bk. Sollors 1996: 2-12).

Klasik sosyologların cemaat-cemiyet, organik-mekanik ya da birincil-ikincil grup ayrımı bir kenara bırakılırsa, etnisite konusundaki görüşlerinin oldukça belirsiz olduğu görülür. Bu yaklaşımın başlıca nedeni 19 ve 20. yüzyıl başlarında geleneksel kimliklerin modernleşme süreci ile birlikte kaybolacağına duyulan inançtır (Smith 2002: 199). Cemaat ve cemiyet ayrımı da bu çerçevede gelişmiştir. **Bu nedenle etnisite kavramı, gelenek ve modernite ilişkisinin gölgesinde kalmıştır. Ancak toplum ve toplumsal ilişkileri anlatırken ya da ırkçılık ve ulusçuluk gibi konular irdelenirken etnisite, farklı kavramlarla da olsa ifade edilmiştir.** Bu nedenle Batılı klasik sosyologların eserlerinde etnisite kavramı nerdeyse hiç kullanılmamakta, ancak

müteradifi olarak değerlendirilebilecek başka terimlere yer verilmektedir. Bir diğer ifadeyle cemaat ve cemiyet ayrımı klâsik sosyoloji kuramlarında belirleyici terimler olmuştur.

Ferdinand Tönnies'in sanayi öncesi ve sonrası toplumlarını açıklamak için kullandığı "*gemeinschaft*" ve "*gesellschaft*" (cemaat ve cemiyet) kavramları sosyal bilimlerde ağırlıklı bir yer edinmiştir. Hegel ve Hobbes'un toplum kuramından etkilenen Tönnies, doğal irade ve rasyonel irade ayrımına dayanan bir sosyal yapı tiplemesi çizmiştir. Hegel'in aile ve medeni cemiyet karşıtlığından esinlenen sosyal yapı anlayışı aileyi tez, cemiyeti antitez, devleti ise sentez olarak değerlendirmiştir. Tönnies, sentezi göz ardı ederek yalnızca tez ve antitezi esas almış; birini cemiyet, diğerini ise

cemaat olarak nitelendirmiştir. *Gemeinschaft* (cemaat) kavramı farklı içeriklere sahiptir. Cemaat yapısını organik irade tipi olarak kabul eden Tönnies, kan bağına dayalı cemaat, yerleşim yerine göre cemaat ve düşünce birliğine dayalı cemaat olmak üzere üçlü bir tasnif yapmıştır (Tönnies 2001: 27-29). Üç cemaat tipinde de ilişkiler karşılıklı esasına dayanmakta, içten ve sürekli bir özellik sergilemektedir. Dostluklar ve düşmanlıklar da cemaat ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ferdî dostluklar ve düşmanlıklar yerini cemaatin sınırlarını çizdiği dostluklara ve düşmanlıklara bırakmıştır (Tönnies 2001: 36). Sosyal hayatta uyulması gereken kurallar yazılı olmayan hukuk, töre, örf ve âdetlere göre şekillenmiştir. Üretim ve pazar ekonomisi, cemiyete nazaran kapalı bir yapıya sahiptir. Tönnies'in bir Greko-Roman köyünde yazılı levhadan alıntılacağı gibi, cemaatte "Hiçbir şey satın alınmaz, her şey evde üretilir." (Tönnies 2001: 42). Bireyin kimliği cemaat içinde, gelenekler (*gewöhnung*) ve kolektif hafıza (*gedächtnis*) aracılığıyla oluşur (Tönnies 2001: 22). Cemaatin normları dışına çıkmak bir sapmadır. Böyle durumlarda bireye verilecek en büyük ceza onu cemaatten dışlamaktır. Cemaat hâlindeki spontane yaşam, ortak değerleri, eylemleri ve ülküleri şekillendirmiş; paylaşılan ortak bir bellek yaratmıştır. Buna karşılık sanayileşme ve modernleşmenin sosyal yapıları ve rasyonelleşme süreci, cemaat yapılarının ve biz duygusunun çözülmesine, cemiyet (*gesellschaft*) yapısının ve ben duygusunun yerleşmesine neden olmuştur. Bu da bireyin kimliksizleşmesine yol açmıştır. Rasyonel iradenin bir tezahürü olan cemiyet, üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Cemaat yapısındaki somut ilişkiler ve amaçlar yerini soyuta bırakmıştır. Cemaat, bireye soyut bir hedef sunmuş ve o hedefe varmak için uygun araçlar geliştirmesine olanak tanımıştır (Tönnies 2001: 52).

Cemiyet hayatı kamusal ve anonim alanıdır. Marx'ın üretim ilişkileri ve meta fetişizminden etkilenen Tönnies, cemiyet bünyesindeki eylemlerin nesnel bir ölçü ile ölçüldüğü ve bunların para ile ifade edilen bir değere sahip oldukları kanısındadır (Tönnies 2001: 58, 74-75). Böylece cemiyette her şey bir meta hâline gelmektedir. Artık kişisel çıkarların ön planda olduğu bir toplum yapısı hâkimdir. Böyle bir ortamda insanlar birbirlerine bir sözleşme ile bağlıdırlar. Bu sözleşme yazılı hukuk kuralları çerçevesinde şekillenmiştir ve denetleyicisi de devlet olmuştur. Nitekim cemiyet tipi ilişkilere bürokrasisi, ordu ve endüstriyel örgütlerde rastlanmaktadır.

Karl Marx'ın çalışmalarında kavram, belirli toplumlarda ırksal ve etnik ilişkiler temelinde oldukça karmaşık ve belirsiz biçimde ele alınmıştır. Örneğin ABD'de kölelik ya da Britanya'da İrlandalı göçmen işçilerin konumu açıklanırken ekonomik bir faktör olarak ırk kavramına başvurulmuştur. Ancak Marksist teori bir bütün olarak değerlendirildiğinde kapitalist sosyal ilişkilerin gelişmesinde etnisite ve ırk, tarihsel ve teorik açıdan oldukça önemsiz bir yer tutar. Üstelik bu teoride ırk ve etnisite kavramları sistemli bir şekilde ele alınmamıştır. İrksal stereotipler, ortak duygu, sınıf bilinci gibi kavramlar iç içe geçmiştir (Solomos-Back 1999: 65-66). Örneğin Marx,

1844 yılında kaleme aldığı Yahudi Sorunu Üzerine adlı çalışmasında kavramı Yahudilerle özdeşleştirmiş, diğer çalışmalarında dine ve sınıfa eş değer sayarak yanlış bilinç olarak değerlendirmiştir. Buna göre etnisite kavramı Marx'ın eserlerinde, "kültürel ve etnik üstyapı üzerinde ekonomik temelin hâkimiyeti, insanlığın evrensel sürecine engel olan etnik özellik ve etnik kimlik üzerinde tarihsel sınıf egemenliği bağlamında ele alınmıştır." (Maleševic 2004: 14-16). Bunun yanında eserlerinde Hegel'in tarihsel ve tarihsiz halklar kavramına da başvuran Marx, yalnızca tarihsel halkların devlet kurabileceğini düşünmüştür.

Emile Durkheim sosyolojisinde geleneksel ve modern toplum karşılaştırmaları esastır. Bununla birlikte Durkheim sosyolojisinin temelinde kolektif kültürel bağların dayanıklılığı ve grup dayanışmanın doğası gibi kavramların olduğu görülür. Toplumsal İş Bölümü Üstüne, İntihar, Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri adlı eserlerin-

Bunun yanında eserlerinde Hegel'in tarihsel ve tarihsiz halklar kavramına da başvuran Marx, yalnızca tarihsel halkların devlet kurabileceğini düşünmüştür.

de ve Dreyfus olayını ilişkin yazdığı yazılarda anti-semitizm ve vatanseverlik gibi konuları işlerken ırk ve etnisite kavramını da kullanmıştır. Ancak Durkheim sosyolojisinde etnisite, modernitenin gelişiy-le etnisitenin (grup içi ilişkilerin) çözülüşü, etnik (grup) dayanışmasının doğası ve moral toplumun bir biçimi olarak etnik grup anlayışı bağlamında ele alınmıştır (Maleševic 2004: 18). Bu bağlamda cemaat ve cemiyet ilişkisi onda, mekanik ve organik ayırımına dönüşmüştür.

Georg Simmel'in çalışmalarında da geleneksel ve modern toplumlar üzerinde durulmuştur. Simmel, kapitalist toplum yapısının ve seri üretimin (*mass production*) ortalama bir zevk anlayışı yarattığını; kapitalist anlayışın toplumun geleneksel ya-

pasını bozduğunu ileri sürmüştür. Modern toplumlarda şehirlileri tarif etmek için "blase" (bıkkın, bezgin) kavramını ortaya atmıştır. Ona göre kapitalist yaşam biçimi, şehirlie bıkkın bir hâl kazandırmıştır. Bu minvalde *blase*, yeni duyular karşısında uygun enerjiyle tepki vermekte yetersiz, bıkkın, donuk bir kişidir. Spencer, Marx ve Tönnies'ten etkilenen Simmel'e göre, toplum, toplulaşma anlamında insan faaliyetinin ürünüdür. Toplulaşma, bireyi bir arada tutan biçimler olarak gündelik hayatın içinde vardır. Bireyin toplumla ilişkisi, hem onun içinde hem dışında, özerk bir merkezde yer alır. Bu ilişki toplumun ve hayatın ürünü olarak ikici (düalist) bir yapıya sahiptir. Toplulaşma çatışmayı, uyumu, çekmeyi ve itmeyi, nefreti ve aşkı, bağımsızlığı ve bağımlılığı bünyesinde barındırır (Swingewood 1998: 170). Çatışma ilişkileri yalnızca birleştirici, bütünleştirici güçlerle iş birliği hâlinde toplumsal bir yapı meydana getirirler (Simmel 1999: 32).

Simmel'in Karl Marx'tan mülhem *Der Fremde* (Yabancı) adlı çalışması da etnisite bağlamında okunabilir. Ona göre yabancı, bugün gelip yarın giden bir gezgin ya

da avare değil, bugün gelip yarın da kalan bir kişidir (Wolf 1950: 402). Yabancı'nın gelip içine yerleştiği topluluktaki konumu ilksel olarak oraya ait değildir. Aslında o, toplulukta kendiliğinden oluşamayacak nitelikleri oraya getirmiştir. Yabancı kavramı bu içeriğiyle değerlendirildiğinde, bireyin ya da bir topluluğun içine yerleştiği gruba yakınlığının, etkileşim açısından ölçülebilir olduğu görülür. Eğer gruba uzak ise bu, temas kurmadığı içindir ve topluluktaki konumu "iç düşmanlık"tır (Wolf 1950: 402). Ancak etkileşim sayesinde grubun organik üyesi olabilir. Yabancı kavramı etnisite açısından hem öze hem de dışa dönük açıklayıcı bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Etnik grup, kimliğini tanımlarken öteki ile ilişkileri ve etkileşimi ile bir kimlik oluşturmaktadır. Avrupa'daki Türk ya da başka uluslara mensup işçileri, uluslararası ticaret ve tüccarları yabancı olarak değerlendirmek mümkündür. Bugün küresel dünyada "yabancı" ve etnisite kavramı arasındaki ilişki toplum bilimleri için açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. Toplumsal oluşumlar ve farklılıklar üzerinde duran Simmel, sosyolojisi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, etnisite kavramının toplumsallaşmanın bir biçimi, sosyal (ve bu nedenle etnik) etkileşimin doğası ve toplumsal farklılaşma karşısında etnisitenin zayıflaması bağlamında değerlendirildiği görülür (Malešević 2004: 21).

Yukarıda sözü edilen klasik sosyologlar, etnisite kavramını ya hiç kullanmamış ya da konuya çok az değinmiş olmalarına rağmen hemen hepsi modern öncesi ve sonrası toplum yapıları ayırımına başvurmuştur. Genel olarak modern öncesi toplumları ortak soy, paylaşılan tarih, duygu ya da gelenek etrafında şekillenen cemaat tipi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Buna karşılık klasik sosyologlar içinde etnisite kavramını ilk defa ve ayrıntılı bir biçimde kullananın Max Weber olduğu yönünde fikir birliği vardır. Weber'in etnisite ve etnik grup değerlendirmesi bugün dahi başvurulan temel referanslardan biridir. Ölümünden sonra toplanan ve yayımlanan yazıları arasında etnik gruplara ilişkin kısa bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Tönnies'in cemaat ve cemiyet ayırımına pek fazla

itibar etmeyen Weber, rasyonalleşme sürecine önem vermiştir. Böylece ona bir işlevsellik kazandırmıştır (Banton 2007: 21). Weber'in etnisite hakkındaki görüşleri de rasyonalleşme temelinde değerlendirilmelidir. O, etnisite kavramını karşılaştırmalı bir yöntemle ekonomi, sınıf, aile, din, statü ve politika gibi kavramlarla birlikte incelemiştir. Etnisitenin ırktan farklı bir içeriğe sahip olduğunu ileri süren Weber, biyolojik köken olgusunu reddetmemekle birlikte, onun öznel olarak şekillendiği görüşündedir. Etnisite dış görünüş, âdet, sömürgeleştirme ya da göç gibi nedenlerle bir araya gelen ve ortak kökenleri olduğuna inanan topluluktur (Weber 1978: 389; Banton 2007: 26). Ortak kökenin gerçek olup olmaması önemli değildir; belirli

Klasik sosyologlar, etnisite kavramını ya hiç kullanmamış ya da konuya çok az değinmiş olmalarına rağmen hemen hepsi modern öncesi ve sonrası toplum yapıları ayırımına başvurmuştur.

bir işlevi yerine getirmesi ve hissedilmesi önemlidir. Etnik aidiyet kendiliğinden bir grup oluşturmaz. Ancak herhangi bir grup oluşumunun (özellikle politik olanların) biçimlenmesine olanak sağlar. Bir başka ifadeyle politik topluluk her ne kadar suni olarak şekillenmiş olursa olsun ortak etnisite inancından esinlenmiştir. Bu inanç politik topluluk dağıldıktan sonra bile, eğer topluluğun üyeleri arasında gelenek,

18 Temmuz 1950 yılında UNESCO çatısı altında toplanan dünyaca ünlü bilim adamları yayımlamış olduğu *The Race Question* adlı 15 maddeden oluşan rapor ile ırk kavramından vazgeçilmesini, bunun yerine etnik gruplar teriminin kullanılmasını önermiştir.

fiziksel tip ve en önemlisi dilde büyük farklılıklar yoksa devam edebilir (Weber 1978: 389; Banton 2007: 23). Dikkat edilirse Weber'in bu yaklaşımında etnik aidiyet için nesnel özelliklerden ziyade, öznel bir inanca dayalı duygusal bağlar ön plana çıkmaktadır. Ortak etnisiteye olan bu inanç ile akılcı düzenlemelerin olmadığı hemen her kurum yüksek dereceli bir topluluk bilinci yaratır (Öztoprak Sağır-Akıllı 2004: 7). Nitekim bu yaklaşım yarım asır sonra Benedict Anderson'da karşılığını "hayalî cemaatler" olarak bulmuştur. Genel olarak ifade etmek gerekirse Weber sosyolojisinde etnisite kavramı bir statü grubu olarak etnisite (kalıtsal statü grubu, seçilmiş halk), tekelci sosyal kapanma mekanizması olarak etnisite (dışarıya karşı kapalılık ve saf ırk), sosyal organizasyon biçimi olarak etnik çoğulculuk, etnisite ve politik mobilizasyon bağlamında ele alınmaktadır (Malasevic 2004: 24-29).

20. yüzyılın başlarında etnisite kavramının ırk kavramı karşısında yaygınlık kazandığı görülmektedir. Önceleri pek çok biyolog gibi ırk ıslahçılığını (*öjenizm*) savunan Julian Huxley, Avrupa'da faşist hareketlerin yükselmesi karşısında, Alfred Cort Haddon ile birlikte "*We Europeans: A survey of racial problems*" adlı bir eser yazmıştır. İlk baskısı 1935 yılında yapılan bu eserde yazarlar, ırk kavramının artık terk edilmesi gerektiği görüşündedirler. Fiziksel özellikler dışında alışkanlıklar, gelenekler, araçlar, giyim, sanat, kurumlar, hareketler, fikirler ve dillerin ırksal özellikler bağlamında değerlendirilmemesi gerektiğini, bunların doğuştan olmadığı, eğitim ve deneyimle kazanıldığını savunurlar (Huxley-Haddon 1936: 271). Buna göre, kültür ve ulus kavramları arasındaki karmaşıklığı çözmek için insan gruplarını tanımlamada kullanılan ırk terimi, bilim sözcük dağarcığından çıkarılmalıdır. Irk teriminden kasıtlı olarak uzak durulmalı, bunun yerine etnik grup veya halk kelimeleri kullanılmalıdır (Öztoprak Sağır-Akıllı 2004: 4). Huxley ve Haddon'un kaleme aldığı kitap, "Etnik Sınıflandırmanın Temelleri", "Avrupa'nın Başlıca Etnik Grupları",

We Europeans: A survey of racial problems" adlı bir eser yazmıştır. İlk baskısı 1935 yılında yapılan bu eserde yazarlar, ırk kavramının artık terk edilmesi gerektiği görüşündedirler. Fiziksel özellikler dışında alışkanlıklar, gelenekler, araçlar, giyim, sanat, kurumlar, hareketler, fikirler ve dillerin ırksal özellikler bağlamında değerlendirilmemesi gerektiğini, bunların doğuştan olmadığı, eğitim ve deneyimle kazanıldığını savunurlar (Huxley-Haddon 1936: 271). Buna göre, kültür ve ulus kavramları arasındaki karmaşıklığı çözmek için insan gruplarını tanımlamada kullanılan ırk terimi, bilim sözcük dağarcığından çıkarılmalıdır. Irk teriminden kasıtlı olarak uzak durulmalı, bunun yerine etnik grup veya halk kelimeleri kullanılmalıdır (Öztoprak Sağır-Akıllı 2004: 4). Huxley ve Haddon'un kaleme aldığı kitap, "Etnik Sınıflandırmanın Temelleri", "Avrupa'nın Başlıca Etnik Grupları",

“Avrupalı Ulusların Etnik Kompozisyonu”, “Denizaşırı Avrupa” gibi başlıklardan oluşuyordu. Kitabın ana teması, Avrupa’nın her yerinde melez halklar olduğu savına dayanıyordu. Aslında eser, ırk propagandası yapan faşizmin eleştirisi dışında pek bir öneme sahip değildi. Ancak bu görüş kısa zamanda pek çok taraftar toplamış; 18 Temmuz 1950 yılında UNESCO çatısı altında toplanan dünyaca ünlü bilim adamları yayımlamış olduğu *The Race Question* adlı 15 maddeden oluşan rapor ile ırk kavramından vazgeçilmesini, bunun yerine etnik gruplar teriminin kullanılmasını önermiştir. Bu rapora göre, ulus, din, coğrafya, dil ya da kültürel esaslı gruplar ırk ile tanımlanamaz. Ne Amerikalılar ne Fransızlar ne İngilizler ne de herhangi bir ulusal grup ırktır. Buna paralel olarak Katolikler, Protestanlar, Müslümanlar ve Yahudiler de ırk kategorisinde değerlendirilemez. Bunlar ırksal gruplarla karşılaştırılmaz. Bu grupların kültürel özelliklerinin ırkla genetik bir ilişki içinde olduğu iddia edilemez (Montagu 1950: 5-6). ırk kavramı yerine etnik grupların kullanılmasını öneren söz konusu rapor, insanoğlunu üç büyük “bölüm”de tasnif etmiş (sarı, beyaz, siyah bölümler) ve bu tasnifin statik olmadığını, gelecekte değişebileceğini ileri sürmüştür. Etnik gruplar ya da alt gruplar bu bölümlerin içinde değerlendirilmiştir. Ancak bunların sayısı üzerinde bir anlaşma yoktur. Raporu yazarlar, etnik grupları tasnif etmekte zorlanmışlardır. Bu nedenle yeniden ırk kavramına rücu edilmiştir. Zira söz konusu raporun 14. maddesinde biyolojik bir olgu olarak ırk ile ırk miti arasında bir ayırım yapılması önerilmiş, buna mukabil ırk miti tüm insanlık için tehlikeli bulunmuştur. UNESCO 1950-60 yılları arasında toplam dört rapor yayımlamış; ırkın zekâ, yetenek, karakter ve sosyal davranışları belirlediğini reddetmekle yetinmiştir (Somersan 2004: 49). Buna rağmen söz konusu raporlar, etnisite ve etnik gruplar kavramlarının yaygınlık kazanmasında önemli bir roller üstlenmiştir.

ABD’de ise etnisite kavramı Avrupa’ya nazaran farklı bir içeriğe sahiptir. Kavram özellikle Yahudi, İtalyan, İrlandalı, Japon, Çinli gibi Batı Avrupa kökenli olmayanları vurgulamak için kullanılmıştır. Kendilerini etnik kavramından uzak tutan Amerikalılar, özellikle Batı Avrupa dışından gelenlere “etnik” yaftası yapıştırmıştır. Eriksen’in vurguladığı gibi etnisite, “II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi, İtalyan, İrlanda ve çoğunluğunu İngiliz soyundan gelenlerin oluşturduğu baskın gruptan aşağı görülen “diğer insanları” kibarca işaret eden bir kelime olarak kullanılmaya başlanmıştır” (Eriksen 2002: 15). Diğer insanların ya da ötekilerin belirleyici kıstasının göçmenlik ve WASP (White, Anglo-Saxon, Protestan) olup olmama esaslarına dayandığı görülmektedir. Zira Batı Avrupa’dan gelen İngiliz, Hollanda

Kendilerini etnik kavramından uzak tutan Amerikalılar, özellikle Batı Avrupa dışından gelenlere “etnik” yaftası yapıştırmıştır.

ya da Alman kökenliler etnik kategorisinin dışında değerlendirilmiştir (Somersan 2004: 24). Bunun yanında Latin Amerika kökenli Hispanikler ve Afroamerikalılar (zenciler) birer etnik kategori oluşturmuşlardır. Julia Kristeva'in yerinde ifadesiyle WASP niteliğine sahip olmayanlar "evdeki yabancı"lardır. Onlar bu ülkeyi işgal etmiş yurtsuz ve yabancı kimseler olarak algılanmışlardır (Keresztesi 2005: IX-X).

Esasen Amerika'da etnisite ve ırk kavramı iç içe geçmiştir. Amerika'da yapılan nüfus sayımlarında "ırklar" ve "etnik" kelimeleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, Hispanikleri etnik bir kategori olarak değerlendiren bir nüfus sayımında "Hispanikler herhangi bir ırktan olabilirler." diye şerh düşülmüştür (Fenton 2001: 3). Tıpkı Britanya'daki nüfus sayımlarında olduğu gibi temelde iki kategori vardır: Beyazlar ve beyaz olmayanlar. Yine Britanya'daki gibi beyaz tek başına bir etnik terim olarak değerlendirilmemiştir. Amerikan toplumu da beyaz ve siyah ayrımı (bir diğer ifadeyle African American–European American) temelinde şekillenmiş; WASP niteliğine sahip olanlar beyazları (European-Americans) oluştururken, siyah (African-American) "etnik" kategorisi zencileri, Amerikan yerlilerini, Hispanikleri ve Asyalıları içerecek şekilde genişletilmiştir (McDonald 2007: 58). African American etnik grubunun alt birimleri *quadroon* (1/4 oranında siyah kanı taşıyan kimse), *octoroon* (1/8 oranında siyah kanı taşıyan kimse), *mestizo* (Latin Amerikan kanı taşıyan beyaz) gibi kistaslara göre tasnif edilmiştir. Bu tasniflerin *Oxford English Dictionary*'de yer alması, gündelik hayatta da kullanıldığı göstermektedir (Sollors 2000: 217-219). Üstelik *octoroon* dışındaki tasnifler hukuk kitaplarında da yer almıştır (Chesnutt 2000: 38).

Werner Sollors, etnisite kavramının ABD'de ilk defa W. Llyod Warner ve Paul S. Lunt tarafından 1941 yılında yazılan *The Social Life of a Modern Community* adlı eserde kullanıldığı söylemektedir. Aynı yazarların 1942 yılında kaleme aldığı *The Status System of a Modern Community* adlı eserde de etnisite konusu işlenmiştir (Sollors 1996: X). Bir diğer varsayıma göre ise, sosyal bilimlerde kavram ilk defa 1953 yılında David Riesman tarafından kullanılmıştır (Maleševic 2004: 1). Sosyal bilimlerde etnisite kavramının yer edindiği tarih düşünüldüğünde bu oldukça erken bir tarihtir. Kavram bu kullanımıyla *negroları* ve göçmenlerin torunlarını içermemektedir. Yaş, cinsiyet, din, sınıf gibi kategorilere paralel olarak grup farklılaşmasını ulusal kökenden daha geniş bir temelde kavramlaştırmaya ihtiyaç duyan yazarlar, etnisite kavramını genelde bütün halkın paylaşılan birliktelik bilincinin farkında olanlar (*peoplehood*) ve ötekiler (Amerikan değerlerinin farkında olmayanlar) ayrımı esasında tanımlamışlardır. (Sollors 1996: X-XI). Şüphesiz eritme potası (*melting pot*) sürecinde değişik kültür ve kökenden gelenler, Amerikan kültürüne göreceli olarak dâhil olmasına rağmen *apartheyd* ya da yalıtılmış yaşam devam etmektedir. Nitekim Warner ve Lunt'un etnisite tanımında da "bireyi bazı gruplarından ayırıp diğerleriyle özdeşleştiren" özellikler ön plana çıkmaktadır. Böylece, bir grubun üyesi olmaktan kaynaklanan, ulusal kimliğin alternatifi, farklı bir işlev kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Amerika'da etnisite kavramının müphem bir şekilde kullanıldığı ve bu müphemliğin de özellikle tercih edildiği görülmektedir. Kavram daha çok

sınıf, modernite, halklık (*peoplehood*) ve ırk ile birlikte değerlendirilmiştir. Amerikan literatüründe en sistematik ve kapsamlı tanım, Richard A. Schermerhorn'ın *Comparative Ethnic Relations* (1970) adlı çalışmasında yaptığı tanımdır. Buna göre,

“Bir etnik grup gerçek ya da farazi ortak soy, paylaşılan tarihsel anılar, halkın özünü tanımlayan bir ya da daha fazla sembolik unsurlara dayanan kültürel kaynaklara sahip büyük bir topluluk içindeki bütünlüktür. Bu tür sembolik unsurlar: akrabalık kalıpları, fiziksel yakınlık (yerel ya da bölgesel), dinsel bağlantı, dil ya da diyalekt biçimleri, kavmî bağlantı, uyrukluk, kalımsal özellikler ya da bunlardan bazılarının kombinezonudur. Buna eşlik etmesi gereken bir başka şey ise, grubun üyeleri arasındaki yakınlık (tür/cins) bilincidir.” (Schermerhorn 1996: 15).

1960'lardan itibaren Avrupa'da ve ABD'de etnisite kavramının sosyal bilimlerde daha fazla yer edindiği görünmektedir. Bu durum şüphesiz dünyadaki siyasal ve sosyal geçerli duruma (*konjonktür*) paralel olarak gelişmiştir. 1960'larda sömürgelerin çözülmesi ve Afrika ve Asya kıtalarında yeni devletlerin kurulmasıyla başlayan süreçte, sömürge ve ırkçılık karşıtı sosyologlar arasında etnisite kavramı, kültürel bir gruba ait olmaktan kaynaklanan pozitif duygular anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Buna karşılık 1960'lı yılların modernleşme ve ulusçuluk teorisyenleri *etnik/etnisite* kavramlarına sıcak bakmamışlardır. Söz konusu dönemde *etnik grup* tanımlaması, daha çok Afrika, Asya ve Pasifik ülkelerindeki hemen tüm grupları; Flemengler, Walonlar, Basklılar, Kuzey İrlandalılar, Kanadalı İngiliz, Fransız kökenli insanları ve 1960'lı yıllardan sonra Avrupa ülkelerine göç eden Batılı olmayan göçmen grupları, bir diğer ifadeyle “ötekileri” tanımlamak için kullanılmıştır. İngiltere'de *etnik grup* kavramının sadece azınlıkları ve aşağı görülenleri sınıflandırmakta kullanılması; hâkim ve çoğunluk gruplarının kendilerini *etnik* olarak sınıflandırmaması bunun en bariz örneklerindendir (Öztoprak Sağır-Akıllı 2004: 5). Bu nedenle günümüzde etnisite kavramının, bilimin yanında siyasete de hizmet ettiği ve Batılı ülkelerde pasif ırkçılığın bir malzemesini teşkil ettiği de ileri sürülebilir.

İrk kavramının meşum çağrışımlarını hafızalardan silmek isteyen Batılı bilim adamları, 1950'li yıllardan itibaren yeni bir arayış içine girmiş; buldukları ve tutundukları kavram kökenleri çok eskiye dayanan etnisite olmuştur.

SOSYAL BİLİMLERİN YENİ ÖZNESİ OLARAK ETNİSİTE

Antropolojide Etnisite Kavramı

İrk kavramının meşum çağrışımlarını hafızalardan silmek isteyen Batılı bilim adamları, 1950'li yıllardan itibaren yeni bir arayış içine girmiş; buldukları ve tutundukları kavram kökenleri çok eskiye dayanan *etnisite* olmuştur. 1960'lı yılların

sonlarında etnisite kavramı antropolojide de farklı bir içerik kazanmaya başlamıştır. Bu farklılık, sosyal bilimlerdeki değerler dizisinin (*paradigma*) değişimine tesadüf eder. Bu dönemde terminoloji doğal bilimlerden ziyade yorum bilgisi (*hermeneutik*) ve edebiyat teorilerinden etkilenmiş; fonksiyon, sosyal yapı gibi kavramlar daha az kullanılır olmuştur. Özellikle 1980'lerde popülaritesi giderek artan "söylem", "süreklilik", "sembolik kapital" gibi kavramlar, "sınıf", "altyapı", "çelişki", "yanlış bilinç" kavramlarının yerini almıştır. Etnisite kavramı da kabile kavramının tahtına oturmuştur (Eriksen 2001: 261). 1960'ların sonlarından itibaren etnisite konusuna artan ilgi, 1980'lerin başında ulusçuluğa ilişkin verimli çalışmalar ve 1990'dan beri "küresel" (*global*) başlığı altındaki çalışmaların sayısındaki muazzam artış, söz konusu değişiklikleri gözler önüne sermektedir. Bu yeni içeriğin öncüsü Fredrik Barth'ın 1969 yılında yayımladığı *Etnik Gruplar ve Sınırları* isimli derlemesidir. Barth'ın derlemesi sayesinde etnisiteye ilişkin kültürel değerlendirmeler siyasal ve sosyal bir

Etnisite, bir kişi veya bir grubun malı olarak değil ilişkinin bir biçimi olarak görülmelidir.

temele de oturmuştur.. Söz konusu çalışma getirdiği yeni yaklaşımla etnik ilişkiler disiplininin de başlangıcını teşkil eder. Barth, esere yazdığı girişte klasik antropolojik düşüncenin, kültürler arasındaki sınırların oluşumundan ziyade kültürler arasındaki farklılıklara ve bu kültürlerin oluşumlarına ağırlık verdiğini; bu bütüncül yaklaşım yüzünden, küçük grupların topluma feda edildiğini savunmuştur. Ona göre sınır kavramı, somut anlamda iki toprağı, bölgeyi ya da ülkeyi bölen bir kavram olmaktan ziyade soyut bir niteliğe sahiptir. Sosyal grupları bir-

birinden ayırdığı gibi, zihniyet kategorileri arasında da bir sınır çizer (Barth, 1999: 17). Etnisite de sınırların belirlediği bir örgütsel yapıya sahip daimî tasarımlar olarak tanımlar. Buna göre etnisite, toplumsal grupların diğer gruplara mensup bireylerle giriştikleri etkileşim sürecinde ortaya çıkmış bir "*tasarım*"dır (Barth 2001: 16).

Barthçı etnisite yaklaşımının dayandığı iki temel nokta vardır: Birincisi, ortak bir kültür paylaşımının etnik grubun oluşumu sürecinde belirleyici bir unsur olmadığı, ancak bu oluşumun bir ürünü olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Kültürel formlar dış çevresel faktörler aracılığıyla şekillenmiştir. "Herhangi bir etnik grup, farklı çevresel faktörlerle karşılaştığında değişik yaşama biçimleri ve davranış kalıpları geliştirir. Farklı coğrafyalar üzerinde yaşayan ve aynı etnik gruba mensup sosyal aktörlerin oluşturdukları davranış kalıpları önemli farklılıklar sergiler" (Barth 2001: 14-16). Barth buna alan çalışmasını yürüttüğü Pathanları örnek verir. Aynı kültürün ve etnik grubun üyeleri olmalarına rağmen Afganistan ve Pakistan arasında farklı coğrafyalarda yaşayan Pahtanlar, farklı davranış kalıpları ve örgütlenme biçimleri geliştirmişlerdir.

Barth'ın ileri sürdüğü diğer husus ise, etnik grupların birer örgütsel birim ve sosyal tasarım olduklarıdır. Bu nedenle bir grubun emik ve etik tanımlanması

büyük önem taşır. Bir diğer ifadeyle grubun kendini nasıl tanımladığı ve başkaları tarafından nasıl tanımlandığı önemli bir işleve sahiptir. Tanımlamada kullanılan unsurlar analitik bakımdan ikiye ayrılabilirler: a) İşaret ve semboller, b) Temel (ahlaki) değerler (Barth 2001: 16-17). Grup bunlar aracılığıyla kendini kimlik düzeyinde tanımlarken geçmişe yönelir. Kimlik oluşumunda gerekli olan işaretler ve semboller belirlenir; bunun yanında bazı kültürel unsurlar reddedilir. Genellikle geleneksel kültürel değerler ve tarihsel gelenekler yeniden canlandırılır (Barth 2001: 38). Bu uygulama, etnik kimliğin meşruluğunu oluşturur. Etnik grubun sürekliliğini sağlayan da bu düşüncedir. Süreklilik, grup üyeleri ile grubun dışında kalan kimselerin farklılıklarını koruyan sınırlar sayesinde sağlanır.

Barth, etnik gruplar arası ilişkilerin simgelerini sunduğu etnik modelinde, sosyal süreci dinamik ve geçirgen olarak vurgular. Etnisite, bir kişi veya bir grubun malı olarak değil ilişkinin bir biçimi olarak görülmelidir. Böylece etnik grubun varlığının, grubun üyeleri ve yabancıların genel tanım karşısındaki toplumsal ve ideolojik konumları olarak sunulması gerekir. Ayrıca, söz konusu kültürel ayırıcılık, etnik kimlik ve onun sürekliliği için din, evlilik, dil ya da emek gibi sosyal pratiklerle de ilişkili olmak zorundadır. Barth tarafından yayımlanan kitapta etnisitenin üzerinde durulmayan bir başka boyutu da eş zamanlı şekilde bir köken miti olarak iş gören, ortak kültürel taleplerini açıklayan ve etnik grubu geniş bir akraba grubu olarak yansıtmaya yarayan paylaşılan bir tarihin benimsemesidir (Eriksen 2001: 264).

Etnik gruba aidiyeti belirleyen unsurlar nesnel değildir. Bunlar toplumsal süreçte oluşan farklılıklara dayanır. Eğer bir insan kendini akraba bir topluluk olan B grubuna değil de A grubuna ait hissediyorsa bu tanımlamayı kimse engelleyemez. Söz konusu yaklaşımın çok etnili toplumları açıklamada önemli bir işleve sahip olduğu yadsınamaz. Buna göre, etnik grupların oluşum sürecinde, farklı kültürlerden gelen insanlar arasında yapılan toplumsal sözleşmelerin de önemli bir yeri olabilir. Etnik grupların varlıklarının devamı, kültürel davranış açısından farklılıklarını sürdürebildikleri ölçüde mümkündür. Bu da ancak toplumda din ve diğer özel alanlarda kültürel çeşitlilik ve hoşgörü hâkim olduğu çok etnili (*multi-ethnic*) sosyal sistemlerde mümkündür.

Etnik grupların varlıklarının devamı, kültürel davranış açısından farklılıklarını sürdürebildikleri ölçüde mümkündür. Bu da ancak toplumda din ve diğer özel alanlarda kültürel çeşitlilik ve hoşgörü hâkim olduğu çok etnili (*multi-ethnic*) sosyal sistemlerde mümkündür.

Barthçı etnisite anlayışı, etnik merkezli (ethnocentrism) yaklaşımı anlayabilmek için bireylerin yaşadığı sosyal şartların, iletişim ve değişim gibi kavramların irdelenmesi gerektiği görüşündedir. Gelişmiş toplumlarla iletişimde bulunan ve etnik merkezli bir yaklaşıma sahip olan seçkinler, etnik kimliklerin oluşumunda ve bu grupların siyasallaşmasında üç farklı strateji izlerler:

a. Önceden var olan sanayi toplumuna ve kültürel gruba dâhil olabilirler. Böylece kamusal alanda çoğunluk toplumu karşısında farklılıklarını yitirir ve kendi içinde kültürel açıdan muhafazakâr bir yapıya bürünür.

b. Azınlık statüsünü kabul edip, sahip olduğu kültürel farklılıkları ön plana çıkarmadan toplumsal hayata asimile olur ve böylece çoğunluk içinde erir.

c. Kaynaklardan daha fazla pay alabilmek ve bazı toplumsal tasarımları uygulamaya koymak için etnik kimliği daha fazla vurgular. Böylece ayrılıkçı ve ulusçu hareketler ortaya çıkar (Barth 2001: 36-37).

1960'lardan itibaren ABD'de başlayan etnik hareketler bu stratejilere örnek olarak verilebilir. Önceleri "pasif direniş" ya da "katılımsızlık" (*passive non-participation*) olarak başlayan hareket, 1970'lerde ABD'de zencilerin yoğunlukta olduğu bölgelerde ve kentlerde, kaynaklar üzerindeki hak taleplerine kadar varmıştır (McDonald 2007: 147-148). Bu sonuncu stratejiye günümüz Türkiye'sinde de rastlanmaktadır. Bazı siyasetçiler tarafından bu stratejinin uygulama safhasına konduğu görülmektedir. Bunlar, bölgesel özerklik ve yerel kaynakların kullanımında tam bir serbestlik arzusundadırlar.

Barthçı anlayış, etnisiteye yeni bir açılım getirmiş ise de pek çok yönden kusurlu olduğu da iddia edilebilir. Araç ve içerik arasındaki ayrım, etnisite olgusunu sınır etrafında değerlendirerek, onun dinamik doğasını kavramamızı zorlaştırmıştır. Bu görüş kişinin ruhsal yapısını değişmez varsaymış, buna bağlı olarak kişiliğin, değişen sosyokültürel şartlar ile sosyalleşmenin sürekliliği karşısında değişimlere bağlı bir açık sistem olduğunu dolaylı olarak reddetmiştir. Bu yaklaşımla, etnik topluluk üyeliğini kâr-zarar hesabının sonucunda gerçekleşen bir durum olarak ele alınmıştır. Böylece topluluk üyeliği bir kişiye fayda sağlamıyorsa, kişi bir başka topluluğun üyesi olmayı seçebilmektedir. Barth bu yaklaşımıyla, "Bize kralı değil, yalnızca üzerindeki elbiseyi göstermektedir". Barth'ın Swat Pathanlarını inceleyen çalışmasını eleştiren ve aidiyet duygusunu görmezden geldiğini ileri süren Louis Dumont, Barthçı görüş karşısında "Temel şey hissetmek/anlamaktır. Bu nedenle fikirler ve değerler sosyal yapıdan ayrı düşünülemezler." fikrini ileri sürmektedir (Sollors: 1996: XXIV-XXV).

1970'lerde etnisite konusunda antropolojik yaklaşımı belirleyen dört farklı merkez bulunmaktadır: İlki, Avrupa'da ve ABD'de etnik azınlıkları, kültür ve sosyal psikoloji bağlamında ele alan George DeVos'un ve grubunun temsil ettiği yaklaşımdır. İkincisi Amerikan *melting-pot* politikası ile uyumlu olan ve kavramı çoğul toplum ekseninde birçok etnik gruptan oluşan toplumları tanımlamak için kullanan Jamaikalı antropolog Michel G. Smith temsil etmektedir. Diğer ikisi ise İngiliz antropoloji

geleneğinden gelen, etnisitenin araçsal ve siyasal boyutunu vurgulayan yaklaşımlardı (Eriksen-Nielsen 2001: 126). 1980'lerde ve 90'larda globalleşme ve ulusçuluk bağlamında etnisite, antropoloji alanında yeni bir yönelim kazanmıştır. Sosyolojinin etnisiteyi politik ve araçsal bir araç olarak tanımlamasına karşın antropoloji, bu dönemde kavramın özünde var olan subjektif kimlik ve ontolojik güvenlik boyutlarını vurgulamıştır (Eriksen-Nielsen 2001: 128). Böylece etnisite anlayışı değişmeye ve ulusçuluk konusunda zengin malzemeler sunmaya başlamıştır. Etnisite ve etnik grup yalnızca ötekini ifade eden terimler olmaktan sıyrılmış; antropologlar "her zaman ve mekânda, hatta kendi toplumlarında bile" etnik köken, etnik ilişkiler ve etnisitenin etkilerini aramaya yönelmişlerdir (Eriksen 2001: 261). Bunlar arasında özellikle Arnold L. Epstein'in *Ethos and Identity* adlı çalışması, Anthony P. Cohen'in *Topluluğun Simgesel Kuruluşu* ve T. Hylland Eriksen'in *Etnisite ve Milliyetçilik* adlı eserleri zikredilmelidir.

Sosyolojide, etnisitenin "objektif kültürel farklılıklarla" ilişkili güçlü bir kolektif kimlik olduğu fikri yaygındır. Bu görüş, farklı grupların birbirlerinden nispeten yalıtılmış biçimde yaşadığı ve sosyokültürel açıdan çok farklı yönlerde geliştiği gerçeğinden kaynaklanan bir olguyu ileri sürmektedir. Oysa antropolojik incelemeler, bu varsayımın yanlış olduğunu göstermektedir. Aslında etnisite çoğunlukla, grupların kültürel yönden birbirine yakın olduğu ve birbirleriyle düzenli teması girdiği bağlamlarda önemlidir. Kültürel ilişkilerde ve modernleşme sürecinde etnik kimlik ve öz bilinç etkileşim sayesinde gittikçe önem kazanır. Bir fark yaratımı ve dolayısıyla öz bilinç için iki şeyin olması gerekir: Kültürel etkileşim ve etnik grup üyeleri arasında en azından minimum bir ilişki. Bu minvalde yalıtılmış bir etnik grup fikrinin tutarsız bir görüş olduğu söylenebilir. Bizim kim olduğumuzu keşfetmemiz, ötekiyle ilişki sayesinde gerçekleşir ve "yalıtılmış bir etnik grup" bu nedenle bir elin sesiyle kıyaslanabilir. Eriksen, etnisitenin kültürel farklılıkların etkileşimi ve ilişkileri esasında ortaya çıktığı görüşündedir. Bunlar bazen gerçekte olmayan, "muhayyel" farklılıklar da olabilir. Michael Moerman, Tayland'da etnik ilişkiler konusunda kaleme aldığı bir makalede, ona bilgi veren kimselerinin çoğunun, kendilerinin karakteristik özellikleri varsaydığı ama gerçekte komşu halklarla paylaştıkları kültürel ayrıntılardan bahsettiğini gösterir. Gerçekten, dış görünüş (*fenotip*) ya da ırk, dil, din ve hatta giyim gibi türlü ölçütler, etnisiteler arası koşullarda kültürel farkın işaretleri olarak kullanılabilir. Eğer bu tür herhangi bir işaret, sosyal olarak etnik bir karşıtlığın göstergesi olarak tanınırsa, nesnel kültürel farklılıkların göz ardı edilip edilmemesi daha az öneme sahiptir. Ancak, iki grubun kültürel yönden farklı olduğu gerçeği tek başına etnisiteyi yaratmaz. Etnik grubun kendi üyeleri arasında da en azından minimum bir ilişki olmalıdır. Bu nedenle farklılık yanında, farklı etnik grup üyelerinin etkileşim temelinde müşterek bir şeye sahip olması gerektiğine dikkat edilmelidir (Eriksen 2001: 263).

Antropolojik açıdan ele alınması gereken bir diğer önemli konu da etnik kalıplaşmış genellemelerdir (*stereotipler*). Sosyal sınıflandırma sisteminin etkili olması

için aktörler, onları diğer grup üyelerinden ayıran farklılıklar konusunda ikna edilmelidir. Aynı grup üyeleri arasında her türlü müşterekliği vurgulayan ve bireylerin farklılıklarını göz ardı eden sınıflandırma, kalıplaşmış genellemelerin etkin olmasına bağlıdır. Kalıplaşmış genellemeler, öteki gruplarda geleneksel olarak varolduğuna inanılan kültürel özelliklerin basit tanımlamalarıdır. “Yahudiler cimridir.” veya “Araplar pistir.” gibi ifadeler kalıplaşmış genellemeleri anlatır. Bu tanımlarda bireysel farklılıklar göz ardı edilir. Etnik kalıplaşmış genellemeler çoğunlukla ahlaken suçlayıcı ve ayıplayıcıdır. Ötekilere ilişkin bu tür imajlar, grup kaynaşması, grubun sınırları ve kişinin kendini algılamasını kuvvetlendirebilir. Çok etnili toplumlarda da insanlar genellikle kendileri hakkında stereotipleri sürdürürler. Kalıplaşmış genellemelerle hakikat arasındaki ilişkiyi açıklamak imkânsızdır. Onlar, aşırı bir

Antropolojik yaklaşımdan yoksun bir ulusçuluk ve etnisite çalışmasının, pek çok hususu gözden kaçıracağı ve bu nedenle bilimsel açıdan tutarlı sonuçlara ulaşamayacağı ortadadır.

biçimde abartılarak genelleştirilmiş ve sosyal olguların ideolojik açıdan yüklü betimlemeleri olabilir. Kalıplaşmış genellemeler, etnik sınırların ideolojik meşruluğunu sağlar ve grup kaynaşmasını kuvvetlendirir (Eriksen 2001: 265-266).

Uluslaşma sürecinde kültürel farklılıkların simgeler aracılığıyla siyasallaşması, bu bakımdan özel bir öneme sahiptir. Günümüzde bilhassa, etnik isyanlar kendilerini simgeler ve renklerle ifade etmektedir. Köken mitleri de bugünü anlaşılır kılacak potansiyele sahip olan, mevcut siyasal düzeni meşrulaştıran ve grup kimliği sunan güçlü aletlerdir. Çağdaş uluslar kadar etnik gruplar da tarih yazımında aynı yöntemleri kullanırlar. Yazılı kayıtlar ve arşiv, sözlü aktarmalardan farklı bir tür bilgi sunmasına rağmen, onlar da uydurmaya (adaptosyona) ve değişik yorumlara açıktırlar. Eric Hobsbawm

ve Terence Ranger, *Geleneğin İcadı* adlı kitapta, bugünü açıklamak için geçmişin nasıl manipüle edildiğini araştırmaktadırlar. Kitabın ana teması büyük ölçüde bilinçli olarak icat edilmiş geleneklerdir. Buna göre uluslaşma sürecinde seçkinler tarih ve edebiyatı inşa ederek nasıl otantik olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bunun yanında etnik bilincin uyanışında kalıplaşmış genellemeler de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Çin, Rus, Yunan, Ermeni vb. uluslara ilişkin kalıplaşmış genellemeler, Türk tarihinde ve ulusal kimliğin şekillenmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Etnik kimliklerin, siyasal meşrulaştırmada kullanılması günümüz politikasının temel özelliklerinden biridir. Bolivya’da, kırsal sivil toplum örgütleri (NGOs), 1970ler’de kendilerini ezilen bir sınıfın temsilcileri olarak tanımlarken; aynı gruplar bugün bu sınıfların “pre-Columbian kültürleri” temsil ettiğini vurgulamaktadır.

Yoksul köylüler için, bu pratikte çok az farklılık yaratabilir. Ancak böyle bir etnikleştirme (*ethnification*) ve tanımlama (*identification*), azınlık sorunu altında ulusal bilince doğru atılan ilk adımlardır. Bugün dünyanın birçok yerinde kimliklenme/özdeşleşme türünden hareketlere tesadüf edilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalara bakıldığında antropolojik yaklaşımından yoksun bir ulusçuluk ve etnisite çalışmasının, pek çok hususu gözden kaçıracağı ve bu nedenle bilimsel açıdan tutarlı sonuçlara ulaşamayacağı ortadadır. Esasen antropolojik bakış açısının temelinde, “etnik ilişkilerin insanlar tarafından hangi yollarla belirlenip algılandığını; diğer gruplar kadar kendi grupları hakkında da ne şekilde düşünüp konuştuklarını ve belirli dünya görüşlerinin ne şekilde kabullenilip, reddedildiğini” araştırmamıza, geçmiş ile bugün arasında ilişki kurmamıza olanak sağladığı ve “sınırlar”ın tayininde önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir (Eriksen 2004: 3-18).

Tarih ve Sosyolojide Etnisite Kavramı

Etnisite konusunda en yoğun çalışmalar 1980'lerden sonradır. Bu yıllar, ulusçuluk çalışmalarının da en verimli dönemi kabul edilir. Bilhassa 1983 yılında peşe üç önemli eser yayımlanır. Bunlar yukarıda kısaca bahsedilen Eric Hobsbawm ve Terence Ranger'ın derlediği *Geleneğin İcadı* ile Benedict Anderson'un *Hayalî Cemaatler* ve Ernest Gellner'in *Uluslar ve Ulusçuluk* adlı eserlerdir. Yine söz konusu dönemde ulusları etnik temelinde ve etnosembolik bakış açısıyla değerlendiren önemli eserler kaleme alınır. Bunlar John Armstrong ve ulusçuluk çalışmalarına yeni boyutlar kazandıran Anthony D. Smith'in pek çok sayıdaki eserleridir. Etnosembolcü yaklaşım bir yana ulus ve ulusçuluğun 19. yüzyılın ürünü olduğunu ileri süren modernistler etnisite kavramını ikinci plana atarlar. Etnosembolcü yaklaşım daha sonra irdeleneceğinden burada yalnızca modernist görüş ele alınmıştır.

Hobsbawm'ın *Geleneğin İcadı*'na yazdığı *Giriş*'in etnisitenin meşruiyeti, sürekliliği ve değişimi bağlamında yeniden okunması gerekir. Gelenek icat etmek esasen, geçmişe referansla belirginlik kazanan, bir formüleleştirme ve rutinleştirme sürecidir. Bugün bilinen pek çok gelenek, hızlı modern dünyanın sürekli değişimi ve yenilenmesi karşısında toplumsal hayatın en azından bir kısmının değişmez ve sabit bir yapıya oturtulması amacıyla 19. yüzyılda icat edilmiştir. Söz konusu gelenekler ya yakın bir geçmişe aittir ya da ona farazi bir geçmiş atfedilmiştir. Geleneklerin eklendiği tarihsel geçmişin gerçek olup olmaması önemli değildir. Önemli olan bir süreklilik duygusu yaratmasıdır. Bu çaba aynı zamanda modern toplumun geçmişle uyumunu da sağlar. Esasen icat edilmiş gelenekler de işlevlerini yitiren ve artık ulaşılamayan göreneklerin (Hobsbawm geleneksel toplumlarda göreneğin hâkim olduğunu ve modernleşme sürecinde geleneğin göreneğin yerini aldığını savunur) yeniden icadı, ihyası ya da manipüle edilmesidir. Sanayi devriminden sonra icat edilen gelenekleri üçe ayırmak mümkündür:

"a. Toplumsal birlik beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan ve sembolize eden gelenekler,

b. Kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler,

c. Ana amacı toplumsallaşma, inançların, değer yargılarının ve davranış teamüllerinin aşılaraq aktarılması olan gelenekler." (Hobsbawm 2006: 1-17).

Hobsbawm'ın çalışması ulus devletler ile ulusların oluşumu ve meşruiyeti hakkında göz önünde bulundurulması gereken temel kaynaklardan biridir. Ancak bu eser, bizatihi icat edilmiş geleneklerin meşruiyetini sorgulanmaktan kaçındığı için eleştirilebilir. Ulus ve ulusçuluğu bir toplum mühendisliği olarak gören ve ulusçuluğun ulusu yarattığını savunan Hobsbawm, ulusal bilinci icat edilen en büyük gelenek olarak değerlendirir. Geleneği de tıpkı ulus ve ulusçuluk değerlendirmesi gibi işlevselliği açısından ele alır ve etnik bağları görmezden gelir. İcat edilmiş bir geleneğin kitleleşmesi için işlevselliği önemli olmakla birlikte etnik bağlarda da karşılık bulmalıdır. Aksi takdirde icat edilmiş gelenek, işlevselliğini kaybettiğinde yalnız yeni şartlara uyarlanmakla ya da ihya ile geçerlilik kazanabileceği gibi büsbütün unutulması da mümkündür. Eğer yapay ya da icat edilmiş gelenekler, toplumsal hafızada bir olguya karşılık gelmiyorsa, toplumsal yapıya çoğu zaman kopacak tarzda eklenmiş demektir. Bu yaklaşım ulusal bilincin doğuşunu ya da ulusal bilincin kökenlerini ve etnik bağların sürekliliğini açıklamaktan uzaktır (Hobsbawm'ın görüşünün genel bir eleştirisi için bk. Özkırmı 2008: 152-160).

Yeryüzünde çok sayıda etnik grup olmasına rağmen ulus düzeyine ulaşabilmiş (ulus devlet kurabilmiş) belirli sayıda siyasal birim vardır.

Ernest Gellner'in, *Uluslar ve Ulusçuluk* adlı eseri, konu ile ilgili aşırı genelleme bir tutum sergilemesine rağmen, ulusçuluk çalışmaları alanında çığır açıcı bir eser olarak kabul edilir. "Siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke" olan ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını öngörür. Bir devletin içindeki etnik sınırlar, yönetilenler ile yönetenleri birbirinden ayırmamalıdır. Ulusçuluğun en temel ülküsü budur. Ancak yeryüzünde çok sayıda etnik grup olmasına rağmen ulus düzeyine ulaşabilmiş (ulus devlet kurabilmiş) belirli sayıda siyasal birim vardır. Bu da her etnik grubun uluslaşma potansiyeli taşıdığı anlamına gelmektedir. Üstelik söz konusu ulus devletler de farklı etnik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Etnik türdeşlik ancak soykırım, sürgün ya da asimile ile mümkün olabilir. Farklı etnik unsurlara mensup olanların yaşadıkları ulus devlete rıza göstermemeleri, ulusçu ilkenin barışçı bir şekilde uygulanmasının zorlaştırabilir (Gellner 1992: 19-21). Devlet, bu barışı sağlamakla yükümlüdür. Esasen ulusçuluk sorunu da devletsiz toplumlarda ortaya çıkmaz. Ulusçuluğun tanımlanabilmesi için bir devletin varlığı gerekmektedir (Gellner 1992: 24). Onun ulus

tanımı da oldukça genelleycidir. Ona göre ulusları insanlar yaratır. İki insan ancak ve ancak aynı kültürü (düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri gibi) paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılabilir ya da iki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür (Gellner 1992: 28). Gellner'in ulus tanımlaması üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. İnsanları ulus yapan, birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak tanımalarıdır; yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özellikler değildir. Bu yaklaşım Gellner'in etnisite ve etnik grupların etkileşimi yaklaşımını göz ardı etmesine yol açmıştır. Oysa bireylerin kendilerini aynı grubun üyeleri olarak tanımlayabilmeleri ancak bir "öteki"nin varlığı ile mümkündür. Ancak "öteki" karşısında ortak unsurları paylaşanlar bir etnik ya da ulusal topluluk oluşturabilirler.

Gellner'in "Ulusçuluk, ulusların kendini bileerek uyanışı değildir. Ulusçuluk, ulusun olmadığı yerde onu icat eder." sözünden etkilenen Benedict Anderson, ulusların ezeli bir geçmişten gelerek sonsuz bir geleceğe doğru aktıklarını ileri sürer. Uluslar, cemaat olgusunun bir türüdür. Geleneksel cemaatlerde olduğu gibi, bir "ulusal cemaat" in kuruluşu da ancak hayal edilmesiyle mümkündür (Anderson 1995: 20-22). Anderson'un *Hayalî Cemaatler* adlı eseri, ulusçuluk ile ilgili yaklaşımlara yeni bir boyut getirmiştir. Ulus ve ulusçuluk özel bir kültürel yapıdır. Bu yapıların anlaşılması için tarih içinde ne zaman ve nasıl doğduklarına, zaman içinde anlamlarının nasıl değiştiğine bakmak gerekir. Ona göre ulus, hayal edilmiş bir topluluktur. Topluluğun üyeleri birbirlerini görmeseler ve birbirlerinden haberdar olmasalar bile her birinin hayalinde bir aidiyet duygusu ve birliktelik inancı vardır. Ulus mensupları tarafından derin bir kardeşlik ve yoldaşlık olarak algılanmakta ve bu uğurda canlarını vermelerini sağlamaktadır. Anderson'un, Max Weber'in etnisite fikrinden esinlendiği anlaşılan muhayyel cemaat görüşü, ulusu oluşturan unsurlar bağlamında okunabilir. Ancak Anderson, ulusçuluğu daha ziyade kültürel dönüşüm, matbaa kapitalizmi, sömürge bağlamında ele alarak indirgemeci bir yaklaşım sergilemektedir (Özkırımlı 2008: 191-196; Sollors 1991: XI).

İnsanları ulus yapan, birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak tanımalarıdır; yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özellikler değildir.

¹ Thomas Hylland Eriksen, kelimenin sözlüklerde ilk defa 1953 yılında yer aldığını söylemesine karşın, *The American Heritage Dictionary of the English Language*, kelimenin "belirli bir gruba aidiyet anlamında" ilk defa 1945 yılında kullanılmaya başladığını yazmaktadır (AHD, 1992: 2548).

² Sosyal bilimciler, soykırım (genocide) ve etnik temizlik (ethnic cleansing) kavramlarının farklı olduğu görüşündedirler. *Soykırım* terimi "etnik, dinî, ulusal veya herhangi başka ortak kimliği olan

bir grup insanın, bu kimlik nedeniyle, bilinçli ve sistematik bir şekilde öldürülmesi" anlamında kullanılmaktadır. Buna karşılık etnik temizlik ise "homojen bir bölge yaratmak üzere, farklı etnik grupların bir bölgeden sürülmesini ve kovulmasını" ifade etmektedir. Yine bu kavramlarla birlikte değerlendirilmesi iki kavram daha vardır. Bunlardan *democide*, "hükümetlerin yaptığı kitlesel katliamları" ifade eder. *Ethnocide* ise, "kültürel değerlerinin yok edilmesini amaçlayan eylemin adı"dır (Oberschall 2007: 83-85).

³ <http://www.assyriatimes.com/engine/modules/news>.

⁴ <http://www.atour.com/~aahgn/news/20100922a.html>

KAYNAKÇA

ANDERSON Benedict (1995), *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.

BANTON Michael (2007). "Max Weber on ethnic communities", *Nations and Nationalism*, XIII/1, s. 19-35.

BARTH Fredrik (1999). "Boundaries and connections", *Signifying Identities* (ed. Anthony P. Cohen), London, New York: Routledge, s. 17-36.

BARTH Fredrik (drl.) (2001), *Etnik Gruplar ve Sınırları. Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu* (çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları.

BİLGİN Vedat (2005), "Etnisite, Millî Kimlik, Tarih ve Toplum", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 80 (Bahar), s. 81-87.

BİLGİSEVEN Âmiran Kurtkan (1991), *Türkiye'ye Yönelik Etnik İddialara Dayalı Bölücü Faaliyetler*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

BRASS Paul (1996). "Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation", *Ethnicity* (ed. John Hutchinson, Anthony D. Smith), Oxford: Oxford University Press, s. 85-90.

CHANDRA Kanchan (2001), "Cumulative Findings in the Study of Ethnic Politics", *apsa-cp (Newsletter of the Organized Section in Comparative Politics of the American Political Science Association)*, XII/1 (2001), s. 7-11.

CHESNUTT Charles W. (2000), "What Is a White Man?" in Werner Sollors (ed.), *Interracialism: Black-white intermarriage in American history, literature, and law*, Oxford New York: Oxford University Press, s. 37-42.

COHEN Abner (1996), "Ethnicity and Politics", *Ethnicity* (ed. John Hutchinson, Anthony D. Smith), Oxford: Oxford University Press, s. 83-84.

CONVERSI Daniele (2004), "Debate Can Nationalism Studies and Ethnic/Racial Studies be Brought Together?", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, XXX/4 (July), s.815-829.

DİNÇ Ahmet-Sedat Güneç, "Yargıtay'ın Terör Listesine Süryani Örgüt de Girdi", *Zaman*, 19.11.2006.

ERIKSEN Thomas Hylland-Finn Sivert Nielsen (2001). *A History of Anthropology*, London: Pluto Press.

ERIKSEN Thomas Hylland (2002), *Etnisite ve Milliyetçilik. Antropolojik Bir Bakış* (çev. Ekin Uşaklı), İstanbul: Avesta Basın Yayın.

ERIKSEN, Thomas Hylland (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*, London: Pluto Press.

ERIKSEN, Thomas Hylland (2004), *What is Anthropology?*, London: Pluto Press.

ERKAL Mustafa E. (1995). *Sosyoloji (Toplumbilim)*, İstanbul: Der Yayınları.

ERKAL Mustafa E. (2001), "Etniklik ve Etnik Grup Kavramları Üzerine", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 3, s. 33-40.

FENTON Steve (2001), *Etnisite. Irkçılık, Sınıf ve Kültür*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

FOWKES Ben (2002), *Ethnicity and Ethnic Conflict in the Post-Communist World*, Gordonsville: Palgrave Macmillan.

FUKUYAMA Francis (2006a), "Introduction: Nation-Building and the Failure of Institutional Memory", *Nation-building: beyond Afghanistan and Iraq* (ed. Francis Fukuyama), Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

FUKUYAMA Francis (2006b), "Guidelines for Future Nation-Builders", *Nation-building: beyond Afghanistan and Iraq* (ed. Francis Fukuyama), Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

GEERTZ, Clifford (1973), *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.

GEERTZ, Clifford (1983), *Local Knowledge*, New York: Basic Books

GELLNER Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk* (çev. Büşra Eranlı, Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: Hil Yayın.

HECHTER Michael (1988), "Rational choice theory and the study of race and ethnic relations", *Theories of Race and Ethnic Relations* (ed. John Rex, David Mason), Cambridge: Cambridge University Press.

HIRSCH Francine (2005), *Empire of Nations: Ethnographic and the Making of the Soviet Union*, Ithaca: Cornell University Press.

HOBBSAWM Eric (2006 a), "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı* drl. Eric Hobsbawm-Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı.

HOBBSAWM Eric (2006 b), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

HUTCHINSON John -Anthony D. Smith (ed.) (1996), *Ethnicity*, Oxford: Oxford University Press.

HUXLEY Julian-Alfred C. Haddon (1936). *We Europeans: a Survey of 'Racial' Problems*. New York, London: Harper.

ISAACS, Harold R. (1975), "Basic Group Identity: the Idols of the Tribe" *Ethnicity: Theory and Experience* (eds. Nathan Glazer & Daniel P. Moynihan), Cambridge: Harvard University Press, s. 29-52,

İŞİK Yüksel (2005), "Alevilik, Ulus mudur?", *Radikal2*, 30.10.2005.

KADIOĞLU Ayşe (2005), "Türk Ulusal Kimliğinin Üç Ötekisi", *Radikal 2*, 23.10.2005.

KARPAT Kemal (1973), *An Inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, From Milletts to Nations*, Princeton: Princeton University Center of International Studies.

KERESZTESI Rita (2005), *Strangers at Home. American Ethnic Modernism between the World Wars*, Lincoln and London: University of Nebraska Press.

KÖSEOĞLU Nevzat (2005), "Millî Kültür-Mozaik Kültür ve Etnisite", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 83 (Kış), s. 27-51.

KUKLA André (2000), *Social constructivism and the philosophy of science*. London: Routledge.

MALEŠEVIĆ Sinisa (2004), *Sociology of Ethnicity*, London: Sage Publications.

MARX Karl (2003), *1844 Elyazmaları. Ekonomi Politik ve Felsefe*, İstanbul: Eriş Yayınları.

McDONALD Jason (2007), *American Ethnic History. Themes and Perspectives*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

MIRSKY Georgiy I. (1997), *On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union*, Westport, CT: Greenwood Publishing Group.

MONTAGU Ashley (1950), *The Race Question*, UNESCO.

OBERSCHALL Anthony (2007), *Conflict and Peace Building in Divided Societies. Responses to Ethnic Violence*, New York: Routledge.

ÖZKIRIMLI Umut (2008), *Milliyetçilik Kuramları. Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

ÖZMEN Abdurrahim (2006), *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etnoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÖZTOPRAK SAĞIR Meral-H. Serkan Akıllı (2004), "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII/1, s. 1-22.

ROY Olivier (2000), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi* (çev. Mehmet Morali), İstanbul: Metis Yayınları.

SCHERMERHORN Richard Alanzo (1996), "Ethnicity and Minority Groups", *Ethnicity*, ed. John Hutchinson-Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, s. 17-18.

SHANKLAND David (1999), "Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri", *Alevi Kimliği* ed. T. Olsson vd., çev. B. Kurt Torun-H. Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 20-31

SHAW R. Paul-Yuwa WONG (1989), *Genetic Seeds of Warfare: Evolution, Nationalism and Patriotism*, London: Unwin Hyman.

SHILLS Edward (1957). "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory", *The British Journal of Sociology*, VIII/2, s. 130-145.

SIMMEL Georg (1999), *Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma* (hızl. Ahmet Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul.

SMITH Anthony D. (2002), *Ulusların Etnik Kökeni*, Ankara: Dost Kitabevi.

SOLLORS Werner (ed) (1991), *The Invention of Ethnicity*. New York: Oxford University Press.

SOLLORS Werner (ed) (1996), *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*, New York: New York University Press.

SOLLORS Werner (2000), "Terms from the English Dictionary", *Interracialism: Black-white intermarriage in American history, literature, and law* (ed. Werner Sollors), Oxford & New York: Oxford University Press, s. 211-219.

SOLOMOS John-Les Back (1999), "Marxism, Identity and Ethnicity", *Race, Identity and Citizenship. A Reader* (ed. Rodolfo D. Torres, Louis F. Mirón, Jonathan Xavier Inda), Massachusetts-Oxford: Blackwell Publishing.

SOMERSAN Semra (2004), *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SUVARİ Ç. Ceyhan (2005), "Alevilik Bir Etnisite midir?", *Radikal2*, 13.11.2005.

SWINGEWOOD, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev. Osman Akinhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

AHD (1992)= *The American Heritage Dictionary of the English Language* (ed. Anne H. Soukhanov), Boston: Houghton Mifflin.

TOKIN Elisabeth-Maryon McDons-Malcolm Chapman (1996). "History and Ethnicity", *Ethnicity* (ed. John Hutchinson, Anthony D. Smith), Oxford: Oxford University Press, s. 18-24.

TONNIES Ferdinand (2001), *Community and Civil Society* (ed. Jore Harris). West Nyack: Cambridge University Press.

TS (2005)= *Türkçe Sözlük* (hzl. Ş. Haluk Akalın vd.), 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKDOĞAN Orhan (1999), *Etnik Sosyoloji*, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

VAN DEN BERGHE Pierre (1989), *Stranger in Their Midst*. Niwot, CO: University of Colorado Press.

VAN DEN BERGHE Pierre (1994a), *The Ethnic Phenomenon*, London: Praeger.

VAN DEN BERGHE Pierre (1994b), "A Socio-Biological Perspective", *Nationalism* (ed. John Hutchinson, Anthony D. Smith), Oxford: Oxford University Press, s. 55-63.

VAN DEN BERGHE Pierre (1996), "Does Race Matter", *Ethnicity* (ed. John Hutchinson, Anthony D. Smith), Oxford: Oxford University Press, s. 57-62.

VAN EVERA Stephen (2001), "Primordialism Lives!", *apsa-cp (Newsletter of the Organized Section in Comparative Politics of the American Political Science Association)*, XII/1 (2001), s. 20-22.

WEBER Max (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (ed. Guenther Roth-Claus Wittich), Berkeley: University of California Press.

WICKER Hans-Rudolf (1997), "Introduction: Theorizing Ethnicity and Nationalism", *Rethinking Nationalism and Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe* (ed. H. R. Wicker), Oxford-New York: Berg.

WOLF Kurt H. (ed.) (1950), *The Sociology of Georg Simmel*, Glencoe: The Free Press.

WOLF Stefan (2006), *Ethnic Conflict. A Global Perspective*, Oxford-New York: Oxford University Press.

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Düşünce Dünyasında Türkiz dergisi, sosyal bilimler alanında iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Her yılın son sayısında derginin yıllık dizini yayımlanır.

Makalenin yazarı; adını, soyadını, unvanını, görev yaptığı kurumu tam ve açık olarak belirtmeli; ayrıca iletişim sağlanacak açık adres, telefon numarası ve e-posta adresini vermelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, bilgisayarla hazırlanarak PC uyumlu disket (CD veya DVD) üzerinde olmalı veya e-posta adresine gönderilmelidir.

Gönderilen yazılar, daha önce yayımlanmamış olmalıdır. Herhangi bir sempozyum, kongre vb. bilimsel toplantıda sunulmuş bildiriler veya diğer bilimsel yazılar; etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir

Yayımlanmaları amacıyla dergiye gönderilen yazılar; Yayın Kurulunca yayın ilkeleri açısından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Ancak, hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulunca yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Yayın Kurulu, hakemlerin eleştiri ve önerilerini dikkate alarak yazılar üzerinde anlatım açısından gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Yayımlanması uygun görülmeyen yazılar, bir örneği saklanmak kaydıyla, yazarın isteği üzerine iade edilir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

1- Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2- Başlık: İçerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret, tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto koyu (bold) yazılmalıdır.

3- Yazar adı ve adresi: Makale yazarı, adını, soyadını ve unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: araştırmacı, yazar vb.

4- Ana metin: Yazılar, Times New Roman tipi ile 11 punto büyüklüğünde ve bir satır aralığıyla yazılmalıdır.

Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

5- Yazılara bilgisayarla sayfa numarası verilmemelidir (Gerekirse çıktılar üzerinde kalemle verilebilir.)

6- Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010), (Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010 a Altın 2010 b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve "vd." kısaltması kullanılmalıdır: (Yakıcı vd. 2005)

Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir: (<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7- Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda "Kaynakça" bölümünde, 10 punto alfabetik olarak verilmelidir. Makalelerde Türkçe kaynaklara öncelikle yer verilmelidir. Örnek olarak:

Tek Yazarlı Makale:

ÖZÖNDER, Cihat (1984), "Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler", Türk Kültür Araştırmaları, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Tek Yazarlı Kitap:

ÖZBAY, Hüseyin (2010), Kelimeler Kuşatması , Ankara: Berikan Yayınları.
FORSYTH, Patrick (2000), 30 Dakikada Rapor Yazma çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

İki Yazarlı Kitap:

KIRAN, Ali ve KIRAN, Ezgiler (2001), Dil Bilimine Giriş, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap:

YAKICI, Ali vd. (2008), Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara: Gazi Kitabevi.

Yayımlanmamış Tez:

KARA, E. (1996), Öğretmenlerin Statü Düzeyleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazarın Aynı Yıl Yayımlanmış Birden Çok Makale veya Kitabı Varsa:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL OF
OPINIONS WORLD
(DÜŞÜNCE DÜNYASI'NDA TÜRKİZ)

The Journal of Opinions World is a peer viewed journal devoted to the social fields published on bi-monthly period. The annual index is given in the last issue of the year

The author(s) are supposed to clearly state their names, titles, institution and give a Corresponding address or an email.

The manuscript must be submitted a PC compliant CD or through email

The papers must be original and not published previously in any other journal. The papers submitted to a conference, congress or symposium can be published provided that the name, the place and the time of the activity are clearly stated.

All the opinions and the ideas published in the journal entirely belong to the authors and do not bind the journal in any way.

The papers submitted to the journal are first checked regarding to the publication rules of the journal by the editorial board and then sent to two referees for the through reviewing process. The manuscripts sent to the referees do not contain the names of the authors. Similarly the names of the referees are not revealed to the authors. In the case of one positive one negative view of the referees the manuscript is sent to a third referee for the final decision.

The editorial board reserves the right to make syntaxual changes on the papers based on the recommendations of the referees.

The rejected papers are returned to the authors upon request. A copy of each paper is achieved by the journal

Writing rules and formatting

1- The papers sent to the journal must be in compliance with Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (including the abbreviations)

2- **Title:** The title must be in good compliance with the content, contain maximum 10-15 words, written in bold 12 fond capital letters. The sub titles should be 11 fond bold letter in title case

3- The name and the title of the author should be written under the title with *. This should give in the footnote indicating the institution and the title of the author. The authors which are not working in any institution should use titles which describe them such as researcher , author etc

4- **Main text:** The main text should be written 11 fonts Times New Roman with single spacing. The quotations should be italic and given within “. The quotations longer than five lines should be given by 1 cm indentation from the both end of the page with single spacing.

5- The papers should not contain page numbers (The authors may indicate the pages with a pencil on the hard copy if necessary)

6- Referencing: The references in the text should be given by the surname of the author and the publication year of the source in parenthesis (Özbay 2010). The related page can be quoted if necessary (Özbay 2010: 163). More than one documents of the same author published in the same year are referenced as (Altın 2010 a, Altın 2010 b); Referencing more than one source should be made as (Erkin 2008, Canbel 2009). The sources with more than one author should be given by the surname of the first author followed by et.al and the publication year : (Yakıcı et.al. 2005)

The footnotes should only be employed for the explanations and numbered according to the order given in the page . The quotations from an internet address should be given in the references by stating the downloading date : (<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. References : All the sources used in the study should be given in the “References” section in 10 fonts alphabetical order . The Turkish sources should be given priority . Following are the examples of giving various references

Paper with a single author:

ÖZÖNDER. Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”. Türk Kültür Araştırmaları, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Book with a single author :

ÖZBAY, Hüseyin (2010), Kelimeler Kuşatması, Ankara: Berikan Yayınları.
 FORSYTH, Patrick (2000), 30 Dakikada Rapor Yazma çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

Book with two authors :

KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ezgiler (2001). Dil Bilimine Giriş. Ankara: Seçkin Yayınları.

Book with multiple authors:

YAKICI, Ali vd. (2008), Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara: Gazi Kitabevi.

Unpublished thesis:

KARA, E. (1996), Öğretmenlerin Statü Düzeyleri Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Multiple papers or the book written by the same author and published in the same year:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2005 b), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

